

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

SINIF, DİRENİŞ VE İLETİŞİM
TEKEL, SEKA VE METAL DİRENİŞİ ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

CANSU ALAÇAM KAMILOĞLU

ANKARA – 2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

SINIF, DİRENİŞ VE İLETİŞİM
TEKEL, SEKA VE METAL DİRENİŞİ ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

CANSU ALAÇAM KAMILOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR

ANKARA-2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

CANSU ALAÇAM KAMILOĞLU

SINIF, DİRENİŞ VE İLETİŞİM: SEKA, TEKEL VE METAL
DİRENİŞİ ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı.....: Prof. Dr. Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Doç. Dr. Galip Yalman
Prof. Dr. Gamze Y. Dilemci
Prof. Dr. Gökhan Abılcı

[Handwritten signatures]

Tez Sınavı Tarihi.....12.07.2017.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(....02..../....08..../2017....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....Caner Alagöz Kamilepli.....

İmzası

.....Caner Alagöz.....

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması işçi sınıfının direniş anındaki iletişim pratiklerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda sınıfın kendi içinde, kamuoyu ve sendikayla kurduğu iletişim biçimleri ve bunların hangi kanallar aracılığıyla gerçekleştiği tespit edilmek istenmiştir. Çalışmanın konusunu 2005 SEKA, 2010 TEKEL ve 2015 Metal direnişleri oluşturmaktadır.

Öncelikle tez konusunu belirlememde, alan çalışması için işçilere ulaşmamda ve çalışmanın her aşamasında büyük yardımlarını ve yol gösteren fikirlerini esirgemeyen değerli tez danışmanım Prof. Dr. Gamze Yücesan Özdemir'e teşekkürlerimi sunarım. TEKEL işçileriyle iletişim kurmamı sağlayan Yard. Doç. Dr. Aylin Topal ve Doç. Dr. Galip Yalman'a, SEKA işçileriyle iletişime geçen Av. Murat Özveri'ye, Bursa Birleşik Metal-İş 5 Mayıs Şubesi'ne ve görüşmeyi kabul eden tüm SEKA, TEKEL ve Bursa OYAK-Renault emekçilerine çokça teşekkür ederim. Zira onların çalışmaya sunduğu katkılar olmadan bu tezin ortaya çıkması imkânsızdı. Eylemlerden sonra işten çıkarılmış eski bir OYAK-Renault çalışanına özverisinden dolayı ayrıca teşekkür etmek isterim. Bu görüşmecî mesaisinden oldukça geç bir saatte çıkmasına rağmen görüşmeye katılabileceğini belirtmiş ve eyleme dair çok faydalı bilgiler sunmuştur.

Başta eğitim hayatım olmak üzere hayatımın her alanında destekleri ve varlıklarıyla bana güç veren, tez yazma aşamasında yaşadığım yoğun dönemleri kolaylıkla atlatmamı sağlayan, annem babam ve biricik ablama, alan çalışmasına en az benim kadar emek veren ve bu çalışmanın her anında desteği ve sevgisiyle yanımda olan eşim Baran Kamiloğlu'na minnettarım.

Tezin yazım aşamasında fikirlerini benimle paylaşarak teze katkı sağlayan arkadaşlarım Recep Aydın, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Bozkuş'a ve Hakan Yazar'a,

uzun yıllar boyunca dostluklarıyla her daim yanımda olan ve bu süreçte akademik deneyimlerini benimle paylaşan biricik arkadaşlarım Hülya Akkaş ve Fatma Akın'a, uzun çalışma saatlerinde hep yanımda olan arkadaşım Damlanur Tat'a, yüksek lisansın her aşamasında yardımlarını sunan kıymetli arkadaşım İlke Atik Taşkiran'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	
İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
BİRİNCİ KISIM	5
NEOLİBERAL DÖNEMDE, İŞÇİ SINIFI, DİRENİŞ VE MEDYA	5
I. BÖLÜM.....	7
TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL POLİTİKALAR, İŞÇİ SINIFI VE DİRENİŞ.....	7
1.1.NEOLİBERAL POLİTİKALARIN ÜRETİM NOKTASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	8
1.1.1. Emeğin Vasıfsızlaştırılması	9
1.1.2. Emeğin Denetimi	12
1.2.NEOLİBERAL POLİTİKALARIN EMEK PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	19
1.2.1. Esnek Çalışma.....	20
1.2.2. İşsizler Ordusu Tehdidi.....	24
1.2.3. Özelleştirme Politikaları	28
1.3.NEOLİBERAL POLİTİKALARIN GÜNDELİK HAYAT ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	33

1.3.1. Sınıf mı Prekarya mı?	34
1.3.2. Güvencesiz çalışma	39
1.3.3. Taşeron Çalışma	41
1.4.NEOLİBERAL POLİTİKALARIN SINIFIN ÖRGÜTLENMESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLER	43
1.4.1. Sendikalaşamama / Örgütsüzlük /Parçalanma	44
II. BÖLÜM	49
NEOLİBERAL DÖNEMDE SINIF, DİRENİŞ VE MEDYA.....	49
2.1. SINIF VE DİRENİŞ	49
2.1.1 İşçi Sınıfı Hareketleri.....	50
2.1.2. Direnişi Örmeye Sendikaların Rolü.....	53
2.2. MEDYA VE DİRENİŞ.....	58
2.2.1. Ana Akım Medya ve Direniş	59
2.2.2. Alternatif Medya ve Direniş	66
II. KISIM	73
TÜRKİYE'DE SINIFIN İLETİŞİM PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	73
III. BÖLÜM.....	74
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	74
3.1. Alan Araştırması ve Veri Toplama Metotları.....	74
3.2. Verilerin Analizi.....	77
3.3. Alan Araştırmasının Zorluk ve Sınırlılıkları	78
IV. BÖLÜM.....	80

İŞÇİ SINIFI DİRENİŞİNİN PARLAMA ANLARI	80
4.1. SEKA DİRENİŞİNDE NE OLDU?	80
4.2. TEKEL DİRENİŞİNDE NE OLDU?	85
4.2.1. Bir KİT Olarak TEKEL	85
4.2.2. Özelleştirme, Sendikalar ve 4-C Yasası	88
4.3. METAL DİRENİŞİNDE NE OLDU?	97
V. BÖLÜM	105
BULGULAR VE YORUMLAR	105
5.1. İŞÇİNİN GÖZÜNDEN FABRİKA	105
5.1.1. Üretim İlişkileri ve Çalışma Koşulları	105
5.1.2. Sendika ve Direniş Katılım İlişkisi	113
5. 2. DİRENİŞTE SENDİKA VE İLETİŞİM PRATİKLERİ.....	126
5.2.1. Sendikaların İletişim Araçlarını Kullanma Biçimleri	126
5.2.2. Sendika-İşçi İletişimi	133
5.2.3 Sendika-Kamuoyu İletişimi	135
5.2.4. İşçi Kamuoyu İletişimi	137
5.3.DİRENİŞ VE İŞÇİLERİN GÖZÜNDEN MEDYA	145
5.3.1. Ana Akım Medya ve Sınıfın Temsili	145
5.3.2. Direnişin Medyada Temsili	153
5.4. DİRENİŞTE ÖRGÜTLENME ARAÇLARI	163
5.4.1. Geleneksel Yöntemler ve Medya Aygıtları	164
5.4.2. Yeni Medya Aygıtları	168

5.5. DİRENİŞİN BAŞARISI VE İLETİŞİM ARAÇLARI.....	172
5.5.1 Sınıf ve Yeni İletişim Teknolojileri	173
5.5.2. Kendinde Sınıftan Kendi İçin Sınıfa Doğru	180
5.5.3. Yeni Medya ve Değişen Fikirler.....	186
SONUÇ	196
KAYNAKÇA.....	205
EKLER	212
EK 1- GÖRÜŞME FORMU	212
EK-2 GÖRÜŞMECİ TABLOSU	215
ÖZET	216
ABSTRACT.....	218

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AKP :	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP :	Anavatan Partisi
Birleşik Metal-İş :	Birleşik Metal İşçileri Sendikası
Çelik-İş :	Demir, Çelik, Metal ve Metal Mamulleri İşçileri Sendikası
DB :	Dünya Bankası
DİSK :	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DSP:	Demokratik Sol Parti
ILO :	International Labour Organization
IMF :	International Money Fund
MESS:	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
MHP:	Milliyetçi Hareket Partisi
MİB:	Metal İşçileri Birliği
MPM:	Milli Prodüktivite Merkezi
ÖİB:	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
SEKA :	Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş
Selüloz-İş :	Türkiye Selüloz, Kâğıt ve Mamulleri Sendikası
STİSK:	Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEKEL :	Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri
Tek Gıda-İş :	Türkiye Tütün Müskirat Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikası
TİSK:	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TİS :	Toplu İş Sözleşmesi
TÜBA:	Türkiye Bilimler Akademisi
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu

Türk-İş :	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Türk Metal :	Türkiye Metal, Çelik, Mühim Makine, Metalden Mamul Eşya ve Oto, Montaj ve Yardımcı İşçileri Sendikası
UÇÖ:	Uluslararası Çalışma Örgütü
Vd. :	Ve diğerleri

GİRİŞ

Dünya geneli emek piyasalarında 1970’li yıllardan bu yana oldukça yaygın bir uygulama alanı bulan, küreselleşme ve özelleştirme ekseninde hareket eden neoliberal politikalar, işçi sınıfının uzun erimli mücadeleleri sonucunda elde ettiği kazanımları hızla aşındırmaktadır. Bu durum sınıfın örgütlülük deneyimlerini parçalamakta ve sınıfın üyelerini atomize etmektedir. Buna ek olarak, işçilerin hak arama ve mücadele örgütleri olan sendikalar Türkiye’de özellikle 12 Eylül 1980 darbesinden sonra fazlasıyla güç kaybetmiştir. Bunun sonucunda sendikalar, hükümetlerin güdümüne girmiş ve politikalarını büyük oranda bu etki altında belirlemişlerdir. Dolayısıyla sendikalar, sınıf mücadelesi ve bilincini yükseltme aygıtı olma özelliğini hızla kaybetmişlerdir. Sınıf mücadeleleri ve sınıfsal örgütler 80’lerden sonra büyük bir cezalandırma ve sansüre maruz bırakılmıştır. 1986 yılı ve sonrasında ise sınıf hareketinin tekrar canlanmaya başlamasıyla kitlesel eylemler düzenlenmiştir. 1989 yılında gerçekleştirilen “Bahar Eylemleri” bu eylem dalgası içinde önemli bir yer tutmaktadır (Kumlu, 2012: 70-71). Sınıf hareketleri 1980 askeri darbesiyle beraber yaşadığı sessizliği bu eylemlerle bozmuştur. Direniş imkânlarını zayıflatan uygulamalara rağmen Türkiye’de önemli sınıf hareketleri yaşanmıştır.

Sınıf hareketlerinin ana akım medyada temsili yapısal bir zorlukla karşı karşıyadır. Ana akım medya ekonomi politik sebeplerle iktidarlara yakın durması ve içeriklerini bu doğrultuda hazırlamasıyla tanınmaktadır. Dolayısıyla ana akım medya sınıfın hareketlerine katkıda bulunmak ve bunların kamuoyuna ulaşmasını sağlamak bir yana, sınıf hareketlerini görmezden gelmeyi, yok saymayı ya da karalamayı tercih etmektedir. Ne var ki yeni iletişim teknolojileri, egemenlerin baskı ve manipülasyonuna

açık olmakla birlikte daha düşük maliyetli, kolay erişim sunan ve ana akımda yer almayanlara ses verecek mecralar sunmaktadır.

Sınıfın direnişi örme, yayma ve haklılığını anlatma çabalarında bu teknolojilerden faydalanmasının sağlayacağı katkılar azımsanmayacak düzeydedir. Özellikle 2000’li yıllarda yoğunlaşarak, sınıfın direnme ve mücadele pratikleri artan bir ivme ile teknolojiyi içermeye başlamıştır. Emek hareketleri için kamusal görünürlük oldukça önemlidir. Zira kamuoyuna kendini anlatamamak, sınıf hareketinin yaygınlaşmasının ve meşruluğunun kanıtlanmasının önünde ciddi bir engeldir. İletişim araçlarının; bu gibi mücadelelerde nasıl bir yer kapladığı, işçilerin bu tür yeni iletişim teknolojilerine ne tür anlamlar atfettiği ve bunları nasıl kullandığı, sınıfı ve eylemliliklerini anlamak adına önemli unsurlar haline gelmiştir.

Günümüzde büyük oranda sermayenin denetiminde olan yeni iletişim teknolojileri sınıf için birleştirici bir unsur olmakla beraber, son kerte de egemenlerin çıkarları doğrultusunda tasarlanmakta ve bu yönde işlemektedir. Bu çalışmanın hareket noktası ise böylesi bir sermaye saldırısı altında bulunan sınıfın direniş ve mücadele pratiklerinde iletişim kanallarını nasıl kullandığı ve kamusal görünürlük kazanmak için ne tür yöntemler geliştirdiğini anlama çabasıdır.

Bu çalışmanın odak noktasına sınıfın iletişim pratikleri ve yeni iletişim teknolojilerini yerleştirmesinin belirli sebepleri mevcuttur. İlk olarak bu çalışma, yeni iletişim teknolojilerini direnişi örmede ve sürekli kılmada önemli bir bileşen olarak değerlendirmektedir. İkinci olarak bu çalışma geleneksel ve alternatif medyanın sınıfı temsil etme biçimini ve medya-iktidar ilişkilerini işçilerin perspektifinden ele almaktadır.

Çalışmanın dört temel amacı bulunmaktadır. İlk olarak sınıfın iletişim pratikleri; sendika-işçi iletişimi, sendika-kamuoyu iletişimi, işçi-kamuoyu iletişimi ve işçi-işçi

iletişimi olarak dört açıdan incelenecektir. İkinci olarak işçilerin ana akım ve alternatif medyada sınıf hareketlerinin ve özelde kendi katıldıkları direnişlerin temsil edilme şeklini nasıl değerlendirdiği tespit edilecektir. Üçüncü olarak direniş sırasında işçilerin örgütlenme süreçlerinin nasıl gerçekleştirdiği, bu süreçlerde eğer yer aldıysa geleneksel ya da alternatif medya kanallarından hangilerinin kullanıldığı belirlenecektir. Son olarak ise işçilerin, direnişin başarısı ve iletişim araçlarının kullanılması arasında nasıl bir bağ kurduğu incelenecektir. Bu amaçla çalışmada işçilere; sendikalarının direniş sırasında kendileri ve kamuoyuyla iletişime geçip geçmediği, seslerini duyurabilmek adına iletişim yöntemleri geliştirip geliştirmedikleri, örgütlenme süreçlerinde geleneksel ya da alternatif medya kanallarından faydalanıp faydalanmadıkları, sınıf hareketinin gazete ve televizyonlarda yeterince temsil edilip edilmediği ve direnişte elde edilen başarılarda iletişim araçlarının katkı sunup sunmadığı gibi sorular yöneltilmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yönteminin araştırma tekniklerinden biri olan derinlemesine görüşme kullanılmıştır. TEKEL direnişi için 5'i Bafra'da 1'i Amasya'da olmak üzere 6 işçi ile, SEKA direnişi için İzmit'te 5'i işçi 1'i gazeteci olan 6 kişi ile, Metal direnişi için ise Bursa'da 5 OYAK-Renault işçisi ile görüşmeler yapılmıştır. Bursa'da görüşülen işçilerden yalnızca biri halen OYAK-Renault çalışandır. Diğer dördü ise eylemler sonucunda işten çıkarılmıştır. Bursa ve İzmit ilindeki çalışmalar 03.11.2016-05.11.2016 tarihleri arasında, Samsun ve Bafra'daki görüşmeler 19.11.2016 tarihinde, Amasya'daki görüşme ise 24.11.2016 tarihinde gerçekleşmiştir.

Bu tez iki kısım ve beş bölümden oluşmaktadır. İlk kısımda iki, ikinci kısımda ise üç ana başlık bulunmaktadır. İlk kısmın birinci bölümünde "Türkiye'de Neoliberal Politikalar, İşçi Sınıfı ve Direniş" başlığı altında, neoliberal politikaların işçi sınıfına etkileri; üretim noktası, emek piyasası, gündelik hayat ve örgütlenme deneyimleri olmak üzere dört ana başlıkta incelenecektir. "Neoliberal Dönemde Sınıf, Direniş ve

Medya” başlıklı ikinci bölümde ise sınıf, direniş ve medya arasında ne tür bir ilişki olduğu anlatılacak, bunun için öncelikle sendikaların direnişi örmedeki işlevi tartışılacaktır. Ardından ana akım ve alternatif medya kanallarının yapısal özellikleri ile toplumsal muhalefete karşı genel tavır ve tutumlarının neler olduğu üzerinde durulacaktır.

İkinci kısımda çalışmanın yöntemi, direnişlerin tarihsel anlatısı ve bulgular yer almaktadır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan yöntem, alan araştırması ve veri toplama yöntemleri tanıtılacaktır. Ardından “İşçi Sınıfı Direnişinin Parlama Anları” başlığında direnişler kronolojik sıra içinde oluşmalarına sebep olan siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla beraber anlatılacaktır. Takip eden bulgular bölümünde ise görüşmelerden elde edilen; işçilerin ana akım ve alternatif medyayı sınıfın temsili ve iktidarla olan ilişkileri bağlamında nasıl değerlendirdiği, sınıfın direnişlerde geliştirdiği iletişim pratikleri, sendikaların iletişim araçlarını sendikal faaliyette nasıl kullandıkları ve iletişim araçlarının direnişin başarısına nasıl bir katkı sunduğu ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

BİRİNCİ KISIM

NEOLİBERAL DÖNEMDE, İŞÇİ SINIFI, DİRENİŞ VE MEDYA

1980’li yıllar boyunca neoliberal politikalar dünya genelinde ciddi bir baskı ve tahakküm yaratmıştır. Bu yıllardan başlayarak kamusal hizmetlerin adım adım tasfiye edildiği, sınıf mücadelesinin geriye götürüldüğü gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, aynı dönemde medya hızla genişlemiş ve büyük bir sektör halini almaya başlamıştır. Günümüzde medya aynı anda birçok ülkede faaliyetleri olan ve bir merkezden yönetilen büyük şirketlerin hâkimiyetindedir. Dahası medya artık sermaye ve iktidarlardan bağımsız değildir (Adaklı, 2010 : 68). Bu politikalar sonucunda hem medya hem de sınıf yoğun bir sermaye denetimine maruz kalmıştır. Geçmiş dönemlerin örgütlü işçilerinin yerini çalışma koşullarının birbirinden koparıp uzaklaştırdığı bireyler almıştır. Sermaye her daim işçilerin örgütlenme ihtimallerini ortadan kaldırmak için çalışır.

Sınıfın direnişe geçme ve örgütlenme ihtimalleri azalmakla birlikte, bu süreçleri kolaylaştıracak alternatif mecralar da yükselişe geçmektedir. Geleneksel medyaya göre kullanımı ve erişimi görece daha kolay olan yeni iletişim teknolojileri bunlardan biridir. Sermaye ve muhalif gruplar arasında bu teknolojiler üzerinde denetim elde etmek için yoğun bir mücadele ve çatışma mevcuttur. Söz konusu çatışma sürekli kendini yenilese de toplumsal muhalefet bu alanları kamusal alanda görünür olmak için kullanabilir. Bir diğer deyişle, teknoloji sermayeye hizmet edecek biçimde tasarlanmış olmakla beraber, olanaklarını yalnızca egemenler değil sınıf, muhalif kesimler ve çeşitli aktivist gruplar da kullanabilir.

Bu kısım iki ayrı bölüm ele alınacak, ilk bölümde Türkiye işçi sınıfının neoliberal dönemde karşı karşıya kaldığı durumun genel bir tasviri yapılacaktır. İkinci

bölümde ise işçi direniş ve eylemlerinin hem ana akım hem de geleneksel medyada nasıl tasvir edildiğı medya iktidar ilişkisi göz önüne alınarak incelenecektir.

I. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL POLİTİKALAR, İŞÇİ SINIFI VE DİRENİŞ

Türkiye’de neoliberal politikalar sermayenin genel çıkarlarını yansıtmakta ve işçi sınıfı aleyhine uygulamalarla kendini göstermektedir. Uzun yıllar boyu verilen sınıf mücadelesinin kazanımlarını her daim karşısına alan ve onları yok etmek isteyen bu politikalar, muhalif toplumsal hareketleri de hedef tahtasına yerleştirmiştir. Emek piyasalarını esnekleştirmek, güvencesiz ve sağlıksız çalışma koşullarını dayatmak, işsizler ordusu aracılığıyla işçilere korku salmak, taşeron çalışma yoluyla işçileri “kullan-at” malzeme olarak görmek, sendikalaşma oranlarını düşürmek için işveren ve işçiler arasında sahte sosyal diyaloglar kurmak bu politikaları karakterize eden belli başlı özelliklerdir.

Sermaye, doğası gereği emekle var olur. Emek gücü, kendisini üretim noktasından çektiği anda, kapitalist büyük maddi kayıplar verir ve en temel amaçlarından olan büyüme sekteye uğrar. Bunun içindir ki işçilerin her daim itaatkâr tutumlar içerisinde olması, “bugüne de şükür” şiarıyla yaşaması beklenir. Ne var ki, işçiler sermayenin kendi emek gücünü sömürerek var olduğunu ve bu süreçte mesleki bilgilerinin ellerinden alınıp vasıfsızlaştırıldıklarının bilincine vardıkları zaman direniş ihtimalleri filizlenmeye başlar. Kapitalizmde, işçinin hak arama mücadelesi sermayedarlar için ciddi bir korku kaynağıdır. İşte bu yüzden, direnişin ihtimallerini bile yok etmek için her yolu deneyecek, işçilerin birliğini parçalamak için her durumu fırsata çevireceklerdir.

Bu ana başlıkta neoliberal politikaların işçi sınıfı üzerindeki etkilerine dört temel açıdan bakılacaktır. İlk olarak söz konusu politikaların üretim noktasında emekçileri nasıl etkilediği denetim ve vasıfsızlaşma bağlamında tartışılacaktır. Ardından emek piyasasının neoliberal politikalardan hangi yönde etkilendiği incelenecek ve bu bağlamda esnek çalışma pratiği, işsizler ordusu tehdidi ve özelleştirme politikalarıyla karşı karşıya kalan işçi sınıfının genel bir tasviri yapılacaktır. Üçüncü olarak, neoliberal politikaların işçilerin gündelik hayatını nasıl değiştirdiği üzerinde durulacaktır. Bu alt başlıkta ise sınıf ve prekarya kavramları tartışılacak, prekaryanın neden sınıf yerine kullanılmaması gereken bir kavram olduğu açıklanacaktır. Son olarak ise neoliberal politikaların işçilerin örgütlenme süreçlerine nasıl müdahale ettiği ve eylem, grev, direniş gibi mücadele pratiklerini nasıl engellediği tartışılacaktır. Bu dört noktanın ortaklaştığı şey ise her birinin sınıfı güçten düşürmesi ve direniş potansiyelini tasfiye etme tehlikesini barındırmasıdır. Bu ortak nokta göz önüne alınarak toplumsal muhalefet ve sınıf hareketlerinin nasıl baltalandığı ve zayıflatıldığı gösterilmeye çalışılacaktır.

1.1. NEOLİBERAL POLİTİKALARIN ÜRETİM NOKTASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Neoliberal dönemde kapitalist denetim ve emeğin vasıfsızlaştırılması, kapitalist üretim biçiminin öne çıkan öğelerindendir. Üretim sürecinde işçinin mesleki bilgisinin elinden alınması ve işçi üzerinde uygulanan denetim mekanizmaları görünürde verimlilik ve performansı artırmak, gerçekte ise üretim bilgisini yönetim kadrolarında toplamak için işe koşulmaktadır. Bunun için ise basit, teknolojik, hiyerarşik ve ideolojik gibi denetim türleri uygulanmakta ve işçilerin vasıfsızlaşmasına sebep olan politikalar izlenmektedir. Böylelikle emek-sermaye arasındaki çelişki ve uzlaşmazlık yeniden üretilir. Braverman emek ve sermaye arasındaki karşıtlığı şöyle açıklamaktadır:

“Emek ve sermaye kapitalist toplumun karşıt kutuplarıdır. Bu kutupsal karşıtlık, her bir işletmenin içinde başlar ve sosyal yapıya hâkim olan devasa bir sınıfsal ikilik halinde ulusal ve hatta uluslararası ölçekte gerçekleşir. Yine de bu söz konusu karşıtlık, iki sınıf arasındaki zorunlu bir özdeşlikte ifadesini bulur. İster para ister mal isterse üretim araçları, biçimi her ne olursa olsun, *sermaye emektir*. Kapitalist tarafından el konulmak ve daha fazla sermaye birikimi içinde kullanılmak suretiyle sermaye haline gelen yalnızca, üretim döngüsünün önceki evrelerinin cisimleşmiş ürünü olan geçmişte sarf edilen emektir” (Braverman, 2008: 345).

Sermaye açısından emeğin ne kadar elzem olduğu Braverman’ın açıklamasıyla oldukça netleşmektedir. Sermaye, kendini büyütebilmek için hammaddesi olan emeğin üzerinde denetim kurar ve onu çıkarlarına göre manipüle etmekte hiçbir sakınca görmez. Bununla da yetinmeyen sermaye, üretim sürecinde işçiyi değerli kılan üretim bilgisini de elinden alarak, onu belli bir zaman diliminde aynı hareketleri tekrarlayan niteliksiz bir işçiye dönüştürmektedir.

1.1.1. Emeğin Vasıfsızlaştırılması

Neoliberal dönemde işçi sınıfının kazanımları birçok anlamda aşındırılmaya çalışılmaktadır. İşçinin mesleki bilgisi, onu aynı zamanda üretim süreci üzerinde söz sahibi de yapar. Ne var ki kapitalist işleyiş mantığı, işçinin çalışma esnasında yalnızca rutinleşmiş ve tekrar eden eylemleri gerçekleştirmesini istemektedir. Böylelikle üretimin tamamına dair bilgi sahibi olamayan işçi, üretim üzerindeki kontrol ve inisiyatifini de kaybetmiş olacaktır. İş bölümü olgusu, üretimi parçalara bölerek, herhangi bir vasıf gerektirmeyen işlerin kolaylıkla işten çıkartılabilecek işçiler tarafından yapılması anlamına gelmektedir. İşin yapılması için niteliğe ihtiyaç duyulmaması, kapitalistler açısından, işçilerin kolayca vazgeçilebilir olmasına sebep olmuştur.

Sungur Savran’a (2007: 136) göre toplumsal iş bölümünden farklı olarak, ayrıntıda işbölümü her işçiye bütünsel bir işin yalnızca bir parçasının sorumluluğunun

verilmesine dayanır. Dolayısıyla, üretimin bütünleyici birimleri olan tasarım ve uygulamanın birliğini parçalanır. Bir üretim faaliyetinin en küçük parçalarına kadar ayrıştırılması ve sonrasında bunların her bir işçiye tahsis edilmesi ayrıntıda iş bölümünü tanımlayan durumdur. Bu durumda işçi her daim kendisine verilen bu görevi yerine getirmekle meşgul olacağı için üretim faaliyetinin planlamasına katılamaz ve bu konuda fikir sahibi olamaz. Sonuç olarak işçi, vasıf gerektirmeyen rutin işlerin tekrarlayıcısı ve üretimde boşluğu en kolay doldurulabilir parça olarak konumlanmıştır.

Vasıfsızlaştırma uygulamaları ve denetim mekanizmalarının popüler hale gelmesinde Taylor'ın rolü oldukça büyüktür. Taylor, işçinin üretim sürecinde mümkün olduğu kadar az bilgi ve otorite sahibi olmasını öngörmüştür. Taylor, bilimsel yöntem adını verdiği kavramlar seti ile hem işçinin bir günde yapabileceği üretimi maksimize etmeyi, hem de iş esnasında zaman kaybına sebep olabilecek hareketleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Taylor'a göre işçi, işi yaparken her daim "kaytarma" yapma eğilimindedir.

"Aylaklık ve kaytarma iki sebepten dolayı ortaya çıkar. Birincisi, insanların işin kolayına kaçma veya aldırmama yönündeki eğilimleri ve doğal içgüdülerinden kaynaklanan doğal tembelliktir. İkincisi ise daha karmaşık ve sistematik bir ikincil düşüncenin ürünüdür. Bunun sebebi, insanların diğer insanlarla ilişkileridir ve sistematik kaytarma olarak adlandırılabilir" (Taylor, 2013: 23-24).

İşçilerin, sermayeye zarar verdiğini düşünen Taylor, üretimi ve verimliliği artırmak için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Bu yöntemler arasında, iş sırasında gerekli olmayan hareketleri ortadan kaldırıp, yavaş ve verimsiz eylemlerin hızlı olanlarıyla değiştirilmesi önde gelir. Taylor, işi parçalara bölerek, her bir işçiye tek bir rutin hareketi görev olarak vermiş ve bu bölümlemenin işlerin daha hızlı bitirilmesini sağlayacağına inanmıştır (Taylor, 2013).

Bu durumda Taylor'un amacı, üretim hızının, bir başka deyişle işçinin hangi tempoda çalışacağının denetimini tamamen kapitaliste ve onu temsil eden yönetime

vermek olmuştur. Makinelerin yoğun kullanımı kapitalistlere çalışma hızını belirlemek açısından kısmen olanak sağlamıştır. Bununla birlikte, vasıflı işçinin bu üretimde de varlığı devam etmektedir. İşin hızını kontrol eden, makineye bağımlı olarak emek sarf eden işçiler değil, bu vasıf sahibi zanaatkâr işçilerdir (Savran, 2007: 141). Bir diğer deyişle Taylor'un en temel amacı üretim sürecinde kontrolü büyük oranda ellerinde bulunduran işçileri bu, yetkiden ve mesleki bilgiden yoksun bırakarak, tüm yönetsel becerileri ve mesleki vasıfları yönetimde toplamak olmuştur.

Taylor'un bilimsel yönetim olarak adlandırdığı yöntemler setini Sungur Savran üç temel ilke ile özetlemiştir. Bu ilkelerden birincisi, işçilerin üretimle ilgili bilgilerinin sermayeye aktarılmasıdır. İkincisi, işin bütününi oluşturan tasarım ve uygulamayı ayrı bileşenler haline getirip, ilkinin işçinin elinden alıp sermaye sınıfına devretmektir. Sonuncu ilke ise emek sürecinin her aşamasının yönetimin istekleri doğrultusunda planlamak ve işin yapılma biçiminin sürekli denetim altında tutulmasını sağlamaktır (Savran, 2007: 142).

Taylorizmin yaygın biçimde kullanılmasının sonuçlarını Savran şu biçimde özetler: İlk olarak üretim bilgisi elinden alınan işçi vasfını kaybetmiştir. Taylorizm, bir üretim alanında bütünsel bilgiye sahip olan zanaat işçisinin sonunu getirmiştir ve üretimin her alanında basit emek temel biçim haline gelmiştir. Bu gelişme, ayrıntıda işbölümünün ağırlığını hissettirmesine de sebep olmuştur. “Bütün gün vida sıkkan işçi imgesi, Taylorizm ile birlikte popüler kültürün de bir parçası haline gelmiştir”. Diğer bir sonuç, tasarım/uygulama bölünmesinin gerçekleşmesidir. Üretim sürecinde yükselen bir kutuplaşma başlamış; planlama, kayıt tutma gibi etkinlikler bir kutupta yer almış, diğer kutupsa yalnızca planlanan ve dışında kaldığı üretim sürecinin uygulayıcısı haline gelmiştir. Üçüncü sonuç ise işçinin bilimden kopmasıdır. Planlama, üretimi tasarlama aşamalarında yer almayan işçi, üretimin bilimsel boyutunun da dışında kalmıştır. İş,

yalnızca basit adımları tekrarlamaya dayanan bir süreç haline gelmiştir. Bununla birlikte, Taylorizm bu kadar yoğun bir şekilde uygulamaya konmadan önce, yeniliklerin ve buluşların hemen hepsi işçilerin emekleri sonucu ortaya çıkmıştır. Savran'ın bahsettiği dördüncü sonuç sendikaların gücünün geriletilmesi ve yapı değiştirmesi ile ilgilidir. 19. ve 20. Yüzyıllarda meslek sendikaları özellikleriyle güç toplayan sendikalar, fabrikalardaki bu dönüşümler sonucunda güçlerinin büyük bir kısmını kaybetmişlerdir. Sendikacılık, 20. Yüzyılın başlarında meslek sendikacılığı şeklinde değil, bütün işçileri örgütleyen sendikalar sayesinde gelişmeye devam edecektir. (Savran, 2007: 143-144).

1.1.2. Emeğin Denetimi

Vasıfsızlaşmanın ardından neoliberal saldırıların yöneldiği diğer alan, emeğin denetim altına alınmasıdır. Neoliberalizm üretim noktasında, işçiler üzerinde denetimini yoğunlaştırmaktadır. Denetimin kapitalist işleyiş mantığında nasıl bir işlevi olduğunu Burawoy şöyle açıklığa kavuşturur:

“Örgütlere ilişkin tarih dışı değerlendirmeler üretmeye ve örgütlerin işleyişini gizemlileştirmeye hizmet eden tek bir kavram varsa, o da denetim kavramıdır. Bunun genel bir kavram olarak kullanılması- ve kimin veya neyin, hangi amaçla nasıl ve kim tarafından denetleneceği hususunda bir belirsizlik içeriyor olması- sayesinde modern sosyal bilimler kapitalizmin işleyişini başarılı bir şekilde gizleyegelmıştır” (Burawoy, 2015: 42).

Kapitalizm doğası gereği kendisini krizlerden korumayı, sermaye birikimini daimi kılmak için artı değeri maksimize etmeyi amaçlar. Bu, kapitalizmin geliştiği ilk dönemlerden beri süregelen bir eğilimdir. Bu amaçlarını gerçekleştirme güdüsüyle hareket eden sermayedarlar, emeği disipline etmek, emek gücünü son noktasına kadar kullanabilmek için tarihsel süreçte farklılaşmış denetim biçimleriyle emeği baskı altına alma yoluna gitmişlerdir.

Kapitalist denetim, Marx'tan yola çıkarak şu şekilde açıklanabilir. Sermayenin satın aldığı emek değil, emek gücüdür ve emek gücünü emek biçiminin verilmesi için sistematik bir denetime ihtiyaç duyulur. Değer üretiminin daimi olmasını amaçlayan sermaye, denetimi de sürekli kılmak zorundadır. Ne var ki bu denetim, yalnızca baskı ile kendisini kurmaz, işçinin rızasının da kazanılması gerekmektedir. Kapitalist işleyişte denetim, mutlak bir anlaşmazlık / uzlaşmazlıktan öte rıza ve barındıran karmaşık bir yapıya işaret etmektedir (Yücesan-Özdemir, 2014: 134). Bir diğer deyişle, denetim basitçe işçinin kontrol altına alınması değil, aynı zamanda iktisadi, siyasi ve ideolojik boyutları olan çok yönlü bir kavramdır.

Savran'a göre benzer şekilde emeğin üzerindeki denetimin kurulması ve sabitlenmesi bir süreç gerektirmekte ve farklı veçheler içermektedir. Sermaye ve emek arasındaki ilişki, tarihsel süreçte boyunduruğun kurulması, sermayenin emeği adım adım kendisine tabi kılması gibi uğrakları içermektedir. Kapitalizmin başlangıç evrelerinde, işçinin denetimi altında olan ve sermayenin dışardan şekillendirmeye çalıştığı üretim etkinlikleri artık doğrudan sermayenin kontrolü altındadır ¹ (Savran, 2007: 135).

¹ Savran'a göre bu denetim, sermayenin tek taraflı bir denetimi biçimde ortaya çıkmaz. Denetimin olduğu ortam bir sınıf mücadelesi ortamıdır. İşçi, hem bireysel hem de kolektif olarak sermayenin denetimini zayıflatmaya çalışır. Sermayenin denetimi her daim mücadele örüntüleri içermekte ve çelişkiler barındırmaktadır. Ne var ki mücadelede üstünlük sermayenin elindedir. Mücadele mevcuttur ama bu, sermayenin belirlediği sınırlar dâhilinde verilmektedir. Sermayenin emeği denetimi altına alması tek bir seferde ve aniden olmaz, çeşitli safhalardan geçer ve kendini tamamlar (Savran, 2007: 135).

Denetim biçimleri genel anlamda basit, teknolojik, bürokratik / hiyerarşik, hegemonik / ideolojik olarak sınıflandırılmaktadır. Basit denetim, Yücesan-Özdemir'e göre, emek ve sermayenin dolayimsız bir biçimde karşı karşıya geldiği anlarda var olur. Basit denetim, sınıf karşılaşmalarının direkt olarak gerçekleştiği biçimdir. Başka bir deyişle, sermaye temsilcilerinin, işçi sınıfını doğrudan kontrol altına aldığı anlardır. Üretim esnasında bir işçinin başında bekleyen ustabaşı, basit denetimin en açık örneğidir. Kapitalizmin ilerleyen safhalarında ise daha karmaşık denetim biçimleri kendini göstermeye başlamaktadır (Yücesan Özdemir, 2014: 136). Bu denetim biçimi hala maden, tekstil gibi emek yoğun sektörlerde sıklıkla kullanılmaktadır. İşçiler üzerinde doğrudan baskı kuran basit denetimin, zamanla daha itaatkâr, eleştirel duruştan uzak, politik olarak pasif işçiler yaratması da kuvvetle muhtemeldir. Bu tip denetim, çok farklı veçheleri olmayan, tek boyutlu, basit, baskıcı ve müdahaleci özelliklere sahiptir.

Bir diğer denetim biçimi olan teknolojik denetimin ortaya çıkışı ise, teknolojik aygıtların iş yerlerinde emek süreçlerini gözetlemek ve baskı altına almak amacıyla kullanılmasıyla yakından ilişkilidir. Günümüzde ana akım sosyal bilimlerde teknolojinin kutsandığını ve ona büyük anlamlar atfedildiğini gözlemlemekteyiz. Ne var ki teknolojik değişimlere ve ürünlere atfedilen bu değer, bunların üretilmesinde insan zihni ve emeğinin önemini, konumunu ve sermayenin teknolojiyi kendini yeniden üretmek için nasıl kullandığını görünmez kılar. Raymond Williams'ın (1989: 125). belirttiği gibi "her yeni teknoloji zihinlere teknolojik determinizm bulaştırır". Ne var ki teknolojiyi ve onu geliştirme imkânlarına sahip olanlar aynı zamanda tahakküm kurucu mekanizmalarını da ellerinde tutmaktadır. Teknolojinin gelişmesini ve teknolojik aygıtları denetimi daha sıkılaştırmak için kullanan sermayedarlar, böylelikle sermaye birikimini sağlama, artı değeri en üst düzeye çıkarma, emek gücünü olabildiğince sömürme amaçlarına bir adım daha yaklaşmış olurlar. Böylesi koşullar altında

teknolojik determinizme düşmemek, teknolojinin kendinden menkul ve ulu bir değer olmadığı gerçeğini göz önüne almak gerekir.²

Teknolojik denetim, kapitalist emek sürecinde işçiyi makinanın bir uzvu haline getirerek, tam itaat sağlamak ve dahi emek gücünü maksimum etkinlik ve verimlilikle kullanmak için en değerli yöntemdir (Yücesan Özdemir, 2014: 145). Yücesan Özdemir teknolojik determinizmi sorgulamak ve teknolojiyi bir mücadele alanı olarak görmek gerektiğini ifade eder. Teknolojik determinizme göre, teknoloji kendine özgü bir mantık içerisinde doğrusal bir gelişim gösterir. Bilim insanları, toplumsal sistemden bağımsız olarak teknolojiyi yenilerler. Diğer taraftan, teknoloji, toplumsal dönüşümün baş aktörü olarak, diğer unsurlarını (iktisadi, siyasi ve ideolojik) dönüştüren, değiştiren ve yeniden kurandır (Yücesan-Özdemir, 2014: 147).

Her teknolojik yeniliğin, üretim ve emek süreci örgütlenmelerini ve bu alanlardaki ilişkileri dönüştürdüğünden hareketle son dönemde, yeni iletişim teknolojileri ile ortaya çıkan elektronik denetim aygıtlarından bahsedilebilir. Elektronik denetim aygıtları, çalışanlarla ilgili rapor alma, bilgi toplama ve çözümleme konularında sermayeye çok geniş imkânlar sağlamaktadır (Yücesan Özdemir, 2014: 146).

² Williams'ın teknolojik determinizm kavrayışında, teknolojik gelişmeler deney ve çalışma neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu teknoloji, içerisinde ortaya çıktığı toplumu veya sektörü değişikliğe uğratar. Bireyler de teknolojinin yeni modern biçim olması sebebiyle gelişmeleri hızlıca benimserler. Ne var ki, bütün teknolojik yenilikler daha önceden belirlenmiş amaçlar için, var olan toplumsal ilişkiler içerisinde yapılır /yapılandırılır. Buna ek olarak, bir teknolojik gelişme kendi başına o kadar önem arz edemez. Bir yeniliğin önem kazanması için, üretime yönelik bir yatırım için seçilmesi ve ayrıca toplumsal fayda ve kullanım amaçlı geliştirilmesi gerekmektedir (Williams, 1989: 125).

Toplumda ciddi değişiklikler ve yenilenmekler yarattığı iddia edilen teknoloji aynı zamanda, emek piyasalarında sınıfı denetlemek ve disipline etmek amacıyla kullanılan bir araçtır. Bu uygulamaların sınıfın aleyhine işlediğı ise oldukça açıktır. Bir diğer deyişle teknoloji, işçi sınıfı ile sermaye arasındaki çatışmayı artırır. Bu noktada ise Marksist görüşün bilim ve teknolojiye değil, bu tür yeniliklerin yaratılmasının toplumsal sınıfları birbirinden hayli uzak noktalara taşımasına ve bu uçurumların derinleşmesine karşı olması (Braverman, 2008: 40) anlam kazanmaktadır.

Yapısal olarak mülksüzleştirilmiş işçi sınıfı üretim araçlarından yoksun olduğu gibi, teknolojik gelişmelerin tasarım ve planlamasında da yer alamamaktadır. Başka bir deyişle sınıf, teknolojik gelişmelerin ve değişimlerin öznesi değil, nesnesi konumuna getirilmiştir. İşçi sınıfı, teknolojik aygıtlar aracılığıyla daha sıkı bir denetime tabi tutulan, emek gücünü son noktasına kadar “verimlilik, üretkenlik” gibi ideolojik örtüler altında kullanmak zorunda bırakılan yığınlardır. Teknolojik denetimin en açık örneklerini çağrı merkezi çalışanlarında, müşteri hizmetleri temsilcilerinde görmek mümkündür. Bu tür sektörlerde, işverenler her daim çalışanların performansını izleyebilmekte ve elektronik sistemleri bu amaçla işe koşmaktadır.

Kapitalist üretim tarzında, yönetici ve işçi arasındaki sınıfsal kökenli ilişki hiyerarşik / bürokratik adı verilen bir başka denetim türünü daha ortaya çıkarmıştır. Edwards (1979: 131)’a göre, bürokratik denetimin en temelinde, şirket içinde hiyerarşik gücün kullanımının kurumsallaşmış olması yer alır. İş yerinde kuralların konulması, görevlerin verilmesi, hiyerarşik yapılanmaların varlığı gibi mekanizmalar bürokratik denetimi sağlamanın yaygın yöntemlerin başında gelmektedir (akt. Yücesan Özdemir, 2014: 155).

Bu denetim biçimi, zaman zaman ustabaşılarının yardımıyla, zaman zamansa teknolojik aygıtlarla sağlanmıştır. Kapitalizmin gelişmeye başladığı ilk yıllarda

doğrudan patronun varlığı ve gözetimiyle gerçekleştirilen denetim mekanizması üretim ilişkilerindeki değişikliklere paralel olarak dönüşüm yaşamıştır. Bu ilişkide her daim kapitalist emir veren, komuta eden tarafken, işçi bu emirlere itaat etmek zorunda kalan tarafı temsil etmiştir.

Emek sürecinde, kapitalistin kullandığı teknolojik, bürokratik ve benzeri baskıcı denetim mekanizmaları yeterli gelmeyebilir. İşçinin zihninin de baskı altına alınması, itaat etmesi gerekir ve kapitalist bunun için gerekli ortamı sağlamaya başlar. İşte tam da bu noktada hegemonik/ ideolojik denetim ortaya çıkar. Gramsci'nin rıza ve hegemonya kavramları işverenlerin işçi üzerinde uyguladığı baskı ve denetim mekanizmaları için oldukça açıklayıcıdır:

“İşe uyum süreci tamamlandığında gerçekleşen şey, işçinin zihninin mumyalanmış olmaktan uzak, tam bir özgürlük durumuna ulaşmasıdır. Tamamen mekanikleştirilen tek şey ise işçinin yoğun bir tempoda tekrarladığı, kas ve zihin sistemine yuvalanmış, basit el kol hareketleridir. Bu esnada işçinin zihni artık serbesttir. Bir işçi yürümesi için gerekli olan hareketleri düşünmeden de mükemmel bir senkronizasyon içinde yürüyebilir” (Gramsci, 1999: 609).

İşçinin zihninin serbest kalması onu yaptığı işe dair düşünmeye sevk eder. Gramsci'ye (1999: 610) göre Amerikan sanayiciler işçilerin iş başındayken bile, işe uyum süreci krizini atlattıktan sonra, düşünmek için daha çok vakitleri olduğunu fark etmişlerdir. İşçi bu sürede yalnızca mesleki tatmin almadığını düşünmekle kalmaz, onu eğitilmiş bir maymuna dönüştürmek istediklerinin de bilincine varır, ki bu onu konformist olan düşüncelerden uzaklaştırır. Yücesan Özdemir'e (2014) göre işçinin “konformist olmayan düşüncelerden” uzak tutulabilmesi için “ideolojik denetim” aygıtları devreye sokulmuştur. Bu aygıtlar yalnızca zorlamayı ve baskıyı değil, aynı zamanda “rızanın üretilmesini” de içerir (Yücesan Özdemir, 2014: 158). Erken kapitalizmde zor rızadan daha sık kullanılan bir aygıt olmuştur. Ne var ki bu despotik rejimler ile rızanın baskın olduğu hegemonik rejimler yer değiştirmek zorunda kalmıştır (Burawoy, 2015: 165). Dolayısıyla, emek rejimlerinde denetim basit bir

antagonizmadan öte rıza ve baskıyı içeren karmaşık ve çelişkili bir yapıyı barındırmaktadır (Yücesan Özdemir, 2008: 256).

Denetimin yoğun bir şekilde içeren Fordist ve Taylorist üretim biçimleri denetim türlerinde farklılık göstermişlerdir. Ford'a göre üretim sürecini kontrol altına almak, sadece iş gücünü denetlemek demek değildir. İşçiler, bu yeni emek sürecine işe gelmeme, yeterince çalışmama gibi çeşitli tepkiler göstermişlerdir. Bunun karşısında Ford ise yeni denetim yöntemleri oluşturmuş ve bu açıdan da Taylorizmden ayrılmıştır (Aydoğanoglu, 2015: 10).

Kapitalist denetimin uygulandığı koşullar ve büründüğü biçimler çeşitlilik göstermektedir. Sermayenin emeği denetim altına almak için kullandığı aygıtlar emek rejiminin kurucu unsurlarıdır. Denetim uygulanırken yalnızca tek çeşit bir denetim mekanizması görülmeyebilir. Rızayı üreten ideolojik aygıtlar ile baskıyı kuran doğrudan, teknolojik ve bürokratik denetim aygıtları aynı anda işe koşulabilir. Bir başka ifadeyle, hangi denetim biçimlerinin, hangi oranda kullanılacağı, ekonomik, politik ve ideolojik yapıdaki emek-sermaye mücadelesi tarafından beslenir (Yücesan-Özdemir, 2014: 135).

Emek piyasalarında denetimin varlığı, kapitalizmin ortaya çıkmasına kadar geriye gitmektedir. Uzun süredir var olan bu durum, denetim mekanizmalarını işçilerin zihninde sıradan bir hal almasına sebep olmuştur. Her yeni çalışan kuşak, verili bir sisteme dâhil olduğu için, bu düzenin sonunun olmadığını düşünüp, olağan kabul etmektedir. Ne var ki, emek sürecinde yaşanan birçok değişim; normal kabul edilen çalışma koşulları, örneğin makinelerin konumları, üretimin düzenlenmesi, mola vakitleri, bir ofisteki oturma düzeni, karın yükseltilmesi, verimlilik gibi görünür sebeplerden dolayı ortaya çıkar. Bu durum, yüzeysel bir bakışla verimliliği artırmayı hedeflemekte gibi görünebilir fakat asıl amaç emeğin maliyetinin azaltmak ve sömürüyü

artırmaktır (Narin, 2015: 15-16). Emek piyasalarında emeğin denetimi söz konusu olduğunda, işçi sağlığı ve güvenliği, öncelikli bir konu olamamaktadır. Zira bunlar işveren için artı değerden feragat edilmesi ve çeşitli harcamalar yapılması anlamına gelir. Bu sebeple, emeğin denetiminin varlığından ziyade, bu mekanizmaların hangi amaçlarla işe koşulduğunun ve emekçi sınıf açısından ne tür sonuçlar doğurduğunun tespit edilmesi oldukça elzemdir.

Kendini her daim yeniden üreten kapitalist düzen sebebiyle işçiler itaatsizlik etmeyen, esnek, güvencesiz ve sağlıksız çalışma şartlarına başkaldırmayan, sendikalara üye olmaktan çekinen, mevcut ekonomik ve sosyal durumlarına şükreder hale gelen emekçilere dönüşmektedirler. Her daim sermayedarların çıkarlarına hizmet eden denetim mekanizması ve buna bağlı uygulamalar direniş ihtimallerini ortadan azaltmakta, örgütlü mücadeleyi zayıflatmaktadır.

1.2. NEOLİBERAL POLİTİKALARIN EMEK PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Neoliberalizme göre piyasa; büyüme, refah seviyesini yükseltme, ekonomiyi düzenleme gibi işlevlere sahiptir. Dolayısıyla, piyasa ekonomisi neoliberalizmin en yüce değeridir. Devlet müdahalesi ise ekonomik faaliyetleri azalttığı, işsizliği artırdığı ve siyaset ile ekonominin birbirine karışmasına sebep olduğu gerekçeleriyle katı bir şekilde reddedilir (Mütevellioglu, 2010: 171).

Kapitalizmin en temel hedeflerinden biri benzer biçimde sermayenin yeniden üretilmesini garanti altına almaktır. Kapitalizm, Wallerstein'ın da vurguladığı gibi, sürekli büyümek zorunda olan bir yapıya sahiptir. Wallerstein'ın ifadesiyle, “daha fazla sermaye üretmek amacıyla sermaye üretilmektedir. Kapitalistler, ayak değirmeninde daha da hızlı koşmak için gitgide daha hızlı koşan beyaz fareye benziyor”

(Wallerstein, 2012: 39). Büyümenin sağlanması için başvuru olan çeşitli yöntemler mevcuttur. İşçilere dayatılan esnek çalışma koşulları bunlardan bir yalnızca bir tanesidir. Standart çalışma saatleri çalışma kuralları dışında bırakılarak, emek gücünden had safhada faydalanmak amaçlanmaktadır. İşgücü piyasasında hemen hemen her sektörde rastlanılabilecek olan esnek çalışma aynı zamanda neoliberalizmin dayandığı sacayaklarından biridir. Bunun yanı sıra kapitalizm, her daim bir işsizler ordusu yaratmak suretiyle çalışanların koşulların iyileştirilmesi, yıllık izin kullanma, sendikaya üye olma gibi temel taleplerinin de önünü kapatmıştır. Böylelikle bulunduğu durumu değiştirmeye cesaret edemeyen kitleler yaratılmakta; direniş ve benzeri hareketlere katılma, mevcut durumu değiştirme çabaları da sönümlenmektedir.

İşçi sınıfının karşısına çıkan bir diğer tehdit ise özelleştirme politikalarıdır. Özelleştirme, devlet müdahalesinin yok denecek kadar az olduğu, serbest piyasa koşullarının yoğun bir biçimde kendisini hissettirdiği bir durumdur. İşsizler ordusu, esnek ve güvencesiz çalışma, özelleştirme gibi durumlara maruz bırakılan işçi sınıfı, sermaye tarafından her daim denetim altında tutulmakta ve kapitalist üretim tarzının çıkarlarına göre biçimlendirilmektedir. Çalışma koşulları ve emek piyasalarında hal böyleyken, sınıfın direniş örüntüleri de zayıflamaktadır. Sonuç olarak işçi sınıfı bilinci yıpratılmakta, parçalanmış ve birlikten yoksun olan işçiler, kolektif hareket etmeleri gereken durumları yaratamamaktadır.

1.2.1. Esnek Çalışma

Neoliberalizm, dünya genelinde çalışmayı düzenleyen kuralları ortadan kaldırılmasıyla yoluyla, esnek çalışmayı norm olarak kabul ettirmek ve böylece emek sömürsünü artırmak ister (Mütevellioglu, 2010: 169).

İşgücü piyasasında esneklik neoliberalizm için oldukça elzem olmakla beraber, kapitalistler için işte çıkarmaların kolaylaştırılması, sendikal hakların geriletilmesi, toplu iş sözleşmesiyle sağlanan koruyucu uygulamaların tasfiye edilmesi ve sosyal yardımların azaltılması anlamına gelmektedir (Saad-Filho'dan akt. Güler, 2015: 160).

“Esnekleşme” kavramı 90’lı yıllarda yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Sadece ekonomik anlamda üretim faaliyetleri ve süreçlerini değil, toplumsal süreçleri de içeren bir değer olarak sıklıkla ve yoğun bir şekilde propagandası yapılmaktadır. Olumlu anlamlar yüklenmek istenen “esneklik” kavramı esasında antagonistik ve gerilimli ilişkileri barındırmaktadır. Yeni dönemin bu değiştirilen tanımlaması, aslında sömürü ilişkilerinin imajının değiştirilmiş ve yeni ton ve renklerle parlatılmış bir halidir (Özoğlu, 2002: 2).

Kim Moody (1997) esnekliği üretimde maliyetlerin azaltılmasını sağlayan işlevsel esneklik, sayısal esneklik ve zaman esnekliği kategorilerinde incelemektedir. İşlevsel esneklik, iş tanımlarında belirsizliğe ve indirgemeye sebep olmakta ve iş değişiklikleri ile birçok farklı iş yapma becerisini içermektedir. Zamana yönelik esneklik ise, vardiyalarda rotasyona ve ücretsiz fazla mesaiye yol açmaktadır (Moody, 1997: 95).

Sayısal esneklik ise genellikle hem part time ya da geçici çalışanların emek gücünün kullanımı hem de dışarıdan emek gücü alımıyla gerçekleşir. Sayısal esneklik zinciri ev içine kadar uzanmaktadır. En yaygın olduğu sektör tekstil olmasına rağmen, otomotiv sektörünün üretim zincirinin sonunda bile gözlemlenebilir (Moody 1997: 96-97). Sayısal esneklik talepteki değişimlere bağlı olarak, işçi sayısını azaltmayı hedefleyen, esasen işçi birliğini parçalayan ve iş güvencesine sahip olmayan işçilerin yaratılmasıyla ortaya çıkmış bir esneklik türüdür (Savran, 2007: 166). Savran, yukarıda

tanımlanan esneklik türlerine ek olarak iş sözleşmesinde esneklik, ücret esnekliği ve sosyal hizmetler / haklar esnekliğinden de bahsetmektedir.³

Yazar ilk olarak iş sözleşmesindeki esnekliği şöyle açıklar. Geçmişte işçiler, tek bir iktisadi kuruluşa bağlı olarak çalışmaktayken, günümüz şartlarında durum farklılık göstermektedir. Zira iş, parçalara bölünmüş ve bu parçalar taşeron işverenlere devredilmiştir. Bu bölünmüşlük de haliyle işçi kolektifini zayıflatmakta ve bölmektedir. Böylece, sermaye işçilerle doğrudan ya da taşeronlar aracılığıyla ilişki kurmakta ve esneklik uygulamaları sayesinde bu ilişki biçimini tek taraflı olarak belirlemektedir.

Ücrette esneklik ise her işçinin ücretinin belirli kriterler üzerinden belirlenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kriterler, işçinin o dönemdeki verimliliği, iş yerine olan bağlılığı, yumuşak başlılığı ve benzeri niteliklerdir. Bu kriterler göz önüne alınarak işçinin ücreti belirlenir.

Temel hakların verilmesinde devletçi politikaların terk edilmesiyle, sosyal hizmetler/haklar esnekliği ortaya çıkmıştır. 1917 Ekim devriminden sonra, kapitalist sistemin tasfiye edilmeye başlanmasıyla, sistemi savunma amacı doğrultusunda bazı ihtiyaçlar devlet tarafından ücretsiz bir biçimde karşılanmıştır. Ne var ki son dönemde burjuvazi, sosyal hakların kamu hizmeti şeklinde sunulmasının önüne geçmektedir. Bu hizmetler artık işletmeler tarafından ücret paketi içerisinde sunulmaktadır. Bu anlamda esnekliğin en üst düzeyi ABD’de kafeterya sistemi olarak bilinen durumdur. Bu sistemde işçiler işletme düzeyinde dahi, hepsinin ortak çıkarına uygun kolektif haklar elde edememektedir. Bunun yerine işletmeler, her bireye ihtiyacı doğrultusunda sosyal

³ Takip eden üç paragraf boyunca Sungur Savran’ın Yalın üretim ve esneklik: Taylorizmin en yüksek aşaması makalesinin 166 ve 167. sayfalarından faydalanılmıştır.

haklar vermektedir. Bu uygulamaların sınıfı parçalamaya ve atomize olmaya ittiği ise açık bir gerçektir (Savran, 2007: 167).

Emek-sermaye arasındaki daimi çelişki esasen toplumun bütün gruplarını ilgilendirmektedir. “Katı” emek piyasaları sermayedarların lehine, işçilerin ise aleyhine olacak şekilde sık sık değiştirilmiştir. Bu değişimler zaman zaman çeşitli resmi belgelerle de sağlanmıştır. Örneğin 1993’te gündeme gelen Kamu Personeli Rejimi Reformu amacı kamu sektöründe çalışma hayatını düzensizleştirmek, iş güvencesini tasfiye etmek, özlük haklarının ve maaşların belirlenmesinde tek bir tarafın karar vermesini sağlamaktır. Reformun uygulanmasıyla birlikte, performans esasına dayalı bir değerlendirme yapılması, buna uyum sağlayacak personeller yetiştirilmesi ve çalışanların “sözleşmeli personel” yapılması amaçlanmaktadır (Emiroğlu, 2009: 9).

4857 sayılı İş Kanununda çeşitli esneklik türleri tanımlanmıştır. Ne var ki hazırlanan bu tanımlar rekabet gücünü ve istihdamı artırmada yeterli görülmemiş, bunun üzerine yeni öneriler sunulmuştur. Bu öneriler; taşeron çalışmayla ilgili “kısıtlayıcı” koşulların tekrar düzenlenmesi, özel istihdam bürolarına geçici yetki verilmesi, kısmi süreli çalışmanın güvenceli esneklik açısından düzenlenmesi gibi uygulamalardır (Güler, 2015: 172). Emek karşıtlığının çok net bir biçimde yansıtıldığı bu metin, sermaye sınıfının esneklik taleplerini dile getirmede adeta aracı olmuştur.⁴

⁴ 4857 sayılı İş Kanunu’ndaki mevcut çalışma biçimlerine “evden” ve “uzaktan” çalışma gibi esnek çalışma biçimleri de eklenmektedir. Bu uygulama ile çalışma süresi ve mekânları da yeniden şekillendirilecek hale getirilmektedir. Bu yeni düzenleme, yeni çalışma biçimlerine tabi olanların, ücret, ikramiye ve tazminat gibi ödemelerden daha az yararlanacak hale getiriliyor. Böylelikle bir yandan esnek çalıştırma yaygınlaşıyor, iş yeri tanımı netliğini kaybediyor, bir yandan da işverenler denetim mekanizmasından daha kolay kaçabiliyor. Buna ek olarak, çağrı üzerine çalışma daha esnek hale

İstihdam esnekleştikçe ve yeni istihdam biçimleri yaratıldıkça, yaşamsal ihtiyaçlarını karşılama mücadelesi veren işçi sınıfı, düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmakta parçalanmakta ve sendikal mücadeleyi hayatına eklemleyememektedir. Bunun sonucu olarak da sınıfsal dayanışma ortamının oluşumunda zorluklar yaşanmaktadır.

Bu esneklik biçimleri ve arkasında bulunan sebepler göz önüne alındığında şöyle bir çıkarsama yapmak mümkündür: Esnekliği kullanma hakkı ve yetkisi her daim kapitalistin elinde olup, bu tür mekanizmaları sermayesine sermaye katmak, işçi sağlığı ve güvenliği gibi son derece mühim konulardaki masraflardan kaçınmak için işe koşturmaktadır. Son zamanlarda iş gücü piyasasında esnekliğe olumlu anlamlar atfedilmesi hızla yükselen bir eğilimdir. Ne var ki böylesi bir yaklaşım, kapitalist sınıf açısından yapılan bir değerlendirmedir ve sermaye ideolojisine destek vermek anlamına gelmektedir. Sermaye sınıfının neden bu kelimenin içini olumlu anlamlarla doldurmaya çalıştığı aşîkârdır. Ayrıca Savran'ın sözleriyle “esnekliğe karşı çıkmak, “katılık” değil, kazanılmış hakları düzenleyen kuralları savunmaktır” (Savran, 2007: 170-171).

1.2.2. İşsizler Ordusu Tehdidi

Kapitalist üretim tarzı, hedeflerine rahatça ulaşabilmek için işsiz ve yoksullardan ibaret yedek bir sanayi ordusuna ihtiyaç duyar. Üretim araçları sayıca her geçen gün artmakta, bununla beraber emek gücüne olan ihtiyaç da azaltılmaktadır. İşçi sınıfı, işsizlerin varlığıyla “tehdit” ve “”terbiye” edilmekte, daha çok çalışmaya mecbur

getiriliyor. Örnek vermek gerekirse, “evde çalışma” ifadesi yerine “evden çalışma” ifadesi kullanılarak, evin iş yerinin devamı ya da uzantısı olduğu algısı yaratılmaya çalışılıyor (Aydoğanoglu, 2010: 8).

birakılmaktadır. Bu aşırı çalışma hali ise yoksulların sayısının artmasına sebep olmaktadır (Akkaya, 2004: 95).

İşsizlerin varlığı, mevcut işçileri daha fazla çalıştırmanın ve sosyal hak, ücretlerin düzenlenmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi taleplerin de önünü kesmektedir. Zira işçiler bunun gibi isteklerini dile getirdiklerinde ana akım iktisadın söylemiyle diğer işçilerle “ikame” edilebileceklerinin farkındadırlar. Bu farkındalık ise, kapitalistlerin işçileri esnek, güvencesiz ve sağlıksız koşullarda çalıştırmasının önünü açar.

İşsiz ve güvencesiz bir biçimde hayatını sürdüren kitleleri anlatan “ “Yedek İşgücü Ordusu”, Marx tarafından isimlendirilmiş olup, iş gücünü baskı altına alma ve bu baskıyı muhafaza etme yollarından biri olarak bilinmektedir. Bu ordu ile kapitalizm hâlihazırda çalışmakta olan emekçilere her daim işlerinden olabilecekleri korkusunu verir ve böylelikle ücret maliyetlerini azaltmak için gerekçelerini hazırlamış olur. Yedek iş gücü ordusu ile sermayedarlar emekçi sınıfı yalnızca uysallaştırmakla kalmaz, ayrıca üretim maliyetlerinin de azaltır. Zira her daim bir miktar işsiz bulunması, çalışanlara onların işini yapabilecek başkalarının bulunduğunu hatırlatmaktadır. Dolayısıyla işsizler ordusu, kapitalist sistem için işçilerin işsiz kalma korkusu üzerinden sömürülmeye devam ettikleri bir aygıt haline gelmiştir (Omay, 2011: 139-140). Bu durumda yedek iş gücü ordusunun kapitalizmin devamlılığını sağlamada, daha fazla artı değer sızdırmada, emek sömürsünü had safhaya çıkarmada önemli bir işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür.⁵ Bu tür koşullara maruz kalan işçilerin örgütlülük deneyimleri de aşındırılmaktadır.

⁵ İşsizler ordusunun ortaya çıkışındaki ekonomik sebepleri uluslararası bir düzeyde inceleyen çalışma için J. B. Foster, R. W. Mcchesney, R. J. Jonna’ nın (2011) The Global Reserve Army of Labor and the New Imperialism adlı çalışmasına

1980 sonrasında sık sık yaşanan krizler, enformel çalışma biçimlerinin emek piyasasının olağan bir normu olarak kabul edilmesi, işçilerin iş güvencesi konusundaki taleplerinin önünü kesmiştir. Bu durum formel sektördeki işçileri de oldukça olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Zira bu sektördeki işçiler işten çıkarılma ile mevcut hak ve ücretlerini kabul etme arasındaki tercih yapmak zorunda kalmış, kendilerini savunabilecekleri mekanizmaların olmadığı bir emek piyasasına sıkışıp kalmışlardır. Sonuç olarak işsizlik, işçileri disiplin altına alma ve sermayedarların istekleri doğrultusunda çalıştırma için kullanılmaktadır (Urhan ve Selamoğlu, 2010: 185).

Bu durumu çalışma hayatında çok derin bir şekilde deneyimleyen işçi ise çoğu zaman herhangi bir denetime bile ihtiyaç duymadan, işini elinde tutabilmek için maruz kaldığı baskı ve tahakküm ilişkilerine boyun eğmektedir. İşçi bu kısır döngü içerisinde daha çok çalışıp kendini ve bedenini tüketirken, sermayedar için artı değer sağlamaya devam eder.

Türkiye örneğine bakıldığında ise işsizliğin hala en başta gelen sorunlarından birisi olmaya devam ettiği görülmektedir. TÜİK (2014) verileri, Türkiye’de 2013 senesinin bitiminde işsizlik oranının %9,7, tarım dışı işsizliğin ise %12 olarak belirlendiğini göstermektedir. Bu oran 2012 yılına göre kentsel yerlerde %0,4’lük bir artışla %11,5, kırsal yerlerde ise %0,6’lık bir artışla %6,1 olmuştur. 2012 yılı oranları ile kıyaslandığında işsizlik oranında %0,5’lik bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki, işsizlik oranlarının açıklanandan daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Örneğin, DİSK 2014 yılında bir araştırma yapmış ve buna iş bulabileceğine dair umudunu kaybettiği için ya da başka sebeplerle iş aramayanları da dâhil etmiştir. Bu şekilde yapılan

bakılabilir. Bu makalede, gelişmiş ülkelerin ucuz iş gücü ihtiyacını güneydeki gelişmekte olan ülkelere sağladığını ve bu eğilimin ucuz söz konusu iş gücü miktarının emek piyasalarında artışa geçmesine sebep olduğu ifade edilmektedir.

hesaplamalarla işsizlik oranının %16 olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yılmaz, 2014: 169). Bu rakamlar içinde genç işsizliği ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de her geçen yıl genç nüfusun artması ve dolayısıyla emek piyasasında emeğini satmaya hazır milyonlarca insanın birikmesi, 1960’lardan bu yana artış gösteren işsizlik sorununu daha da derin hale getirmektedir (Özoğlu, 2007: 11).

Sermaye kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda işsizlikten hem beslenir hem de onu yaratır. İşsizler ise sermaye sahiplerinin işsizliği bir korku ve baskı unsuru olarak kullanması durumunu kabullenmiş ve emeğini son derece eşitsiz şartlarda işverene satmaya hazır hale gelmiştir. Bunun sonucunda ise sermayedarın karşısında sigorta ve sosyal güvenlik benzeri talepleri ağzına bile alamayan işçiler durmaktadır. “Boş adam sürüleri, kapitalizmin bir ürünü; ama aynı zamanda kapitalizmin sürekli gereksinimidir” (Koşar ve Atılgan, 2005: 14). Sermaye işsizlerin ortadan kalkmasını istemez, çünkü bu kitlenin varlığıyla hem işçileri fazla çalışmaya mecbur bırakır ve yedek ordunun gün geçtikçe büyümesini sağlar hem de işsizlerle çalışanları bir yarış haline sokarak işsizleri kendi egemenliğine alır (Koşar ve Atılgan, 2005: 19). Yani işsizliği bitirmeyi hedefleyen devlet politikaları, bu yönde hazırlandığı iddia edilen istihdam paketleri esasında, sermayenin isteklerine hizmet etmekte ve hem çalışanların hem de işsizlerin durumunu günden güne daha kötü hale getirmektedir. Sermaye karşısında direnişte birleşme seçeneği ise bir kez daha büyük bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Koşar ve Atılgan’a göre, sermaye ve onun hizmetindeki iktidar işsizlik olgusunu adeta bir köleliğe dönüştürmeye çalışmaktadır. Emek yanlısı düşünce ise bu durum karşısında çalışanların gözünde düşmanlaştırılmak istenen işsizler ile sermaye tarafından sömürülen işçilerin birlik ve dayanışma içinde olması gerektiğini ifade eder Zira bu hem olanaklı hem de oldukça elzemdir (Koşar ve Atılgan, 2005: 20).

1.2.3. Özelleştirme Politikaları

Neoliberal dönemde özelleştirme politikaları devlet müdahalesini en aza indirgeyerek, serbest piyasa ekonomisini yaygınlaştırma amacı gütmektedir. Böylelikle sermayenin krizlerden korunması sağlanacak, kamu istihdamında işçi sağlığı ve güvenliği için yapılan masraflar, bunları artı değere feda eden sermayedarların cebine kalacaktır. Bu süreçte işçiler ise sosyal hak kaybına uğramakta, düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmakta, sendikal haklarından mahrum bırakılmaktadır. Böylesi şartlar altında yaşayan emekçilerin örgütlenip, sermaye karşıtı direniş pratiklerinde yer almaları giderek zorlaşmaktadır. Direnişi yaratacak ve ona ivme kazandıracak olan dayanışma ve birlik koşulları sermaye tarafından bilinçli bir şekilde işçilerinden ellerinden alınmaktadır.

Özelleştirmeler, özel sektör çalışanlarının üzerinde işsiz kalma ve geleceğini planlayamama endişelerini artırırken, sermayenin giderek daha da çok güçlenmesine yol açmıştır. Böylelikle söz konusu işçilerin, çalışmanın esnekleştirilmesine karşı çıkması ve daha iyi çalışma şartları talebinde bulunması da engellenmiştir. Kamu sektöründe ise nispeten daha örgütlü olan sendikalar; özelleştirmeler sebebiyle üye kaybı yaşamış, hem maddi imkânları hem de toplu pazarlık güçleri gerilemiştir (Mütevellioğlu, 2010: 170). Bu durum da emek piyasası ve emekçiler üzerinde çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Hem piyasalar sermaye mantığına teslim edilmiş hem de emekçilerin hak talebinde bulunmalarını sağlayacak ortam ve şartlar yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır.

Türkiye’de özelleştirme tartışmaları KİT’lerin kurulduğu yıllara denk gelmektedir, fakat 1980 ve sonrası uygulamaların hız kazandığı yıllardır.⁶ 24 Ocak 1980

⁶ Balkan Şahin’e göre Türkiye’de özelleştirme olgusu sadece dış güçlerin meydana getirdiği bir netice değil, ulusal sermaye güçleri, ana akım medya ve ulusal bürokrasi tarafından işbirliği içinde oluşturulan hegemonik bir süreçtir. Çalışma,

tarihinde kabul edilen Ekonomik İstikrar Tedbirleri ile dışa açık bir ekonomi modeli benimsenmiştir. Yanı sıra özelleştirmeleri iyice hızlandıran gelişme ise IMF ve Dünya Bankasının yapısal uyum çabaları olmuştur (Soyak, 2010: 191).

Özelleştirmede en çok dikkat çeken kurumlar ise KİT'ler olmuştur. Zira kamu ekonomisine büyük katkılar sunan KİT'ler yabancı sermayeye devredilmek istenmiştir. Özelleştirme politikalarının yaygınlaştırılmasıyla birlikte KİT'lere ayrılan bütçe de buna paralel olarak azalmıştır. Korkut Boratav bu süreci şöyle açıklamaktadır:

“KİT fiyatları, enerji hariç, genellikle genel fiyat hareketlerini arkadan izlemiş; daha da önemlisi, Hazine'nin KİT yatırımlarının finansmanına katkısı büyük ölçüde daraltılmıştır. Bu, yatırımcı özelliği sürdürülen (PIT, TEK, THY gibi) KİT'leri büyük ölçüde iç ve dış borçlanmaya sürüklemiş ve kamu işletmelerinin sonraki yıllarda faiz yükü nedeniyle ağır finansal tıkanmalara saplanmasına sebep olmuştur. Sanayi kesimindeki KİT'lerde ise yatırımların durması, teknolojik aşınmaya ve verim gerilemelerine yol açmıştır. ANAP iktidarı, özelleştirmeyi de bir program olarak benimsemekle birlikte uygulamalarının yaygınlaşması 1990 sonrasında gerçekleşecektir” (Boratav, 2005: 155).

Özelleştirmeler ANAP hükümetlerinin döneminde hayata geçirilmiş ve o dönemden günümüze kadar neredeyse tüm iktidarlar tarafından desteklenmiştir. Birçok iktidarın bu uygulamaların tarafında yer alması ise özelleştirmenin artık bir “devlet politikasına” dönüştüğü söylemini yaratmıştır. Bu konuda böylesi bir uzlaşının ortaya çıkmasını ise IMF ve Dünya Bankası'nın Türkiye'nin sosyal ve ekonomik politikalarının oluşturulmasında ciddi anlamda söz sahibi olması açıklamaktadır. Bu finansal kuruluşlar hem genel siyasanın belirlenmesinde hem de çok daha ayrıntılı olan emekli ücretleri, kamu sektörüne alınacak işçi sayısı, işten çıkarılacakların sayısı gibi

özelleştirmeyi ve sebeplerini neo-Graysyan bir bakış açısıyla değerlendirip, dünya ekonomisinin yapısal dönüşümüne ve bu dönüşümün Türkiye toplumu için getirdiği sonuçlara odaklanmaktadır. Özelleştirmenin hegemonik bir süreç olarak incelendiği bir çalışma için Sevgi Balkan Şahin'in (2010) Privatization as a Hegemonic Process in Turkey adlı makalesine bakılabilir.

konularda söz sahibidir. Bu durum ise, siyasi iktidarların bu kuruluşlar karşısında son derece sessiz ve teslimiyetçi davrandığının göstergesidir (Özveri, 2010: 12).

Geçtiğimiz otuz yıl boyunca, diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de özelleştirmenin, ekonomik anlamda küreselleşmenin getirdiği bir gereklilik olduğu iddia edilmiştir. Özelleştirmeler ile ekonomik faaliyetlerin artış göstereceği, mal ve hizmetlerin fiyatlarında düşüş yaşanacağı, sermayenin halka yayılacağı, tüketicilerin birçok alternatife sahip olacağı, devlet harcamalarının azaltılıp yurttaşların ödeyeceği verginin azalacağı argümanları ileri sürülmüş, bu olgu meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Ne var ki gerçekte özelleştirmeler, sermaye birikimini artırmayı, yeni birikim imkânlarının oluşturulmasını amaçlamıştır. Özelleştirmeler ile bilhassa kamu hizmetleri ticari hale getirilerek, sermayenin kar alanlarının genişletilmesi, kamusal mülkiyetin özel mülkiyete aktarılması hedeflenmiştir (Mütevelliöğlu, 2010: 160-161). Özelleştirmeye yüklenen anlamlar ve olumlu özellikler bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Özelleştirmeleri meşrulaştırmak için sunulan gerekçelerin bazıları devletin kamu harcamalarından kaynaklanan yükünün azalması, iş gücünün daha verimli hale gelmesi ve sermayenin tabana yayılması idi. Ne var ki sözü geçen gerekçelerin zaman içerisinde gerçeklikten uzak olduğu anlaşılmıştır. Kamusal alandan birçok kaynak özel alana devredilmiştir, bunun sonucu olarak ise kamusal yoksulluk artmış, özel sermaye ise birikimini artırmış ve merkezileştirmiştir (Klein’den akt. Mütevelliöğlu, 2010: 164). İddia edilenin aksine devlet borçları ve vergi miktarları yükselmiş, sunulan hizmet ve üretilen malların fiyatları artmış, sermaye ise halka yayılmak bir yana, tek elde toplanma eğilimi göstermiştir (Mütevelliöğlu, 2010: 165).

1985 yılından başlayarak özelleştirme için hukuki ve yapısal altyapı oluşturulmaya başlanmıştır. Bu yıldan itibaren 270 kuruluşun kamu hisseleri özelleştirilme kapsamına dâhil edilmiştir. 1980- 2010 yılları arasında kapsama dâhil

edilen kuruluşların %50'sinden fazlası ise özelleştirilmiştir (ÖİB'dan akt. Soyak, 2010, 196).

Özelleştirme politikaları ve sonuçları sınıfın yıllar boyunca mücadele ederek edindiği kazanımları adeta yok saymaktadır. Bu politikalar ile esnek ve kuralsız çalışma norm halini almaya başlamış ve sendikal ve sosyal haklarda ciddi kayıplar yaşanmıştır. Daha az ücretle daha fazla çalışmak zorunda bırakılma, sağlık, eğitim, ulaşım gibi ticarileşmiş hizmetlerden yeterince faydalanamama, alt işveren tarafından güvencesiz, kuralsız, sigortasız, sendikasız bir biçimde çalıştırılma işçi sınıfının deneyimlerinden birkaçı olmuştur. Özellikle sendikalaşamama ve parçalanma örüntüleri, işçileri bu çarpık çalışma düzenine karşı bir başkaldırıda bulunma deneyimlerinden de uzak tutmuştur. İşini kaybetme korkusuyla “terbiye” edilen işçi sermayenin baskısı altında artı değer üretmeye devam etmiştir. Artık kamu kuruluşlarında olduğu gibi işveren devlet değildir ve çalışma ilişkileri de sermayenin lehine düzenlenmiştir.

Sendikalar, kamuda güçlü bir örgütlenme yapısına sahip olduğu ve özelleştirme uygulamalarına engel olacağı düşünüldüğü için özelleştirmelerin hedefinde olmuştur. Ne var ki sendikalar özelleştirme karşıtı etkili bir mücadele pratiği sergileyememişlerdir. İşçi sınıfı ve sendikalar ortak çıkarlarını savunacak bir dayanışma gösterememiştir. Oysa sermaye grupları içlerinde barındırdıkları ayrışmalara rağmen tek bir çıkar etrafında toplanmış, özelleştirmenin gerekliliğini sık sık vurgulamışlardır. Dolayısıyla toplum ve iktidar üzerinde de sınıf ve sendikalardan daha etkili olmuşlardır (Bilgin, 2001: 5-6). Özelleştirme sonucunda sendikal örgütlülük ciddi anlamda güç kaybetmiş, sendikaların üretim ve iktidar üzerinde söz söyleme hakkı sınırlandırılmıştır. Üretim sürecinde kuralların dışına çıkma, çalışmanın güvencesizleşmesi ve taşeronlaşma artış göstermiştir (Bilgin, 2001: 7). Diğer bir deyişle sendikal hakların kısıtlanması ve örgütlülüğün aşındırılması sermayenin eliyle bilinçli bir biçimde

uygulanmıştır. Sonuç olarak, sermayenin hâkimiyet alanı genişlemiş ve gücü tekrar tesis edilmiştir.

Özveri'nin de dikkat çektiği gibi, Dünya Bankası sermayenin taleplerinin uygulanmasında ciddi bir işleve sahip olmuştur. Dahası Dünya Bankası, Türkiye'de özelleştirmelerin nasıl yapılacağına dair büyük oranda söz sahibi ve belirleyici olmuştur. Dünya Bankası raporlarında, piyasaların daha özgür hale getirilmesi için problemlili kuruluşların tasfiye edilmesi gerektiği belirtmekte ve bu sorunlu işletmeler ise “sendikal açıdan güçlü olan ve mülkiyeti devletin elinde” (TÜBA'dan akt. Özveri, 2010: 13) olan işletmeler olarak tanımlanmaktadır. İşçilerin örgütlenmesi, sendikaların emek piyasalarında etkin birer aktör olmaları özelleştirmelerin önünde duran engeller olmuştur.

Türkiye'de 2000'li yıllar kamu mülkiyetinde olan işletmelerin hızla özelleştirme kapsamına alındığı yıllardır ve bu uygulama ile kamu çalışanlarının iş güvencesi büyük oranda aşınmıştır. 1980'den itibaren yaygınlaşan ve egemen ideoloji haline gelen neoliberalizm, özelleştirmeye verdiği destekle kamudaki istihdam olanak ve kapasitesini azaltmıştır. Bilhassa 2000'li yıllar sonrası yapılan özelleştirmeler kamu istihdamında ciddi azalmalara sebep olmuştur (ÖİB'dan akt. Yılmaz, 2014: 172). KİT'lerde istihdamın düşüşünü aşağıdaki sayısal veriler örneklemektedir:

“KİT'lerde istihdam edilen kişi sayısı 1985 yılında 653.000'iken, bu rakam 2012 yılına gelindiğinde 144.000 kişiye gerilemiştir. Özellikle memur ve kapsam içi işçi sayılarında büyük bir düşüşün yaşandığı dikkati çekmektedir. Memur statüsünde çalışanlar 1985 yılında 187.276 kişiye, 2012 yılında bu rakam 5.315 kişiye gerilemiştir. Kapsam içi işçi statüsünde çalışan sayısı 1985 yılı itibariyle 385.547 kişiye, bu rakam 2012 yılı itibariyle 61.713'e gerilemiştir. Bununla beraber, 1985 yılında 4.159 sözleşmeli personel istihdam edilmekteyken, bu rakam 2012 yılında 70.567 kişiye çıkmıştır” (Hazine Müsteşarlığı'ndan akt. Yılmaz, 2014: 172).

Özelleştirmeler her yönüyle sınıfı parçalayan, güvencesizleştiren, sınıfın direniş gücünü azaltan uygulamalardır. Bu uygulamalara karşı direnmek oldukça anlamlı ve elzemdir. Bunu yaparken rekabet yerine dayanışma, bireysel olan yerine kolektif olan

savunulmalıdır. Söz konusu hedeflerin politik alanda da temsil imkânı bulması ise özelleştirme karşıtı hareketlerin daha sistemli, kapsamlı ve güçlü bir mücadelenin örölmesi ve muhafaza edilmesine bağılıdır (Mütevelliöğlu, 2010: 178).

1.3. NEOLİBERAL POLİTİKALARIN GÜNDELİK HAYAT ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Neoliberal politikalarla beraber esnek, güvencesiz ve taşeron çalışma biçimleri de yaygınlaşmıştır. Üretim araçlarından yoksun bırakılmış, Braverman'ın deyiimiyle “zanaatkârlık mirasından sistematik biçimde soyulan işçi” (Braverman, 2008. 40) yığınları geçici işlerde sigortasız çalışma, esnek iş saatlerine razı olma, temel hak ve taleplerini dile getirememe gibi yıkıcı sorunlarla karşılaşmış ve dolayısıyla emek gücünü böylesi bir ortamda satmak zorunda kalmıştır. Böylesi koşullar altında yarımını göremeyen güvencesiz kitleler farklı işletmelere, kurumlara savrulmakta ve emek güçleri sömürölmektedir.

Ekonomik sorunların varlığı, sabit bir gelirin olmayışı işçi sınıfının güvencesizlik hissini daha da yakıcı hale getirmekte ve geleceklerini planlamasının önünde büyük bir engel olarak durmaktadır. Ağır şartlar altında çalışan işçilerin sosyal hayattan nasıl kopuk hale geldiğini bir inşaat işçisi olan Volkan Öğüt şöyle özetlemektedir:

“Birçok inşaat işçisi çok genç yaşta hatta çocuk sayılabilecek yaşlarda inşaat sektöründe çalışmaya başlar. İki saati yolda dokuz saati işte, altı saati uykuda, iki saati gündelik ihtiyaçlarda geçer inşaat işçisinin ona bir günden kalan beş saattir. Beş saati de zaten ağır bir sektörde çalıştığı için yorulan bünyesinin ertesi gün tekrar işe gidebilmek ve hayatını idame ettirmeye devam etmek için dinlendirmek için geçer. Yani İnşaat işçisinin sosyal hayatı yoktur. Zaten sürekli olarak toz, toprak, çimento, beton, kaynak, boya gibi materyallerin içinde çalıştığı ve buna işinin ağırlığının getirdiği beden yorgunluğu da eklendiği için ilerleyen yaşlarda birçok sağlık sorunlarıyla yüz yüze kalmak zorunda kalırlar” (Öğüt, 2013: 1).

Böylesi şartlar altında yaşayan işçilerin, ne kadar kötü olursa olsun haline şükrettikleri gözlemlenmektedir. Bu itaatkâr ve şükredici zihniyetin kolektif hareketleri engelleyici bir potansiyeli olduğunu Ögüt şöyle ifade etmiştir:

“Kapitalizmin Türkiye işçi sınıfına aşılması olduğu “çok şükür, bu iş de olmasa ne yapardık, ekmeğini yiyoruz, az olsun helal olsun” gibi kalıplaşmış minnet zihniyeti vardır ki bu işçi sınıfının örgütlenmesinin önünde çelik bir bariyer gibidir” (Ögüt, 2013: 2).

Üretimde bir makineymiş gibi davranılan işçilerin iş yeri deneyimlerinden ve kapitalist sistemin dayattığı korkulardan (işten çıkarılma, iş akdinin feshi vb.) payına düşen sınıfın giderek daha da çok parçalanmasıdır. Bu korku çağında, emek piyasasında var olabilmeye çalışan işçilerin öncelikli amacı genellikle hayatını idame ettirmek olmaktadır. İşte tam da burada dirayetli, sermayenin hedeflerinin farkında olan ve buna karşı durabilen işçiler baskı altına alınmakta, sınıf bilinci ve direniş ihtimalleri yok edilmeye çalışılmaktadır.

1.3.1. Sınıf mı Prekarya mı?

Emek süreci ve çalışma ilişkileri gibi alanlarda güvencesiz çalışma, esneklik ve prekarya kavramlarının son zamanlarda yoğun bir şekilde tartışıldığı bilinmektedir. Prekarya kavramı güvencesiz çalışma koşullarına maruz kalmış kitleleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Kelimenin kökenini Barbier şu şekilde açıklar:

“Sözcüğün etimolojik kökenleri, Latince’de “dua etmek” anlamına gelen precor sözcüğüne dayanmakta; dolayısıyla “dua etmeyi” gerektirecek kadar çaresizlik ve belirsizlik içeren evrensel bir insanlık durumuna gönderme yapmaktadır” (Barbier, 2004: 3).

Precarité kavramı, ilk kez Fransa’da sosyologlardan oluşan bir grup tarafından kullanılmış ve düzenli bir işte çalışmayanlar ile işsiz olanların mücadelelerindeki ortak noktaları vurgulamıştır. Bu kavramı, çalışma hayatıyla bağlantılı olarak kullanan ilk kişi ise sosyolog Pierre Bourdieu’dür. Ünlü Fransız düşünür 1963’te yaptığı bir araştırmada

düzenli ve düzensiz işlerde çalışan işçilerin hayat şartları arasındaki farkı gözlemlemeyi amaçlamış ve bu ayrımı göstermek amacıyla da *précarité* kavramını seçmiştir.

Bir başka Fransız sosyolog Agnès Pitrou ise 1978 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında kavramı, güvencesiz çalışan ve geleceğini göremeyen ailelerin yaşadığı kaygıları anlatmak üzere kullanmıştır⁷. Bununla birlikte kavrama politik bir anlam yüklenmesi 2000’li yıllarda Avrupa’da güvencesiz çalışmaya karşı yeni bir toplumsal muhalefetin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. (Oğuz, 2012: 234-235). Bu kavramın yaygın bir biçimde kullanılmasında Guy Standing’in “Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf” adlı kitabının rolü oldukça büyüktür.

Standing (2011:1), güvencesiz çalışmayı, “prekarya” olarak adlandırdığı ve “yeni tehlikeli sınıf” olarak tanımladığı kavram ile açıklamaktadır. Standing prekaryayı, İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte sosyal demokratlar, işçi partileri ve sendikaların izlediği “sanayi vatandaşlığı” kavramının kapsamına giren işle ilgili güvenceden yoksunlukla açıklamaktadır. Buna göre iş gücü piyasası güvenliği, istihdam güvenliği, iş güvenliği, çalışma güvenliği, vasıfların yeniden üretiminin güvenliği, gelir güvenliği ve temsil güvenliği sanayi vatandaşlığını açıklar. Ona göre prekarya, bu güvence formlarından mahrum olan kişileri kapsamaktadır (Standing, 2011: 10-11).

⁷ Kavramın Avrupa’daki tarihsel gelişimi, kazandığı farklı anlamlar ve özellikle Fransa’da bazı diğer Avrupa ülkelerine (İtalya, İspanya, Almanya) göre nasıl anlam bakımından daha net bir kullanıma sahip olduğu konusunda ayrıntılı bilgi için J.C. Barbier’in (2004) “*A Comparative Analysis of ‘Employment Precariousness’ in Europe*” adlı makalesine bakılabilir. Bu makalede, kavramın Fransız sosyolojisinde uluslararası yaklaşımlardan daha farklı ve anlamı açık bir biçimde kullanıldığından da bahsedilmektedir.

Standing'e göre prekarya; güvencesiz işlerde erkeklere oranla daha çok çalışan, iş sözleşmesi ya kısıtlı olan ya da hiç olmayan kadınlar, üniversiteden henüz mezun olmuş gençler, herhangi bir kariyer planı olmayan ve uzun süreli güvenceli bir iş aramayan yaşlılar, emek piyasasında sıklıkla engellerle karşılaşan etnik azınlıklar, suçla itilmiş insanlar ve engellilerden oluşmaktadır. Prekarya birebir aynı özellikleri taşıyan gruplardan oluşmaz. Prekaryanın çeşitli güvencesizlik dereceleri ve güvencesiz çalışmaya karşı farklı tutumları barındıran varyasyonları olduğunu düşünmek anlamlıdır (Standing, 2011: 59-89).⁸

Standing, sosyal gruplar açısından düşünüldüğünde, tarımsal toplumları bir kenara bırakarak, küreselleşme çağının ulusal sınıf yapılarında parçalanmalara sebep olduğunun ileri sürülebileceğini ifade eder. Eşitsizliklerin artması ve dünyanın daha esnek bir emek piyasasına doğru yol almasıyla birlikte, sınıfın yok olmadığını ifade eder. Sınıfın ortadan kaybolmasından ziyade, daha parçalı küresel bir sınıf yapısının ortaya çıktığını savunur. Ayrıca prekaryanın, Marksist anlamda henüz kendi için sınıf olmasa bile, oluşmakta olan bir sınıf olduğunun iddia edilebileceğini belirtir (Standing, 2013: 1).

Marksist literatür açısından bakıldığında prekaryayı Standing'in öne sürdüğü gibi proletaryanın yerine geçecek bir sınıf olarak anmak doğru değildir. Richard Seymour'un prekaryaya yönelttiği bu eleştiri oldukça anlamlıdır.

“Esnek istihdamın çoğunluğu, güya post-Fordist üretimi temsil eden hizmet sektöründen daha ziyade ekonominin en geleneksel sektörlerine dayanır. Yaklaşım biçimi, “istihdam modelleri bakımından... Çeperin yapı bozuma uğratılması”

⁸ Prekaryanın ayırt edici özellikleri ve bireysel ve sosyal yeniden üretimin prekarizasyonu tartışmaları için Mario Candeias'ın (2008) Double precarisation of labour and reproduction – Perspectives of expanded (re)appropriation adlı makalesine bakılabilir.

olmalıyken, emeğin bu farklı biçimlerini tek bir kategoride boğçalama çabası, “tipik olmayan istihdama dair bir takım yanlış homojenlikler” atfeder” (Seymour, 2012: 257).

Günümüzde esnek çalışma koşulları neredeyse tüm sektörlerde görülmektedir.

Çalışma biçimleri ve saatleri sabitlenememiş, sermayedarların isteği doğrultusunda yeniden düzenlenmektedir. Yücesan Özdemir’e (2014) göre Türkiye’de bütün sektörler çalışma saatleri uzun tutmaktadır. Tarım ve sanayide sektöründe işçiler 2008 yılında yaklaşık 55 saat çalışmaktayken, özel hizmet sektöründe bu süre 56 saati geçmektedir (Yücesan Özdemir, 2014: 43). Bu durumda esnek istihdamın yalnızca geleneksel sektörü etkilediğini öne sürmek yanlış olacaktır. Zira beyaz yakalı emekçiler de esnek çalışma şartlarına maruz bırakılmaktadır.

Avrupa’da güvencesiz gruplar Chainworkers Crew ve May Day gibi kapsamlı protestoları organize etmiş ve temelde ‘güvenceli esneklik’ ve “temel vatandaşlık geliri” taleplerinde bulunmuşlardır. Bu tür taleplerin ortaya çıkmasının sebebi, proletaryanın iş güvencesine sahip olan sanayi işçilerinden meydana geldiği iddiası ve prekaryanın proletaryanın yerini alabilecek asıl sınıf olarak tanımlanmasıdır. Bu anlayış, sanayi proletaryasını nispeten daha yüksek ücretlerle çalışan ve daha sağlıklı çalışma şartlarına sahip, homojen bir bütün şeklinde tasvir eder. Prekarya ise sendikalarca korunan bu sınıf karşısında iş güvencesinden yoksun, emek piyasasında kullanılıp çöpe atılan “asıl mağdurlar” olarak görülür (Oğuz, 2012: 243). Bu durumun sonucunda prekaryanın, proletaryanın yıllardır mücadele verdiği sorunların görünmez kılmasına, ayrıca proletarya kavramının değersizleşmesine, içinin boşaltılmasına sebep olabileceğini söylemek mümkündür.

Oğuz, aynı zamanda prekaryanın işçi sınıfı karşısına tarihsel bir özne olarak konumlandırılmasına neden karşı çıkılması gerektiğini de açıklar. Oğuz’a göre işçi sınıfı, kapitalizme özgü olan güvencesizliği ve güvencesiz çalışma biçimlerini yok edebilecek ve böylelikle yalnızca kendinin değil insanlığın kurtuluşunu sağlayabilecek

gücü taşıyan öznedir. Bu gücün eyleme geçmesi için, işçi sınıfı ve farklı toplumsal kesimlerin etkileşim içinde olması gerekir. Yani bu potansiyel “sınıf oluşumu” bağlamında kendini gerçekleştirebilir. İşte bu sebeple, proletaryaya karşı prekarya kavramsallaştırmasına, sınıfın içindeki mevcut ayrışmaları mutlaklaştırdığı için karşı çıkmak oldukça elzemdir (Oğuz, 2012: 245-246). Oğuz elbette, bu hareketi görmezden gelmez. Hatta onu, takdir edildiği noktalarda ön plana dahi çıkartır. Yazar, bu kavramı Avrupa’da güvencesizliğe karşı verdiği mücadelenin bu soruna toplumsal bir görünürlük kazandırdığını ifade etmektedir. Ayrıca Oğuz, bu zaman zarfında, prekarya hareketinin emeğin çeşitli gruplarını bir araya getirip kimlik temelli siyaset yerine sınıf siyasetini ön plana çıkarmasının da önemli olduğunu altını çizmektedir. Ne var ki, bu kavramı güvencesizliğe karşı kapsamlı bir mücadele ve toplumsal farkındalık yaratmakla birlikte yeni bir sınıf tanımlaması olarak değerlendirmek yanıltıcıdır (Oğuz, 2012: 46).

Seymour ise benzer bir biçimde prekaryanın neden bir sınıf olarak tanımlanmaması gerektiğini birkaç maddede açıklar. İlk olarak Standing’in prekaryayı tanımlamak için kullandığı niteliklerin hiçbirisi Marksist bir sınıf analizi için önem taşımamaktadır. Zira prekaryayı oluşturanlar herhangi bir üretim ilişkisine dâhil edilememekte ve sistemin yeniden üretim sürecinde önemli bir yer tutmamaktadırlar. İkincisi ise herhangi bir toplumsal anlaşılmaya tabi olmadıklarından “eski” işçi sınıfından farklılaşırlar. Bir diğer eleştiri Standing’in prekaryayı kolektif bir özne olarak ifade etmesi eğilimidir. Son olarak ise prekaryanın talepleri bütünsel değil parçalıdır ve hayatları üzerinde denetim kurma, toplumsal dayanışmanın yükselişe geçmesi gibi sistem içerisinde sistemi iyileştirme çabalarına denk düşen taleplerden oluşmaktadır. Ne var ki, böylesi taleplerin sınıf çıkarları ile bağlantısı açıklanabilir değildir (Seymour, 2012: 264-265). Dolayısıyla bu yeni kavram ve içeriği sınıf mücadelesine katkı sunacak ya da mücadeleyi yükseltecek nitelikler taşımamaktadır. Güvencesiz çalışma

koşulları, işini kaybetme korkusu, herhangi bir geliri olmadan hayatını idame zorunluluğu ve kaygısı sınıfı parçalayan unsurlardır. Direnişe geçmeyi zorlaştıran unsurların prekarya tarafından ortadan kaldırılamayacağı açıktır. Bu sebeple sınıfın güvencesiz çalışmaya ve benzeri uygulamalara karşı sesini yükseltmesi gerekmektedir. Neoliberal kuşatma altında giderek zorlaşan örgütlenme ve direnişe geçme pratiklerinin gerekliliği her geçen gün kendini hatırlatmaktadır.

1.3.2. Güvencesiz Çalışma

Emek piyasasında sermayedarlar ile işçiler arasında her daim asimetrik ve eşitsiz bir ilişki var olmuştur. Türkiye’de 24 Ocak kararları ile kendisine büyük bir uygulama alanı bulan neoliberal politikalar güvencesiz, esnek, kuralsız çalışma koşullarının yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Richard Seymour güvencesizliğin tanımını şöyle yapmaktadır:

“Güvencesizlik, büyümenin finansal risk ve borçlanmaya dayandığı, emek piyasasının zayıflatılıp sosyal korumaların geriletildiği, devletlerin belli işçi gruplarını yurttaşlığın normlarından mahrum eden bariyerler kurduğu ve yeni birikim alanlarına yönelik itkinin toprak çitlemeleri, mülksüzleştirme ve istihdamsız kentleşmeyle sonuçlandığı neoliberal kapitalizmde kurulur” (Seymour, 2012: 260).

Türkiye’de güvencesiz çalışma, yasalarla da yaygınlaştırılmak istenmiş ve bu doğrultuda kanunlarda çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Özel sektörde bu yönde atılan en önemli adım, 2003 yılında kabul edilen 4857 sayılı İş Yasası’dır. Bu kanun, Yücesan Özdemir ve Özdemir (2008) tarafından şöyle değerlendirilmektedir:

“Esneklik ve insan kaynakları yönetimi söylemleri ile uyumlu olarak hazırlanan, emeği üretim maliyeti biçiminde hesaplanabilir basit bir metaya indirgeyen neoliberal iktisat söylemi ve neoliberal emek-sermaye tahayyülü ile uyumlu” bir düzenlemedir” (Yücesan Özdemir ve Özdemir, 2008: 107-108).

Oğuz'a göre söz konusu yasayla geçici, sözleşmeli ve kısmi zamanlı çalışmaya yasal dayanak sağlanmış ve istihdam bürolarının kurulmasıyla da esnek ve güvencesiz çalışma yaygınlaştırılmak istenmiştir (Oğuz, 2011: 8-9).

Güvencesiz çalışmanın işçi sınıfının günlük hayatına çeşitli biçimlerde yansımakta ve gün geçtikçe daha büyük kitleleri etkilemektedir. Seymour'a (2012:252) göre kapitalist sınıf ve orta sınıfın güven içinde yaşaması, işçi sınıfının güvencesizliğiyle sağlanmaktadır (Seymour, 2012: 252).

Güvencesiz çalışma kavramı emekçilerin gündelik hayatlarını derinden etkileyen mekanizmalara ve farklı boyutlara sahiptir. Bir boyutu herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadan çalışmaktır. Emek piyasalarında genel eğilim güvenceli istihdamın toplumların büyük bölümlerini kapsamaması şeklindedir. İkinci boyut ise taşeron, evden veya çağrı üzerine çalışma gibi esnek ve güvencesiz çalışma biçimlerinin çeşitlenip yaygınlık kazanmasıdır. Bir diğer boyut ise güvenceli çalışanların sosyal ve koruyucu haklarının giderek azalması ve sermayenin keyfi işten çıkarmalar yapması ve emekçilerin gelecek kaygısının giderek artmasıdır (Yücesan Özdemir, 2010: 9).

Güvencesizleşen istihdamın yapısal özellikleri ise şöyledir: İşgücü içerisinde kadın ve çocuk çalışan sayısı artış göstermiş, teknolojinin hızla ilerlemesiyle vasıflı emek yerinden edilmiş ve önemini kaybetmiş, uzun mesailer bir norm haline gelmiş, izin ve tatil süreli kısaltılmış, işçiler fazla çalıştırılıp düşük ücretlere razı edilmiş ve sömürülmüştür. Bunlara ek olarak işçi dayanışması ve örgütlenmesinin önü tıkanmış, sendikacılık hak arama kavrayışından uzaklaştırılıp, kar ve rekabet odaklı hale getirilmiştir. Böylesi koşullar altında iş gücü devri yükselmiş ve iş gücü sık sık yenilenmiştir (Özuğurlu, 2009: 127). Bu yapısal koşullar altında kendine ve emeğine yabancılaşan işçilerin kolektif bir başkaldırıda bulunmaları ya da direnişe geçmeleri oldukça zorlaşmış, öncelik güvenceli bir işe sahip olmak olmuştur. Sermaye, bu stratejileri bilinçli bir şekilde sınıfın örgütlülüğünü parçalamak için işe koşturmaktadır.

Dolayısıyla, direnişin başlangıç noktası sermayenin bu üstü kapalı stratejilerinin ortaya çıkarılması ve buna karşı gerçekleştirilecek eylemliliğin belirlenmesi olmalıdır.

1.3.3. Taşeron Çalışma

Taşeron sistem uygulamasının temel birkaç nedeni mevcuttur. Bunlar işverenin karşılamakla sorumlu olduğu çeşitli maliyetlerden kaçınması, piyasadan ucuz iş gücü temin etmenin amaçlanması ve rekabet ortamının yaratılmak istenmesidir. Alt sözleşme olarak da adlandırılan bu sistem aracılığıyla küçük işletmeler işin bir kısmının yapılması için kiralanmaktadır. Böylece asıl işveren çeşitli maliyetlerden kendini bağımsız kılar.

Taşeron çalışmayı emek süreci teorisi bağlamında açıklamak oldukça faydalıdır. Taşeron çalışma aracılığıyla teknik ve sosyal ilişkiler iş yerinde yeniden üretilir; fakat bu ilişkiler yalnızca gözlemlenerek açıklanamaz. Zira gerçek olan şey, bu görünen ilişkilerin ardındaki kapitalist üretim ilişkilerinde gizlidir. Taşeron çalışmayla ilgili bir diğer önemli boyut da bu çalışma biçiminin kapitalistler lehine tasarlanmış olmasıdır. İşçiler çeşitli toplumsal ilişkiler içerisinde üretimi gerçekleştirir ve çalışma artı değer üretmeye başlar. İşte o zaman bu toplumsal ilişkiler kapitalist bir emek süreci halini alır. Sermayenin birikim anlayışı, sermayenin her daim üretim sürecinde değişiklikler yapmasını amaçlar. Taşeron çalışma da böyle bir amaç ve yönlendirme neticesinde ortaya çıkmıştır (Yücesan Özdemir, 2010: 39).

Yücesan Özdemir'e göre ana akım yaklaşım bazı noktalarda "taşeron çalışma" konusunda epistemik şiddet meydana getirmektedir. Bu noktalardan ilki, egemen yaklaşımda taşeron çalışmanın bir istihdam şekli olarak kabul edilmesidir. Bir diğer sorun ise taşeron çalışmanın etkilerinin bütünsellikten uzak bir biçimde ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Güvencesizlik, ücretlerin düşüklüğü, işçi sağlığı ve

güvenliği konusunda önlemlerin alınmaması, örgütlenememe, sendikal faaliyette bulunamama gibi veçheler birbirinden ayrı değerlendirilmektedir. Ne var ki, bu boyutların her biri bir bütünün parçaları olarak düşünülmelidir. Son boyut ise yine sınıfı bölmeye eğilimli stratejilerden oluşmakta ve bu amaca hizmet etmektedir. Sermaye, beyaz ve mavi yaka, kamu ve özel sektör ayrımı yaparak, taşeron çalışmanın farklı sektörlerde nasıl tezahür ettiği üzerinde tartışmalar yürütmektedir. Farklı sektörlerde deneyimlenen durumlar ve karşılaşılan sorunların çeşitlendiği sık sık vurgulanmaktadır. Sınıf eksenli çalışmalarda, sınıfı bir araya getiren koşulları incelemek ise hayli önemlidir (Yücesan Özdemir, 2010: 37). Söz konusu sorunlu kavrayış ise sınıfı birleştirici mekanizmaların önünü kesme, örgütlenme ve sosyal hak talebinde bulunamama gibi durumlara yol açma potansiyeline sahiptir.

Taşeronlaşma, sermayenin meşrulaştırmaya ve olağanlaştırmaya çabaladığı bir kavramdır. Ne var ki, bu istihdam biçiminin etkileri ve mantığı oldukça açıktır. Taşeron çalışma iktisadi gerekliliklerin getirdiği sıradan bir olgu değil, sermayenin genişleme ve yayılma amaçlarıyla hareket etmesinden ortaya çıkan bir süreçtir (Özüğurlu: 2009: 125).

Güvencesiz çalışma koşullarını yaratan mekanizmalardan biri de taşeron çalışmadır. Böylesi koşullar altında çalışan işçiler, iş gücü devrinin yüksek olması, sosyal hakları olmaksızın güvencesiz bir hayat sürme, düşük ücretlerle çalışma gibi sorunlarla yüzleşmektedir. Bu durum taşeron işçileri, güvencesiz ve belirsiz istihdam süresiyle çalışan, iş sahibi olabilmek için hızlıca mekân değişikliği yapabilecek, atomize olmuş bireyler haline getirmiştir (Yücesan Özdemir, 2008: 257).

Sonuç olarak taşeron çalışmanın yaygınlaşmasıyla, emek piyasasında bölünmeler, parçalanmalar yaşandığı, sendikalaşma oranlarının düşüşe geçtiği, toplu pazarlık hakkının neredeyse devre dışı bırakıldığı gözlemlenmektedir. Bu da birliği

parçalanen ve dayanışma pratiklerinden uzak kalan emekçi sınıfların beraber hareket etme ve organize olma ihtimalini günden güne azaltmaktadır. Dolayısıyla emek cephesini parçalamakta olan taşeron çalışma sınıfının karşı çıkması gereken bir başka gündem maddesini oluşturmaktadır.

1.4. NEOLİBERAL POLİTİKALARIN SINIFIN ÖRGÜTLENMESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLER

Toplumda işçi sınıfı eyleme geçer, kendisi için sınıf olma sürecine girer ve daha iyi çalışma koşulları talep ederse, yükselen bu bilincin kaynağını bastırmak ve bilinci tasfiye etmek için karşı bir hareketlenme de baş gösterir. Kapitalizm bu baskıyı emekçileri işsizlikle tehdit ederek kurmaktadır. Sermaye, emek ve güvencesiz çalışma biçimlerini devreye sokarak, rekabet ortamı yaratarak sendikaları zayıflatmış ve bu örgütlere üyeliğin önünü tıkamaya çalışmıştır. Bu sebeple Türkiye’de 1980 sonrası sendikalaşmanın düşük oranlarda seyrettiği bir dönem olmuştur. Zira sendikaların güçlü olması, sermayedarların keyfi ücret belirlemesine ve işten çıkarmalarına engel olmaktadır. Uluslararası rekabet ortamında yer edinebilmek için, işçilerin başkaldırma potansiyellerini de yok etmek gerekir. Bunun için ise işçi örgütleri olan sendikaların etkisizleştirilmesi kapitalistler açısından oldukça elzemdir (Akkaya, 2004: 105-106).

Neoliberal dönemde sendikaların da işlevinde dönüşümler yaşanmıştır. İşçi aleyhinde uygulamalar yapan, devlet veya hükümet güdümlü sendikaların sayısı artmaktadır. Sendikalar giderek, sermayenin sözcüleri olmakta, işçilerin taleplerini yerine getirmekte etkisiz kalmaktadır. Bu bilinçli hamle, işçileri kapitalistlerin denetimi altında tutmak ve onları gerektiğinde sermaye lehinde kullanabilmek gayesini taşır. Neoliberal dönemin uygulamalarının birçoğu işçileri parçalamak, sınıf bilincinin oluşmasını engellemek yönündedir. Böylelikle olası hak talepleri, iş bırakma ve grev gibi direniş formlarının, önüne geçilecektir.

1.4.1. Sendikalaşamama / Örgütsüzlük /Parçalanma

Kapitalist sistem işçileri denetim altına almak ve nihai olarak onların örgütlenmesini engellemek ister. İşte tam da burada sendikaların varoluş sebebi ortaya çıkar. Kapitalist ilişkilerde işsiz kalma korkusu neredeyse bütün dönemlerde emekçileri baskı altına alıp yönlendiren en efektif strateji olmuştur (Mütevellioğlu, 2013: 180). Sendikaların ortaya çıkışının temel sebebi, ücretlileri rekabetsiz bir ortamda sermaye karşısında duracak kolektif bir güç haline getirmektir. Sendikalar, sınıfın siyasi, iktisadi ve kültürel anlamda haklarını muhafaza etmek ve ileriye taşımak için uzun vadede verilen mücadeleler neticesinde kurulmuş örgütlerdir. Bu örgütler işçilerin kapitalist sistem içinde verdikleri mücadelenin “okulu” ve mücadeleyi yükseltecek yapılanmalar olarak değerlendirilmişlerdir (Yücesan Özdemir, 2009: 50).

Sendikalar, demokrasinin olmazsa olmazı ve uluslararası antlaşmalarla ve anayasalarla teminat altına alınmış oluşumlardır. Sendika kurmak, herhangi bir sendikaya üye olmak da bu bağlamda anayasal bir haktır. Sendikal haklar Avrupa Konseyince kabul gören birçok sözleşme ve belge aracılığıyla koruma altına alınmıştır. Yasal bir zorunluluk taşımasa da büyük önem taşıyan *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*’nde ve *Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi* ile *Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi*’nde sendika hakkı herkese verilmiştir. Türkiye bu belge ve sözleşmeleri kabul etmektedir fakat Avrupa Sosyal şartını imzalarken toplu pazarlık ve grev hakkını korumaya alan 5. ve 6. Maddelere çekince koymuştur (Yıldırım ve Uçkan, 2010: 164). Türkiye, sendikal faaliyetleri destekleyen bir ülke olmaktan büyük oranda uzaktır. Bunu hukuksal çerçevede attığı adımlarla da ortaya koymuştur.

Türkiye’nin de yaklaşık olarak kırk yıldır uygulamakta olduğu neoliberal politikaların emek süreçlerini düzenleme biçimlerine bakıldığında çalışma zamanı ve

mekânının küreselleşme bağlamında yeniden kurgulandığı ve organize edildiği gözlemlenmektedir. Bu tür uygulamaların kapitalist düzen içerisinde sendikalaşma ve örgütlenmenin önünü tıkamayı amaçladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Foucault'nun (1992: 298) belirttiği gibi “yalnızlık mutlak tabiiyetin ilk koşuludur”. Sömürülen ve ezilen kitlelerin dayanışma içinde bulunması sermayenin çıkarına değildir ve istenmez, egemen olan bu kitlelerin her daim kendisine tabi olmasını ve izni dâhilinde hareket etmesini ister. Çalışma pratiğinde dahi mola vakitleri işçilerin bir araya gelmesini engelleyecek ve yalnızlaşmalarına sebep olacak biçimde düzenlenmiştir (Coşkun, 2012: 66). İşçilerin, iş yerlerinde birbirini görmeyecek şekilde çalıştırılmaları, mola sürelerinin ve yerlerinin farklılaştırılması ya da işçiler arası iletişimi engelleyecek teknolojik aygıtların kullanımı basit birer uygulama gibi görünseler de önceden planlanmış ve amaçlı etkinliklerdir. İş yerinde daha insani koşullar ve sosyal haklar talep eden, emeğinin her gün daha fazla sömürülmesine karşı çıkan emekçi sınıfın birliği bu ve benzeri yöntemlerle parçalanmaktadır. Nitekim işçilerin birliği ve örgütlülüğü, sermaye için potansiyel bir başkaldırı anlamı taşır.

Neoliberal politikaların sınıfı olumsuz etkilediğinden yukarıda bahsedilmişti. Böylelikle birleşme, dayanışma gibi deneyimlerden yoksun bırakılan işçi sınıfı, birlikte hareket etme imkânını da yakalayamamaktadır. Çoban'ın belirttiği gibi toplumun çoğunluğu giderek proleterleşmekte; örgütsüz, umutsuz ve birbirinden kopuk bir biçimde yaşamaktadır. Emekçilerin bu deneyimi, yönetme gücünü elinde tutanların kendi ideolojilerini ve baskıcı yönetim yapılarını “demokrasi” olarak sunmalarına imkân sağlar. Her türlü iktidarın sınıf mücadelesini şiar edinmiş mücadele örgütlerini denetim altına alması ya da tasfiye etmesi küresel kapitalizmin sürekliliği için oldukça elzemdir. Sınıf mücadelesinin önüne geçilmediği yerlerde neoliberal politikaların uygulanması da mümkün değildir (Çoban, 2009: 100). Sınıfın çözmeyi ve parçalanmayı hedefleyen bu politikalar; kolektif hareket eden değil, bireyselleşmiş işçi yığınları

yaratmayı amaçlamaktadır. Bu da sermayenin karşısında emekçi sınıfı güçsüz kılmakta, yalnızca kendi çıkarlarını korumaya çalışan işçiler yaratmaktadır.

Sendikaların günümüzde, hızla üye kaybettiği ve eski gücüne sahip olmadığı bilinmektedir. Bunun sebeplerinden başta geleni hükümetlerin, küreselleşme sürecinde uluslararası sermayenin isteklerini harfiyen uygulamalarıdır. Çoban'a göre küreselleşmeyle beraber iktidarlar toplumsal muhalefet örgütlerine karşı düşmanca bir tavır takınmıştır. Bu süreç aynı zamanda birer toplumsal aktör olan sendikaları zayıflatmış ve onları iktidarların kontrolü altında varlıklarını sürdüren aygıtlar haline getirmiştir. Sendikalar artık sınıf bilincini yükselten ve mücadele pratiğini öğreten yapılar değil, yalnızca ekonomik çıkarlar uğruna iktidarlara uzlaşan aygıtlara dönüşmüştür (Çoban, 2009: 101). Söz konusu zayıflamanın ardında yatan sebepler muhtelif olmakla birlikte, bu durumda işveren baskısının payı azımsanmayacak düzeydedir. Türkiye'de işverenlerin sendikaları iş yerinden uzaklaştırmaya ve iş yerini sendikasızlaştırmaya yönelik yürüttüğü iki temel politika bulunmaktadır.

İlk olarak işverenler sendikaların yerine geçecek yani onları ikame edecek yeni oluşumlar kurmakta ikinci olarak da sendikaya üye olma pratiklerini doğrudan engellemektedir. Bu iki temel politikanın ulaşmak istediği nokta aynı olmakla birlikte, amaçlarına giden yolda farklı stratejiler uygulamaktadırlar. Sendikaları ikame etme yöntemleri arasında sendika üyesi olmayan işçilere çeşitli imkânlar sunma, yakın sosyal bağlar kurma mevcuttur ve böylelikle sendikal örgütlenmeye duyulan ihtiyaç ortadan kaldırılmaya çalışılır. Sendika bastırma politikaları ise sermaye sahiplerinin sendikal üyeliği doğrudan baskı, tehdit ve zor yoluyla engellediği durumlarda ortaya çıkar. (Yıldırım ve Uçkan, 2010: 165-166). Benzer biçimde Mütevellioğlu da sendikalaşma oranlarının düşük olmasını iki temel sebeple açıklamaktadır. Bunlardan en önemlisi ve ilki işverenlerin sık sık başvurduğu sendikal nedenlerle işten çıkarma tehdidi ve bunun

sonucu olarak işçilerin sendikalara mesafeli durmasıdır. Bir diğer önemli neden ise işçilerin sendikalara duyduğu güvensizliktir ki bu güvensizlik, işten çıkarılma korkusuyla da perçinlenmektedir (Mütevellioglu, 2013: 181).

İşverenler, sendikasızlaştırmak adına farklı yaklaşımları benimseyebilmektedir. Roy'un 1980 yılında yapmış olduğu sınıflandırmadaki ilk kategori korku yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda herhangi bir sendikalaşma potansiyelinin karşısında korkutma, tehdit, iş akdini feshetme gibi yöntemler kullanılmaktadır. İkinci kategoride sendikaların varlığının gereksiz olduğunun iddia edildiği ve iş yerindeki problemleri çözmek için iletişim kanallarının etkin bir biçimde kullanıldığı yumuşak / tatlı yaklaşım yer almaktadır. Üçüncü kategorideki uğursuz / kötü yaklaşım ise sendikaları kurumların verimliliğini, işleyişini olumsuz yönde etkileyen yapılar olduğunu öne sürmektedir. Dördüncü yaklaşım olan yok edici yaklaşım ise sendikaları hiçbir koşulda tanımamak ve kabul etmemek üzerine kuruludur (Yıldırım ve Uçkan, 2010: 169).

İşçi sınıfının sendikal faaliyette bulunmaya dair algısı da sendikalarda üye sayısının düşüşünü açıklayan faktörlerden biridir. Türkiye'de ülke genelinde 36 farklı şehirde yürütülen %50'si kadın toplamda 2478 işçi ile yapılan bir anket çalışması oldukça önemli sonuçlar sunmaktadır. Araştırmada "sendikaya üye olmama sebepleriniz nelerdir?" sorusuna katılımcıların %50'ye yakını işsiz kalmaktan korktukları cevabını vermişlerdir. Dahası, sendika üyesi olma halinde işverenlerin kendilerini cezalandırılacağını düşünenlerin oranı ise %87,9'dur (Mütevellioglu, 2013: 183).

Sermayenin emekçi sınıfı parçalamaya çalışması karşısında işçilerin örgütlenmesini sağlayacak oluşumsa, gerçek ve işlevsel sendikalardır. Emeğin kendi içerisinde iki ayrı uca savrulması ve kutuplaşması, sınıfın bütünleşip dayanışma içine girmesini engellemektedir (Aydoğanoglu, 2010: 10). Sınıfın üyeleri her ne kadar ortak çıkarlara sahip olsalar da kapitalist üretim ilişkileri içinde birbirleriyle rekabet

ettirilmektedir. Bu da sınıfın ortak bir karar mekanizması geliştirmesini engellemekte, sınıf bilincini zedelemektedir.

Sendikal faaliyet karşıtı etkinlikler esasında sınıfsal birlikteliğin önüne dizilmiş engellerdir. Bu tür etkinlikler ise hak talep etme, direnişe katılma, başkaldırma ve benzeri deneyimleri aşındırmakta ve sermayeyi daha da güçlü kılmaktadır. Bu sebeple, sendikaların daha işlevsel olması ve emekçilerin tarafında güven kazanması oldukça elzemdir. Sendikaların zayıflamış olması, bu yapıların kapitalizm içinde bir mücadele aracı olduğu gerçeğini değiştirmez. Her ne kadar çeşitli dönüşümlere uğramış olsalar da sendikalar, yeni kapitalist dönemde de toplumsal bir aktör ve muhalefete aracı olarak önemini muhafaza etmektedir. Bununla birlikte sendikalar, kapitalizmin yoğun baskıları ve tehditleri altında etkili olabilmek ve sermayenin karşısında durabilmek için hem yapısal hem de yönetsel dönüşümlere ihtiyaç duymaktadırlar (Cumbers'den akt. Çoban, 2009: 99).

II. BÖLÜM

NEOLİBERAL DÖNEMDE SINIF, DİRENİŞ VE MEDYA

Bu bölümde 1980 sonrası Türkiye’de işçi sınıfı hareketlerinin genel bir haritası çıkarılmaya çalışılacaktır. Sınıfın mevcut durumunu ortaya çıkaran etmenler birinci bölümde ayrıntılı bir biçimde tartışmaya açılmıştır. Ayrıca Türkiye’deki sınıf mücadelesinin önde gelen örneklerine kısaca değinilecek, ardından sendikaların direnişleri örmeye ne tür rollere sahip olduğu tartışılacaktır. Medya ve direniş alt başlığında ise geleneksel medya ve direniş ile alternatif medya ve direniş arasındaki bağ sırasıyla incelenecektir. Direnişler ve medya arasındaki bağ; temsil, kapsam, medya-iktidar ve egemen ideolojinin medya içeriğine etkisi bağlamında değerlendirilecektir.

2.1. SINIF VE DİRENİŞ

İşçi sınıfı, doğası gereği, artı emeğine el koyan kapitalistlerle çatışma halindedir. Zaman zaman ekonomik şartların iyileştirilmesi talep edilse de, onu direnişe iten en büyük sebep bu çelişkiden doğan ve eşitsizliğe dayanan ilişki türleridir.

Sınıfın harekete geçmesi, sermayenin birikim sağlama mekanizmasını tehlikeye soktuğu için, genellikle cezalandırma yöntemleri devreye girer. “Kapitalist iktidar ilişkileri çıkar ve sömürüye dayanır, bu yüzden onlara dokunan herhangi bir hareket hızlı ve şiddetle cezalandırılır” (Çoban, 2009: 187). Çoğunlukla güvencesiz koşullarda çalışan işçiler ya işten çıkarılır ya da sendika- iktidar- işveren üçlüsünün işbirliğiyle iş yerinde “etkisiz” ve “zararsız” hale getirilir.

2.1.1 İşçi Sınıfı Hareketleri

Birinci bölümde işçi sınıfının neoliberal dönemde içinde olduğu genel durum, esnek ve güvencesiz çalışma, vasıfsızlaşma, emeğin denetimi ve sendikalaşamama gibi konular üzerinden incelenmiştir. Türkiye’de sınıf hareketlerinin genel bir tasvirini çıkarabilmek için öncelikle sınıfı derinden etkileyen gelişmelerden bahsetmek gerekmektedir. Bu gelişmelerden en önemlileri 1980 darbesi ve 1982 anayasasıdır. 1980 Anayasasının yasakçı uygulamaları, işçi sınıfının 1960-1980 döneminde edindiği kazanımları birer birer zayıflatmış ve yükselişe geçen örgütlü mücadelenin sönümlenmesine zemin hazırlamıştır.

Mücadelenin örülmesini sınıfın içerisinde bulunan farklı ekonomik, sosyal ve kültürel katmanlar da ayrıca zorlaştırmaktadır. Kapitalist sistemin dayattığı sömürü koşulları ve çalışma şartları farklı ülkelerde oldukça benzer özellikler taşımaktadır. Bu ülkelerde genellikle sınıf üyelerinin aynı sosyal ve kültürel özelliklere sahip olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla sınıfı hareketinin oluşmasındaki itici güçler de çeşitlenmektedir. Bu nedenle sınıf hareketleri sınıf bilincinden yoksun olarak, yalnızca ekonomik hakların talebi şeklinde gerçekleşirken, bazen de sosyal hak mücadelesine dönüşebilmektedir.

Sınıfın heterojen katmanlarının çalışma hayatındaki durumu şu şekilde görünmektedir: Ücretli istihdam giderek daha güvencesiz ve tehlikeli bir hal almaktadır. Yarı-sosyal refah devletinin temellerinin aşındığını belirten Yücesan Özdemir’e (2009) göre yoksulluk hem niceliksel hem de niteliksel açıdan daha yakıcı hale gelmektedir. Dahası tam zamanlı ücretli ve maaşlı çalışanların azınlığı karşısında, büyük bir kesimin güvencesiz bir biçimde hayatını kazanmaya çalışması dikkat çekmektedir (Yücesan-Özdemir, 2009: 103).

Neoliberal politikaların yarattığı sınıfın üyeleri ise mesleki vasıfları iş bölümü ilkesiyle elinden alınan, esnek ve güvencesiz çalışma koşullarına itaat etmek zorunda bırakılan, sendikalaşması halinde işten atılmakla tehdit edilen, teknolojik ve doğrudan gözetim pratiklerine maruz kalan, “mülksüzleştirilerek iş gücü piyasasına fırlatılan yığınlar ve yeniden işçileştirilen ücretliler” dir (Özuğurlu, 2010: 52).

İşçi sınıfı toplumda ciddi bir üretim faktörü olmakla beraber, uzun zamandır sınıfın toplumsal bir aktör olduğu gerçeği görmezden gelinmektedir. Sermayenin çeşitli planlarıyla örgütlenme ve direnme gücünü kaybeden işçi sınıfı sosyal, siyasal, akademik- teorik gibi birçok alandan uzaklaştırılmak istenmiştir (Bulut, 2010: 119). Böylelikle sınıfın varlığı sıklıkla tartışılır bir konu haline gelmiştir. Nitekim sermaye ve ona hizmet eden iktidarların ortak hedefi budur. Bunun bir sonucu olarak hak arama mücadelesine giren sınıf sıklıkla burjuvazinin öfkesiyle karşı karşıya kalır ve burjuvazi tarafından “bu toplumda yalnızca kendilerinin yaşamadığı” hatırlatılır. Ne var ki, burjuvazinin karşı çıktığı, işçi sınıfının ise savunduğu şey, esasında toplumun müşterek çıkarlarını ifade etmektedir (Özuğurlu, 2010: 55). Zira burjuvazinin çıkarları, egemenlerin gücüne güç katmaktayken, sınıfın menfaatleri toplumsal iyiyi hedefler.

Emek-sermaye arasında her daim var olan çelişki, üretici sınıfı geniş ya da dar anlamda birer hak arama mücadelesine iter. Sınıf hareketlerinin niteliğini etkileyen birçok unsur mevcuttur. Örneğin Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında siyasi anlamda hak ve özgürlüklerin talep edilebildiği ve kısmen daha demokratik bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemin görece özgür çalışma ortamı, sendikal hakların daha rahat bir şekilde kullanılması, yükselen örgütlü mücadele sınıf hareketi adına olumlu gelişmeler olarak kabul edilmektedir. Ne var ki, meşhur 24 Ocak kararları ile sınıf, kazanımlarını hızla kaybetmeye başlamış ve giderek güçten düşmüştür. Tüm bunlara rağmen, sınıf hareketi tarihinde önemli yer tutan eylemler olmuştur, bunlardan bazıları şunlardır:

2 Ekim 1984 Tuzla Tersanelerinde işçi arkadaşlarının işten çıkarılmasını protesto eden işçilerin grevi, 1986 yılında Bağımsız Otomobil-İş Sendikasının 93 günlük grevi, 1989-1990 yıllarında Demir-Çelik İşletmelerinin Karabük ve İş Demir Fabrikalarında 20 bin işçiyi kapsayan ve 137 gün süren grevi, 1989 yılında Türk-İş üyesi işçilerin 15 işkolunu kapsayan 30 ilde sürdürdükleri Bahar Eylemleri söz konusu dönemin ses getiren eylemleri olarak kamuoyunda yer bulmuştur. Ayrıca 1992 yılında İstanbul, Ankara, Adana, İzmir, Trabzon'da ücret uyuşmazlığından kaynaklanan ve 40 bin belediye işçisinin katıldığı eylemler gerçekleşmiştir. Halk sağlığının tehdit edildiği sebep gösterilerek grev sona erdirilmiştir. 1993 ikinci yarısından başlayarak SEK, Sümerbank, SEK, TEK, Et ve Balık Kurumu gibi kuruluşların adım adım özelleştirmeye sürüklenmesi ve taşeronlaşma tehlikesinin ortaya çıkması da işçileri eylem yapmaya iten bir diğer sebep olmuştur. Bunların yanı sıra, ücret zammı isteğinde bulunmak isteyen işçiler, 600 bin kişilik kitlesel bir grev gerçekleştirmiştir. 1995 yılında ise Karabük Demir Çelik Fabrikasının özelleştirileceği kararı üzerine esnaf, öğrenciler, siyasi partiler ve işçilerin dâhil olduğu protesto eylemleri yapılmıştır (Çavdar'dan akt. Çelik Şahin, 2010: 28).

Türkiye özelinde, 1960-1980 dönemleri dışarda tutulduğunda sınıfın ciddi bir örgütlülük içerisinde, sınıf bilinci ile hareket ettiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir. Sendikaların örgütlediği birçok eylemde de öncelik daha iyi ekonomik koşulların sağlanmasına verilmiştir. Yücesan Özdemir'e (2014) göre kapitalizmde ekonomik çıkarlar için verilen mücadele ile sınıf mücadelesi el ele gitmeyebilir. İşçi sınıfının iktisadi hakları için mücadelesi, "ekonomizm" denen aşama, sınıf bilincinin az gelişmişliğini yansıtır (Yücesan Özdemir, 2014: 236). Sınıf hareketlerinin devletin ideolojik aygıtları tarafından yok edilmek ya da en aza indirilmek istenmesine ek olarak, Türkiye özelinde yeterli bir sınıf bilincinin olmayışı da sınıfı güçten düşüren etkenlerden biri olarak sayılabilir.

Son yıllarda neoliberalizmin yalnızca Türkiye’de değil birçok ülkede işçilerin yaşamlarını denetim altına almış, onları kuşatmıştır. Dolayısıyla sınıfın kendi hayatlarına dair söz söyleme, geleceklerine yön verme konularında enerjileri tükenmekte ve inisiyatifleri azalmaktadır (Yücesan-Özdemir, 2014: 258).

2.1.2. Direnişi Örmeye Sendikaların Rolü

Sendikalar, temelde işçilerin hak arama örgütleri olarak tanımlanmakta ve sınıf hareketlerinin örgütlenmesi konusunda önemli işlevlere sahip olması gereken oluşumlar şeklinde değerlendirilmektedir. Ne var ki sendikal kültür ve işleyiş her zaman bu tanımla örtüşmemiş; ülkelerin ekonomik, siyasal ve sosyal yapılanmalarına göre farklılık göstermiştir.

Türkiye’de sendikalar, iktidar aygıtlarının hegemonyası altında kurulmuş ve işleyişlerine demokratik değerler, emek mücadelesinin önemi gibi konuları dâhil edememişlerdir. Daha ziyade iktidarın yanında durmayı tercih etmiş, siyasalarını belirlerken iktidarın etkisinden azade karar verememişlerdir. Elbette bu genellemenin dışında kalan, ana akım sendikacılığın dışına çıkabilmiş sendikalar da mevcuttur. Ne var ki, 1980 askeri darbesini takiben DİSK’in kapatılması ve faaliyetlerinin durdurulması örneğinde olduğu gibi, alternatif ve muhalif yapılanmalar mücadele alanının dışına itilmiş, toplumsal bir güç olmaktan uzaklaştırılmışlardır.

Türk sendikacılığı tarihsel süreçte ideolojik sendikacılık pratiklerini kazanamamıştır. Bunun sebebi ise sendikaların ağırlıklı olarak kamu sektöründe örgütlenmesi sebebiyle işveren konumunda devletin yer almasıdır. Dolayısıyla, sendikalar devletle ilişkilerini uzlaşmacı bir zeminde yürüterek, toplu iş sözleşmelerini de bu şekilde sonuçlandırmayı tercih etmişleridir. Bu uygulamalar ise ücret pazarlığını

odağına almış ve iktidarlara uzlaşmacı yaklaşan sendikacılık anlayışının doğmasına sebep olmuştur (Urhan ve Selamoğlu, 2008:176).

1970’ler boyunca emek hareketi daha görünür bir hale gelmiştir. Bu dönemde verilen mücadele yalnızca daha iyi ekonomik hakları elde etmek değil, genel anlamda işçi sınıfının daha iyi haklar elde etmesini de amaçlamıştır. Böylesi bir amaç, burjuvazi tarafından potansiyel bir tehdit olarak değerlendirilmiş ve sınıfın örgütlenme ve sendikalaşma adına attığı birçok adım engellenmeye çalışılmıştır. 1980’ler sonrası emeğe dönük uygulamalarla, “piyasa”yı tek ve mutlak denetim mekanizması haline getirilmiş ve sendikalar karşı hegemonya oluşturamayacak derecede zayıflamıştır (Yücesan Özdemir, 2009: 18). Çalışma hayatına dair yapılan yasalar da sınıf aleyhine ve işçinin hak talep etmesini engelleyecek şekilde oluşturulmuştur. “Sendikal hak ve özgürlükler, yalnızca son dönemde değil, Türkiye Cumhuriyeti’nin tüm tarihine bakıldığında hak ve özgürlükler kataloğunun “üvey evladı” olagelmıştır” (Çelik, 2015: 157).

2010 yılında yapılan referandum ile anayasanın sendikal haklarla ilgili hükümlerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Ne var ki, bu düzenlemeler sendikal hakları ileriye taşımamıştır. Madde 54/ 4 ‘te yer alan grev ve lokavtın yasaklanacağı ya da erteleneceği hallerin kanunla belirlenmesi hükmü değiştirilmemiştir. Bu maddenin grev yapılmasının önünde büyük bir engel olduğu ise bilinmektedir. Bu madde, grev yasaklama ve ertelemelerinin yolunu açmakta, yasaklama ve erteleme söz konusu olduğunda toplu pazarlık düzeni özgürce yapılamamaktadır. Bu durumda da karar verecek kurum ise kararların kesinliği hükmüyle belirlenmiş olan ve antidemokratik bir kimliğe sahip Yüksek Hakem Kurulu’dur. Kararların kesinliğine dair söz konusu hüküm de değiştirilmemiştir (Çelik, 2015: 170-171).

Kasım 2012’de yürürlüğe giren 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi kanunu (STİSK) bazı çelişkiler barındırmaktadır. Bunların en önemlisi yasanın; sendikalaşmanın işkolu düzeyinde yapılmasını, toplu pazarlığın ise iş yeri ölçekli yapılmasını öngörmesidir. Yeni yasa da, eski yasa gibi toplu pazarlıkta iş yeri-işletme düzeyini kabul ettiği için, ülke, sektör ve işkolu düzeyi gibi daha kapsamlı bir toplu pazarlığın önünü açmamaktadır (Çelik, 2015: 173).

Yasalarda oluşan işçi karşıtı durumdan güç alan işverenler de sendikasızlaştırma stratejileri geliştirmişlerdir. Zira işçinin hakkını teslim edecek ne bir yasa ya da ne etkili bir siyasal mekanizma mevcuttur. 1980 sonrası liberal politikalarla beraber, hem kamu sektöründe hem de özel sektörde, işverenler işçi örgütlenmesinin önüne geçmek için ağır sendikasızlaştırma pratiklerine başvurmuşlardır. Mevsimlik, taşeron ve geçici işçilerin çalıştırılması gibi yöntemler giderek yaygın hale gelmiştir. Bunun yanı sıra, işverenler sosyal ilişkiler yoluyla da sendikalaşmanın önüne geçmek istemişlerdir. Bunun için mezhepsel ayırım, hemşerilik ve işten atmakla tehdit etme gibi dinamikleri devreye sokmuşlardır (Urhan ve Selamoğlu, 2008: 175). Bu tür uygulamalar emek cephesinde büyük bir korku uyandırmayı hedefler. Özügulu’ya (2010) göre içinden geçmekte olduğumuz dönemde sınıf davranışını açıklayan kod “korku”dur. Bu kod, iki ayrı düzeyden oluşmaktadır. İlk düzeyde işsiz kalmak ve sonrasında iş bulamamak yer almaktadır. Bunun bir üst düzeyi ise sahip olunan rolün (evlat, baba, eş vb.) gerekliliklerini yapamama korkusudur (Özügurlu, 2010: 61). İlk katmanda yer alan bu korku, artık değere el koyanların elindeki en büyük kozdur ve sıklıkla işçilerin aleyhine işlemektedir.

İşverenlerin bu baskıcı tavırları karşısında sendikalar her zaman gerekli tepkiyi verememektedir. İşverenler yasalardaki boşluklardan faydalanarak, örgütlenmenin önüne geçmeye çalışmaktadır ve sendikaların yetki almak için belirli bir üye sayısına

ulaşmak zorunda olduğu gerçeğini de kötüye kullanmaktadır. Sendikalar ise yeterli üye sayısını sağlayıncaya kadar, örgütlenme etkinliklerini gizlemek zorunda kalmaktadırlar (Urhan ve Selamoğlu, 2008: 176).

Darbenin etkisiyle şekillendirilen sendikal mevzuat sendikal örgütlenmeye ciddi anlamda ket vurmuştur. Mevzuatta kullanılan engelleyici mekanizmalar; üyelikte noter şartının aranması, yüzde 10 işkolu barajı ve toplu iş sözleşmesi yetki tespitinde antidemokratik uygulamaların varlığıdır. Buna ek olarak, işverenlerin herhangi bir yasal sorumluluğu olmadan işten çıkarma uygulamaları da yaygınlaşmıştır. Mevcut sendikal mevzuat, keyfi işten çıkarmalar konusunda işçiye bir koruma sağlamamaktadır. Ayrıca uzun vadede sonuçlanan davalarda da, işverenin işe iade etme zorunluluğu bulunmamaktadır. Sendikal sebepli işten çıkarmalarda ise ödenmesi öngörölen maddi tazminat yeterince etkili değildir. Dolayısıyla, işveren maddi tazminatı ödeyerek, sendikasızlaştırma hedefine her geöen gün daha çok yaklaşmaktadır (Çelik, 2015: 170).

Yukarıda bahsedilen zorluk ve yasal engellemelerin sonucu sendikalaşma oranlarında dramatik düşüşler yaşanmıştır. Çelik'e göre, 1980'lerin sonunda ve 90'ların başlarında yüzde 25 civarında olan sendikalaşma oranları 2000'li yılların başlarında yüzde 10-12'ye düşmüş, 2010'lu yıllara gelindiğinde ise yüzde 6-7'ye kadar düşüş göstermiştir. 12 Eylül darbesi sonrasında dahi 2000'li yıllardaki kadar düşük sendikalaşma oranlarına rastlanmamıştır (Çelik, 2015: 176). Böylesi bir resmin var olduğu emek piyasasında sendikalaşmak da oldukça zor ve cesaret isteyen bir süreç haline gelmiştir. Zira işsizlikle korkutma, işverenlerin sıklıkla başvurduğu bir referans noktası olmuş ve işçileri "terbiye" etmekte kullanılmıştır.

Sendikaların bir diğer sorunu ise giderek merkezileşmekte olan yönetimlerin şube başkanları, bölge ve iş yeri temsilcilerini etkisiz kılmasıdır. Merkezi yapının sendikal liderliği güçlendirdiğine şüphesiz yoktur fakat yönetimde toplanan yetkiler uzun

yıllar aynı kişilerde kalma eğilimi taşımaktadır. Yöneticiler, yaptıkları işi uzun yıllar boyunca sürdürmek istemekte ve mesleki bir faaliyete dönüştürmektedirler. Böyle bir yapının da sendikal demokrasiyi zayıflatması kuvvetle muhtemeldir (Urhan ve Selamoğlu, 2008: 176). Yapılan bir çalışmada, sendika başkanlarının yaklaşık olarak sekiz sene aynı görevi yürüttükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda sendika içi demokrasinin problemlili olduğu oldukça açıktır. Ayrıca, seçimler sırasında, sendika yöneticilerinin destekleyici çevreleri ve eski yönetimin tekrar görev başına gelmesini istemeleri de, tabandan bu pozisyonlara gelmek isteyen genç üyelerin önünü kapamaktadır (Lordoğlu, 'ndan akt: Özveri, 2015: 714-715).

Sendikaların toplumsal birer aygıt olarak yerine getirmeleri gereken misyonları ve bunları hayata geçirememesi sebepleri yukarıda ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Bu başarısızlığın arkasında, ülke konjonktürü, neoliberal politikalar ve sendikaların toplumsal olarak algılanma biçimlerinin olduğu söylenebilir. Sendikaların içinde bulunduğu genel durum göz önüne alındığında, bu aygıtların yapısal dönüşümler geçirmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çalışmada bu dönüşümün nasıl gerçekleşeceğinden ziyade, yeni iletişim teknolojilerinin sendika işçi iletişimine hem sendikal faaliyetlerde hem de direniş ve benzeri hareketlerde ne tür katkılar sunabileceği tartışılacaktır. Sendikal krizin nasıl aşılabileceği konusu bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Bu çalışma odak noktasına iletişim araçlarının direnişlere sunacağı katkıları almakla birlikte, teknodeterminist bir yaklaşımı benimsememektedir. Zira egemenlerin istek ve çıkarları doğrultusunda tasarlanmış teknolojik ürünlerin, sınıfa ve sınıf hareketlerine mutlak bir özgürlük getirmeyeceği açıktır. Aynı zamanda belirli güçlerin hizmetinde olan teknoloji, tek başına toplumsal bir belirleyen ya da aktör olamaz. Bununla beraber, yeni iletişim teknolojileri sendikaların geçireceği dönüşümde faydalı

olacaktır. Bulgular ve yorumlar kısmında “ Sendika ve Direniş Katılım İlişkisi” başlığında sendikaların iletişim teknolojilerini örgütlenme, haberleşme, bilgilendirme konularında nasıl kullanılabileceği ayrıntılı bir biçimde tartışılacaktır.

2.2. MEDYA VE DİRENİŞ

Medya çalışmalarında temel kabullerden biri medyanın insanları yönlendirme potansiyelinin olduğu yönündedir. Ayrıca medyanın hangi konuda nasıl düşünüleceğinin belirlenmesi noktasında oldukça etkili bir aygıt olduğu da sıklıkla dile getirilmektedir. Bu kabulden hareketle de medya içeriklerinin hangi güç odakları tarafından şekillendirildiği yoğun bir biçimde tartışılmakta ve bu tartışma sonucunda fail olarak medya iktidar ilişkisine işaret edilmektedir.

Basın zamanla endüstrileşen bir alan haline gelmiştir ve sermaye birikimi için önem kazanmıştır. Bu gelişmeyle beraber medya-siyaset ilişkisi giderek karmaşık bir hal almaya başlamıştır. Bu ilişkiye dair en çok tartışılan ve tarihsel anlamda var olduğu kabul edilen şey ise siyasetin medya üzerinde belirleyici bir role sahip olmayı amaçlamasıdır. Siyasetin bu çabası, ya da başka bir deyişle hükümetlerin medyayı kendi kontrolleri altına almayı istemesi, temsili demokrasi açısından ciddi bir tehlike olarak değerlendirilmiştir (Özdemir, 2013: 242). Ana akım medya da Özdemir’in belirttiği gibi iktidarların yönlendirici etkisine oldukça açıktır. Dolayısıyla ana akım medya kuruluşları halkın çıkarlarını göz önüne alan değil, iktidarların yerini sağlamlaştıran, güçlerini pekiştiren bir yayıncılık anlayışı benimsemektedir. Böylesi bir ortamda sınıf hareketi gibi, sermayedarları ve onların birikim sürecini tehlikeye atan direniş hikâyeleri ya kendine yer bulmakta oldukça zorlanmakta ya da tamamen görmezden gelinmektedir.

Bu bölümde ana akım ve alternatif medyanın genel anlamda direniş, daha spesifik olarak işçi hareketlerine bakış açısı değerlendirilecektir. Ayrıca, ana akım medyanın neredeyse görmezden geldiği sınıf hareketlerinin neden alternatif mecralarda daha sık temsil edildiğine değinilecektir. Bunun yanı sıra, medya içeriklerinin belirlenmesinde en önemli güce sahip olan iktidarların medyaya müdahale etme amaç ve biçimleri de tartışmaya açılacaktır.

2.2.1. Ana Akım Medya ve Direniş

Liberal görüş içerisinde, her daim medyanın bağımsız ve tarafsız olduğu vurgulanmakta ve medyanın toplumun bütün kesimlerini kucaklayan bir güç olduğu iddia edilmektedir. Medya içeriklerini belirleyen güçlerin varlığı üstü kapalı bir şekilde bile bu öğretilde söz konusu edilmez. İşçilerin, yoksulların, farklı etnik grupların medyada yer almaması, bu iddianın güçlenmesini ya da sık sık dolaşıma girmesini engellemez. Ne var ki, iddia edildiği gibi son derece nesnel ve tarafsız habercilik pratikleri neoliberal dönemde karşılaşılması mümkün olmayan bir durumdur. Chomsky ve Herman (2012) iddia edilen durumla nesnel gerçeklik arasındaki asimetrik durumu şöyle açıklamaktadır. Demokratik öğretiye göre medya; tarafsız ve bağımsız olmalı, gerçekliği ortaya çıkarmalı, dünyayı egemenlerin istediği gibi değil olduğu gibi yansıtmalıdır. Medyada ön plana çıkmış kişiler haber ve benzeri içeriklerin yansız, mesleki ölçütlere bağlı olduğunu iddia ederler. Ne var ki, egemenler söylemi belirleyebiliyor, vatandaşların neleri görüp duyacağına karar veriyor ve düzenli propagandalarla kamuoyunu manipüle ediyorsa, sistemin nasıl işlediğine dair iddia ettikleri şeylerle hakikat arasında büyük bir uzlaşmazlık olacaktır (Chomsky ve Herman, 2012: 66).

Liberal öğreti ana akım medyayı oldukça etkili bir şekilde kullanmaktadır. Ana akım medya, verili bir sistem içerisinde egemen ideolojinin etkisi altında kendini var eder. Medyada sahiplik ilişkileri ise medya içeriğinin belirlenmesindeki en önemli unsurdur. Medya kuruluşları iktidar ile iyi ilişkiler kurduğu sürece, varlıklarını garantiye almış olurlar. Bu süreçte yapmaları gereken ise, iktidarların istediği yönde, miktarda ve biçimde içerik hazırlamak ve bunları sunmaktır.

Ana akım medyanın iletileri önceden kurgulanmış ve önceden belirlenmiş bir hedef kitleye hitap etmektedir. Ne var ki, ulaştığı kitlelerin taleplerine kulak vermek yerine, toplumda egemen olanların çıkarlarını koruyacak talepler yaratmaktadır. Ana akım medyanın merkezi, ticari ve hiyerarşik bir yapılanmaya sahip olması bağımsız olmasına engel oluşturan sınırlamaları da ortaya çıkarmaktadır. Bu kısıtlamalar ana akım medyayı egemen söylemin sözcüsü olmaya yönlendirmekte, marjinal grup ve kesimlerin taleplerine ses verilmemesine sebep olmakla birlikte, otosansürü de artırmaktadır. Bu özellikleri sebebiyle ana akım medya, iktidar gücünü elinde tutanların safında yer alması ve güçlü kesimlerin çıkarlarını temsil etmesi gibi eleştirilerle karşılaşmaktadır (Yüksek, 2015: 56-57).

Çağımızda bilgi güç anlamına gelmektedir. Dahası, bilginin tanımını yapıp, onun ne olduğunu belirleyenler aynı zamanda iktidarı da elinde tutanlardır (Çoban, 2014: 47). Benzer biçimde, Marksist bakış açısına göre medya, egemenlerin ideolojik yapıyı belirlemek amacıyla kullandığı bir aygıttır (Çoban, 2014: 39).

Medyayı ideolojik bir aygıt olarak kullanan egemenler / iktidar sahipleri medyaya erişmede de vatandaşlara göre daha çok fırsata sahiplerdir. Bu imkânı onlara sunan şey ise ellerinde bulundurdıkları ve medya aracılığıyla yeniden ürettikleri güçleridir. Atton, bu durumu şöyle açıklamaktadır: Muhalif, aktivist ve azınlık grupların kendi düşüncelerini ifade edip bunları yayabilecekleri mecralara erişimi, bilirkişi ve

yetkililerden oluşan seçkinlere göre çok daha güçtür. İdeolojik ve ekonomik gücü elinde bulunduranlar hem haber metinlerinde hem de bu içeriklerin hazırlanma süreçlerinde ayrıcalıklı ve sürekli olarak var olurlar (Glasgow Üniversitesi Medya Grubu,1980'den akt. Atton, 2014: 27).

Türkiye özelinde ana akım medyanın genel özelliklerini incelemeden önce, son elli yıllık süreç içerisinde basın ve yayın kuruluşlarının ne tür dönüşümler geçirdiğinin tespitini yapmak oldukça önemlidir.

1980 öncesinin basını 12 Eylül askeri darbesi sonucunda ortaya çıkan basından oldukça farklı özellikler taşımaktaydı. Öncelikle, basın darbe sonrasında olduğu kadar yoğun bir şekilde endüstrileşmemiştir. Basın sahipleri, sektörde gazetecilik yapmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra medya çalışanların sendikalı olması ciddi sorunlar olarak değerlendirilmemiştir. Sektörde katı bir iş bölümü ayrımı ve hiyerarşik ilişkiler görülmemiştir (Sönmez, 2014: 90). Maddi açıdan oldukça maliyetli bir sektör olması dolayısıyla, basın kuruluşları 1970'li yıllardan itibaren tekelleşme sürecine girmişlerdir. 1980 ve sonrasında ise ülkede neoliberal politikaların ağırlığını hissettirmesiyle birlikte sermaye yoğunlaşması hızla yükselişe geçmiştir. 80'li ve 90'lı yıllar medya sektörüne holdinglerin giriş yaptığı yıllar olarak bilinmektedir (Sönmez'den akt. Dursun, 2014: 172)

Türkiye'de medyasında 1990 yılına kadar basın sektöründe özel girişim öne çıkarken, televizyon ve radyo yayıncılığında kamusal girişim yaygın olagelmıştır. Kamusal girişimin yaygınlığı ise devlet politikalarının meşrulaştırılması için zemin hazırlamıştır. Basın kuruluşları giderek tekelleşmiş ve gazete dağıtım şirketleri de bu tekellerin yönetimi altına girmiştir. Böylelikle küçük ve alternatif yayınlar yapan kuruluşlar basın piyasasının kendilerine kapanmasıyla (Dursun, 2014: 171-172) toplumsal görünürlüklerini hızla kaybetmişlerdir.

1980 sonrası birçok sektörde olduğu gibi medyada da ciddi yapısal dönüşümler yaşanmıştır. Birçok kanal ve gazetenin kurulmasıyla medya sektörü giderek büyümüş ve siyasal sistemdeki etkisini de artmaya başlamıştır. Sönmez’e göre 1980’lerden 2010’lara Türkiye’de medya hem bir sektör olarak hem de siyasal mücadeledeki rolü ve üstü ne sürdürülen mücadeleler açısından da ön plana çıkmıştır (Sönmez, 2014: 88-89).

Siyasal mücadelelerde önemli bir işlevi olan medya, tekelleşme sebebiyle muhalif seslere yer açmayan bir yapıya bürünmüş ve tamamen özgür bir haberleşme alanı ve iletişim ağı olanağı sunmamıştır. Medya ve basın kuruluşları sahipleri ile iktidarlar arasındaki bu organik bağ ana akım karşıtı olan çevrelerce sıklıkla eleştirilmiştir. Haberlerin güç odakları tarafından kendi çıkarları doğrultusunda yapılandırıldığı ise bu eleştirilerin başında gelmektedir. “Haberler yalnızca güçlüler hakkında değildir, dahası öyle yapılandırılır ki olaylar güçlülerin çıkarlarının bakış açısından yorumlanır” (Shoemaker ve Reese, 2014: 99-100).

Gramsci ve Althusser’in ‘hegemonya ve rıza’ kavramları ışığında incelendiğinde medyanın, farklı ideolojilerin iktidarı ele geçirip egemen olmayı amaçladığı bir mücadele alanı olduğu görülmektedir. Bu mücadele, anlam yaratma ve bunu toplum nezdinde kabul görmesini sağlama üzerinden gerçekleştirilir. Kitle iletişim araçları toplumsal ‘rıza’nın kazanılmasında ve dolayısıyla hem iktidarın kurulmasında hem de onaylanmasında önemli roller üstlenmektedir (Çoban, 2014: 28).

İdeolojiler kendilerini meşrulaştırmak için zihinlerin biçimlendirilmesine ihtiyaç duyarlar. Egemen ideolojileri bu amaca taşıyacak en faydalı aygıtlar kitlelere ulaşılmasını sağlayacak olan iletişim araçlarıdır. Üretim araçlarının sahipliğini elinde bulundurmak, bu gruba hayatın hemen her alanında denetim kurma ve iktidarı dayatma gücü verir. Böylelikle egemen ideoloji, hegemonyasını yeniden kurmak için çeşitli

aygıtları devreye sokar. Bu hegemonik mücadele sonucunda kazanan, her daim ezilen ya da kaybedenlerin rızasını almayı hedefler (Çoban, 2014: 28-29).

Mücadeleler artık yalnızca sokaklarda ve meydanlarda değil, iletişim araçları üzerinden de verilmektedir. Bu gerçekliğin farkında olan karşıt grupların uzlaşmazlıkları (sermaye sahipleri-emekçiler, iktidar partisi yanlıları-muhalefet partililer vb.) medyayı, fikirlerin çarpıştığı / çatıştığı ve ideolojilerin meşrulaştırıldığı bir alan haline getirmiştir.

İktidarlar ve basın kuruluşları sahipleri kurguladıkları gerçeklikleri, kitle iletişim araçlarıyla kitlelere ulaştırırlar. Haberin iktidarın yaptırımlarını meşru kılacak şekilde yapılandırılması, bu gücün devamını sağlar ve iktidarı pekiştirir. İşte iktidarlar bu sebeple bilgiyi tekellerine almak isterler. Bu sebeple, kitle iletişim araçları toplumsal rızanın oluşturulmasında ciddi roller üstlendikleri için egemenler açısından büyük önem taşırlar. İktidar kendi hegemonyasını kabul ettirmek için çabalarken, muhalif kesimler iktidarın gerçek yüzünü göstermek için mücadele ederler (Çoban, 2014: 27). Bu duruma 12 Eylül askeri darbesinden sonra medya kuruluşlarının içinde olduğu durum örnek gösterilebilir. Ekonomik dönüşümü öngören 24 Ocak kararlarını kamuoyunda kabul ettirmek için bazı basın kuruluşları askeri rejimin etkisi altında canla başla çalışmışlardır.

Bu dönüşümü topluma kabul ettirme, rıza alma ve haklılaştırmada medyaya önemli işler düşmüştür. 12 Eylül 1980 askeri darbesi, bu dönüşümü kabul etmeyen ya da buna muhalefet eden gazeteleri kapatmış ya da bu basın kuruluşlarına sansür mekanizmalarını uygulamıştır. Bazı gazete yönetimleri askeri rejime uysal bir şekilde karşılık verirken, bazıları da kısa süre içinde parlamenter sisteme geri dönebilmek adına seslerini çok fazla yükseltmemişlerdir. Böylece iletişim araçları büyük oranda cuntanın denetimine girmiştir. Bunun sonucu olarak da gazete ve dergiler askeri rejimin haklılığını kanıtlama çabasıyla meşgul olup, bu anlamda bir kamuoyu yaratmaya

çalışmışlardır. Bu uygulamanın bir diğer amacı ise 1982 yılının kasım ayında halk oylamasına sunulacak olan yeni anayasaya “evet” oyunun verilmesini sağlamak olmuştur (Sönmez, 2014: 91). Askeri hükümetin zor ve baskı kullanması tek başına yeterli olmamış, bunun için halkın rızasının da alınması gerekmiştir. Gramsci’nin (1999: 611) ifade ettiği gibi zorlama, işte bu sebeple rıza ve ikna ile akıllı bir biçimde birleştirilmelidir.

Ana akım medya birçok durumda egemen ideolojileri menfaatleriyle örtüşen içerikler hazırlamakta ve dolayısıyla toplumsal açıdan dezavantajlı gruplara temsil etmeyi tercih etmemektedir. Bu tür içeriklere ana akım medyaya dâhil edildiği zaman, medya kuruluşunun mülkiyetini elinde bulunduran sermayedar ile “iktidar seçkinleri” (Chosmky ve Herman, 2012) arasında uzlaşmazlık doğar. Bu durum, medya kuruluşlarının geleceğini tehlikeye atmakta ve eninde sonunda iktidarla olan bağlarını onarmak için eski yayın politikasına dönmesi gerekmektedir. Sonuç olarak muhalif kesimin hareketlerini destekleyecek, emek yanlısı içerikleri ana akımda görmek pek mümkün değildir. Zaman zaman işçi hareketleri, azınlık grupları, çevreci aktivistler, LGBTİ bireylerin gibi grupların eylemlerinin haberleri dolaşıma sokulmaktadır. Ne var ki, bu durumlarda nesnel haberler üretilmemekte, bu tür grupları iktidarı tehdit eden bozucu, yıkıcı hareketler olarak resmetmektedirler.

Bu konuda Pamela Shoemaker ve Stephen D. Reese, Glasgow Üniversitesi Medya Grubu, *Kötü Haberler (Bad News)* isimli çalışmasından medyanın bu tür hareketlere nasıl yaklaştığını açıklayan örnekler vermektedirler. Yazarlar, söz konusu çalışmadan şöyle bahsetmektedirler:

“Bu çalışma, endüstriyel uyumsuzluklarda şirket yönetimlerinden çok işçi sendikalarının nasıl suçlandığını göstermektedir. Aynı şey Amerika Birleşik Devletleri için de geçerlidir. Bu ülkede işçi istekleri “talepler” olarak nitelendirilirken, yönetiminkiler ise “teklifler” biçiminde adlandırılmaktadır. İdeolojik düzeyde özellikle, medyanın toplumdaki güçlü çıkar gruplarının uzantıları olarak nasıl işlev gördüğünü ve egemen ideolojinin yeniden üretiminde ve denetim sisteminin sürdürülmesinde rutinlerin,

değerlerin ve kurumsal yapıların nasıl bir araya geldiğini araştırırız” (Shoemaker ve Reese, 2014: 99-100).

Chris Atton (2014) da emek-sermaye çelişkisinde işçilerin haberlerde nasıl temsil edildiğine dair açıklayıcı örnekler sunmaktadır. Glasgow Üniversitesi Medya Grubu (örneğin 1976, 1982, 1985) sendikaların, grev yapan işçilerin ve çalışma ilişkilerinin çoğunlukla egemenlerin gözünden temsil edildiğini ifade etmektedir. Bu tasvirlerde işçiler en iyi ihtimalle kışkırtıcı ve düzen bozucu kişiler, en kötü ihtimalle ise akıl ve sağduyu olmaksızın hareket eden sabotajcılar olarak resmedilmişlerdir (Atton, 2014: 26).

Medya, iktidar ve onun kurumlarına tehdit olarak gördüğü olayları sunarken çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bu hareketlerin sunumunda, iktidar kanadı “rasyonel” ve “etik” davranan tarafı temsil etmekteyken, işçiler ya da eylemciler “toplum düzenini bozan marjinaler” olarak yansıtılır. Shoemaker ve Reese toplumsal denetimi gerçekleştiren bir aktör olarak medyanın statükoya yönlendirilen tehditleri belirlediğini ifade etmektedirler. Medya, “sapkın” düşünceleri ötekileştirmek yerine, onları sapkınlıkları dikkat çekecek şekilde sunar. Böylelikle ideolojik statüko, kabul göremeyen fikirlerin aşağılanması ve hor görülmesiyle yeniden onaylanmış olur (Shoemaker ve Reese, 2014: 102).

Todd Gittlin yaptığı bir araştırmada 1960’larda öğrenci hareketlerinin medyada temsilini incelemiş ve öğrenci eylemlerinin düzen bozucu ve sapkın görünmesi için faydalanılan bazı spesifik haber yazma yöntemleri saptamıştır. Bu teknikler arasında olayları önemsiz gibi göstermek, karşı eylemleri göstererek kutuplaşma yaratmaya çalışmak, eylemci grubun içerisindeki fikir ayrışmalarını vurgulamak, eyleme katılan öğrenci sayılarını olduğundan az göstermek, resmi yetkililer dışındaki haber kaynaklarına güvenmemek, gösterilerin şiddet içerdiğini belirtmek, eylemlerde komünist grupların yer aldığını vurgulamak vardır (Shoemaker ve Reese, 2014: 102).

Medyanın bireylere ne derecede özgürlük sağladığı konusu oldukça tartışmalıdır. Ne var ki, medya endüstrisindeki üretim süreçlerini kapitalist üretim süreçlerinden bağımsız düşünmek pek mümkün değildir. Dolayısıyla, medyanın denetimi de basın kuruluşlarıyla sıkı ilişkiler kuran iktidarların elindedir. Sonuç olarak medya kapitalistlerin sınırları çizdiği ölçüde özgür olabilmektedir (Çoban, 2014: 41).

Böylesi yoğun bir denetim ve kontrol mekanizmalarının varlığı bu alanı, muhalif seslere büyük oranda kapatmaktadır. İşte tam bu noktada, alternatif mecralara ve farklı iletişim araçlarına olan ihtiyaç doğmaktadır. Bir sonraki bölümde alternatif medya ve tanımı, kapsamı, amacı, bu mecralar aracılığıyla iktidarın baskısından azade bir alan yaratılıp yaratılmayacağı tartışılacaktır.

2.2.2. Alternatif Medya ve Direniş

Alternatif medyayı tanımlarken ana akım medyanın pratiklerinden hareket etmek gerekir. En basit haliyle alternatif medya, ana akım medyanın büyük şirketler ve iktidar ağları içerisinde gelişen varlığına ve bu yöndeki haber pratiklerine bir karşı duruş olarak düşünülebilir. Alternatif medyanın ortaya çıkmasında, tek merkezden, iktidar eliyle yapılandırılmış bir biçimde kitlelere içerik sunan geleneksel medyanın toplumun diğer kesimlerini görmezden gelişinin payı büyüktür.

Alternatif medya kavramsallaştırması birçok başka tanımı da beraberinde getirmiştir. 2000'li yılların başından itibaren, bu alandaki çalışmalar da artış göstermiştir. Birbirlerinden bazı farklılıklarla ayrılışlar da her bir tanım, alternatif medyayı ana akıma alternatif olarak konumlandırır. Bu adlandırmaların arasında radikal medya, yurttaş medyası, bağımsız medya, eleştirel medya, topluluk medyası, katılımcı medya gibi, aktivist medya gibi kavramlar yer almaktadır (Yanikkaya, 2014: 51-52).

Farklı isimlerle anılmakla birlikte alternatif medya belli bir ideolojiye hizmet eden ana akım medyanın uygun bulmadığı, elediği ve kapsamı dışında bıraktığı fikirlerin medyası olarak tanımlanmaktadır (Yanikkaya, 2014: 49).

Alternatif medya, araştırmacılar tarafından farklı boyutları ele alınarak incelenmiştir. 1981 yılında David Armstrong toplumsal hareket siyasetinin alternatif medyayı nasıl ortaya çıkardığını incelerken, 1984 yılında John Downing alternatif medyanın uluslararası alanda farklı görünümüne eğilmiştir. İletişim ve medya çalışmalarında ise alternatif medyanın farklı türleriyle birlikte üretim siyaseti de inceleme konularına dâhil olmuştur. Günümüzde ise alternatif medya, daha çok çevrimiçi olarak etkileşimsel türlerde kullanılan etkileşim temelli stratejiler bağlamında incelenmeye başlanmıştır (Atkinson, 2015: 41).

Alternatif medyanın farklı tanımları mevcuttur. Örneğin O’Sullivan’a (1994: 10) göre alternatif medya genel kabul görmüş ve benimsenmiş politikaları kabul etmeyen ya da sorgulayan, toplumsal değişimi ya da geleneksel değerlerin eleştirel bir kavrayışla tekrar ele alınması gerektiğini savunan bir medyadır. Bu bağlamda alternatif medya, hegemonik ilişkileri sorgulayan ve sunduğu içeriklerle toplumsal değişimde özgürleştirici bir katkı sunma potansiyeline sahip bir medya olarak değerlendirilebilir (Sandoval ve Fuchs, 2010’dan akt. Yüksek, 2015: 58). Atton ise alternatif medyanın ideolojik anlamda rahatsızlık verme ve huzursuzluk yaratma gibi eylem biçimleriyle bir araya geldiğinde radikal ve antikapitalist üretim ilişkileri ortaya çıkarabileceğini belirtmektedir (Atton, 2014: 22).

Daha önce açıklandığı gibi, basın ilk ortaya çıktığı 18. yüzyıldan başlayarak ticarileşme eğilimi göstermiştir. Bunun sonucu olarak basının muhalif yapısı zayıflamış, mülkiyeti ise siyasal ve ekonomik iktidar sahiplerinin eline geçmiştir. Ne var ki bu gelişme, karşıt kamusal alanları, kendilerini ifade edebilecekleri alternatif mecraların

arayışına yönlendirmiştir (Yanikkaya, 2014: 50). Geleneksel medyada izler kitle, yalnızca pasif alıcı ve tüketicidir. “Bireylere” kurgulanmış iletiler ulaştırılır. Bu süreç öncesinde, yani içerik hazırlamada “bireyin” söz hakkı bulunmamaktadır. İzler kitle yalnızca, verili ve monolitik bir sistemin içinde mevcut içerikleri seçer ve tüketir. Alternatif medya ise sıradan vatandaşlarında içerik üretmesine imkân sağlar. Dolayısıyla içerik üretimi sürecinde, üretici ve tüketici arasındaki ayrım giderek yok olur. İşçiler, kadın örgütleri, LGBTİ bireyler ve destekçileri, çevreci aktivistler gibi toplumsal açıdan dezavantajlı gruplar ana akım medyanın kapsamına dâhil edilmemektedir. Böylesi bir ortamda, görmezden gelinen grupların sesi olan alternatif medya kanalları ortaya çıkmaktadır.

Alternatif medya temelde, kar ve artı değer elde etmeyi değil, fikirlerin özgür bir biçimde dolaşıma sokulmasını ve kamuoyunda yer etmesini amaçlamaktadır. Bu fikirler kitlelere ulaşabilmek için, hiyerarşik ilişkileri barındırmayan, daha demokratik yapılanmaya sahip, katılımcılığa imkân veren mecralara ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacı karşılama konusunda ise yeni iletişim teknolojilerinin, marjda bırakılmış ve ötelenmiş hareketlere sunduğu imkânlar ortaya çıkar.

Alternatif medyanın sunduğu olanaklar, barındırdığı özellikler muhalif hareketlerin yaygınlaşmasına dair umudu da artırmaktadır. Başaran, yeni iletişim teknolojilerinin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: Yeni iletişim teknolojileri; veri depolama ve gönderme kapasitelerinin giderek artması, görece daha az maliyetli olması, interaktif ve hiyerarşiden uzak olmaları, gündelik hayatta önemli bir yer tutmaya başlaması gibi özellikleriyle daha demokratik ve eşitlikçi olabilecek bir iletişim ortamı yaratma beklentisi yaratmaktadır. Bu teknolojiler içerisinde daha özel bir yer tutan internet ise ana akım medyanın kapsamına dâhil etmediği toplumsal grupların çeşitli içerikleri yaymalarına imkân vermiştir. Bu tür deneyimlerin sayısı da gün geçtikçe artış

göstermektedir (Başaran, 2010: 256). Teknoloji sermayenin küreselleşmesini hızlandırırken, aynı zamanda muhalif hareketler ve radikal medya da bu hızdan faydalanmaktadır. Bu sebeple de “Arap Baharı”, “Indignados”, “Occupy Wall Street” gibi hareketlerin içine yerleştirilen Gezi Direnişi gibi hareketler birbirinden beslenenebilmektedir (Çoban ve Ataman, 2015: 12).

Alternatif hareketler, kendi muhalif ideolojilerini yaymak ve propaganda yöntemlerini duyurmak için temelde iletişimsel pratiklere ve medyalara ihtiyaç duyarlar. Radikal medya kitlelerin zihinsel değişimler geçirmesi ve bu yönde eylem yapabilmesi anlamında önemli bir rol üstlenmiş durumdadır. Toplumsal hareketlerin birçoğu öncelikle kendini siyasal bir yayın aracılığıyla tanımlamak ihtiyacı hisseder. Bu yayınlar üzerinden örgütlenir ve kitleselleşmek için de buradan yardım alır. Medya, karşıt söylemlerin üretildiği bir alan olması sebebiyle, siyasal hareketler için hayati önem taşımaktadır. Zira iletişim araçlarıyla topluma ulaşma amacını gerçekleştirebilir (Çoban, 2009: 44).

Yeni iletişim teknolojileri sayesinde iletişim ortamı ciddi dönüşümler geçirmiştir. Ayrıca tek tip söylemleri yine tek tipleştirilmiş /standartlaştırılmış hedef kitlelere aktaran geleneksel medyanın gücü, alternatif medya tarafından sarsılmaya başlamıştır. Zira alternatif medya ön kabulleri, egemen söylemleri sorgulamakta ve ana akım medyanın pasif alıcılarını, etkin birer kullanıcı ve üreticiye dönüştürmektedir. Bunu yaparken de internetin katılımcı ve yatay yapısından yardım almaktadırlar (Yüksek, 2015: 53).

İnternet yatay yapılandırılmış ve merkezsizleştirilmiş bir ağ olduğu için demokratik bir ağ olarak nitelendirilmektedir. Bu demokratik modelde sayısız ve birbirine bağlı düğüm noktaları herhangi bir merkezi kontrol noktası olmadan ve ayrıca zaman ve mekânın kısıtlarından da bağımsız olarak iletişim kurarlar. Bu ağın neredeyse

bütün parçaları otonom bir biçimde çalışabilmekte ve hatta bir parçası eksik olduğunda dahi işlevselliğinden herhangi bir şey kaybetmemektedir. Bu merkezsizleşme mekanizması aynı zamanda ağın kontrolünün zorluğunun da göstergesidir. Dolayısıyla iletişimin engellenmesi ya da ağın kontrol altına alınması da giderek güçleşir (Yüksek, 2015: 61) . Sonuç olarak internet, ana akım medyada kendini ifade edemeyecek gruplara ciddi imkânlar sunmakta ve bu hareketlerin yayılmasını da kolaylaştırmaktadır. İnternetin iletişimsel anlamda güçlü olmasının sebepleri sınırları yok edebilmesi ve toplumsal anlamda demokratik bir iletişim türünü yaratabilmesidir (Çoban, 2009: 57).

Alternatif medya kanalları, hareketleri örgütlemeye oldukça işlevsel olduğu gibi, ana akım medyanın suskun kaldığı protesto veya eylem zamanlarında, halkı bilgilendirme rolünü de üstlenmektedir. Dahası, egemen ideolojilerin ve söylemin kendini meşrulaştırma ve otosansür uygulama karşı bir duruş da sergilemektedir (Yüksek, 2015: 64).

Alternatif medya toplumsal açıdan dezavantajlı grupların, ezilen ve sömürülen işçi sınıfının sesi olabilir. Ana akım medyaya kıyasla daha özgür bir alan sunabilir. Ne var ki yeni iletişim araçları da geleneksel medya aygıtları gibi egemenlerin denetiminden arındırılmış değildir. Bir diğer deyişle, demokratik alanlar sunduğu iddia edilen bu mecralar esasında sermaye ve ona bağlı hareket eden iktidarların baskısından azade değildir. Bu alanlar ve aygıtlar, sermaye ve iktidar çıkarlarına ters düşen eylemleri ve fikirleri barındırdığı ölçüde baskıyla karlı karşıya kalırlar. İktidarlar güçlerini pekiştirmek için birçok alanda olduğu gibi alternatif mecralardan yükselen muhalif sesleri de bastırmak ister. Dolayısıyla yeni iletişim teknolojilerinin varlığı, muhaliflerin kendilerini özgürce ifade edebilecekleri veya ideolojilerini hiçbir engele takılmadan kitlelere ulaştırabilecekleri anlamına gelmez.

Yeni iletişim teknolojileri egemenlerin sık sık dile getirdiği gibi demokrasiyi geliştirmemiş, aksine siyasal iktidarın baskı ve denetimini daha da artırmıştır. Kapitalist ekonomiyi meşrulaştırmayı amaçlayan siyaset biçimleri iletişim teknolojileri aracılığıyla kitlelere kabul ettirilmiştir. Toplumlara iktidarların çıkarları doğrultusunda bir dünya düzeni sunulmakta ve bu düzen medya ile olağanlaştırılmaktadır. Sonraki aşama ise toplumun hiçbir itiraza yer bırakmaksızın bu düzene boyun eğmesini sağlamaktadır. Ezilen ve sömürülen grupların başkaldırması karşısında yeni iletişim teknolojilerini temel alan şiddet aygıtları işe koşulmaktadır. Toplumsal muhalefet geçmiş zamanlardan daha sert bir şekilde bastırılmaktadır (Çoban, 2009: 59).

Muhalifler ya da toplumsal açıdan dezavantajlı gruplar, yeni iletişim teknolojileri ile kendi mecralarını yaratmaya çalıştıkça iktidar da karşı stratejiler geliştirmeye başlar. İktidar, muhaliflerin söylemlerini geçersizleştirmek, önemsizleştirmek için çalışır. Öncelikle kitleler egemen medyanın yardımıyla ideolojilerin meşru olduğuna ikna olur ve böylece bu ideolojinin dışında kalan hemen her şeyi reddetme eğilimi gösterir ve aynı zamanda farklı söylemleri anlamlandıramaz. Kitlelerin “akılsızlaştırılma” sürecinde medya en etkili aygıttır. Böylece kitleler mevcut gerçeğe yabancılaşırken, muhalifler de farkındalık ve bilinç yaratma mücadelesinde güç kaybetmiş olur (Çoban, 2009: 45).

Günümüzde muhalif gruplar için iletişim teknolojilerini mücadeleye dâhil etmek geçmişe kıyasla daha önemli ve gereklidir, fakat kapitalizmin ilerleyen aşamalarında iletişim teknolojileri de dönüşüm geçirmiş, bu durum da muhaliflerin işini zorlaştırmıştır (Çoban, 2009: 50). Her yeni iletişim teknolojisi egemen güçler tarafından tamamen kontrol altına alınıncaya kadar, etkileşim ve katılımcılık gibi özellikleri belirli bir ölçüde sunar. Bu her yeni iletişim teknolojisinin Innis’in deyişiyle bilgi tekelleri

tarafından ele geçirilmesine değin bir mücadele alanı olduğu anlamına gelmektedir (Başaran, 2010: 268).

Alternatif mecraların sayısı yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı hız ve etkileşim gibi imkânlarıyla her geçen gün sayıca artmaktadır. Ne var ki, birbirinden bağımsız çok sayıda alternatif medya oluşumunun varlığı Habermas'ın kamusal alanın parçalanması olarak nitelendirdiği duruma sebep olabilir. Küçük ölçekli alternatif medya ve kamusal alanlar birbiriyle bağlantı kurduklarında toplumsal görünürlükleri artar. Bu birleşmeyle oluşacak kamusal alan toplumun her türlü ezilen, sömürülen kesimine açık olduğu sürece de politik dönüşüm süreçlerinde bir temel teşkil edecektir (Yüksek, 2015: 59).

Muhalif hareketlerin başarılı olabilmesi için egemen medya karşısında durabilecek güçlü alternatif mecraların yaratılması şarttır. Parçalı ve bütünleşik olmayan medyalar da etkili olamamaktadır. Radikal medya bu bağlamda farklı muhalif kesimlerin birleşebileceği bir alan olmalıdır. Sınıf mücadelesinin güçlü bir şekilde tekrar örülmesinde, etkin bir radikal medya kullanımı oldukça önemlidir. Böylelikle radikal medya aynı zamanda sınıfın söylem ve eylemlerini de etkin kılar (Çoban, 2009: 61).

II. KISIM

TÜRKİYE’DE SINIFIN İLETİŞİM PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR

ARAŞTIRMA

Bu kısımda çalışmanın yöntemi, direnişlerin tarihsel anlatısı ve alan çalışmasından elde edilen bulgular yer alacaktır. Öncelikle alan çalışmasının hangi şehirlerde ve toplamda kaç kişiyle gerçekleştirildiği anlatılacaktır. Ardından direnişler kronolojik bir sırada ele alınacak, TEKEL ve SEKA bağlamında KİT’lerin özelleştirme süreçlerine değinilecektir. Son olarak ise büyük kısmını direnişlerde işçilerin iletişim pratiklerini ve işçilerin ana akım ve alternatif medyayı değerlendirme biçimlerinin oluşturduğu bulgular ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

III. BÖLÜM

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

3.1. Alan Araştırması ve Veri Toplama Metotları

Derinlemesine görüşme tekniğini benimseyen bu çalışma; sırasıyla 2005, 2010 ve 2015 yılında gerçekleşmiş SEKA, TEKEL ve Metal direnişlerini; sınıf, direniş ve iletişim araçları açısından anlamaya çalışan betimleyici bir çalışmadır. İşçilerin ve üyesi oldukları sendikaların iletişim araçlarını direniş dâhilinde nasıl, ne sıklıkla ve hangi amaçlarla kullandıklarını analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma, bahsi geçen konuları emek hareketinin perspektifiyle değerlendirmektedir.

Alan araştırmasına katılacak işçiler seçilirken, çeşitli ölçütler dikkate alınmıştır. Görüşmeciler, her üç direniş için de sendikalı olan, direnişlere aktif olarak katılmış ve daha çok Metal direnişi olmak üzere iletişim araçlarını yoğun bir biçimde kullanan işçilerden seçilmiştir. Özellikle SEKA direnişinde e-posta ağının kurucusu olan eski SEKA'lı işçi ve arkadaşları çalışmaya oldukça büyük bir katkı sunmuştur.

Üç ayrı direnişin incelendiği bu tezin saha çalışması, dört farklı ilde gerçekleştirilmiştir. Bursa ve İzmit ilindeki çalışmalar 03.11.2016-05.11.2016 tarihleri arasında yapılmıştır. Samsun ve Bafra'daki görüşmeler ise 19.11.2016 tarihinde yürütülmüştür. Amasya'da ise 24.11.2016 tarihinde bir işçi ile görüşülmüştür. İlk olarak Bursa Birleşik Metal İş 5 Mayıs şubesine gidilerek ikisi şubede istihdam edilmiş olmak üzere, beş ayrı işçi ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Diğer işçilerin de sendika şubesine gelmesiyle, toplamda beş kişiyle görüşülmüştür. Ertesi gün ise İzmit'e gidilerek orada da eski SEKA'lı işçilerle buluşulmuştur. SEKA'lı işçilerle iletişimi kuran Selüloz – İş avukatı Murat Özveri'dir. Murat Özveri'ye ise tez danışmanı

aracılığıyla ulaşılmıştır. Araştırmacı, bir işçiye ulaştıktan sonra, o işçinin yardımı ve desteğiyle diğer işçilerle temasa geçmiştir. İşçilerin üçü ile İzmit öğretmenevinde görüşmeler yapılmış, ardından bu işçilerin yardımıyla İzmit'in Kartepe semtine gidilerek SEKA eylemleri sırasında kentte ciddi anlamda muhalif haberler yapan gazeteci Ayhan Bey ile görüşülmüştür. Son olarak, yine görüşülen ilk üç işçinin yönlendirmesiyle Sekalılar Derneği'ne gidilmiş ve orada da iki işçi ile mülakat gerçekleştirilmiştir.

TEKEL direnişine birçok ilden katılım sağlanmıştır. Bu çalışma için ise Samsun ve Amasya illeri ile Bafra ilçesi tercih edilmiştir. ODTÜ, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Aylin Topal'ın referansıyla öncelikle Bafra'daki işçilerle iletişim kurulmuştur. Bafra'da dört, Amasya ve Samsun merkezde birer işçi ile görüşülmüştür. Araştırma öncesinde öngörülen sayı her direniş için beş kişidir. Fakat Bafra işçilerinden birinin tavsiyesi üzerine Samsun'da yaşayan ve direniş öncesi tütünün neden gerekli olduğunu bir tütün dosyası hazırlayarak Samsun özelinde siyasilere anlatmaya çalışan bir TEKEL işçisine daha ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu direniş için, altı işçinin görüşlerine başvurulmuştur.

Görüşmelerin hepsinde işçilerin bilgisi ve izni dâhilinde ses kaydı yapılmıştır. Aynı zamanda araştırmacı, kayıt sırasında önemli bulduğu noktaları daha sonra sormak üzere çeşitli notlar almıştır.

Çalışmada eyleme katılmış işçilerin direniş ve iletişim araçları arasındaki bağa dair fikirlerini anlamak için yarı yapılandırılmış mülakat tekniği tercih edilmiştir. Sorular üç ayrı başlık altında hazırlanmıştır. Soruların hazırlanmasında bu metodu kullanan başka akademik çalışmalar incelenmiş ve böylelikle bu sürece dair fikir edinilmiştir. İlk başlık olan **“Direniş, Direnişe Katılım ve İletişim Araçları”** bölümünde işçilere, direnişe katılmaya karar verme süreçleri, direnişte sendikaların rolü

ve işlevi, direniş esnasında işçilerin medyayı takip etme pratikleri ve medya iletilerini nasıl değerlendirdikleri, eylemi kamuoyuna duyurmak için ne tür araçlar kullandıkları, hangi basın kuruluşlarının eyleme destek verdiği ya da eylemin meşruluğunu zedelediği, eylemin kamuoyuna ulaşmasında en etkili iletişim araçlarının neler olduğu ve direnişin başarıya ulaşıp ulaşmadığı gibi konularla alakalı sorular yöneltilmiştir. Soruların ikinci bölümünü oluşturan “**Sendika ve İletişim**” kısmında ise genel anlamda sendikaların iletişim araçlarını, direniş esnasında kamuoyu ve işçilerle iletişim kurmak için nasıl kullandığını anlamaya yönelik sorular hazırlanmıştır. Üçüncü kısımda ise direnişlerden bağımsız olarak işçilerin günlük hayatlarında ağırlıklı olarak geleneksel medya ve sosyal medyayı nasıl ve hangi amaçla kullandıkları, işçi sınıfının medyada ne kadar yer bulduğu ve yeni iletişim teknolojilerinin sınıfa ne gibi katkılar sunabileceği üzerine değerlendirmeler yapmasını sağlayacak açık uçlu sorular yöneltilmiştir.

Her işçi ile ayrı ayrı görüşülmüştür. Sorular büyük oranda hazırlandığı sırayla sorulmuş fakat zaman zaman anlatılan olayların akışına göre sıraya bağlı kalınmamıştır. Zira başka bir sorunun cevabı kısmen bir önceki ya da sonraki soruda karşımıza çıkmıştır. Görüşmelerde, araştırmacı yalnızca soruları soran ve cevapların verilmesini bekleyen kişi olmamıştır. Görüşmeler sırasında, “araştırmacının bilgi almaya çalıştığı ama bilgi vermediği” geleneksel görüşme kalıbı tümüyle reddedilmiştir (Oakley, 1990, akt. Yücesan – Özdemir, 2009). Cevapların akışına göre, araştırmacı da zaman zaman örnek olaylardan bahsetmiş, yeri geldiğinde konuyla bağlantılı başka sorular da sormuştur. İşçiler, tek düze bir soru cevap tekniğiyle karşı karşıya bırakılmamış, görüşlerini, nedenleri ve deneyimleri ışığında paylaşmışlardır. Görüşmeler ortalama 40-60 dakika kadar sürmüştür.

İşçilerin cevap verdiği sorular arasında bazıları daha kapsamlı şekilde cevaplanmıştır. Ayrıca birçok soruda fikir farklılıkları öne çıkarken medya iktidar

ilişkilerine dair bazı sorularda üç işçi grubunun da hem fikir olduğu ortaya çıkmıştır.

Bunlar;

1. O dönem yapılan haberler, gerçek durumu yansıtmakta mıydı?
2. Direnişe dair yapılan haberlerin tarafsızlığı konusunda ne düşünüyorsunuz?
3. Medyanın toplumsal bir olaya dair olumlu veya olumsuz bir yaklaşım yarattığını düşünüyor musunuz? Nasıl?
4. Sizce televizyon, gazete ve internette işçi sınıfı ve eylemlerine ne kadar yer veriliyor? Bunlara ne kadar objektif yaklaşıyor? soruları olmuştur. Üç farklı işçi grubu da bu sorulara verdiği birbirine oldukça yakın cevaplardan ana akım medyaya karşı ciddi bir güvensizlik duyulduğu tespit edilmiştir.

3.2. Verilerin Analizi

Derinlemesine görüşmeler, istatistiki ya da sayısal yöntemlere başvuruarak değil, verilen cevapların betimleyici bir analizi eşliğinde çözümlenmiştir. İçinde bulunulan ve deneyimlenen mücadele süreçleri, sayısal verilerle ifade edilecek kadar tek boyutlu değildir. Bir diğer deyişle, bulgular yorumlanırken sayısallaştırma ve niceliksel sonuçlar ortaya koyma kaygısı duyulmadan, nitel veri analizi yapılmıştır.

Derinlemesine görüşmeler tamamlandıktan sonra, kayıt altına alınan mülakatlar ses kayıtlarını deşifre eden bir kişinin yardımıyla metin haline getirilmiştir. Transkripti çıkarılan mülakatlar, önce direniş bazında incelenmiş, sorulara verilen ortak noktalar tespit edilmiştir. Ardından üç ayrı direnişte, eylemlere katılmış işçilerin cevaplarındaki ortak temalar bulunarak, bulguların anlatımında tematik bir akış izlenmiştir. Her direnişin farklı bir dinamiğe sahip olduğu konularda ise temalar ayrıntılı bir biçimde

kronolojik bir sırada verilmiş ve direnişlerden örnek olay ve işçilerin görüşleriyle desteklenmiştir. Bulguların yorumlanması kısmında ise işçilerin gerçekleştirdiği tartışmalar, teorik verilerle desteklenmiştir. Ayrıca görüşmelerde, alıntıların akışını bozan ve sık sık tekrarlanan aynı kelimeler alıntılara dâhil edilmemiştir. İşçilerin isimleri ise gizlilik esasına bağlı kalınarak değiştirilmiştir.

Direnişlerin gerçekleşme biçimleri ve zamanları birbirinden oldukça farklıdır. SEKA ve Metal direnişleri iş yeri odaklı eylemlerken, TEKEK ulusal bir nitelik taşıyan ve bünyesinde farklı illerden gelen işçileri barındıran daha kapsamlı bir eylemdir. Üç direnişi birbirinden ayıran özelliklere ek olarak, aynı işçi grubu içinde dahi farklılıkların olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin TEKEK işçileri farklı pozisyonlarda (makine ustası, idari personel, şöfor vb.) çalıştıkları için oldukça heterojen bir yapıyı sahiptirler. Bunun bir sonucu olarak direnişe katılanların iletişim araçlarını kullanma biçimleri ve bu araçların kullanımına ilişkin fikirleri mekan ve zamanla bağlantılı olarak değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla verilerin okunmasında söz konusu farklılıkların göz önüne alınması gerekmektedir.

3.3. Alan Araştırmasının Zorluk ve Sınırlılıkları

Bu araştırma SEKA, TEKEK ve Metal direnişlerine katılmış 16 işçi ve bir gazeteci ile sınırlıdır. SEKA direnişi 750 kişilik bir fabrikada gerçekleşmiş, TEKEK eylemine çadır kentte 78 gün boyunca direnen binlerce kişi katılmış, Metal direnişinde ise yaklaşık beş bin kişilik bir fabrika örgütlenerek sendikaya başkaldırmıştır. Ulaşılan işçilerin verdiği bilgiler, fabrikanın her çalışanı için doğru olmamakla birlikte direnişte iletişim araçlarının kullanılış biçimi, amacı ve sıklığı üzerine genel bir fotoğrafın ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Zira işçilerin birçoğu, iletişim araçları ve teknolojilerini

kullanma biçimleri ve sendikaya dair bakış açılarının, bireysel değil Bursa OYAK Renault fabrikası genelinde ortak bir kanı olduğunu belirtmişlerdir.

Alan araştırması yapılmadan önce TEKEL direnişine dair çalışmaları olan Yard. Doç. Dr. Aylin Topal ve Yard. Doç. Dr. Elif Hacısalihoğlu ile iletişime geçilmiş, görüşme yapılacak üç işçi belirlenmiştir. Görüşmeyi kabul eden tek bir işçi aracılığıyla diğer işçilere ulaşılmıştır. İşçilerle, alan çalışmasından önce tanışılmadığı için bazı işçiler, çalışmanın amacını fazlaca sorgulamış, ses kaydı alınmasına ilk olarak karşı çıkmıştır. Ne var ki, araştırmacı kimin referansıya işçilere ulaştığını ve bu çalışmanın bir iletişim fakültesi tezi olacağını ayrıntılı bir şekilde anlattığında, söz konusu kaygılar ortadan kalkmıştır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise, hiçbir şekilde kadın işçilere ulaşamamış olmasıdır.

Örneklemin 17 işçi ile kısıtlı olması araştırmanın temel sınırlılığıdır. Bu çalışma, daha da genişletilerek kapsamlı hale getirilebilir ya da işçilerin direniş esnasında iletişim pratikleri bağlamında bir başlangıç okuması olarak düşünülebilir.

IV. BÖLÜM

İŞÇİ SINIFI DİRENİŞİNİN PARLAMA ANLARI

Bu bölümde çalışmanın konusunu oluşturan direnişlerin geri planları incelenecek, işçilerin temelde karşı çıktıkları şeylerin neler olduğu üzerinde durulacaktır. Eyleme giden yolda, işçilerin temel taleplerinin ne olduğu ve sınıfı harekete geçiren dinamiklerin ayrıntılı birer tasviri yapılacaktır. Diğer bir deyişle, bu bölümde daha çok tarihsel bir anlatı tarzı benimsenecektir. Ayrıca, eylemlerin temel çıkış noktalarını oluşturan, özelleştirme politikaları, güvencesiz çalışma koşulları ve sendikalaşamama olguları çalışmanın ilk bölümünde ayrıntılı bir biçimde tartışıldığı için, bu bölümde söz konusu mekanizmalara tekrar yer verilmeyecektir.

4.1. SEKA DİRENİŞİNDE NE OLDU?

SEKA İzmit işletmesi, 1934 yılında bir Kamu İktisadi Teşebbüsü olarak kurulmuş Cumhuriyet tarihinin en önemli fabrikalarından biridir. SEKA İzmit kâğıt fabrikası üretime 1936'da yılda kurulmuş ve üretim hayatına 10 bin tonluk kapasite ile başlamıştır. İlerleyen yıllarda teknolojik yenilemeler ve yatırım çalışmaları aracılığıyla SEKA işletmeleri on yılda bir yaklaşık olarak iki buçuk katı büyüme göstermiştir (Yeldan, 2010: 279).

SEKA'nın hem İzmit hem de Türkiye ekonomisine katkıları kuşkusuz çok büyük olmuştur. Öncelikli amacı ticari işletmeler gibi kar elde etmek olmadığı için, daha çok ekonomik anlamda kamu faydası sağlamıştır. SEKA'nın diğer KİT'ler içinde özel bir işletme olması, yalnızca gelişmişliğin göstergelerinden biri olan kâğıdı üretmesi değil, aynı zamanda selülozu entegre olarak üreten tek tesis olmasından kaynaklanmaktadır. Selüloz, yoğun rekabetlere açık bir ürün olduğu için, dünya

genelinde bu alana özel sektör tarafından fazla yatırım yapılmamıştır. Bununla birlikte SEKA bünyesinde geniş bir hammadde yelpazesini barındırmıştır (Yeldan, 2010: 283) Ne var ki, birçok kamu iktisadi teşebbüsü gibi bu işletme de özelleştirme kapsamına dâhil edilmiştir. 24 Ocak kararlarının bir uzantısı olan bu karar, basitçe bir fabrikanın kapatılması anlamına gelmemiştir. Bu kararın ardında sermayenin, kamu hizmetlerini teker teker sömürmeyi ve bunlar üzerinden büyük karlar elde etmeyi amaçladığı gerçeği yatmaktaydı. Birçok özelleştirme ya da kapatma kararında olduğu gibi yine benzer argümanlar sunulmuş ve SEKA'nın artık “zarar eden, şehrin ortasında bulunması dolayısıyla halk sağlığına tehdit oluşturan” bir kurum olduğu ilan edilmiştir.

Kamu ekonomisine böyle ciddi katkılar sunan bir fabrikayı kapatmak için gerekli zeminin hazırlanması gerekmiştir. Sermaye ise bu noktada, bu kararı haklı çıkaracak “zarar etme” argümanından faydalanmış ve bu işletmeye yapılan harcamaların halka yansıtıldığı iddiasını kullanmıştır. Söz konusu söylem ise halk nezdinde karşılık bulmuş ve büyük oranda kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu işletmeyle ilgili sorun, mevcut şartlarda işleri olan işçilerin işlerini kaybedip kaybetmeyeceği etrafında, yani dar bir çerçevede tartışılmıştır (Akkaya, 2005). Kısmi de olsa SEKA çalışanları fabrikanın kapatılmasına sebep olan özelleştirme olgusuna karşı bir kamuoyu yaratmıştır. Bununla birlikte, merkez sağ iktidarlarının yıllardır özenle dokuduğu neoliberal politikalar ve özelleştirmeleri tek bir direnişin sona erdirmesini beklemek ise çok gerçekçi bir tavır olmayacaktır.

SEKA direnişini ortaya çıkış sürecini incelemeye geçmeden önce Türkiye’de özelleştirme politikalarının nasıl bu denli ivme kazandığı, hangi amaçları güttüğü ve hangi alanlarda görüldüğünden kısaca bahsetmek gerekmektedir.

1970’lerde istihdam ve üretim bağlamında önemli bir yer tutan kamu sektörü 1980’li yılların ortalarına gelindiğinde özelleştirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ve

iktisadi etkinliklerdeki payı giderek azalmıştır. Özelleştirmelerin hızlanması 1990 yılıyla başlamıştır. Dahası, bu yıllardan başlayarak ABD ve çeşitli Avrupa ülkeleri ise Dünya Bankası ve IMF vasıtasıyla özelleştirme baskılarını artırmışlardır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 70).⁹ 24 Ocak kararları doğrultusunda, hayata geçirilmeye başlanan özelleştirmeler iddia edildiği gibi artan kamu harcamalarının devletin sırtındaki yükünü hafifletmek, mülkiyeti tabana yaymak, yurttaşlara özel sektör aracılığıyla daha fazla hizmet alternatifi sunmak, iş gücünün verimliliğini artırmak değildir. Türkiye’de özelleştirmenin asli hedefi, kamuda kar eden gelişmiş teknoloji kullanan işletmeleri yerel ve uluslararası temelde sermaye sahiplerine devredilmesidir.

Özelleştirilmesi henüz gerçekleştirilememiş olan işletmeler ise amacı daha önceden belirlenmiş programlar dâhilinde, teknolojik yatırım ve benzeri yenilik çalışmalarından uzak tutulmaktadır. Böylelikle bu işletmelerin zarar etmesi için gerekli zemin hazırlanmakta, zarar eden kuruluşların kapatılması adına bir kamuoyu oluşturulmakta ve toplumsal muhalefet zayıflatılmaktadır (Yeldan, 2005: 281). SEKA’nın zarar ettiği iddiaları, fabrika kapatılmadan önce de iktidar destekli basın yayın organları ve özelleştirme yanlıları tarafından sık sık dile getirilmiştir. Böylelikle kapatma öncesinde, sözde halkın ve ekonominin çıkarlarını ön planda tutan siyasi güç odakları, kamuoyuna fabrikanın kapanmasına yönelik meşru gerekçeler sunmuştur. Söz konusu işletmenin kapatılması için gerekli zemin hazırlanırken bu çalışmaları destekleyen bir adım ise SEKA’nın teknolojik anlamda bilinçli bir şekilde geriletilmesidir. Yeldan, 80li yıllarda başlayan bu süreci kısaca şöyle aktarmaktadır: Yazara göre 1991’de özelleştirme kapsamına dâhil edilen SEKA’nın ihale süreci oldukça geç başlamıştır. Dahası bu kararı takip eden yirmi yıl boyunca fabrikaya herhangi bir yatırım da yapılmamıştır. 1990’lı yıllarda on kâğıt makinesinin altısı

⁹ Bundan sonra Bağımsız Sosyal Bilimciler için BSB kısaltması kullanılacaktır.

kullanılmaz hale geldiği ya da maliyetli olduğu iddialarıyla elden çıkarılmış ve 2004'te kurulu kapasite 73 bin tona düşmüştür (Yeldan, 2010: 281).

1980 sonrası yaygınlaşan neoliberal politikalara ek olarak 2822 sayılı kanun ile grev yapmak oldukça zorlaşmıştır. Bu yasaya rağmen bir gerçekleştirdikleri eylemle bir direniş geleneğine sahip olduklarını gösteren SEKA'lı işçiler kayda değer kazanımlar da elde etmişlerdir (Topal ve Yalman, 2015: 3). Örneğin, 1 Ekim 1998'de ANAP-DSP koalisyon hükümeti, SEKA'nın kapatılmasına karar vermiş, fakat işçilerin kapatma kararını öğrenmesiyle 38 gün sürecek bir direniş başlamıştır (Özveri, 2005: 113).

2005 direnişi ise daha uzun süreli ve oldukça güçlü bir eylem olarak başlamıştır. Nitekim İzmit'in en büyük değerlerinden biri kabul edilen SEKA, eylem sırasında başta Selüloz-İş olmak üzere, İzmit halkından ve yerel basından büyük destek görmüştür. Yıllardır süregelen özelleştirme politikalarının verdiği rahatsızlık ve Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun İzmit İşletmesi'ni kapatma kararı artık işçileri ciddi bir direniş örmeye itmiştir. Bunun üzerine SEKA işçisi 14 Aralık'ta sendikayla birlikte eyleme başlayarak ilk adımını atmıştır.

Türkiye'de ilk kez modern kâğıt üretimi yapan ve hem yerel hem de ulusal ekonomiye hayli büyük katkılar sunan bu işletmenin kapatılmasına karşı çıkan SEKA emekçileri, 19 Ocak'ta fabrikalarına kapanarak direnişi başlatmışlardır (Yeldan, 2010: 279). Yalnızca 750 işçinin başlattığı bu direniş ulusal çapta ses getirmeyi başarmıştır. Hatta öyle ki direniş, bir süre sonra ülkenin gündemini meşgul eden unsurlardan biri olmuştur.

Sınıf hareketinin ivme kazanmasını ve iktidarın kararlarına karşı gelmesini kabul etmeyen siyasi güç odakları ise bu yükseliş karşısında işçilerin sesini bastırmak için çareler aramıştır. 18 Şubat 2005'te işçiler zor kullanılarak fabrikadan çıkarılmak istenmiştir. Bu teşebbüsün üzerine işçilerin aileleri, işçilere desteğe gelmiş ve polis

müdahalesini sonlandırmıştır (Özveri, 2004: 18). İşçiler ilk etapta fabrikaya kapanarak içe dönük bir eylem gerçekleştirmiş gibi görünseler de bu konuda bir kamuoyu yaratmak için dönemin iletişim teknolojilerini de son derece verimli bir şekilde kullanmışlardır. Dolayısıyla, bu direniş işçilerin çabaları ve sendikanın desteğiyle kitlelere ulaştırılmıştır.

Eylemler sürerken bir başka önemli gelişme ise TÜRK-İŞ başkanlar kurulunun SEKA'daki gelişmeleri görüşmek üzere İzmit'te toplanması olmuştur.1 Mart 2005'te gerçekleştirilen toplantıdan 4 Mart'ta uygulanmak üzere fabrikayı terk etmeme kararı çıkmıştır (Özveri, 2004: 18).

Direniş süresince işçiler iki ana talepte bulunmuşlardır. Bunlardan ilki işletmenin üretimi sürdürmesi, diğer ise işçilerin işsiz kalmaması olmuştur. 51 gün süren direniş sonrasında, işçilerin belediyede sözleşmeli personel olarak çalışmasının kabul edilmesinin ardından fabrikanın terk edilmesi hususunda anlaşma sağlanmıştır. Fabrikanın belediyeye devredilmesi konusu “581” işçinin evet oyu, “63” işçinin hayır oyu ve “13” işçinin boş oy vermesiyle kabul edilmiştir. Böylelikle sendika hükümetle görüşmeleri başlatma yetkisini de almıştır. Sonrasında imzalanan protokole bağlı olarak fabrika binaları, makineleri ve işçileriyle beraber Kocaeli Büyükşehir Belediyesine devredilmiştir (Yücesan Özdemir, 2009: 137).

Yalnızca 750 işçi ile gerçekleştirilen bu eylemin, özelleştirme ve cılızlaşan sendikal örgütlenme bağlamında nasıl okunacağı oldukça önemlidir. Zira sınıf hareketleri konusunda çok parlak bir geçmişe sahip olmayan Türkiye’de böylesi bir eylemi gerçekleştirmiş olmak bile sonucuna bakmaksızın önemlidir. SEKA’nın başarılı olduğu ve farkındalık yarattığı konular ise şöyle sıralanabilir: Öncelikle işçiler; SEKA hakkında yanlış bilinenleri, özelleştirmenin olası sonuçlarını kamuoyuna anlatmıştır. Devletin üretim sürecinde asıl görevinin ne olduğunu, devletin piyasalardan

çekildiğinde tekelleşmenin gerçekleşeceğini, yapay fiyat artışlarının yaşanacağını ve kamu yararının zarar göreceğini hatırlatmıştır (Özveri, 2004: 18).

4.2. TEKEL DİRENİŞİNDE NE OLDU?

Bu başlıkta öncelikle TEKEL'in bir KİT olarak taşıdığı nitelikler, ulusal ekonomideki yeri incelenecektir. Ardından neoliberal politikalarla beraber emek sürecini dönüştüren ve direnişin geri planının ortaya çıkmasında büyük paya sahip olan özelleştirme olgusuna ve güvencesiz çalışmayı tek seçenek olarak sunan 4-C maddesinden bahsedilecektir. Son olarak ise direnişin tarihsel bir anlatısı verilecek, direniş sırasında eylemin gidişatını tayin eden önemli gelişmelerden bahsedilecektir.

Söz konusu direniş üzerine alan yazında fazlaca kaynak mevcuttur. Başta sınıf hareketleri ve emek süreçleri alanlarında bilimsel çalışmalar ortaya koyan çevrelerin oldukça ilgisini çekmiştir. Elbette direnişe dair söylenecek çok şey vardır. Burada Şebnem Oğuz'un direnişe dair genel bir tasvir içeren tespiti oldukça anlamlıdır. Oğuz'a göre TEKEL işçileri kültürel ve sosyal bağlamda birbirinden kopuk olan, etnik ve siyasi kimlikleri ağır basan kişilerden oluşmaktaydı. Bu işçiler uzun yıllar boyu iş güvencesi ile yaşarken, güvencesiz kalmış, harici bir bilinçle değil, öz refleksleriyle harekete geçmişlerdir. Oğuz ayrıca bu direnişi hayata geçiren işçileri, sendikal örgütlülük tecrübesine sahip ve kolektif mücadele anlayışını benimsemiş bir kuşağın üyeleri olarak değerlendirmektedir (Oğuz, 2011: 21).

4.2.1. Bir KİT Olarak TEKEL

TEKEL, kurulduğu zamandan kapatıldığı zamana kadar, bir kamu iktisadi teşebbüsü olarak ülke ekonomisine ciddi katkılar sunmuştur. Bu özelliği dolayısıyla da

yabancı sermayenin ve onun hükümlerine biat eden ulusal sermayenin dikkatini çekmiştir. Bu kamu kuruluşlarını hedeflerine yerleştiren sermaye güçlerinin ve onun güdümündeki iktidarların, özelleştirme için “makul sebepler” öne sürmesi ve bunların halk nezdinde kabul görmesini sağlamaları gerekmiştir. SEKA örneğinde de olduğu gibi, bu kuruluşların kamu harcamalarında devlete ve hazinesine ciddi yükler bindirdiği, bu durumun ise halkın zararına olduğu iddiaları dolaşıma sokulmuştur.

70’li yıllarda bütçenin %10’a yakın bir bölümü KİT’lere aktarılmıştır. Bu durum, bahsi geçen işletmelerin ülkenin önemli sanayi kuruluşları ve yatırım merkezleri olmasından kaynaklanmıştır. Dahası, bu kuruluşlar kamu üreticiliği yapmalarından dolayı kar amacı taşımamışlardır. Buna karşın, 1983 Özal hükümetiyle KİT’lere yapılan transferler sınırlandırılmıştır. KİT’lere ayrılan yatırımların azalmasına, istihdamın düşüşe geçmesine karşın bu kuruluşların katma değer içindeki payı önemini korumaya devam etmiştir. Buna ek olarak bütçeden KİT’lere ayrılan yatırımların, KİT’lerin bütçeye aktardığından daha az olduğu ortaya çıkmıştır (Atbaşı, 2010: 271-272).

KİT’lerin en başında gelen kuruluşlardan TEKEL, Ziraat Bankası dışında bırakılırsa, ülkede en yaygın ve sanayi işletmelerini görece daha az gelişmiş yerlere götürerek ekonomik kalkınmayı sağlayan bir aracı olmuştur (Özerman, 2009: 310). Bir diğer deyişle, TEKEL söz konusu yörelerin kalkınmasında itici bir güç işlevi görmüştür. Ayrıca TEKEL’in uygulamaları tarımsal bir iktisadi teşebbüs olarak kuruluş amaçlarıyla örtüşmüştür. Hem tütün alımlarıyla fiyatların belirlenmesinde düzenleyici bir işlevi olmuş, hem de tütünü işleyerek ürün haline getirip katma değer yaratmıştır (Özerman, 2009:298). Bunların yanı sıra TEKEL ülke çapında iş imkânlarının sınırlı olduğu taşra kentlerinde ciddi anlamda istihdam sağlamıştır. Ne yazık ki, TEKEL’in özelleştirme sürecine girmesiyle birlikte, istihdam yapısı da olumsuz şekilde etkilenmiştir.

TEKEL'in alkollü içkiler bölümü 2004 yılında, sigara bölümünü ise 2008'de devretmesiyle beraber Cumhuriyet tarihinde önemli bir dönem de sona ermiştir. 1984 yılında sigara ithalatına izin verilmesine tepki verenlerin tahminleri gerçekleşmiştir. Bir tütün ülkesi olan Türkiye'de bugün tütün üretimi oldukça azalmıştır (Özerman, 2009: 310).

TEKEL direnişini tam anlamıyla anlamlandırabilmek için TEKEL'in ülke ekonomisine büyük katkılar sunan bir kamu iktisadi teşebbüsünden, üretimin giderek azaldığı, işçilerinin hiçbir emek sarf etmeden para kazanıldığının düşünüldüğü işletmelere nasıl dönüştürüldüğüne bakmak gerekmektedir.

Yoğun bir şekilde üretim yapan TEKEL işletmeleri, kapatılması ve özelleştirilmesi hedeflenen kurumlar arasına dâhil edildiğinden beri alınan siparişler azaltılmış, makinelerin gerekli bakımları yapılmamış, dolayısıyla üretim miktarında dramatik düşüşler yaşanmıştır.

TEKEL'in özelleştirme sürecine girmesi geniş bir zaman dilimine yayılan uzun vadeli bir planlama ile gerçekleştirilmiştir.¹⁰ Öncelikle 1984 yılında sigara ithalat yasağı kaldırılmıştır. Bu uygulamaya gerekçe olarak ise yabancı sigara kaçakçılığını engelleme gösterilmiştir. 1989 yılında ise tütün ithalatı serbest bırakılmıştır. 1989-92 yılları arasında ülkede yabancı sermayenin sigara üretmesine imkân verilmiştir. Neticede üretilen sigara içinde ithal ürünün oranı yaklaşık olarak %34 artış göstermiştir.

¹⁰ Bundan sonraki kısımdan başlayarak, 4.2.2 *Özelleştirme, Sendikalar ve 4-C Yasası* alt başlığına kadar TEKEL'in özelleştirilme sürecinde Bağımsız Sosyal Bilimcilerin Derinleşen Küresel Kriz Ve Türkiye Ekonomisine Yansımaları: Ücretli Emek Ve Sermaye adlı kitaplarının “ Türkiye’de Özelleştirme, Sendikalar ve TEKEL İşçilerinin Direnişi” bölümünden faydalanılacaktır.

Amerikan tütününü bağımlılık yapıcı özelliğinden dolayı iç piyasada çok tüketilmiştir. Bunun sonucunda TEKEL'in sigara arzındaki payı azalmış ve %70'e düşmüştür. Bu pazar payı ise ulus ötesi tekellerin dikkatini çekmiştir. IMF'ye sunulan 1999 tarihli Niyet Mektubu'nda ise tarımı destekleyen kurumlarının özelleştirilmesi Türkiye'ye dikte ettirilmişti. 2000 yılı ekonomik programının da işlevsiz kalmasıyla DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti dayatmaları kabul etmek zorunda kalmıştır. 4685 Sayılı Tütün Yasası 20.06.2001 tarihinde mecliste kabul edilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, bu kararı onaylamamış ve TBMM'ye geri göndermiştir. Ne var ki, yasa Meclis'ten hiçbir değişikliğe uğramadan tekrar geçirilmiştir.

2003 yılının sonuna gelindiğinde, yalnızca içki stokları 126 milyon doları bulan TEKEL'İN içki işletmeleri MEY İçki'ye 292 milyon dolara satılmıştır. Dahası, devir gerçekleşmeden 9 gün önce, MEY içki'nin TEKEL AŞ'ye olan 307 trilyonluk borcunun tasfiye edilmesi kararlaştırılmıştır. Alıcılar alımın üzerinden iki yıl geçmeden, şirketin % 90 hissesini 810 milyon dolara Texas Pacific Group'a satmışlardır. 2008 Haziranında ise TEKEL'in tütün ve sigara işletmeleri e 1,7 milyar dolara British American Tobacco'ya (BAT) satılmıştır. Bu özelleştirme girişiminde diğerlerinden farklı olarak şirketin borçları ve işçilerin kıdem tazminatları yükü devlet tarafından üstlenilmiştir (BSB, 2011: 75-76).

4.2.2. Özelleştirme, Sendikalar ve 4-C Yasası

SEKA işçileri ile özelleştirme konusunda benzer deneyimleri paylaşan TEKEL işçileri, direnişin bu denli büyümesinde oldukça büyük bir paya sahiptirler. Bu direniş içinde sendikanın rolü tartışmaya açık olmakla beraber, bu aygıt işçilere gerekli desteği sağlamadığı konusunda hem işçiler hem de direnişe destek veren demokratik kitle

örgütleri, çeşitli dernek ve aktivist gruplar tarafından sıklıkla eleştirilmiştir. Sendikalar, hızla yaklaşan özelleştirme tehlikesi karşısında etkili bir siyasa geliştirememiş ve yeterli tepki üretememişlerdir. İşçileri özelleştirme süreçlerine karşı bilgilendirmesi ve örgütlemesi gereken sendikalar beklenenin aksine hareket etmişlerdir.

Sendikaların özelleştirmeler karşısında benimsediği tavırlar çeşitlilik göstermiştir. 1990-1994 yılları arasında bazı sendikalar özelleştirme yanlısı davranmış ve bu yolla gelir elde etmeye çalışmışlardır. Bazı iş yerlerinde ise yetkili sendika işletmelerin devamlılığını sağlamak için işletmeyi satın almayı denemişlerdir (BSB, 2011: 72). Özelleştirmeye karşı verilen mücadele ilerleyen yıllarda da sürmüş fakat bu mücadeleler başarı ile sonuçlanmamıştır. Sendikalar yargı süreçlerine itiraz etmemiş, yürütmeyi durdurma kararlarının uygulanması için bile harekete geçmemişlerdir (BSB, 2011: 73). Bir diğer deyişle, sendikaların yaptığı kısıtlı çalışmalar, özelleştirmeleri durduracak ya da en azından hızını kesecek niteliklere sahip olmamıştır.

TEKEL direnişinde oldukça yoğun bir şekilde tartışılan bir diğer konu ise 4-C maddesi olmuştur. Güvencesiz çalışmanın, yasadaki karşılığı olan bu maddenin en önemli özellikleri, işçilerin geleceğini güvencesizleştirilmesi, işçileri özlük haklarından mahrum bırakması, sendika hakkını işçinin elinden almasıydı. Dahası, çalışma süresi de keyfi bir biçimde belirlenebilecek, hiçbir hakkı olmayan işçinin işten çıkarılması da herhangi bir yasaya bağlı olmayacaktı. 4-C'nin yasadaki tamını ise şöyleydi:

“Bir yıldan az süreli veya mevsimlik hizmet olduğuna Devlet Personel Başkanlığı ve Maliye Bakanlığının görüşlerine dayanılarak Bakanlar Kurulunca karar verilen görevlerde ve belirtilen ücret ve adet sınırları içinde sözleşme ile çalıştırılan ve işçi sayılmayan kimseler” (BSB, 2011: 76).

Bu tanımla emekçiler, düpedüz güvencesiz çalışma koşullarının yasallaşmış haliyle karşı karşıya kalmış ve bu çalışma biçimine mecbur bırakılmışlardır Sermaye sahiplerinin lehine olan bu durum, işçilerin iş güvencesinin ellerinden alınması anlamına gelmiştir.

Güvencesiz çalışma son zamanlarda tüm emek piyasalarında yaygın bir eğilim haline gelmiştir. Türkiye’de de güvencesiz çalışmanın yaygınlaşması ise özellikle neoliberalizmin ikinci evresi olarak anılan 1990’lı yılların sonuna denk gelmektedir. Neoliberalizmin yaygınlaşmaya başladığı 80’li ve 90’lı yıllarda, ücretlerin düşürülmesi politikaları benimsenmiştir. Böylelikle emek üzerinde bölüşüm alanında denetim kurulması sağlanmıştır. Bahsi geçen politikaları meşrulaştırmak için ise yapısal uyum programlarının dayattığı bütçe kısıtları vurgulanmıştır. 90’lı yıllardan başlayarak iş gücü; esnekleştirme ve güvencesizleştirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, bu durumun ise küresel rekabette rakiplerle yarışabilir konumda olma söylemi ile meşrulaştırılması amaçlanmıştır (Oğuz, 2011: 8).

4-C maddesiyle güvencesiz çalışmaya zemin hazırlanmış, sermayenin işçiyi sömürme yöntemleri çeşitlenmiştir. Özügürü’ya göre (2010) güvencesiz çalışma yalnızca bir istihdam biçimini ifade etmez:

“Güvencesiz çalışma çoğu kayıt dışı da olan ‘belirli süreli istihdamı’ ifade etmektedir. Bu düzlemde güvencesizlik; geçici, mevsimlik ve kısmi zamanlı istihdam gibi ampririk adlandırmalarla aynı anlama gelen alternatif bir adlandırmadır. Dolayısıyla da güvencesizlik kavramı bu düzlemde belli bir istihdam biçiminin ifadesidir. Oysa karşımızda, istihdam biçiminden fazlasını ifade eden bir olgu yer almaktadır. Burada artık çalışma, sermayenin kar ve rekabet önceliklerine göre örgütlenen ve dolaysız bir biçimde piyasa gereklerine tabi olan bir etkinliktir; güvencesizlik ise tümüyle çalışmanın bu karakteri gereğidir. O halde güvencesizlik, belli bir istihdam biçiminin yanı sıra doğrudan doğruya çalışmanın karakterini de tanımlayan bir kavram boyutuna da erişmiştir” (Özügürü, 2010: 51).

Güvencesizliğin korkutuculuğu, özelleştirme politikalarına karşı sendikanın etkili bir çözüm üretmemiş olması adım adım direnişe giden yolu hazırlamıştır. 2005’teki SEKA işgalinden sonra özelleştirme uygulamalarının sonuçlarına en kapsamlı tepki TEKEL işçilerince gösterilmiştir. Ankara’nın sert kışında Sakarya Caddesi ve civar sokaklarda 78 gün boyunca süren direniş, hem Türkiye’nin siyasi atmosferini hem de sendikal mücadelenin gelişimini ciddi anlamda etkilemiş ve ilgi odağı haline gelmiştir (Topal ve Yalman, 2015: 5).

TEKEL işçileri, Ankara'ya gelmeden önce güvencesizliğin etkilerini farklı boyutlarda deneyimlemişlerdir. Özelleştirmeler sebebiyle sık sık taşınmak ve yer değiştirmek zorunda kalan işçilerin aile bütünlüğü parçalanmış, çocuklar değişen çevrelere ve okul hayatlarına uyum sağlamakta güçlük yaşamışlardır. Dahası işçilerin birçoğu vasıflarının uygun olmadığı işlerde çalıştırılmış ve tüm bunların sonucunda geleceğe dair kaygıları artmıştır (Oğuz, 2011: 21).

TEKEL direnişi 15 Aralık 2009'da işçilerin birçok farklı ilden Ankara'ya gelmesiyle başlamıştır. 23 Aralık 2009'da aylardır bir araya gelmeyen Türk-İş Başkanlar Kurulu, TEKEL işçilerinin “genel grev” çağrıları karşısında toplanmış ve sürekli eylem yapılmasını öngören bir dizi karar almışlardır. 30 Aralık'ta tekrar toplanan kurul, işçiler için miting kararı vermiştir. Tek Gıda-İş Başkanlar Kurulu 7 Ocak'ta, 12 bin işçinin Ankara'da olacağını, ilk üç gün boyunca yalnızca oturma eylemi yapacaklarını, ikinci üç gün ise açlık grevine başlayacaklarını ifade etmiştir. Bunlara rağmen sorunların devam etmesi halinde 12 bin işçinin ölüm orucuna gireceğini ilan etmiştir. 10 bine yakın TEKEL işçisi 15 Ocak'ta başlayarak üç gün boyunca geceyi dışarıda geçirmiştir. 17 Ocak'ta ise Türk-İş'in verdiği destekle 100 bin kişinin katıldığı "Emek, Barış, Özgürlük İçin Demokrasi ve Haklar" mitingi yapılmıştır. Bu eylemin ardından da üç günlük oturma eylemi yapılmış ve işçilerden 100 kişi Türk-İş Genel Merkezi'nde açlık grevine başlamıştır. Açlık grevi sürerken, konfederasyonlar 21 Ocak'ta Türk-İş Genel Merkezi'nde yeniden toplanmış ve Tek Gıda- İş hükümetle görüşmelerin yapılacağı gerekçesiyle açlık grevinin durdurulacağını duyurmuştur. 26 Ocak'ta bir kez daha Türk-İş'te bir araya gelen konfederasyonlar, hükümetle uzlaşmaya varılmaması halinde üretimden gelen güçlerini kullanma eylemi gerçekleştireceklerini duyurmuştur. Dört konfederasyonun temsilcileri 20 Şubat'ta Ankara'da bir miting gerçekleştirmiş ve gece TEKEL işçilerini ziyaret etmişlerdir. TEKEL işçilerinin 4/C' ye

başvuru süresine saatler kala Danıştay'dan yürütmeyi durdurma kararı gelmiş ve eylemin 78. Gününde çadırlar kaldırılmıştır (Hacısalıhoğlu vd. 2010: 172-173).¹¹

Direnışte işçiler geleneksel sendikacılığa bağılı kalarak eylemlerini sürdürmüşlerdir. Bununla birlikte, çadır kentte direniş boyunca oldukça aktif roller de üstlenmişlerdir. Zaman zaman Sakarya Caddesi'ne gelen muhabirlere röportajlar vermiş, zaman zaman da ziyarete gelen demokratik kitle örgütleri ile fikir alış veriş yapımışlardır. “Her bir işçi kolektif hareketin birer mensubu olmakla birlikte bu kolektivitenin altında ezilmeden kendi özgün varlıklarını da sergilemişlerdir” (Bulut, 2010: 130).

Direnış oldukça zorlu şartlar altında gerçekleştirilmesi sebebiyle de emek hareketleri içerisinde ayrı bir yerde konumlanmaktadır. Gerçekleştirilme biçimi oldukça özgün olan bu eylemde dikkat çeken ve direnişin gidişatını değiştirip zaman zaman işçilerin dirayetini artıran olaylar da yaşanmıştır. Bunlarda biri eylemin ilk günü Abdi İpekçi Parkı'nda kolluk kuvvetlerinin işçilere uyguladığı şiddettir. Abdi İpekçi Parkı'nda polisin TEKEL işçilerine biber gazlı ve basınçlı suyla saldırması, biber gazından korunmak için havuza giren işçiler ve çaresizce havuzun içinde kalmaları eyleme dair akıllarda kalan önemli anlardandır (Koç, 2010: 1). Henüz eylemin üçüncü gününde işçilerin böylesi bir şiddete maruz bırakılması, eyleme halktan verilen desteğı giderek büyötmüştür. Ayrıca, böylesi bir saldırı, işçilere destek veren demokratik kitle örgütleri, sosyalist yapılanmalar ve halk tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Ne var ki, bu saldırı TEKEL işçisinin kararlılığını artırmış, dirayetini katlamış ve eylemin seyrinde oldukça belirleyici bir rol oynamıştır.

¹¹ Direnişin ayrıntılı bir tarihsel anlatısı için Çağıı Kaderoğı Bulut'un (2010) TEKEL Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi kitabında yer alan Ülke-Gündem-Direnış adlı çalışmasına bakılabilir.

Direnifte işçilerin psikolojik iyi olma halini etkileyen ve direnişe daha sıkı sarılmalarını sağlayan gelişmelerden birisi de Sakarya esnafının işçilere ve direnişe verdiği destek olmuştur. Bu destek işçilere hem kendilerine hem de direnişlerine sahip çıkan bir kesimin varlığını hatırlatmıştır. Sakarya Caddesi esnafı, TEKEL işçilerinin Ankara'ya geldiği günden itibaren direnişe çok büyük bir destek vermiştir. Bu destek 78 gün boyunca devam etmiştir. Sakarya esnafı, ücretsiz çay dağıtmaktan, iş yerlerini işçiler için yatakhaneye çevirmeye kadar her çeşit yardım ve dayanışma örneğini sergilemiştir (Bulut, 2010:132).

TEKEL işçilerinin direnişi, emekçilerin 4-C statüsüne geçirilmesini engelleyememiştir. Bununla birlikte bu maddede emekçilerin lehine olan bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bunlar; bir mali yılda en fazla on ay olan çalışma süresinin on bir aya çıkarılması, brüt aylık ücretlere esas olacak gösterge rakamlarının bütün eğitim düzeylerini kapsayacak şekilde yükseltilmesi, geçici personele çalışma saatleri dışında yapılması öngörölen ve herhangi bir ücret karşılığı olmadan yapılan angarya hükmünün kaldırılması, iş yerlerinde mesai saatlerine uyulması, çalışılan süre için ücretli izin süresinin bir günden iki güne çıkarılması, doktor raporuyla belgelenmiş hastalıklar için ücretli izinin ise her dört ay için en fazla iki gün yerine, bir yılda en fazla otuz güne çıkarılması ve geçici personele “iş sonu tazminatı” hakkının tanınması gibi iyileştirmelerdir (BSB, 2011:78).

TEKEL direnişi işçi kitlelerinin egemen sınıfların karşısında durarak gerçekleştirdiği ve kamu gündeminde ciddi anlamda ses getiren bir direniştir. Başarısız olduğu noktaları olduğu kadar, sermaye karşısında başarı elde ettiği alanlar da olmuştur. Yukarıda sözü edilen 4-C iyileştirmelerinin yanı sıra, kamuoyunda bu maddeye ve özelleştirme süreçlerine dair bir farkındalık oluşturmuştur. Bağımsız Sosyal Bilimciler'e göre TEKEL işçilerinin başarılarından birisi özelleştirmenin bir gayr-millileştirme ve

yağmadan ibaret olduğunu topluma göstermiş olmasıdır. Ayrıca bu direniş ve 4-C yasasıyla somutlaşan iktidarın emek karşıtı yüzünü de ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan TEKEL işçilerinin direnişi yalnızca kendileri için değil, özelleştirilecek olan diğer KİT çalışanları için ve tüm toplum için de öğretici olmuştur (BSB, 2011: 75).

TEKEL direnişi işçilerin, hakları için kitlesel bir eylem yapabileceğini göstermiş ve aynı zamanda hak savunusu şeklinde gerçekleşen eylemleri de hatırlatmıştır. Özuğurlu'ya (2010) göre “TEKEL direnişi, sermayenin küresel meydan okumasına bu topraklardan da bir yanıt verilebileceğini gösterdiği gibi, hak mücadelesinin esaslarını da anımsatmıştır”. Ayrıca TEKEL işçileri, taleplerini hak mücadelesi biçiminde dile getirmişler ve bu mücadele biçimine paralel hareket etmişlerdir. Mülksüz olan işçi sınıfı haklarını bir birey olduğu için ya da doğar doğmaz elde etmez, zira onlar için hak kolektif ve kazanılmış bir olgudur. Emekçiler için hak bir pazarlık konusu olamaz, TEKEL işçileri de kazanılmış mevcut hakları üzerinden pazarlık yapılmasına izin vermemişlerdir (Özuğurlu, 2010: 55).

TEKEL direnişi, işçilere yalnızca tekil ve bireysel çıkarlar için mücadele etmediklerini, aynı zamanda toplumun genelini ilgilendiren bir hak mücadelesi verdiklerini öğretmiş ve bu anlamda bir özgüven kazandırmıştır. TEKEL işçisi Perihan Çetin'in şu sözleri bu özgüvenin ifadesidir:

“Bu hak mücadelesi değil sadece. Türkiye'nin dönüm noktası burası. Biz sadece kendimiz için burada değiliz. Çocuklarımızın geleceği için buradayız... Biz burada Türkiye'yi savunuyoruz. Bunun Türkiye mücadelesi olduğunun herkes farkında. Tam moralimizin düştüğü yerde biri geliyor çadırımıza. “Sakın hakkınızı almadan gitmeyin, siz Türkiye'yi savunuyorsunuz” deyince, “benim bir sorumluluğum var, Türkiye için mücadele veriyoruz” diye düşünüp yine oturuyoruz” (Oğuz, 2011: 22).

Edinilen deneyimler, söz konusu farkındalık ve kısmi başarılarla rağmen işçilerin kolektif bir biçimde sınıf bilinci kazandığını söylemek doğru olmayacaktır. Sınıf bilinci ve TEKEL direnişi arasındaki bağ direnişten sonra yoğun bir biçimde tartışılmıştır. Bu duruma dair yapılan yorumlar geniş bir aralıkta ve kısmen farklı perspektiflere sahiptir.

Yaygın argümanlardan biri, bu direnişle, eylemci işçilerin sınıf bilinci kazandığı ve artık emek-sermaye çelişkisi içerisinde nerede konumlandıklarını çok net biçimde öğrendikleri yönündedir. Ne var ki sınıf bilinci örgütlü mücadele içinde gelişen, uzun bir süreçte kazanılan bir olgudur.

TEKEL işçileri kendilerini işçi sınıfının bir parçası saymakla beraber, kendilerine yapılanları amaçlı ve planlı emek karşıtı politikalar olarak değil, “karşı tarafın” vicdansızlığı ve zulmü olarak değerlendirmişlerdir. Hatta bazı TEKEL işçileri Başbakan veya Cumhurbaşkanının “vicdanlı” olması veya TEKEL fabrikalarının “insaflı” Türk iş adamlarına satılmasıyla bunların hiç yaşanmayacağını ifade etmişlerdir. Tüm bunlara rağmen, TEKEL işçileri güvencesiz çalışmayı birilerinin insaf ve vicdanıyla ilgili olduğunu düşünseler de, içinde kimlerin olduğunu bilmedikleri bir “zenginler” grubuna karşı mücadele verdiklerini dile getirmeleri oldukça önemlidir. İşçilerin sık sık altını çizdiği bu zengin-yoksul ayrımı oluşmakta olan toplumsal bir eşitsizlik fikrine işaret etmektedir (Akşit, 1985’ten akt. Coşkun & Şentürk, 2012: 68). TEKEL işçileri taşıdıkları bu özelliklere rağmen destekledikleri egemen kodların karşısında duracak büyük bir direniş örmeyi başarmışlardır. Söz konusu direniş kendi içerisinde dönüştürücü özelliklere sahip olmakla birlikte, sınıf bilinci gibi kapsamlı bir başlığı tek başına açıklayacak güçte değildir. Bununla birlikte TEKEL işçisi, bu direniş sayesinde hem işçi kimliği bağlamında kendisine çok şey katmış hem de toplumsal muhalefet hareketlerinde büyük bir yer edinmiştir.

Sınıf bilincinin TEKEL direnişi bağlamında nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda Bulut’un fikirleri oldukça aydınlatıcıdır:

“TEKEL direnişini bağlamında bir kez daha faydasına başvurduğumuz sınıf bilinci tartışmasını “var / yok” sapmazından kurtarmak gerekmektedir. Bu sapmanın bir türevi olarak sınıf bilincini mezuraya vurma eğilimi de söz konusudur. Unutulmamalıdır ki sınıf bilincinin bir “sabit aralığı” yoktur. İşçi sınıfının bilinci, ceteris paribus ölçülebilir bir değer değildir. TEKEL işçilerinin Ankara direnişi sırasında sıklıkla dile getirdiği “kendim için değil bütün toplum için direniyorum. Ülkenin geleceği için direniyorum.”

ifadeleri sınıfın, kapsayıcı ve kendisiyle dolayımıldığı bir toplumsal kurtuluş (en azından toplumsal kazanımlar) için mücadele yürütüyor olduğu inancını gösterir ki bu da bizi sınıf bilincinin ileri biçimlerine götürür” (Bulut, 2010: 127).

Coşkun ve Şentürk de benzer biçimde sınıf bilincinin tek seferde, tek bir deneyimle oluşmayacağını altını çizmektedir. Yazarlara göre, TEKEİ işçilerinde sınıf bilincinin aşamaları gözlemlenmektedir. TEKEİ işçileri özelleştirme meselesini ve kendi yaşadıklarını sistemin işleyiş şekline bağlayacak kadar radikalleşmemiş olabilirler. Bununla beraber bundan sonra öğrenci hareketlerine, eyleme yapan kamu çalışanlarına ve benzer gruplara bakış açılarının değişmiş olması bile, direniş sonrasında yaşadıkları dönüşümü göstermektedir. Dolayısıyla bu eylemde de görülebileceği gibi sınıf bilinci eylem ve pratik aracılığıyla oluşur ve TEKEİ işçilerinde de bu oluşumun izleri görülmektedir. En azından işçilerin, ezilen ve sömürülen bir sınıfa mensup olduklarının öğrenmelerinin bu eylemle ortaya çıktığını söylemek yerinde olacaktır (Coşkun ve Şentürk, 2012: 69).

TEKEİ işçileri, birden bire “solculaşmamış” olsalar da emek kavramı zihinlerinde yer etmiştir. Siyasal bilinç aniden ve tümüyle yükselişe geçmemiş olsa da, sınıf bilincinin farklı formları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla burada ifade edilmesi gereken şey, sınıf bilincinin oluştuğunu değil, oluşmakta olduğudur (Bulut, 2010: 137).

TEKEİ direnişi yarattığı basınç ve toplumsal harekette oluşturduğu hareketle gelenekselden yeniye doğru uzanan bir atılım olarak kavranmalıdır. Direniş geleneksel sendikal yapıların içinden çıkmış olması sebebiyle geçmişten gelmektedir, fakat sahip olduğu yenilenme potansiyelleri sebebiyle de geleceği temsil etmektedir. Bu açıdan “TEKEİ direnişi bağrında hem geçmişi hem de geleceği barındırmaktadır, ne eskinin basit bir devamıdır ne de yeninin kendisi” (Bürkeş, 2010: 15).

Tüm dünyada emekçi sınıflar neoliberal saldırılara maruz kalmakta ve uzun mücadeleler sonucunda elde ettikleri haklarını yavaş yavaş yitirmektedir. Böylesi şartlar

altında varlığını korumaya çalışan işçi sınıfı içinden Türkiye’de TEKEL gibi bir direnişin filizlenmesi ve sınıf hareketine ciddi katkılar yapması bile bu direnişin başarılı olarak nitelendirilmesi için bir sebeptir.

4.3. METAL DİRENİŞİNDE NE OLDU?

Metal sektörü 2015 yılının başında 1.5 milyon işçinin çalıştığı bir sektör olarak çalışma ilişkilerinde belirleyici bir sektördür. Otomotiv alt sektörü ise metal sektörünün büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu sektörde Renault (OYAK grubu), Ford (Koç grubu), Tofaş (Koç ve Fiat), Türk Traktör (Koç), Hyundai ve Toyota gibi büyük paya sahip şirketler yer almaktadır. Metal sektöründe TİS kapsamındaki işçilerin saat ücretleri diğer sektörlerle kıyasla daha düşüktür. Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) üyesi şirketlerdeki işçilerin ücretleri diğer 16 işveren sendika içinde 13. sırada yer almaktadır. MESS üyesi kuruluşlardaki ücretler cam, petro-kimya, ilaç kimya ve kâğıt gibi sektörlerle göre neredeyse yüzde 30 daha düşüktür. Metal sektörü işçilerinin ücretleri, yalnızca gıda, tekstil ve toprak sektöründeki işçilerden yüksektir (Çelik, 2015).

Metal sektöründe düşük ücretlerin yanı sıra yaşanan bir diğer problem sendikalaşma oranlarıdır. Sendikalaşma oranı yüksek görünse de, her bir üye toplu pazarlık sözleşmesine dâhil olamamaktadır. Sektördeki sendikalaşma oranı yüzde 16 ile genel sendikalaşma oranından fazladır. 2015 Temmuz verilerine göre 230 bini sendikalı olan işçilerin hepsi toplu pazarlık kapsamına dâhil edilmemiştir. 2014 yılı sonunda sektörde TİS kapsamındaki işçi sayısı ise 150-160 bin civarında seyretmiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’ndan akt. Çelik, 2015). 2017 Ocak istatistiklerine göre ise toplamda 263.768 sendikalı işçi mevcuttur (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017).

2015 yılının mayıs ayında önce Bursa’da başlayan ardından Eskişehir, İzmit ve Ankara’da benzerleri yaşanan metal işçilerinin direnişi ilk bakışta sendika ve üye işçiler arasında süren bir uzlaşmazlık gibi görünebilmektedir. Ne var ki, bu direniş bir fabrikada ortaya çıkan tekil bir anlaşmazlık değil, 12 Eylül askeri darbesi ardından şekillendirilen baskıcı, despotik sendika yönetimlerine işçilerin verdiği bir tepkidir.

Metal sektöründen en güçlü sendikalardan biri olan Türk Metal ana akım sendikacılık modelini benimsemiş, işveren sendikasıyla ve iktidarla, kurulduğu yıllardan beri iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Resmi olarak bir işçi sendikası olan Türk Metal, fiili olarak sık sık işveren ve iktidar politikalarının safında yer almıştır. Eylemler gerçekleştiğinde fabrikada işveren sendika konumunda ise MESS bulunmaktaydı. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) üyesi olan MESS, iktidarla olan yakın ilişkileri sayesinde hükümet politikalarında etkili olmuştur. 1980 darbe hükümetinde başbakan yardımcılığı, sonrasında başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yapan Turgut Özal eski bir MESS başkanıdır (Çelik, 2015). Bu durum, MESS güdümünde kararlar alıp yönetim politikalarını belirleyen Türk Metal’in ne tür ilişkiler içinde olduğuna dair fikir vericidir. İşveren ve işçi sendikalarının bu özelliklere sahip olduğu bir bağlamda, sendikal demokrasinin sorunlu olduğu çıkarımını yapmak zor olmayacaktır. Zira eylemlerin başlangıç noktasında etkili olan unsurlardan biri de temsilci seçimlerinde seçim değil atama yapılması ve böylelikle işçi iradesinin yok sayılmasıdır.

Temelde işçilerin hak arama örgütleri olan sendikaların, işleyişlerinde demokratik bir tavır içerisinde olmaları gerekmektedir. Bu demokratik tavır, sendikal unsurların oluşturulmasında ve sendikal faaliyetin her aşamasında var olmalıdır. Bir kurum olarak demokratik yapıya sahip olmak, üyeler açısından da sendikaya üye olmadaki amaçlarını gerçekleştirebilmelerini garanti etmektedir (Özveri, 2016: 713). Ne

var ki bu olgu Türk Metal sendikasında hayata geçirilememiştir. Bu direniş, söz konusu sendikal krize verilmiş bir cevap olarak da okunabilir.

Direnin önemli nedenlerinden biri Türk Metal Sendikasında somut hale gelmiş merkeziyetçi, baskıcı, bürokratik ve işveren yönlendirmesine açık sendikal anlayışa karşı birikmiş öfkedir. Türk Metal sendikası daha ziyade işveren sendika ile iyi ilişkiler kurarak üyeleriyle olan bağlarını koparmıştır. Sendikada temsilci seçimlerinin yapılmaması, delege seçimlerinin antidemokratik olması, TİS öncesi üyelerinin fikirlerinin alınmaması Türk Metal'in işçilerin gözünde değerini yitirmesine sebep olmuştur. Bu tutum ve tavırlar yalnızca Türk Metal'e özgü olmamakla birlikte, söz konusu zihniyet bu sendikada çok tipik bir hal alarak öne çıkmıştır (Çelik, 2015).

Sendikanın işçilerin gözünde saygınlığını ve güvenilirliğini kaybetmesi bu olumsuzluklarla da sınırlı kalmamıştır. 2012 yılında yetki sürecinde yaşanan bir ihtilaf metal işçilerini 2015 eylemine taşımıştır. İşçilerin direnişe geçmesine sebep olan diğer büyük gelişme ise Bosch fabrikasında Türk Metal ile MESS arasında imzalanan toplu sözleşme olmuştur. Bu sözleşme ile Bosch işçilerine daha yüksek zamlar verilmiş ve aynı işveren sendikasına bağlı iki iş yerinde farklı ücretlerin verilmesi söz konusu olmuştur.

2012 yılında Bursa'da Kurulu Bosch fabrikasında 3500 civarında işçi Türk Metal'den istifa ederek Birleşik Metal'e üye olmuştur. Ne var ki, işveren baskısı sebebiyle işçilerin çoğunluğu eski sendikalarına geri dönmek zorunda kalmıştır. İki sendika yetki uyuşmazlığını yıllar boyunca çözmemiş ve Bosch'ta TİS'in imzalanması 2015 Nisanını bulmuştur. Oysa metal TİS'i 2014'ün sonunda Türk Metal ve MESS arasında imzalanmıştır. Türk Metal, hem TİS'in oldukça gecikmeli olarak imzalanmasından hem de işçilerin Birleşik Metal İş'e üye olmasının önüne geçmeyi

istememesinden dolayı Bosh fabrikasında daha tatmin edici bir sözleşme imzalamıştır (Çelik, 2015).

Metal direnişi üç temel talep etrafında şekillenmiştir. Bunlardan birincisi ve eylemlerin başlangıç noktası olan Bosch işçisinin TİS ile kazandığı hakların kendilerine de verilmesi olmuştur. Diğer talep ise Türk metal sendikasının iş yerlerinden çıkarılması, işçilerin temsilci seçimlerinde sendika baskısından azade olması, eylemlerde işçi temsilcilerinin muhatap alınması yönündeydi. Son talep ise söz konusu eylemler sebebiyle kimsenin işten çıkarılmaması şeklinde dile getirilmişti (Çelik, 2015; Taştan, 2015; Taştan, 2016).

İşçiler bu ücret eşitsizliğine karşı tepkilerini kendilerine özgü yöntemlerle göstermeye başlamışlardır. Sendikaya rağmen var olma mücadelesi olan bu direniş, örgütlenme deneyimlerinde sendikadan bağımsız hareket etmesi açısından oldukça önemlidir. İşçiler temsilcilerini kendi aralarında yaptıkları seçimlerle belirlemiş, örgütlenme süreçlerinde adeta birer sendika temsilcisi / kurulu gibi çalışmışlardır. Yıllardır maruz kaldıkları sendikal baskı ve üretim hattında birere makine gibi çalışmalarının beklenmesi işçilerin üzerinde ağır yükler bindirmiştir. Ayrıca, saat ücretlerinin Bosch sözleşmesiyle aynı düzeye getirilmesi talepleri karşılık bulmayınca direniş için ilk adımlar da atılmaya başlanmıştır. Bir diğer deyişle, eylemi ortaya çıkaran dinamikler uzun bir zaman dilimine yayılmış gelişmeler ve 12 Eylül askeri darbesi ile işlevsizleştirilen sendikacılık pratiklerinin işçiler üzerinde yarattığı etkidir.

Eylemler ilk olarak 14 Nisan 2015 tarihinde, 2012 yılında Türk Metal'in imzaladığı TİS taslağına fabrika işgaliyle karşılık veren OYAK-Renault fabrikasında başlamıştır. Eylemde dikkat çeken önemli bir nokta, eylemin ilk zamanlarından beri bir temsil sorununun yaşanmış olmasıdır. Direnişin başından itibaren eylem, sendikal

aygıtın dışında gerçekleşmiştir. İşçiler eylem sırasında sendikadan bir şey talep ederken dahi, bunu kendi örgütlülükleri içinde gerçekleştirmişlerdir (Taştan, 2016: 100).

İşçilerin tepkileri ilk olarak 14 Nisan'ta OYAK-Renault'da kaporta bölümünde ortaya çıkmıştır. 16 Nisan'da birikmiş öfke yavaş yavaş yoğunlaşarak eyleme dönüşmüştür. Renault'da başlayan eylem TOFAŞ'a sıçrayarak devam etmiştir. TOFAŞ işçileri sendika şubesine giderek Bosch'taki zammın aynısı istediklerini dile getirmişlerdir. 18 Nisan'da Mako işçileri de eylemi desteklediklerini duyurmuşlardır. 19 ve 20 Nisan'da sendika şubesi önünde yapılan eylemler devam etmiştir. 26 Nisan'da ise Renault, Mako, Ototrim, Coşkunöz gibi birçok fabrikadan işçi kent meydanında buluşarak eylemleri büyüterek sürdürmüşlerdir. 26 Nisan- 5 Mayıs tarihleri arasında farklı fabrikalarda eylemler devam etmiştir. 27 Nisan'da çeşitli fabrikalardan Türk Metal'den istifa eden sendika görevlileri ve delegeleri olduğu haberi gelmiştir. 30 Nisan'da Türk metal sendikasına yürüyen Coşkunöz işçileri polisin engeliyle karşılaşmıştır. Bir süre sonra sendika binasına alınan işçilerin yeni bir sözleşme ya da ek bir protokol imzalanması talebi sendika tarafından çok kesin bir şekilde reddedilmiştir. Bunun üzerine işçiler sendikaya 5 Mayıs'a kadar süre vermiş ve tanınan sürenin dolmasıyla da istifa etmeye başlamışlardır (www.sendika48.org, 2017).

Mayıs ayının başında Bursa'dan Delphi, Valeo, SKT gibi fabrikalar da eyleme katılmıştır. Bunun üzerine MESS, 15 Mayıs tarihinde işçilere kısa mesaj göndererek eylemin kanuna uygun olmadığını iddia etmiştir. 15 Mayıs tarihi eylem açısından önemlidir, zira bu tarihten sonra eylemler yaygın bir iş bırakma ve grev biçimini almıştır. Bu eylem biçimini izleyerek, önce Renault ardından ise Tofaş ve Coşkunöz iş bırakmıştır. Bu eylemliliğin ardından Türk Metal sendikası Başkanı Pevrul Kavlak işçilere eylemi bitirmeleri çağrısı yapsa da, işçiler buna istenilen biçimde karşılık vermemişlerdir. Aksine eylemlere verilen destek giderek büyümüştür. 18 Mayıs'ta

Mako ve 20 Mayıs'ta Kocaeli ve Eskişehir'den Ford Otosan ile Bursa'dan Ototrim ve Valeo işçileri direnişe katılmıştır. 21 Mayıs'ta Ankara Türk Traktör işçileri direnişe desteklerini sunmuşlardır (Çelik, 2015).

5 Mayıs tarihi eylemlerin gidişatı ve seyri açısından oldukça önemlidir. İşçiler, sendikanın yıllardır süren baskılarına oldukça anlamlı bir eylem biçimi ile karşılık vermişlerdir. Aşağıdan örgütlenen bu hareket içinde sendikadan istifa ederek kendilerini temsil etmeyen bu yapılanmaya karşı tepkilerini, üyeliklerini sona erdirerek yani sendikanın temsil gücünü neredeyse yok ederek cevap vermişlerdir. “Metal direnişinde işçiler kendilerini sendikalara tepkisinin simgesi haline gelen “Biz Harranlılık” metaforuyla tanımlamışlardır” (Özveri, 2016: 703).

23 Mayıs'ta Tofaş ve Mako işçileri taleplerinin bir bölümünün kabul edilmesinin ardından iş bırakma eylemini sonlandırmışlardır. Kabul edilen talepler eylemci işçilerin işten çıkarılmaması, işçilerin sendikalarını kendilerinin seçmesi ve ücretlerin iyileştirilmesi olmuştur. Renault'da ise 27 Mayıs'ta anlaşmaya varılmış ve daha kapsamlı kazanımlar elde edilmiştir. Bunlar; direnişte yer alan işçilerin işten çıkarılmaması, haklarında herhangi bir yargı sürecinin başlatılmaması, açılan davaların geri çekilmesi, sendika seçme özgürlüğü, işçilerin belirlediği temsilcilerin işverenlerce taraf kabul edilmesi gibi hükümler olmuştur. Ne var ki, Koç grubuna bağlı fabrikalarda Renault'daki kadar kapsamlı bir anlaşma yapılamamıştır. Türk Traktör işçileri 2 Haziran'da dar kazanımlarla direnişe son vermiştir fakat işverenler sözlerinde durmayıp direnişte yer alan işçilerin işten çıkarmıştır. Benzer biçimde Ford Otosan'da da hem talepler kabul edilmemiş hem de çok sayıda işten çıkarma yaşanmıştır. Geniş bir bölgeye yayılan eylemler Haziran ayında da devam etmiştir (Çelik, 2015).

Metal işçilerinin direnişe sönümlenmeye başladığında birçok iş yerinde işçiler topluca işten çıkarılmıştır. Gerekçe olarak kanunsuz bir greve katılmak gösterilmiş ve

işçilere herhangi bir tazminat verilmemiş, işçilerin direnci bu yöntemlerle kırılmıştır. Metal işçilerinin direnişin başında dile getirdiği taleplerin tümü karşılanmamıştır. Metal işçisinin kalıcı kazanımlar elde edebilmesi ise yargı organlarının bazı yaklaşımlarına bağlıdır. İşten atılan işçilerin atıldığı davalarda uluslararası hukuk çerçevesinde yasakçı sistemi esnetecek kararların alınması gerekmektedir, ancak bu yolla edinilen kazanımlar uzun vadeli olacaktır. Aksi halde, direnenler her daim cezalandırılacak ve bu korku işçi sınıfını sindirmeye devam edecektir. Açılan davalarda işverenler tam olarak bu anlayışı yargı kararlarına dönüştürme çabası içine girmiştir (Özveri, 2016).

Direniş sonrası sıklıkla tartışılan konulardan biri de eylemin meşru ve yasal olup olmadığıdır. Birçok grevde olduğu gibi bu eylem de yasal bir zeminde yapılmadığı suçlamasıyla karşı karşıya kalmıştır. Metal işçilerine yapılan yasadışı grev suçlamasını değerlendirmek için öncelikle “yasadışı grev” kavramının nasıl ve neye dayanarak tarif edildiğini tespit etmek gerekmektedir. Metal direnişi 6356 sayılı kanunun 70. maddesine dayanarak sona erdirilmiştir. Bununla birlikte, 6356 sayılı yasal metin dışında grev hakkını düzenleyen başka kanunlar da bulunmaktadır. Grev hakkı¹² Anayasa ve çeşitli uluslararası anlaşmalarda temel bir sosyal hak olarak düzenlenmiştir (Özveri, 2016: 718).

Metal işçilerinin direnişi sendikal baskıları, sendikaların iktidarla olan ilişkilerini gözler önüne sermesi açısından oldukça önemlidir. Bu direniş, büyük oranda ses getirmiş olsa da çalışma ilişkilerinde ciddi bir dönüşüm sağlayacak kadar güçlü bir hareketlenme yaratamamıştır. Sendikadan istifaların sayısı binlerle ifade edilmiştir. Bu,

¹² Direnişin haklılığını kanıtlayan yasal dayanaklar ve anayasanın 90. maddesinin ayrıntılı bir açıklaması için Murat Özveri’nin (2015) “Yasaklarla Şekillenmiş Endüstri İlişkileri Sistemi ve 2015 Metal İşçileri Direnişi” adlı çalışmasına bakılabilir.

direnışçilerin amaçlarından birine ulaştığı anlamına gelir. Ne var ki, Özveri'nin ifadeleriyle bu direniş “endüstri ilişkileri sistemini aşağıdan yukarıya dönüştürecek bir ivme kazanamamıştır”. Böylesi bir beklentinin anlamlı olmakla birlikte gerçekçi olduğunu söylemek pek mümkün değildir. İşçiler, direnişi baskıcı bir sendikanın ve zayıf bir siyasal örgütlenmenin olduğu koşullarda gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla, işçilerin neredeyse kırk senedir uygulanmakta olan yasakçı ve tepeden inmeci bu sistemi bir anda baş aşağı çevirmeleri beklenemez (Özveri, 2016: 722).

Metal direnişi sonrası elde edilen başarıların kalıcı olması ve sınıf mücadelesine katkı sunması için bu kazanımların sendika tarafından da desteklenmesi, genişletilmesi gerekmektedir. Metal işçilerinin yalnızca iş yerinde değil, sektör düzeyinde güçlü bir sendikal örgütlenemeye ihtiyaçları vardır. Söz konusu sendika, hem işçileri örgütleyebilmeli ve fabrikada birim temsilcilerine sahip olmalı, hem de üyelerinin çıkarları için işverene karşı durması gereken durumlardan kaçınmamalıdır (Taştan, 2016: 110).

Metal direnişi özel sektör işçilerinin sindirildiği, sendikalı olma hakkını dahi kendi istediği biçimde kullanamadığı baskıcı bir sendikal yönetime karşı gerçekleştirilmiş kitlesel bir eylem ve hak arama mücadelesi olarak işçi hareketi içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte, iş yerleriyle sınırlı kalan direniş, sektörel düzeyde kazanımlarla devam ettiği takdirde sınıf mücadelesine daha kapsamlı ve anlamlı katkılar sunacaktır.

V. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

5.1. İŞÇİNİN GÖZÜNDEN FABRİKA

Bu bölümde fabrikalardaki çalışma koşullarının işçileri nasıl etkilediği, üretim ilişkilerinin, hiyerarşik yapılanmaların işçilerin üzerinde nasıl bir baskı oluşturduğu emekçilerin gözünden değerlendirilecektir. Görüşmelerde işçilerin bu konulardaki fikirlerini almak adına, iş yerlerinde ne tür çalışma koşullarının olduğu, işçiler ile yöneticiler arasındaki ilişkilerin nasıl yürütüldüğü, fabrikada baskıcı bir yönetim biçimi olup olmadığı sorulmuştur. Ayrıca direnişe katılma sürecinde, sendikanın nasıl bir rol oynadığı da tartışılan bir diğer konudur.

5.1.1.Üretim İlişkileri ve Çalışma Koşulları

1969 yılında OYAK ve Fransız Renault grubunun katılımı ile kurulan şirket, Renault marka binek araçlarının ve mekanik parçalarının üretimi ve ihracatını gerçekleştirmektedir. Yıllık 360.000 otomobil ve 600.000 motor üretim kapasitesi ile Renault'nun Batı Avrupa dışında en yüksek kapasiteye sahip endüstriyel tesisidir (<http://www.oyak-renault.com.tr/>).

Söz konusu tesis Bursa'da büyük bir istihdam olanağı sunmaktadır. Ne var ki fabrikada iş yükü gün geçtikçe katlanarak artmakta, üretim hızlanmakta ve işçiler zamanla yarışan makineleşmiş bireylere dönüşmektedir. Bursa OYAK-Renault üretimin hızlandırmak için işçilerin üzerinde yoğun bir baskı olduğu sık karşılaşılan cevaplardan

biri olmuştur. Dahası tesiste üretimin robotlar aracılığıyla hızlandırıldığı, montaj hattında en ufak bir zaman kaybına dahi tolerans gösterilmediği görüşülen işçilerin hepsi tarafından dile getirilmiştir. 2016 yılı mart ayındaki eylemlerden sonra işten çıkarılan Tamer bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Belli bir angajman var. Şu zaman içerisinde şu işi yapacaksınız diyorlardı. Bant usulü çalışıyordu montajda arkadaşlar, onların on metre yanındaki sebilden su almaya zamanları yok. Tuvalete gitmeye zamanları yok. Yerine bir başkasının gelmesi lazım. Onların gelmesi lazım ki iş aksamasın. (Tamer, Metal, 34)

Üretim esnasında, zamanın en büyük baskılayıcı unsur olduğunu başka bir işçi Emre ise şöyle ifade etmektedir:

Şu an 13 yıllık elemanım, o baskı benim ilk girdiğim günden beri var üstümde. Çünkü benim çalıştığım yerde 30 saniyelik bir hat duruşuna bile tahammül yok. Çünkü her taraf duruyor. Birbirine bağlı, otomasyon olduğu için. (Emre, Metal, 36)

Üretim hedeflerinin fabrika tarafından sıklıkla artırıldığı fakat söz konusu hedefe aynı sayıda işçi ile ulaşılmaya çalışıldığı da işçilerin vurguladığı noktalardan bir diğeridir. Bu konuda direnişten sonra işten çıkarılan Emrah'ın ifadelerinin altı çizilmelidir:

Genel olarak fabrikada tüm bölümlerde bu baskı vardı. Bunun sebebi üretim hedefleriniz var. Bugün 500 tane üreten bir hattın önümüzdeki sene 550 tane üretmesi bekleniyor. Bu adam bu parçayı 5 saniyede buradan alıp buraya koyuyorsa, bunu iki katına çıkartmak istiyorsanız, iki parça birden kaldırması lazım ama sistem bu şekilde yürümüyordu. Aynı adama daha fazla yük bindirerek daha fazla üretim çıkartmaya çalışıyorlardı. (Emrah, Metal, 36)

Eski bir OYAK-Renault işçisi olan Emrah'ın bahsettiği iş yoğunluğuna ve giderek artan üretim hedeflerine Birleşik Metal İş tarafından da dikkat çekilmiştir. Mili Prodüktivite Merkezi (MPM), 2010 yılının ilk üç ayına ait verimlilik göstergelerini 2 Ağustos 2010'da açıklamıştır. Metal sektöründe ücretlerde büyük düşüşler gözlemlenmiştir. Dahası, işten çıkarılma korkusu işçileri daha yoğun çalışmaya sevk etmiştir. Bu dönemde az işçi ile çok üretim yapılması amacı öne çıkmıştır. Birçok iş yerinde üretim hedefleri yukarı çekilmiş ve dolayısıyla işçilerin yapmaları gereken üretim de artmıştır. İşçiler biyolojik anlamda tükenme noktasına gelmişler ve ciddi

sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kamışlardır. Verimliliğin artırılması patronların zenginleşmesi, işçilerin ise her geçen gün daha çok sömürülmesi demektir (Birleşik Metal-İş, 2010'dan akt. Durmaz, 2010: 208).

Fabrika içinde hem işçi hem de UET şefleri üzerinde yoğun bir üretim baskı olduğu, görüşmelerde işçilerce sık telaffuz edilen bir sorun olmuştur. Üretim baskısıyla bağlantılı olarak üretimi hızlandırmak için çeşitli denetim mekanizmaları devreye sokulmuştur. Denetim biçimleri genel anlamda basit, teknolojik, bürokratik / hiyerarşik, hegemonik / ideolojik olarak sınıflandırılmaktadır. Basit denetim, Yücesan-Özdemir'e göre, iş yerinde sermaye ve emeğin doğrudan karşı karşıya geldiği anlardır. Basit denetim, üretimde işçi ve sermaye sahiplerinin doğrudan karşı karşıya geldiği anlarda ortaya çıkar. Bir diğer ifadeyle, bu denetim biçiminde sermayeyi temsilen yöneticiler, işçi sınıfını doğrudan denetler. Üretim alanında işçinin başında bekleyerek onu gözetim altında tutan ustabaşı, bu denetim türüne oldukça açık bir örnektir (Yücesan Özdemir, 2014: 135-136). OYAK-Renault fabrikasından Emrah'ın yönetimin UET şefleri, onların da işçiler üzerinde kurduğunu belirttiği baskı türü tam olarak basit denetimin pratikteki karşılığıdır:

UET şeflerinin üzerinde çok ciddi baskı vardı. Her sabah adama hesabını soruyorlar. Diyorlar ki bu üretim niye çıkmadı. O da çıkartabilmek için işçiye baskı yapmaya başlıyordu. (Emrah, Metal, 36)

İşçilere dayatılan vardiyalı sistem ve buna bağlı çalışma koşulları fabrika içinde sağlık sorunu yaşayan kişi sayısını da artırmıştır. Bununla birlikte izinlerin kısıtlı olması, hatta kullanılmasına müsaade edilmemesi veya çok katı bir yaklaşımın sergilenmesi de söz konusu problemlerin artmasındaki diğer etkenlerdendir. Sağlık problemleri yüzünden fabrikayı gözden çıkardığını belirten Taner'in sözleri durumun vahametini ortaya koymaktadır:

Çalışma koşulları çok ağırdı. Ben sağlık problemlerimden dolayı çok sıkıntılar yaşıyordum. Senede 2-3 kere fizik tedaviye gitmek zorunda kalıyordum. Bel fıtığı,

boyun fitiğı gibi rahatsızlıklar vardı. Çoğu zaman normal şartlarda izin almaya çalıştığımız zaman adam yok bilmem ne. Çok raporlu insan oluyordu. Daha rahat çalışma şartları için elimizden gelen mücadeleyi yıllarca verdik. Burada sendikanın hiçbir yaptırımı olmadı. (Tamer, Metal, 34)

Sağlık problemleri yaşayan bir diğer işçi Selim ise günlük hayatında dayanıklı bir insan olduğunu fakat zorlu çalışma şartlarının kendisinde nasıl bir etki yarattığını şu sözlerle açıklamaktadır:

Kibirlenmek için söylemiyorum. Askerliğime Eğridir Dağ Komanda Okulu'nda başladım. Sonra Hakkari Çukurca'ya gidecektim usta birliğinde. Çakı gibi askerdir derler ya, sıfır sıkıntı. 10 yıldır zaman zarfı içerisinde, üç tane ameliyatlık fitiğim var benim. Yarın benim ameliyat olma zorunluluğum var. O yüzden çalışma koşulları bu derece ağırdı. (Selim, Metal, 33)

İşyerlerinde yıllardır, üretim hattında sağlık problemleri yaşayan, hukuki sınırları aşan mesailere karşı çıkan işçiler işten çıkarılmış ve işe iade davalarında işçi lehine verilen kararlar uygulamaya sokulmamıştır (Özveri, 2016: 707). Dolayısıyla, üretim baskısı, artan mesai saatleri, görmezden gelinen sağlık problemleri, işçilerin üzerindeki işveren sendikası ve onun güdümündeki Türk Metal kaynaklı yıllardır süren baskı gibi sebepler işçileri adım adım direnişe taşımıştır.

Bir Kamu iktisadi teşebbüsü olarak kurulmuş ve İzmit'in en büyük değerlerinden olan SEKA kâğıt fabrikasında ise durum OYAK-Renault fabrikasından ciddi anlamda farklılık göstermektedir. Fabrika içi ilişkiler, çalışma koşulları, iş yükü, farklılıkların rahatlıkla gözlemlenebileceği alanlardandır. Çalışma koşullarını iki boyutlu olarak değerlendiren eski bir SEKA işçisi Yusuf fabrikanın iş güvencesinden, zaman içerisinde azalan siparişlere, iş huzurundan, sendikal ilişkilere kadar geniş bir değerlendirme yapmaktadır:

Genel anlamda olayın iki boyutu var. Birincisi teknik, ikincisi siyasi boyutu var. Teknik boyutunda bir baskı söz konusu değildi, kamu personeli olmanın getirdiği bir iş güvencesi vardır. Yüz kızartıcı suçunuz yoksa kolay kolay atılmazsınız İş yerini değiştirmezler, oradan oraya süremezler. Güçlü bir sendikamız vardı, sendikal huzurumuz, iş barışımız vardı, ama iş yoğunluğu yoktu. Çünkü sipariş almamaya çalışıyordu işveren, özelleştirme kapsamına alınmıştı zaten. (Yusuf, SEKA, 45)

Özelleştirmeler genel anlamda sermayenin gücünün pekişmesinde önemli bir rol oynamıştır, zira özel sektör işçileri işsiz kalma korkusu ve geleceğini planlayamam kaygısı ile daha çok çalışmışlardır. Dahası özelleştirmeler, esneklik ve güvencesizliği çalışma ilişkilerine eklemleyerek, ücretlilerin daha insani şartlarda çalışma taleplerinin de önünü kesmiştir. Daha ziyade kamu sektöründe örgütlü sendikalar özelleştirmeler neticesinde ciddi üye kayıpları yaşamış, toplu pazarlık mekanizmaları da zayıflatılmıştır (Mütevellioğlu, 2010: 170). Ne var ki burada bahsedilen özelleştirmelerin sendikalar üzerindeki etkisi SEKA pratiğinde kendini göstermemiştir. 2000’li yıllarda hız kazanan özelleştirme politikaları, SEKA eylemlerinin başlangıç noktasına işaret etmektedir. Fabrikanın özelleştirme kapsamına alınmasıyla birlikte üretimin düşüşe geçtiği, verilen siparişlerin azaldığı işçilerin dikkat çektiği noktalardan bir diğeridir. Eski SEKA’lı Erdal eylemden önce yürütülen yönetim politikalarının bilinçli olarak fabrikanın kapanması için şekillendirildiğini düşünmektedir:

Son dönemde imalat almadılar. Çünkü öyle direktifler verildi. Son anda toplu işne siparişi yapılmayacak pozisyonuna geldi. Son dönemde genel müdürümüz istatistik ile ilgili genel müdürdü. Üretimle alakası olmayan bir kişiydi. Özellikle SEKA’yı kapatması için görevlendirilen bir müdürdü. (Erdal, SEKA, 53)

IMF ve Dünya Bankası’nın yapısal uyum programları Türkiye gibi birçok gelişmekte olan ülkede özelleştirme uygulamalarına ivme kazandırmıştır (Balkan Şahin, 2010). Özelleştirme uygulamalarında bu finansal kuruluşların ne düzeyde etkili oldukları birinci bölümüm özelleştirme alt başlığında tartışılmıştı. Özelleştirmeler ile KİT’lerdeki üretimin de düşüşe geçtiği bilinmektedir. Öte yandan, eylemin siyasi mercilere ve kamuoyuna ulaşması için kurulan e-posta ağının hayata geçmesine öncülük eden işçi Yakup’un “üreten bir Türkiye’nin mücadelesini verdik, kapanmasın fabrikalarımız dedik” cümlesi direnişteki temel talebin ne olduğunu, özelleştirmeye neden karşı çıkıldığını çok net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Görüşmeler sırasında SEKA, İzmit'i İzmit yapan değer olarak nitelendirilmiştir. Her evde bir SEKA'lı olduğu ifade edilmiş, bu fabrika ve halk arasında bir gönül bağı olduğunun altı çizilmiştir. Ne var ki, SEKA'nın özelleştirme sürecine girmesiyle beraber halkın nezdinde fabrikaya dair algı değiştirilmek istenmiş, tesis zarar eden bir yer, işçiler çalışmadan maaş alan kişiler olarak gösterilmiştir. SEKA eylemleri sürerken yerel bir gazetenin koordinatörlüğünü yapan Ayhan bu durumu şöyle özetlemiştir:

SEKA eylemleri başlarken kentteki atmosfer şuydu: SEKA yıllardır üretim yapmayan, kapatılmasında hiçbir mahsur olmayan, 700 kadar işçinin çalıştığı ama bedavadan maaş aldığı düşünülen. Tabi oraya onu getirenin özelleştirme politikaları olduğu, içerdeki üretimle ilgili başta selülozun yurt dışından alınması, bozulan makinalarının tamir edilmemesi gibi gelir kaybına yol açan birçok uygulamadan sıradan vatandaşın haberi yoktu. Orası bir ur gibi, kanserli yapı gibi şehrin ortasında kesilip atılması gereken bir şey gibi duruyordu.(Ayhan, İzmit, 60)

Gazeteci Ayhan'ın bahsettiği ve kamuoyunda da karşılık bulan bu algının oluşmasında devlet destekli uygulamalar ve medyanın payı büyüktür. 80'li yılların başından itibaren SEKA'yı zararda göstermek için devlet eliyle desteklenmiş politikalar uygulamaya konmuştur. Adeta fabrikanın zarar etmesi için gerekli zemin hazırlanmıştır. Bu süreç "SEKA Direnişinde Ne Oldu?" başlığında ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.

Ankara'da Sakarya caddesinde gerçekleşen TEKEL direnişi öncesinde de özelleştirme ve üretimin kademe kademe azalmasıyla ilgili benzer aşamalardan geçilmiştir. Özelleştirme öncesinde TEKEL'in zarar ettiği ve devletin sigara ve alkol üretimden çekilmesi gerekliliği farklı mecralarda sık sık dile getirilmiştir. Bu konuda bir kamuoyu yaratılmak istenmiş, ana akım medyada yapılan haberlerin birçoğu da bu amaca hizmet etmiştir. İşçilerin, özelleştirme kavramı ve bu süreçle ilgili fikirleri ise arka plandaki kurgulanmış gerekçeleri göz önüne sermektedir. Eski bir TEKEL işçisi olan Serdar, söz konusu TEKEL işletmelerinin zarar etmekten oldukça uzak olduğunu şu sözlerle anlatmıştır:

98 sonrası yapılan bütün çalışmalar TEKEL' in zarar ettiğine dair çalışmalardı. Orada biz günlük 100 ton sigara çıkarırken bu tarihten sonra TEKEL'i zararda göstermek adına makineler kapatıldı. Tonaj düştü, üretim her geçen safhada azaldı. O TEKEL'in

içindeki malzemeler alan şahsa bir kat daha fabrika alacak kadar içinde malzeme vardı. TEKEL zarar etmiyordu. Para basan bir darphaneydi. İşçiler son derece verimliydi, dinamikti ama bunu devlet zarar ediyor diye göstererek TEKEL’i gözden çıkardı ve özelleştirdi. (Serdar, TEKEL, 52)

Aynı işçi çalıştığı fabrikada teknolojik yenilemelerden çok kısa bir süre faydalanıldığını belirtmekte ve izlenen politikaların bilinçli olarak TEKEL’i zor durumda kalmış bir fabrika olarak göstermeyi hedeflediğini düşünmektedir:

Özelleştirme safhasının son zamanlarında Tokat sigara fabrikasına 5 tane yeni makine geldi. Eski makinelerden çift vardiyalarda ortalama 130 140 bin paket çıkarıyorken bu makine tek vardiyada 200 bin paket çıkarıyordu. Bu makineleri biz kurduk, testten geçirdik tam üretime başlayacak bu makineler kapandı. Bizim düşüncemiz üretimi düşük göstermek, zarar göstermek adına kapatıldı o makineler... Özelleştiren adam da o yeni makineleri aldı Samsun’ götürdü. Samsun’da o makineler şu anda çalışıyor. (Serdar, TEKEL, 52)

Serdar’ın bu sözleri, iktidarın bazı çevreleri, ekonomik kaygılar devreye girdiğinde nasıl kayırabildiğini göstermektedir. Özelleştirme söz konusu olduğunda, iktidarlar, ekonomik anlamda iyi ilişkiler kurduğu sermayedarlara yol açmakta ve dolaylı olarak sömürü düzeyinin artırmaktadırlar. Özelleştirmeler, bir gelenek olarak sermayenin birikimini garanti altına almıştır.

Özelleştirme söylentileri direnişten yıllar önce de resmi olmayan bir şekilde işçiler arasında yayılmıştır. Ne var ki, işçilerin bu söylentileri ciddiye alıp herhangi bir eyleme geçmesi ya da en azından bu yaptırımlara karşı bir tutum takınması söz konusu olmamıştır. Bafra Yaprak Tütün İşletmesinden Serhat’ın sözleriyle o yıllarda işçilerin üzerinde adeta bir “ölü toprağı” vardır:

Yaprak Tütünlerle sigara fabrikaları farklıydı. Yaprak Tütündeki bize söyledikleri şey sigara fabrikaları özelleştirilecek. Siz tarım bakanlığına devredileceksiniz Sonra ilçe tarıma verilmeyeceği, hepimizin sıraya girdiği ortaya çıktı. O dönem hepimizde ölü toprağı vardı. Bize bir şey olmayacağı, aynı haklar ile tarım bakanlığına geçeceğimizin söylenmesi. Kereste fabrikası özelleştirilirken biz sendika çalışan, çalıştıran herkes oturduk seyrettik. Onlar Bafra’da yürüyüşler yaptılar sıra size gelecek diye. Sıra 15 sene sonra bize geldi. (Serhat, TEKEL, 49)

Serhat’ın bu sözleri Malatya’dan direnişe katılan ve direniş sırasında Milliyet gazetesine röportaj veren Hasan adlı işçinin şu sözlerini çağrıştırmaktadır:

Bizim Malatya’da Sümerbank bizden önce özelleştirilmişti. O zaman Sümerbank işçileri, bizim fabrikanın önünden, ‘Susma, sustukça sıra sana gelecek’ diye slogan atarak geçerlerdi... Biz de onlara, affedersiniz, öküzün trene baktığı gibi bakardık. Bize sıra gelmez, diye düşünürdük. Ama geldi. O zaman Sümerbank işçilerine destek verseydik sıra bize gelmeyebilirdi. Ah beyim ah... (Aşık, 2010).

Özelleştirme uygulamaları her ne kadar ilk etapta Serhat’ın sözleriyle işçilerin üzerindeki ölü toprağını kaldıramamış olsa da, büyük TEKEL direnişi ile yıllardır tartışıl原因en bu olgu toplumun birçok kesiminde yankı bulmuştur. Özelleştirme politikaları sonucunda kapanan iş yerlerine dair aşağıda verilen istatistiki bilgi, bu olayın boyutunun ciddiyetini serimlemektedir. Tek-Gıda İş kaynaklarına göre 7375 işçi Yaprak Tütün işletmelerine geçirilmiştir (Topal ve Yalman, 2015: 16). 2002’de TEKEL ÖİB’e devredildiğinde toplam işçi sayısı 30.124’ken, kapatılma kararının gündemde olduğu 2010 yılı başında toplam çalışan sayısı 12,000’e, işçi sayısı ise 10.800’e düşmüştür (Özerman, 2009: 299).

Birinci bölümde de tartışıldığı üzere özelleştirmeler, iktisadi etkinliği yükselteceği, mal ve hizmetlerin fiyatlarını düşürüp, kalitesini yükselteceği, sermayeyi halka yayacağı, tüketicilerin seçme özgürlüğünü artıracacağı, devlet bütçesi üzerindeki yükü azaltarak kamu borçlarıyla birlikte yurttaşlar üzerindeki vergi yükünü hafifleteceği savlarıyla gerekçelendirilip meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Gerçekte özelleştirmelerin hedeflediği şey ise sermayenin daha çok kar elde edebileceği alanların yaratılmasıdır. Kamu hizmetleri özelleştirilerek ticari bir hal almış, piyasalar genişletilmiş, kamusal mülkiyetin dolaysız bir biçimde sermaye birikimine aktarılması için zemin hazırlanmıştır (Mütevellioglu, 2010: 160-161).

Özelleştirme politikaları, zaman baskısı altında gerçekleştirilen üretim, artan üretim talepleri, emeğin sıkı bir denetime tabi tutulması, işçinin vasıfsızlaştırılması mevcut kapitalist sistemin başlıca özelliklerinden yalnızca bir kaçıdır. Yücesan Özdemir’e göre büyük harfle Neoliberal Emek Rejimi, içinde bulunduğumuz dönemin

emek rejimidir. Bu süreçte ekonomik, siyasal ve ideolojik yapıların her biri emek karşıtlığı içerisinde kurgulanmıştır (Yücesan-Özdemir, 2010: 15).

5.1.2. Sendika ve Direnişe Katılım İlişkisi

Bu bölümde direnişlerin gerçekleştiği fabrikalardaki işçi ve sendika arasındaki ilişkilere değinilecek, ayrıca sendikanın direnişin örülmesinde ne tür bir işlevi olduğu incelenecektir. Her direnişin kendine ait dinamik ve mekanizmaları olduğu göz önüne alındığında farklı ilişki biçimlerinin var olduğu tespit edilmiştir.

Sendikalar, başta 1980 darbesinin takip ettiği yıllar olmak üzere asıl işlevini yerine getirememiş, yasaklar ve baskılar altında var olmaya çalışmış, ardından da neoliberal dönem uygulamaları ile hayli zayıflamıştır. Günümüzde ise yalnızca dar ekonomik çıkarlar bazında işçi haklarını temsil eden ve koruyan bir noktaya gerilemiştir. Dolayısıyla sınıf hareketlerinde başı çeken bir sendika örneğine rastlamak pek mümkün görünmemektedir. Türkiye’de sosyal hak mücadelesinde son dönemde sınıfı temsil eden örgütler işçilerden kopmuş, talepleri şekillendirirken tabanından uzaklaşmış, ayrıca bu talepleri emek karşıtı bir şekilde biçimlendirmiştir. Sonuç olarak hak mücadelesinin güç alabileceği bir toplumsal gücün varlığından söz edilemez (Hacısalıhoğlu vd., 2010 : 171).

Sendikaların içinden geçtiğimiz dönemde örgütlü sınıf hareketlerine yeterli desteği sunmaması İzmit SEKA fabrikası direnişi için geçerli görünmemektedir. 2005 yılında özellikle İzmit ölçeğinde büyük oranda ses getiren SEKA direnişi kısa bir sürede halkın desteğini kazanmış ve kentle özdeşleşmiştir. Fabrika yapılanması ve sendikal ilişkiler açısından oldukça farklı bir pozisyonu bulunan SEKA işletmesinde, sendika işçi ilişkiler, hiyerarşik yapılanmalardan uzak, her daim güçlü bağlarla kendini var etmiştir.

Bu sendikal anlamda kaynaşma durumunu eylemlerde yer almış Ahmet şu şekilde anlatmaktadır:

Türkiye’de genel merkezi bu ilde olan tek fabrikayız biz. Yani Ankara’da değil bizim genel merkezimiz. Hiçbir işçi akşam genel merkezine çay içmeye gidemez, ama biz giderdik. Sendika işçi ilişkisi hep iyiydi. Şaşırtıcı değil mi? (Ahmet, SEKA, 57)

Sendika, fabrika içinde genel anlamda birleştirici bir güç olarak algılanmıştır.

Politik unsurlar, fikir ayrılıkları sendikal bağlamda ayrıştırıcı bir rol oynamamıştır. Bu duruma eski bir SEKA’lı olan Yusuf şöyle açıklık getirmektedir:

Bir başka iş yerini gezerken sendika, bir şeyi itekleyen ya da çekeşleyen bir kurum gibi algılanıyor. Burada durum öyle değil. Yirmi yıldır aynı ekip lider. Muhalefet yok ya da çok cılız bir muhalefet var. Siyasi taban sağcı, solcular da seninle birlikteler, kaynaşmış durumdalar. Sendikanın muhalefeti ağır olduğu zaman ya da uç uca seçim kazanır genelde sendikalar. Sen ak dersin, öteki kara der. Biri kalk gidelim der, öbürü hayır oturalım der. Bu çekişme hiç olmadı. (Yusuf, SEKA, 45)

Söz konusu ilişkiler dayanışma içinde ve işçilerin taleplerini dile getirebildiği bir biçimde yürütülmüştür. Bunun sonucunda ise sendikanın direnişi örgütleme, direnişe sahip çıkma ve destek verme anlamında büyük yardımları olmuştur. İşçilerin fabrikada neredeyse çocukluk yıllarından beri birlikte olmaları, sendikanın eylemi efektif bir şekilde yönetmesi güçlü bir direnişin sergilenmesindeki en önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. İşçilerin kapatma kararını duymasıyla birlikte, fabrikada kendiliğinden gelişen bir eylemlilik hali ortaya çıkmış, sendika ise gereken çağrılar yaparak işçilerin bu kararının arkasında durmuştur. Bu süreci görüşmecilerden birkaçı şu şekilde özetlemektedir:

Sendika zaten fabrikanın kapanacağını, sıkıntı çıkacağını bildiği için hareketlenmeye başlamıştı. Önderlik etme anlamında kim ne derse desin çok önemli etkisi oldu. (Ahmet, SEKA, 57)

Kapatılma kararı geldiği zaman gündüz vardiyasında çıkışta baş temsilcimiz bildiriği okuyor. Arkadaşlar fabrikadan çıkmıyoruz diyor. Biz o şekilde fabrikada kaldık. Daha sonra fabrikada kaldığımızı duyan arkadaşlarımız evlerinden geldiler. (Erdal, SEKA, 53)

SEKA direnişi sırasında yerel bir gazetede direnişe dair sık sık haber yapan

Ayhan, işçilerin eylem sırasında sendikadan aldığı desteği şu anekdotla aktarmaktadır:

Aslında SEKA eyleminin ekonomik yapısını sendika çok iyi planladı. Mekanik atölyeye kapandıkları akşam, rosto yapıp dağıtıyorlar, rostonun şeyi (püresi) gelmedi diye telefon edebiliyor. İşçi diyor ki tamam ben kapandım ama benim yemeğim gelecek. Ben burada aç kalırım diye düşünmüyor. Rostonun püresi yok diye tepki verebiliyor. (Ayhan, İzmit, 60)

TEKEL özelinde ise işçiler ile sendika arasındaki bağ, SEKA pratiğinden daha farklı bir biçimde kurulmuştur. Bu ilişki türünde, işçilerin sendikal haklarına dair bilinçsizce hareket etmesi, sendikanın kendi çıkarlarını zaman zaman işçilere dayatması ön plana çıkmaktadır. Sendikanın işçilere gerçekleştirilen eylemlerle ilgili yeterince bilgi vermediği, kendi menfaatleri doğrultusunda işçileri manipüle ettiği de Balıca sigara fabrikasında çalışan Seyfi'nin sözlerinde karşılığını bulmaktadır:

Bizim ilk yaptığımız eylem vardır. Özelleştirme ile alakalı olmayan bir şeydir bu. Sendika bir iş yerini terk etmeme eylem kararı almış. Biz ilk giren insanlar kadroluyduk. Bizden sonra giren insanların kadrosu yoktu. O personele kadro gelsin diye yapıldığı söylenilen bir eylemdi. İki gün iş yerini terk etmeme eylemi yapıldı. Sonradan tamam dediler, eylemi bitirelim. Fakat eylemin asıl yapılmasının sebebi mecburi emekliliğin durdurulması için. Sendikanın bize karşı tavrı buydu. Kendi işine gelen her hangi bir şeyi bizim işimize gelecek başka bir şey ile birleştirip, ama aslında olmayan bir şey ile... (Seyfi, TEKEL, 47)

Sendikanın eleştirildiği bir diğer nokta ise, işçi haklarının ne olduğuna, yasal süreçlerin nasıl yürütüldüğüne dair üyelerine hemen hemen hiçbir şekilde bilgilendirmemiş olmasıdır. Bafra TEKEL işletmesinden Özer'in sözleri bu durumu gözler önüne sermektedir:

İşçi sendikal hakkının ne olduğun, sendikanın nasıl bir güç olduğunu bilmiyordu. Sendikaları çalıştıranın üyeleri olduğunu, o eylemden sonra öğrendik. Ben bilgili olmuş olsaydım, sendika benden daha bilgili olmak zorunda kalırdı. Ben bilgili olmadığım için sendika geliyordu, şurada şu yapıldı, şu zam verildi deyip oturuyordu. Eyvallah deyip otuyorduk. Aslında daha fazla şartların bize sağlanması gerektiğini bilmiyorduk. (Özer, TEKEL, 42)

Görüşme yapılan işçilerin sendikanın direnişi örgütlenme ve direnişe destek verme konusundaki fikirleri birbirini desteklememektedir. Sendikanın desteği olmaksızın bu eylemin gerçekleştirilemeyeceği, sendikanın aslında böyle bir eylemlilik içinde bulunmak istemediği fakat işçilerin bu kararını desteklemek zorunda kaldığı gibi

farklı görüşler mevcuttur. Bafra Yaprak Tütün İşletmesi işçisi olan Serhat eylemin örgütlenmesinde sendikanın desteğinin yadsınamayacağını düşünmektedir:

Organizeyi sendika yapmazsa biz hiçbirimiz böyle bir şey yapamazdık. Otobüsler araçlar tutuldu. Ama işin oraya geleceği belli değildi. AKP önüne gidildiğinde bir iki gün kalınacak güya. Bu derece uzayacağı aklımıza gelmedi. O çadırları kurmamız, o listeleri yapmamız. Yakacaktı, gıdaydı bunları sağlayamazdık. (Serhat, TEKEL, 49)

Bazı görüşmeciler ise sendikanın, işçilerin direnişe geçme konusunda kararlı oldukları için, bu kararın karşısında duramadığı ve arkasından sürüklendiklerini dile getirmektedir. Sendikanın ve bağlı bulunduğu konfederasyonun desteğini yeterince alamadıkları da işçilerin sözlerinde dikkat çeken bir diğer noktadır:

Türk İş'e sıra gelince gerekli desteği ve özeni görmedik. (Özer, TEKEL, 42)

Tek Gıda İş sendikası biz Ankara'ya geldiğimizde direnişimizde bizim yanımızda oldu ama Tek Gıda İş'in bağlı olduğu Türk İş bize sahip çıkmadı. Orada bütün direnişimizi boşa çıkardı desek doğrudur. (Serdar, TEKEL, 52)

Sendikadan yeterli desteği göremeyen işçiler, TEKEL eylemleri boyunca ciddi bir direniş örüntüsü ve dayanışma örneği sergilemişlerdir. Hacısalıhoğlu'na göre TEKEL direnişini geliştiren ve büyüten mücadele eden işçilerdir. Direniş sürerken, sendika ve konfederasyonlar egemenleri karşılırlarına almayan tutumlar sergilemişlerdir. Bir başka ifadeyle, sendikaya baskı yapıp, onu mücadeleye çeken TEKEL işçileridir. Sendika ise hükümetle çelişmemek ile işçilerden gelen baskı arasında kaldığı için çelişkili ve ikircikli bir tavır göstermiştir (Hacısalıhoğlu, vd., 2010: 173).

Yalman ve Topal'ın (2015) TEKEL işçileriyle yaptıkları görüşmeler sırasında da sendikanın direnişteki rolüne dair benzer bulgulara rastlanmıştır. Sendikanın taşıması gereken örgütleyici işlevin daha ziyade işçiler tarafından hayata geçirildiği söz konusu çalışmada vurgulanmıştır. Yalman ve Topal, TEKEL eylem öncesinde öncü işçilerin girişimlerinin işçileri örgütlemeye önemli bir rolü olduğunu ifade etmektedirler. Buna ek olarak, çalışmada Ankara'ya gelme kararının alınmasında işçilerin sendikaya yaptığı baskının büyük etkisi olduğu da belirtilmiştir. Böyle bir aşağıdan örgütlenme

deneyiminin, işçileri daha güçlü ve dirayetli kıldığını söylemek de yerinde olacaktır (Yalman ve Topal, 2015: 23).

Direniş esnasında sendikanın kısmi de olsa desteğini aldığını belirten işçilerin aksine, Balıca sigara fabrikasından Seyfi'nin sözleri sendikanın işçileri maddi destekten yoksun bıraktığına, onları kullanıp kişisel çıkarlar peşinde koştuğuna işaret etmektedir:

Orada sendikanın bir kuruluşunu bile görmüş değiliz. Ama Güneydoğu işçisinin istediğini alıyordu. Biz orada eylem yaparken buradaki Tek Gıda İş sendikasının Cumhuriyet Meydanı'nda büyük bir yeri vardır. Orayı satışa çıkarmışlar. Ne oldu biz terörist, biz PKK'lı, biz düzen bozan insanlar olduk, ama onlar defterlerini düzelttiler, gayrı menkullerini sattılar, paralarını aldılar. İşçilikten gelen insanlar kat be kat zenginleştiler. Bizim sendikaya bir kızgınlığımız var, kullanıldık biz. Olan bize oldu. Onlar saltanatlarını sürdürüyorlar. Sen sendikacı olarak yukarıda sıcak yerde rahat rahat oturuyorsun. Kendi düşüncenle hesaplarını düze çıkarma, o esnada gayrı menkulleri satışa çıkarttın, derledin, toparladın.. Bir de insanları içine soktuğun durum var. Orada bir şey olsaydı onun vebalini nasıl ödeyecektin? (Seyfi, TEKEL, 47)

Sendikadan yeterli desteği göremeyen işçiler, eylemin ne denli zor şartlar altında yapıldığından da bahsetmişlerdir. Direnişteki temel sorunlardan birkaçı da çadır kentte ısınma, yemek, kişisel temizliğin yanı sıra telefonları şarj etmek olmuştur. Bu durumu Bafra Yaprak Tütün İşletmesinden Talip “Ankara'daki çadırlarda en çok problem yaşadığımız şeylerden bir tanesi de şarj problemlerimiz vardı. Prize takacak yer yoktu. Yeri geliyordu Sakarya'daki esnafların prizlerini kullanıyorduk” cümleleriyle aktarmıştır. İşçilerin yaşadığı bir diğer zorluk ise kolluk kuvvetlerinin TEKEL işçilerine karşı benimsedikleri olumsuz tavır olmuştur. Bu durum, Tokat Sigara Fabrikasından eski TEKEL işçisi Serdar'ın sözlerine şöyle yansımıştır:

O zaman bize Çankaya belediyesi odun gönderiyordu. Polis o odunu bize vermiyordu, çok uzağa yıkıyordu Çankaya Belediyesi. Biz o çamurda yürüyerek o çuvallarda alıp getiriyorduk. O bizde iz bıraktı. Banyo tuvalet ihtiyacı sağ olsun orada ki esnaf tuvaletlerini bize hep açtı. Oranın halkı bize yiyecek giyecek, battaniye getirdi. Halkevleri yardım etti. Yani çok çetin geçti direnişimiz. Biz orada ilk gittiğimizde çadırları kurmadan önce ortalarda varil yaktık. Odunun falan nerede olduğunu bilmediğimizden elimize ne geçti poşet naylon ne olduysa. Sabah baktığımızda sadece gözlerimiz ışıyor, birbirimizi tanımıyoruz. Kokuyoruz böyle, orada yanımızdan geçen vatandaş bizim Tekelci olduğumuzu biliyordu kokumuzdan. İş kokuyorduk,

yıkanamıyorduk. Minibüslere bindiğimizde vatandaş bizim Tekelci olduğumuzu bilip yer gösteriyordu. Öyle durumlar yaşadık biz eylemlerde. (Serdar, TEKEL, 52)

Abdi İpekçi Park'ında kolluk kuvvetlerinin işçileri maruz bıraktığı şiddet de halktan, çeşitli sivil toplum örgütlerinden oldukça fazla tepki toplamıştır. Bu şiddeti bizzat deneyimlemiş olan Serdar, yaşadığı o günü şöyle paylaşmıştır:

Ben orada artık öldüm dedim yani. Buradan nasıl çıkacağım nefes alamıyorum gözlerimde yanıyor bakamıyorum bir yere. Nereye vurduğunu bilemiyorsun kendini. Gidiyorsun ama nereye gidiyorsun gözünü açsan yanıyor. Nefes alamıyorsun dedim ben burada öldüm herhalde neyse o gaz ortamından çıktım orada pazar yeri var. Pazar kurulmuştu bir de baktım ki bizim bayan arkadaş bayılmış düşmüş oraya, fenalaşmış. Zaten kendisin de nefes darlığı varmış, onu görür görmez oradan aldım o bayan arkadaşımı. Attım omuzuma Hacettepe'nin aciline koşuyorum tamam mı? Nereye gitsem polis var önümde gaz bombası atıyorlar. Ondan sonra ben hastaneye yetiştirdim onu, peşimizden polis geldi oradan bizi almaya kalkıştı. Oradaki acilin önündeki halk ya ne yapıyorsunuz ayıptır ya, adam ölmüş zaten şimdi bunları buradan götürmeye mi çalışıyorsunuz dedi. Halk karşı koyunca bırakıp gittiler bizi, yoksa o sedyenin üzerinden alacaklar görsen. (Serdar, TEKEL, 49)

2015 yılının Mayıs ayında Bursa'da başlayan Metal Direnişinin ise sendikal boyutu bahsi geçen iki direnişten oldukça farklıdır. Öncelikle bu direnişin adeta bir sendikaya rağmen var olabilme mücadelesi olduğunu belirtmek gerekir. Birinci bölümde sendikaların sınıfı hak arayışında ileriye taşınması gereken toplumsal yapılar olduğu belirtilmişti. Ne var ki, Türkiye'de sendikacılık genel anlamda dar ekonomik çıkarlarını savunan bir noktaya indirgenmiş ve genellikle hükümetlerle uzlaşmacı tavırlar sergileyen yapılar olagelmıştır. Örneğin Çelik'e göre "en büyük konfederasyon olan Türk-İş (1952) ılımlı ve partiler üstü sendikacılık anlayışına sahiptir". Büyük oranda konvansiyonel ABD sendikacılığına yakın olan Türk-İş odak noktasına yalnızca işçilerin ekonomik çıkarlarını yerleştirmiştir. Yoğun olarak kamu sektöründe örgütlendiği için hükümetlerle genel anlamda yakın ilişki içinde olmuştur ve sağ hükümetlerden sık sık destek görmüştür (Çelik, 2015). Bu konfederasyona bağlı Türk Metal de burada sıralanan özelliklerin çoğunu sendikacılık pratiklerinde hayata geçiren bir sendikadır ve hatta metal direniş özelinde dar ekonomik çıkarlarla etrafında şekillenen asgari düzeydeki sendikacılığı dahi hayata geçirmemiştir.

İşverenin gücüne sırtını dayayan sendika, sendikal hukuku uygulamaktan uzak durmuş, sendikal seçimleri antidemokratik biçimlerde ve işverenin güdümünde gerçekleştirmiştir (Özveri, 2016: 706). Eylem öncesi de sendika ve işçiler arasında sağlıklı ve demokratik bir iletişim hiçbir zaman var olmamıştır. Aksine sendika yetkilileri genelde baskıcı, buyurgan, işçinin iradesinin hiçe sayan tavırlar sergilemişlerdir. Sendika temsilcilerinin seçilmesinde de demokratik süreçlerin devre dışı bırakıldığı, eylemdeki işçi sözcülerinden Mustafa'nın sözlerine şöyle yansımıştır. Özveri'nin yukarıdaki tespiti pratikte Mustafa'nın sözlerinde karşılığını bulmaktadır:

Fabrikada sendika temsilcilerini biz seçmiyorduk. OYAK-Renault yönetimi işaret ediyordu. O adamlar temsilci oluyordu. Seçilme değil atama. Bunların bizi mutlu etmediğini düşündük. Türk Metal'in hegemonyası altında işçileri çoban gibi güdebilecek insanlar arıyorlardı ve onları çıkartıp koyuyorlardı. Ağzı iki tane laf yapan, ağır abi gibi takılan, insanları korkutan kişileri seçiyorlardı. Hatta Bursa İl Müdürlüğünün boksörlerinden biri bizim temsilcimizdi. Adam gelip bize iş kanunlarını, anlatacak yerde, yaptığı boks maçlarını anlatırdı. Toplu iş sözleşmesini sordüğümüz zaman “boş verin siz orayı” deyip giderlerdi. Onlar imzalarlar, bunlar bizim işimiz değil derlerdi. (Mustafa, Metal, 35)

2012 yılında başlayan toplu iş sözleşmesi anlaşmazlığı, yetki süreci karmaşası, bundan kaynaklanan gerilimler ve uzlaşmazlıklar bu direnişin ortaya çıkaran başlıca unsurlardır. Öncelikle Türk Metal'in fabrikada kimliğini baskıcı bir yönetim anlayışıyla kurduğunu, Robert Bosch ve OYAK-Renault fabrikaları arasında ücret ve zam açısından eşitsizlik yarattığından bahsetmek gerekmektedir.

Türk Metal sendikası sektördeki diğer sendikalarla işbirliği içine girmeyen, bunun yerine işveren sendikası MESS ile sıkı bağlar kuran bir sendika olmuştur. Sendika baskıcı ve işveren yanlısı tavrı ile tanınmaktadır. Öyle ki Türk Metal'den istifa edip başka sendikalara üye olan işçilerin işten atıldığı dahi bilinmektedir (Öztürk'ten akt. Çelik, 2015). Türk Metal sendikası merkeziyetçi ve antidemokratik özelliklerinin yanı sıra rıza ve baskıya dayalı yöntemleri kullanarak emek üzerinde denetim kurmuş ve sermaye yanlısı davranmıştır (Koçak, 2015).

Bu eylemlerin başlangıç noktası olarak 2012 de Robert Bosch fabrikasında başlayan yetki karmaşası süreci işaret edilmektedir. Söz konusu süreç 2014 ‘e kadar devam etmiş, toplu iş sözleşmesinin imzalanması gecikmiş, işçiler mağdur olmuşlardır. Bu sürecin karmaşıklığı 2015 Mayıs eylemlerinde departman sözcülüğü yapmış Mustafa’nın sözlerinde karşılığını bulmaktadır:

2012 yılında Bursa’da bizimle toplu iş sözleşmesine oturan firma Robert Bosch, Tofaş, ama belirleyici firma Robert Bosch, Tofaş ve Oyak-Renault’dur. 2012 yılında Robert Bosch bizimle birlikte Türk Metal’in hazırlamış olduğu toplu iş sözleşmesi taslağına tepki gösterdi. İş durdurma eylemi yaptık ama tabi örgütlülüğümüz hiç yoktu. 32 tane arkadaşımızı kurban verdik o gün. Fabrikayı komple durdurduk. O zaman örgütlülüğümüz olmadığı için atılan arkadaşlarımıza sahip çıkamadık. Ve arkadaşların iş kaygısından dolayı büyük bir eyleme dönüştüremedik onu. Bunu Robert Bosch devam ettirdi Türk Metal sendikasıyla istifa ederek. 2012 yılında toplu iş sözleşmesine Birleşik Metal sendikasıyla girme kararı aldılar. O zaman toplu iş sözleşmesi ve sendikalar kanunu değiştiği için yetki süreci karmaşası yaşandı. 2014’e kadar ne Birleşik Metal ne de Türk Metal’e yetki alamadı ve orada çalışan arkadaşlarımız mağdur oldular. Toplu iş sözleşmesi imzalanmadı. Mayıs ayına doğru yasalar değişti ve mevcuttaki sendikalara yetki verdiler. (Mustafa, Metal, 35)

Fabrikada böylesine büyük çaplı bir eylemin başlamasının temel sebeplerinden birisi ve en dikkat çekenini toplu iş sözleşmesiyle yaratılan ücret eşitsizliğidir. Aynı işveren sendikasına bağlı iki ayrı iş yerinde farklı yaptırımların uygulanması işçilerin tepkisini çekmiştir ve yıllardan beri süregelen sendikal baskılara, düşük ücretlere, insani olmaktan uzak çalışma koşullarına bir başkaldırıya dönüşmüştür. Sermayenin bir yıllık karı işçilerin 4,6 yıllık ücretlerini karşılayabilmektedir (Durmaz, 2010: 210). Bu sayısal veri aynı zamanda, sistemin, işçiyi her gün daha fazla sömürerek elde ettiği kazancın göstergesidir. Tüm bu faktörler beraber düşünüldüğünde eyleme gidilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir ve mayıs ayı işçilerin kendilerinde “artık yeter” diyecek cesareti bulmasıyla bambaşka deneyimlerin yaşandığı bir zaman olmuştur. İşçiler, görüşmeler sırasında eyleme katılmalarını sağlayan süreçleri aşağıdaki alıntılarla aktarmışlardır.

Olayın başı tamamen ücretlerle ve son yapılan sözleşmeyle ilgili. Bunun 3 yıllık olması içerde ciddi bir huzursuzluk yarattı ama bir hareketlilik getirmedi. Bosch fabrikasında farklı bir rakama imza atılmasıysa bunu tetikledi. Önceden bildiğimiz bir şey vardı.: Toplu iş sözleşmesi imzalandıktan sonra asla bozulamaz, bir fabrikaya diğerinden farklı sözleşme yapılamaz. Ama bu yapıldı. Burada yapılabiliyorsa her yerde yapılabilir dedik. (Emrah, Metal, 36)

Yıllardan gelen içimizde bir yangın vardı bizim. Mevcut çalışma koşullarından ve ücret adaletsizliğinden dolayı. Aynı işveren sendikası ve aynı işçi sendikasının bağlı olduğu bir çatı altındaki işletmelerde farklı, Bosch örneğini duymuşsunuzdur. Ondan kaynaklanan ücret durumları, daha ağır şartlarda daha düşük ücretlerde çalıştırmaları. Bu gibi dengesizlikler. (Selim, Metal, 33)

Bosch fabrikasında bir sözleşme imzalandı. Biz daha ağır şartlarda çalışıyorduk. Yan sanayi bizden fazla para alıyor, sendikasız yerler bizden fazla para alıyor. Ben 12 yıldır çalışıyordum OYAK-Renault'da. Maaşım 2000 tl. Yeni giren arkadaşım 1800 liraydı. Biz de hakkımızı almak istedik. Benle birlikte girenlerin çoğu mağdur oldu. Ezilen kısım biz olduk. (Tamer, Metal, 34)

Bosch'ta yüksek ücretler almaya başladılar. Sendika temsilcisi geçen çalıştığım iş yerine geldi. Bu paşa şu cümleyi kurdu bana: Bundan sonra hedefimiz Bosch olacak, bütün zamları Bosch'a göre isteyeceğiz. Biz onlar çok almış, biz az almışız demiyoruz ama bir adaletsizlik var. Sonra iki çocuğum var, evim kira, eşim çalışmıyor. (Selim, Metal, 33)

Yukarıdaki cevaplardan da anlaşıldığı üzere, Robert Bosch fabrikasına verilen fazla zam ile ücretler arasındaki eşitsiz uygulama, fabrikanın baskıcı tutumuna yıllardır duyulan öfkeyi daha da artırmıştır.

Görüşmeler sırasında Türk Metal'in fabrikada sıklıkla işçileri bu sendikaya zorla üye yaptıkları ve hatta üyeliğin "istihdamın koşulu" (Özveri, 2016: 706) gibi algılandığı sık sık ifade edilmiştir. Özveri (2016) sendikaların baskı kurma yöntemlerini iki grupta incelemektedir. Sendikasızlaştırmanın bir iş yeri politikası haline getirildiği durumlarda işverenler iki yol izler. Birinci işveren ilkesi; işçilerin sendikal örgütlenmesine şartlar elveriyorsa engel olmak, ikincisi ise örgütlenmeye engel olunamadığı durumlarda işveren güdümü altında bir sendikanın iş yerinde örgütlenmesini sağlamaktır (Özveri, 2016: 705). İşte MESS'in yaptığı da tam olarak ikinci ilkeyle örtüşmektedir. Bu yıldırma, baskı ve zorlama içeren süreçler işçilerin yıllardır yaşadıkları sorunları derinleştirmiş ve daha yakıcı hale getirmiştir. Türk Metal'e karşı öfke yükselmiş ve buna bağlı olarak işçiler arasındaki dayanışma da artmıştır. Artık daha düzenli bir şekilde hareket eden işçiler, sendikal baskılara son vermek için toplu istifa eylemi gerçekleştirmeye karar vermişlerdir. İstifa eyleminin yapılacağı gün Türk Metal'in işçilere saldırması ve arbeye yaşanması da işçiler açısından bardağı taşıran son damla

olmuştur. İstifa eyleminin nasıl gerçekleştiğine ve nasıl bir plan üzerinden yürütüldüğüne departman sözcüsü Mustafa'nın sözleri ışık tutmaktadır:

Vardiya çıkışlarında buluşup toplu istifa eylemi yapalım diye konuşuyorduk. Bursa Sanayi ve Ticaret odasının önünde toplanmaya karar verdik. Oraya 16 tane laptop getirdik. Laptopların yanına birer para kutusu koyduk. Herkes istediği miktarda para koydu oraya ve laptop ve internet bağlantısının masrafını çıkarmış olduk. 5 Mayıs tarihinde istifa kararı aldık. Sanayi odası önünde toplanacaktık. Arkadaşlarımızdan haber geldi, gelmeyin kavga çıktı diye. Türk Metal arkadaşlarımıza saldırdı, 4 kişi yaralandı. Oradaki laptopları kırdılar. Orada işçiler isteseler Türk Metali tükürüğüyle boğarlardı. Biz orada 300 Kişiye istifa ettirmeyi amaçlıyorduk. Bu kavganın üstünde daha çok istifa eden oldu. (Mustafa, Metal, 35)

İşçilerin yıllardır sendikaya karşı biriktirdikleri öfke ve kızgınlıkları Türk Metal'in istifa eyleminin olduğu gün işçilere saldırmasıyla hayli görünür hale gelmiştir.

Birçok işçinin ifadelerinde de bu duygu yoğunluğu kendini göstermektedir:

Türk Metal'in yaptıklarından dolayı herkesin tepkisi ortak bir paydada buluştu. Burada 5 Mayısta arkadaşımızın boğazına sarıldılar ve o olaydan sonra artık patlama noktasıydı. Senelerden beri taleplerimiz vardı ve bu talepleri hep göz ardı ettiler. Birikmişlik vardı zaten Türk metale karşı. Ama arkadaşımızın gırtlığına sarılmaları artık son damlaydı. (Emre, Metal, 36)

Öfke çok büyüktü sendikaya karşı. Siz bizim arkadaşımızı döven sendikayı destekliyorsunuz dedik. Üretimi durdurmaya karar verdik üretimden gelen gücümüzü kullanarak. İşçi haklarını koruyan bir sendika işçiyi dövmez kardeşim. Bizimle birlikte fabrikada çalışan, yüz yüze baktığımız işçiler bizim arkadaşlarımızı dövmüşlerdi. Psikolojik olarak büyük bir çöküş yaşadık (Mustafa, Metal, 35)

Görüşmede işçiler, bu olayın psikolojik ve duygusal yönden yıkıcı etkileri olduğundan bahsetmişlerdir. Yıllardır dile getirilen taleplerin göz ardı edilmesi, işçinin fabrikada kendisiyle ilgili kararlarda dahi söz hakkının olmaması da sendikaya karşı mevcut öfkeyi büyüten faktörlerdir. Diğer bir deyişle işçiler fabrikada, ötelenen, ezilen ve sesine her daim kulak tıkanan kişiler olmuşlardır. Metal işçileri de fabrikada maruz kaldıkları kötü muamele ve baskı sonrası tüm bu olanlara dur demek için bir araya gelme yolunu seçmiştir. Zira bu sistem her daim işçiyi hor görme ve çoğunlukla da yok sayma eğilimi göstermiştir. Ne var ki tüm bunlar, artık “uyanmaya başlayan” işçinin örgütlenmesi ve tepkisini topluca dile getirmesinin önünde bir engel teşkil edememiştir.

Eylemler süresince sendikal haklar konusunda bilinçlenmeye başlayan işçiler, toplu istifa eylemi ile dayanışmalarını daha güçlü hale getirmişlerdir. Örgütlenme çabaları esasında eylemlerden önce küçük gruplar halinde başlamıştır. Bunun yanı sıra sendika karşısında daha dik ve güçlü durmak isteyen işçiler çalışma birimleri ve departman bazında kayda değer bir örgütlenme biçimi geliştirmişlerdir. Bu örgütlenme sürecinin nasıl ortaya çıktığına eylemde oldukça aktif olarak yer almış sırasıyla departman sözcülüğü ve basın sözcülüğü yapmış Mustafa ve Emrah şu sözleriyle açıklık getirmektedir:

Belli bir zaman geçti, dedik ki artık biz kendi örgütlenme içyapımızı oluşturmak zorundayız. Bizde her üretilen parçanın birimine UET denir, en küçük çalışma birimidir. Bu UET'ye bir tane temsilci olacak. Kendi aralarında UET sözcüsü seçilmesi gerekiyordu. Ben de o süreçte UET sözcüsü seçildim. Sonra biz kendi aramızda departman ve UET sözcüleriyle kararlar almaya başladık. Dedik ki biz bu parayı bir şekilde alacağız. Bu fabrikanın durması gerekiyorsa bu fabrikayı durduracağız. Fabrikamızda 8 tane departman var: Dedik ki her departmana bir tane departman sözcüsü seçelim. UET sözcülerinden vardiya sözcüsü, departmanın vardiya sözcüsünden, departman sözcüsünü seçelim dedik. Ben kendi vardiyamdan vardiya sözcüsü seçildim, sonra da mekanik atölyesinden oranın departman sözcüsü seçildim....Dedik ki bundan sonra bu süreci örgütlü bir şekilde götüreceğiz. Ve OYAK-Renault'nun Türk Metal'den ve MESS'ten bir şekilde bu parayı almasını sağlayacağız diye çıktık yola. (Mustafa, Metal, 35)

Devamlı iletişim halinde olduğumuz için kendi kendine bir örgütlenme oluştu. Her departmanda UET sözcüleri, o UET sözcülerinin bağlı olduğu departmandaki bir departman sözcüsü. Otomatik olarak bir örgütlenme çıktı. Aslında göz göre göre oldu bu. Bunlara işveren müdahale etmedi o dönemde. Sendikanın ağzını açacak bir durumu yoktu. Çok büyük bir hata yaptılar. Gelip bunun açıklamasını dahi yapamadıkları için buna da müdahale edemediler. (Emrah, Metal, 36)

Türk Metal'in sendikal demokrasiden uzak yapılanması, işçilerin taleplerini sıklıkla göz ardı etmesi, fabrika içi iletişim kanallarının kapalı olması, yıllardır işçilere uygulanan baskılar, sendikal tercihin yalnızca kâğıt üzerinde kalması gibi unsurlar, direnişe katılanların Birleşik Metal İş sendikasını tanımasında aracı olmuştur. Direniş öncesinde ve sonrasında sendikaya karşı tavır ve tutumlarda değişiklik meydana gelmiştir. Üçlü bir aşama halinde seyreden bu dönüşüm süreci şöyle özetlenebilir. İşçiler eylemlere sendikasızlık talebi ile başlamışlar, ardından Türk Metal'den istifa etmişler ve son aşamada Birleşik Metal İş'i yavaş yavaş tanımaya ve bu sendikaya üye

olmaya başlamışlardır. İşçiler, bu sendikayı tanıma süreçlerini görüşmeler esnasında şöyle anlatmışlardır:

Artık biz OYAK-Renault'da Türk Metal sendikası ile yürümek istemiyorduk, yapılan bir haksızlık vardı ve aslında sendika da istemiyorduk. Çünkü o zaman biz Birleşik Metal'i tanımiyorduk, bilmiyorduk yapısını, demokratik anlayışını falan. (Mustafa, Metal, 35).

Biz Türk Metal'deyken sendikanın ne olduğunu bilmiyorduk. Onları gördük, sonra geldik buraya, örgütlü bir sendikayla hareket ettiğimizde gerçek anlamda sendikanın ne olduğunu Birleşik Metal'de örgütlenme yaptığımızda gördük. (Mustafa, Metal, 35).

OYAK-Renault'daki 5000 kişi Birleşik Metal'i takip etmedi. Nasıl bir sendika olduğunu bilmiyordu. Eylemlerden sonra içerideyken biz diyalog kurduk Birleşik Metal'le. Onlar bize kendilerini anlattılar. Biz de gidip işçiye anlattık. (Emrah, Metal, 36)

Dedim arkadaşlar biz bu mücadelenin içine girdik ama ben şimdi Birleşik Metal'in şubesine gidiyorum. Bunlar kim, bir öğrenelim, tanıyalım. Hiç uyumadan sabahtan akşama kadar oraya gittim, onlarla mesai harcadım. Sosyal medyadan takip ettim, internetten araştırdım o eski Kavel grevlerini, DİSK'in kapatılma süreçlerini... Birleşik Metal İş gerçekten takdir edilecek büyük bir sendikaymış... Hani bir laf vardır ya siz geçmişinizden utaniyorsunuz ama biz gurur duyuyoruz diye, hakikaten öyleymiş. (Selim, Metal, 33).

Ben Renault fabrikasını sağlık problemlerimden dolayı bir nevi silmiştim. ta ki direnişe kadar. Direniş olduktan sonra içerde bazı şeyleri değiştirebileceğimize inandım. Bunu da Birleşik Metal'le yapabiliriz, angajmanlara düzenleme getirebiliriz dedim. Tam fabrikaya ısınmaya başladım tekrardan, bu sefer de işimizden olduk. (Tamer, Metal, 34).

Üç direniş sendikal ilişkiler ve örgütlenme çerçevesinde değerlendirildiğinde farklı dinamik ve mekanizmaların belirleyici olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Özetlemek gerekirse SEKA direnişinde; işçi sendika dayanışması, fabrika içinde işçi yönetici kaynaşması, güçlü sendikal ilişkiler ön plan çıkarken, TEKEL direnişinde; sendikanın kısmi desteğiyle başlayan bir eylem, özelleştirme karşıtı işçiler, direnişin karşısında duran bir konfederasyon, çadır kentte zorlu koşullarda yaşam koşullarını varlığı söz konusudur. Metal direnişinde ise toplu iş sözleşmesiyle başlayan yetki karmaşası süreci, sendikaya karşı birikmiş bir öfke ve sendikanın tüm baskılarına rağmen başarılı bir örgütlenme mücadelesi ön plana çıkan unsurlardır.

Türkiye'de işçi hareketlerini incelerlerken, sendikaların sermayenin saldırıya geçtiği dönemlerde bir direniş odağı olarak ne kadar işlevsel oldukları, ücretlilik

sistemine karşı nasıl bir mücadele verdikleri gibi sorular sormak oldukça anlamlıdır. Ayrıca, sendikaların toplumsal muhalefet karşısındaki tutumu, sendika üyesi olmayanlara karşı yaptığı çalışmalar, ezilen ve sömürülen sınıfın üyelerinin kurtuluşu için gösterdiği çabanın da sorgulanması gerekmektedir. Sendikalar bu bağlamda incelendiğinde, kısa bir dönem dışında, bu tür işlevleri yerine getiremediği, bu sebeple de bu yapıların günümüzde yaşam mücadelesi verdiği gözlemlenmektedir. Bu durum ise sendikaların artık yeni stratejiler benimsemesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Çok küçük parçalar halinde olmakla birlikte, sınıfın geleceğine dair umut verici oluşumlar bulunmaktadır. Bu küçük oluşumların gelişmişliği ve edindiği güç, Türkiye işçi sınıfının geleceğine şekil verecek bir etken olma ihtimalini taşımaktadır (Akkaya, 2002: 93-94).

Sendikaların yapısal dönüşümlere ihtiyaçlarının olduğu hayli açıktır. Bu dönüşümde iletişim araçları önemli roller üstlenebilir, ancak sendikaların öncelikle işleyiş şekilleri, örgütlenme düzeyleri gibi konularda eski yöntemleri bir kenara bırakmaları gerekmektedir. Bu yenilikler hayata geçirildikten sonra, söz konusu dönüşüm ve yenilikleri destekleyecek iletişim araçları da sendikal süreçlere dâhil edilmelidir. Dolayısıyla, sendikal hareketin ihtiyaç duyduğu silkinme, yenilenme ve atılım açısından bakıldığında “e-sendika”, “siber sendika” ya da “ sanal sendika” çözümün bizzat kendisi değil, çözüme giden yolda bir aracı olabilir. Başka bir ifadeyle silkinme ve yenilenme siyasal ve sosyal temellere sahiptir, yeni iletişim teknolojileri ise sendikaların belirledikleri çözüm yolları için uygun bir şekilde kullandıkları sürece işlevsel olup, bu dönüşüme katkıda bulunabileceklerdir (Yücesan –Özdemir, 2009: 51).

5. 2. DİRENİŞTE SENDİKA VE İLETİŞİM PRATİKLERİ

Bu bölümde sendikaların, direniş esnasında üyeleri olan işçilerle ve kamuoyuyla nasıl iletişime geçtiği tartışılacaktır. Sendikaların, iletişim araçlarını direniş sürecine dâhil edip etmediği, ettiyse bunu nasıl uyguladığı ve son olarak işçilerin kamuoyuna ulaşma çabaları üzerinde durulacaktır. İşçilerle yapılan görüşmeler sonucunda iki eğilim tespit edilmiştir. Selüloz-İş, dönemin iletişim araçlarını çok etkili bir şekilde kullanırken, Tek Gıda-İş ve Türk Metal işçilerin taleplerini yeterli ölçüde karşılayamamıştır.

5.2.1. Sendikaların İletişim Araçlarını Kullanma Biçimleri

Sendikalar, ana akım medyada sıklıkla temsil edilen toplumsal örgütler değildirler. İşçi sınıfı ve emek- sermaye çelişkisine dair bir yayın çizgisine sahip alternatif mecralar dışında sendikalarla ilgili içeriklere rastlamak pek olası görünmemektedir. Sendikalar karşı bir hegemonya yaratma potansiyelini göz önüne alınarak hem zayıflatılmakta hem de zayıflamaktadır. Sendikacılığa bu imajın yüklenmesinde medyanın önemli bir payı mevcuttur. Medya sendikaları nadiren temsil etmekte, kapsamına dâhil ettiğinde de sendikaları “şiddet” ve “anarşi” gibi eski yöntemleri benimseyen “arkaik” yapılanmalar olarak kurgulamaktadır (Yücesan Özdemir, 2014: 264). Medyada yeterince temsil edilmeyen sendikaların, iletişim araçlarını sendikal işlerin yürütülme süreçlerine dâhil etmeleri de düşük seviyelerde izlemektedir.

SEKA, TEKEL ve Metal direnişlerine katılan işçiler, direnişleri boyunca hem kendi aralarında hem sendikayla hem de kamuoyuyla kapsamlı ve bilgilendirici bir iletişim kurabilmek adına özgün yöntemler geliştirmişlerdir. Zira söz konusu

direnışlerin halka ulaşmaması, yapılan eylemlerin halk desteğinden yoksun kalması ve meselenin iç yüzünün anlatılamaması, işçiler tarafından direnişin başarısını olumsuz yönde etkileyecek unsurlar olarak değerdendirilmiştir.

Sendikaların, üyeleri olan işçilerle direnişte nasıl iletişim kurduğunu anlamaya yönelik olan bu bölümde, üç farklı eğilim tespit edilmiştir. İletişim araçlarının kullanımına olumlu bakan ve bu anlamda direnişe destek veren tek sendika Selüloz- İş olmuştur. Tek Gıda-İş işçinin iradesini hiçe sayan, yoğun hiyerarşik yapıların ağır bastığı bir sendikal pratiğe sahiptir. Dolayısıyla direniş sırasında işçilerle kurduğu iletişim de oldukça sınırlı kalmıştır. Türk Metal ise işçilerle direniş sırasında çeşitli yöntemlerle iletişim kurmaya çalışsa da, bu çaba daha çok Birleşik Metal-İş'i karalamaya ve eylemin meşruiyetini zedelemeye yönelik olmuştur.

Yücesan Özdemir'in sendikaların yeni iletişim teknolojilerini nasıl kullandıklarını incelediğı "Emek ve Teknoloji" adlı çalışmasında birçok sendika uzmanı ve yöneticisiyle görüşülmüştür. Çalışmada tespit edilen eğilimlerden birisi de, yeni iletişim teknolojilerini yeterli derecede kullanmayan sendikalarda yönetimin bu konudaki eksik kalmasıdır. Çalışmada görüşülen sendika yöneticilerinin birçoğı işçi kökenlidir ve yine birçoğunun çevrimiçi ortamlarla bağları oldukça azdır. Bu sebeple de teknolojinin sağlayabileceğı katkılara dair yeterince bilgileri yoktur. E-posta veya internet kullanımını bilmeyen ve bu konuda özeleştirici çok sayıda şube / sendika yöneticisi mevcuttur. Türk Metal yöneticisi şöyle aktarmaktadır:

İlkokulu gaz lambasıyla okumuş birisiyim. Meslek lisesi mezunuyum. Tezgah başından gelmiş birisiyim. Biz zaten sosyolojik vakayız. Bizim nesil, gaz lambası ile ilkokul okuyup, bugün bu teknolojilere kadar gelen, bu kadar değişim yaşayan bir nesil. 30-35 yılda bu kadar büyük değişimler oldu. Bu kadar uyabilmemizi bile sosyolojik vaka olarak görüyorum (Yücesan-Özdemir, 2009: 70-71).

Çalışmada incelen ve kronolojik olarak en eski direniş SEKA bağlamında, sendikal ilişkiler birçok fabrikadakinin aksine güven ve samimiyet üzerine kurulmuştur

ve hiyerarşik yapılanmalardan uzaktır. Buna ek olarak, SEKA direnişinde işçiler sendikadan bekledikleri desteği fazlasıyla almış, sendika işçilerin belirsiz olan geleceğini netliğe kavuşturmak için gerekli çalışmaları yapmıştır. Öncelikle fabrika içinde işçilerle güvene dayanan, demokratik bir bağ kurmuş, ardından eylem sırasında kamuoyuna ve gerekli mercilere ulaşmak için çalışmalar başlatmıştır. İşçiler, Selüloz-İş'in iletişim araçlarını kullanma biçiminin, direnişin özellikle İzmit halkının gözünde haklılığını kanıtlamasına katkıda bulunduğunu düşünmektedir. Zira SEKA'nın tamamen kapatılmasından önce bu fabrikanın zarar ettiği iddiaları sık sık dolaşıma sokulmuştur. Sendika birçok anlamda işçilerin mücadelesinde ciddi bir dayanak noktası işlevi görmüştür. Hem bu algıyla mücadele etmiş, hem de işçilere her türlü yardım ve desteği sağlamıştır. İşçilerin eylem esnasında kurdukları e-posta ağına sendikanın verdiği desteği çalışma sırasında işçiler şöyle aktarmıştır:

İşçiler o ağı kurdu ama sendika destekledi. Sonuçta kapatılmış bir sendikaya internet ağı kurma şansı yok. (Ahmet, SEKA, 57)

Bizi bir araya getirip örgütleyen, böyle bir şey yapmamız gerektiğini izah ettikten sonra ona destek veren sendikaydı. Buraya telefon bağlanmasını, internet gelmesini karşıladı. Maddi olarak da interneti telefon faturasını zaten sendika karşıladı. (Yakup, SEKA, 51)

SEKA direnişinde, sendika basının katkısını anlamlı ve değerli bulduğu eve eylemi destekleyen haberler yaptığı için yerel basından özellikle Bizim Kocaeli gazetesinin alınmasına destek vermiştir. Bununla birlikte bu durumun aksinin yaşandığı zamanlar da olmuştur. Zira bazı yerel gazetelerde SEKA'nın kapatılması gerektiğine ve uzun zamandır zarar ettiğine dair haberler çıkmıştır. Yaratılmak istenen bu algıyla sendika ve işçiler uzun süre mücadele etmişlerdir. Böylesi gerçeklikten uzak haberlere bir sendika yöneticisinin nasıl tepki verdiğini eski bir SEKA işçisi olan Erdal şöyle anlatmaktadır:

Kırmızı Kocaeli'nde ters bir haber çıkmıştı bizimle ilgili. Her akşam gelirdi içeride dağıtılırdı, sendika onları toplu alırdı. O gazeteyi yırttı bundan sonra Kırmızı Kocaeli gazetesi alınmayacak ve o gazetenin dağıtıcısı da giremiyordu içeriye. (Erdal, SEKA, 53)

TEKEL direnişinde ise sendikanın iletişim araçlarını kullanma pratikleri SEKA'dan oldukça farklıdır. Görüşmeye katılan işçiler, genel anlamda sendikanın iletişim araçlarını yeterince kullanmadığı fikrini savunmaktadır. Özellikle Tek Gıda İş'in bağlı olduğu konfederasyon Türk İş'in gerekli desteği vermediği yönünde paylaşımlar yapılmıştır. TEKEL direnişi ve öncesinde sendikanın işçileri bilgilendirme, haber alma ve verme gibi durumlarda çok aktif olmadığı, zaman zaman sendika temsilcileri aracılığıyla işçilere ulaşıldığı belirtilmiştir. İşçilerin sendikanın iletişim kurma pratiklerine dair memnuniyetsizlikleri çalışmamıza şöyle yansımıştır:

Sendikanın kendi web siteleri vardı. Web sitelerinde doğru dürüst bir haber yapıldığını görmedim. Web sitelerine bakardık fırsat buldukça ne haber var diye. O dönem çok haber yoktu. Basına “gelin görün buradaki durumu, haber yapın” gibi iletişim içinde olduklarını zannetmiyorum. (Seyfi, TEKEL, 47)

Genelde yazılı olarak gelirdi haberler. Sendika temsilcileri işçileri bir araya toplardı, durumu bildirirdi. Böylelikle iletişim kurulurdu. İletişim aracı kullanmadık tabi. (Bedri, TEKEL, 43)

Görüşülen işçilerden bazıları ise sendikanın iletişim araçlarını kullanma ya da eyleme desteğe gelen bazı gruplarla işçilerin görüşmesi konularında baskıcı bir tutum sergilediğini belirtmişleridir:

Siz, bizim beyanımız dışında olana itibar etmeyin diyorlardı. Solun çeşitli fraksiyonları yardımcı olmak için geliyorlardı. Kemalistler, Atatürkçüler işçi sınıfından beklentisi fazlaydı. Sendika fraksiyonlara itibar etmeyin tarzı söylemlerde bulundu. (Serhat, TEKEL, 49)

Sıcak bakmıyordu, engelleyici pozisyonda bulunuyorlardı. Çok sağlıklı olmayacağını, bunların yanlış bilgilendirmelerle sizi kötü yönle taşıyabileceğini empoze ederek bizi engellemeye çalışıyorlardı. Temsilcilikler aracılığı ile bizi engellemeye çalışıyordu. Ancak başka şekilde bizim röportaj vermemizi engel olmazdı. Çünkü bize böyle bir yaptırım hakkı yoktu. Sözlü olarak sadece temsilcileri, başkanları aracılığıyla, bu iletişim araçlarını kullanmayın yarın bir gün sıkıntı yaşarsınız. (Talip, TEKEL, 50)

Metal direnişinin başlangıç noktalarından birini oluşturan sendikal baskı, işçilerin yönetimden bağımsız bir şekilde kurdukları çeşitli iletişim ağlarında da kendini göstermiştir. Bunun yanı sıra Türk Metal hiçbir zaman işçilerle bir araya gelmek, onları yönetim mekanizmalarına dâhil etmek için çaba gösteren ve sendikal demokrasiyi var

etmeye çalışan bir sendika niteliği taşımamıştır. Dolayısıyla etkin bir iletişim ağına sahip olmamış, baskıcı ve hiyerarşik bir yönetim politikası benimsemiştir. Bu durumu eylemde basın sözcülüğü yapmış Emrah ve Mustafa şöyle özetlemektedir:

Türk Metal'deyken kesinlikle bir iletişim aracı üzerinden haberleşmemiz yoktu. Onlarda bu kapasite de yoktu bunu düşünebilecek. Biz kullanmaya başladıktan sonra benzerlerini oluşturup kendi aralarında diyalog kurmaya çalıştılar. (Emrah, Metal, 36)

Ben Türk Metal'in Facebook sayfalarını bile bilmiyordum. Şu anki Facebook sayfalarını da bu olaylardan sonra kurdu. (Mustafa, Metal, 35)

Türk Metal işçilerle sendika arasında aktif bir iletişim ağı kuramadığı gibi, mevcut imkânlarını ise işçilerin büyük emeklerle kurdukları iletişim ağlarına sızmaya, bunları zayıflatmaya ve sosyal medyayı aktif olarak kullanan işçileri fişlemeye çalışarak kullanmıştır. Bu baskıların bir örneğini yaşayan eylem sözcüsü Mustafa, deneyimini şu şekilde paylaşmıştır:

Benim Whatsapp grubumdan iki tanesi vatan haini çıktı. Türk Metal'in adamlarıymış. Baştan beri gizlilermiş. Benim Whatsapp grubumdaki bütün isimleri OYAK-Renault yönetimine verip işten atılmalarına sebep olan onlar. 82 arkadaşımız atıldı. (Mustafa, Metal, 35)

Türk Metal sendikası, sosyal medyada kendi lehine olmayan içerikleri kimlerin paylaştığını tespit edip bu kişilere gözdağı vermeye çalışmıştır. Görüşmeler sırasında işçiler Türk Metal'in söz konusu araçları nasıl kullandığını, ne tür baskıların yaşandığını şu cümlelerle özetlemiştir:

Kendine hizmet edene amenna, ama propaganda yapsın, ona karşı bir eylemlilik hareketi içine girsin takip ettirmez. Türk Metal bizim MİB'i kullanmamıza müsaade etmiyordu. Zaten MİB'i kullananları da deşifre eden Türk Metal'dir. (Mustafa, Metal, 35)

Klavve delikanlılığı yapıyorlar, araştırıyorlar kim nereyi beğenmiş, yorum yapmış. Karısını arıyor adamın, kocan öyle böyle yapıyor, bak iş akdi feshedilir, anasını arıyor ya, ne demek. Benim köylüm Coşkunöz'de çalışıyor. Karısı hamile. Gecenin bir yarısı sendikacı karısını arıyor. (Selim, Metal, 33).

İşverenin mutlak otoritesi yalnızca üretim alanında değil, sosyal ilişkilerde de var olmuştur. Herhangi bir hukuki metinle sınırlandırılmamış bu ilişki türü işçilerin tahammül edemeyeceği düzeylere ulaşmıştır. Bu ağırlığın üzerinde bir de kara listeler

hazırlanmış ve sendika serbestisini savunmaya devam eden ve işten çıkarılan işçilerin isimleri sektördeki diğer işverenlere bildirilmiştir. Böylelikle “sakıncalı” işçilerin iş bulması engellenmek istenmiştir (Özveri, 2016: 707). Özveri’nin bu tespiti, yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere, Türk Metal’in sendikacılık anlayışı ile büyük oranda örtüşmektedir.

Eylemlerden sonra Türk Metal sendikası da kendisine ait bazı Facebook sayfaları oluşturmuş ve buradan kendi hedef kitlesine ulaşmaya çalışmıştır. Ne var ki bunu yaparken dahi, MİB ve benzeri sayfaları hedef almışlardır. Direnişte işçilerin öncüsü konumunda olan Mustafa bu sayfalardan şöyle bahsetmiştir:

Şu an Türk Metal’in kurduğu üç dört tane resmi sayfa var. Biri Yalancı MİB- Zoruna mı gitti MİB.. Sonra Türk Metal Renault işçileri diye bir sayfa var. OYAK-Renault Dayanışma diye bir sayfaları var. (Mustafa, Metal, 35)

Türk Metal söz konusu sayfaları aracılığıyla, Birleşik Metal’e ve burada örgütlenmek isteyen işçilere yönelik sözlü saldırılarda bulunmuştur. Bu sayfalar arasındaki çekişme ve uzlaşmazlık, fabrikada bu oluşumları takip eden işçiler arasında da gerginliğe sebep olmuştur. Bu durumu deneyimleyen ve Mayıs eylemlerinden sonra fabrikada ikinci kez eylem yapılmasıyla beraber işten çıkarılan Tamer durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Onların takip ettiğim şey eylemlerden sonra oldu. O da “Yalancı MİB”. Eylemlerden sonra oradan karalamaya başladılar, arkadaşları fişlediler yeri geldiğinde. BM’ye sözcülük yapanlar, Birleşik Metal’in nasıl bir sendika olduğunu anlatıyor. Belli insanları orada isim olarak yazıyorlardı. Senin işin gücün yok mu? Sen niye postanda değilsin de millete BM’yi savunuyorsun anlatıyorsun gibisinden böyle şeyler yazıyordu. (Tamer, Metal, 34).

İşçiler, Türk Metal ile direniş sonrası örgütlenemeye başladıkları Birleşik Metal İş sendikasını iletişim kurma, baskıcı / demokratik tutum ve sendikal demokrasi gibi konularda sık sık karşılaştırmıştır. Sonuç olarak Türk Metal genel anlamda ağır, hantal ve hiyerarşik ilişkilerle tanımlanırken, Birleşik Metal İş ise demokratik, iletişime açık, işçi hakkını gözetken bir sendika olarak anılmıştır:

Birleşik Metal, Türk Metal'den çok daha iyi. Sadece üyesi olduğum için değil onlardan çok daha aktif kullanıyorlar, kesinlikle daha demokratikler. En azından adamlar genel başkanını seçiyorlar, atama usulü gelmiyor. (Emre, Metal, 36)

Türk Metal, Vatan millet Sakarya bakıyor. Paylaşımlarına da bakın. Hep bayrak, vatan, inşallah, maşallah var. Ama öbür tarafta neyse o var. Dava ne, amaç ne? Beni bilgilendirecek misin, sen onu yap. Birleşik Metal'in sayfaları var mesela. (Selim, Metal, 33)

Birleşik Metal İş işçilerin sosyal medya kullanımları karşısında Türk Metal gibi baskıcı bir politika izlememiş, işçileri fişleme yoluna gitmemiştir. Aksine sendikal faaliyet konusunda bilgilendirme, haberleşme amacıyla bu tür mecraların kullanımını teşvik etmiştir. Ancak sendikaya ve sendikal faaliyetlere zarar verebileceğini düşünülen içerikleri ise, paylaşımı yapan kişilerle tartışıp, yanlış bulunan noktaları gerekçeleriyle açıklığa kavuşturmuştur. Bu da işçilerin gözünde sendikanın değerini artırmıştır. Buna benzer bir durumu tecrübe eden Selim, itham içeren bir sosyal medya paylaşımı üzerine bir işçiye sendikanın verdiği tavsiyeyi şöyle anlatmaktadır:

En iyi iletişim, haberleşme kendi şeylerimizden bakalım. Birleşik Metal 5 Mayıs şubesi siz Facebook sayfasından bakın diye tavsiyede bulunulduğunu biliyorum. Bu da bence sağlıklı bir öğüt. Belli ki ilerlemek için buradan takip edin, buna göre hareket edin dediğine inanıyorum. (Selim, Metal, 33).

Üç direniş içerisinde iletişim araçlarını en etkili biçimde kullanan Metal Direnişi işçileri olmuştur ve hemen hemen her biri söz konusu araçların direnişe getirdiği katkıların yadsınamayacak ölçüde büyük olduğunu düşünmektedir. Bu, elbette teknolojik determinist bir tespit olarak okunmamalıdır, burada amaç teknolojiyi yöneten sermaye ve onu üreten emek arasındaki çelişkiyi görmezden gelmek veya bu ilişkiyi indirgemeci bir tavırla yansıtmak değildir. Fakat işçilerin önce kendileri gibi diğer emekçilere ardından kitlelere ulaşmasında önce kendi Whatsapp grupları ve Facebook sayfalarının, ardından işçi yanlısı haberler üreten yerel ve ulusal gazetelerin payı büyüktür. Sendikalar ise bu sınavda işçilerden SEKA direnişi haricinde geçer not alamamıştır.

5.2.2. Sendika-İşçi İletişimi

Türkiye'nin ana akım sendikacılığı; aşırı merkezileşmiş, otoriterleşmiş, işçilerle ilişkileri ve bağları kopmuş, ağır işleyen, anti demokratik nitelikleri ile tanımlanabilir (Çelik, 2015). Bu yapılanmalar doğrultusunda, sendikaların işçileri ile kurulacak iletişimin görece geri planda kaldığını söylemek yerinde olacaktır.

Görüşmelerde, sendikaların üyeleriyle hangi araçlar üzerinden ve ne sıklıkla iletişime geçtiği sorulmuştur. Bunun karşılığında verilen cevaplar bağlamında, iki genel tutumdan bahsetmek mümkündür. İşçiyi, üretimin ayrılmaz bir parçası olarak gören Selüloz –İş'in katılımcı ve demokratik tavrı ve Tek Gıda İş ile Türk Metal'in baskıcı, buyurgan tavırları ve katı hiyerarşik yapılanmaları. SEKA kâğıt fabrikasının yapısal koşulları (çiraklık okulu, işçilerin yıllardır süregelen arkadaşlıkları vb.) ve sendikanın genel merkezinin İzmit'te oluşu sendika işçi iletişimini kolaylaştıran unsurlar olmuştur. Dolayısıyla, sendikanın işçilerle haberleşmek, onları bilgilendirmek için ciddi bir çaba sarf etmesine çoğu zaman gerek kalmamıştır. Bunun sebebi ise işçiler ve sendika yetkililerinin zamanlarının büyük kısmını beraber geçirmiş olmalarıdır. Bu sağlam bağa dair aşağıdaki alıntılar fikir verici ve durumu açıklayıcı niteliktedir. Selüloz-İş üyeleri, sendikalarıyla nasıl haberleştikleri ve hangi iletişim biçimlerini kullandıklarını şöyle aktarmışlardır:

Bizim sendikacılarımız zaten yapmış oldukları toplantıların sonuçlarını bize gönderiyordu. Buradaki görevli arkadaşlarımıza anlatıyorlardı. Onlar bizi bilinçlendiriyorlardı. Herhangi bir ziyaretçi geldiğinde ya da bir açıklama olacağı zaman toplanma yerimiz yemekhane salonumuzdu. (Erdal, SEKA, 53)

Yemekhanede her zaman toplantı olurdu. Gece gündüz yani ... Her hangi bir olay olduğu zaman hemen o an ... Hep toplanırdık orada bir şey duyurulacağı zaman. (Yakup, SEKA, 51)

Benim haberdar olmadığım bir gelişme olmuyordu. Ne olmuş, hangi gazeteci gelmiş herkes biliyordu. Çünkü dediğim gibi çok iç içeydik. (Ozan, SEKA, 38)

TEKEL ve Metal direnişlerinde yer almış işçiler ise, sendikalarının iletişim araçlarına yeterince önem vermediklerini, çok sık olmamakla beraber daha ziyade

geleneksel yöntemleri kullandıklarını belirtmişlerdir. TEKEL direnişinde işçiler ile sendika arasında kapsamlı, bilgilendirici ve demokratik bir iletişim türünün varlığından söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Tek Gıda-İş sendikası, eylem öncesinde işçilere temsilcileri aracılığıyla ulaşmıştır. Bunu yaparken de zaman zaman kısa mesaj kullanmayı, zaman zaman da sözlü bildirimleri tercih etmiştir. Eylem öncesi sendikanın işçilerle olan irtibatını Bafra Yaprak Tütün işletmesinden Serhat, Talip ve Samsun Sigara Fabrikasından Seyfi şöyle anlatmıştır:

Tek Gıda iş sendikası bize mesaj da gönderiyordu. Bunu çok fazla kullanmıyordu. Sadece sözlü olarak kullanmayı daha çok tercih ediyordu. Çünkü yazılı metinlere ya da resmi belgelere dayandığında sıkıntıya kalabileceği düşüncesiyle sözlü olarak kullanıyordu genelde. (Talip, TEKEL, 50)

İş yeri temsilcileri vardı. Temsilciler ama yemekhanelerde ama molalarda verilmesi gereken bir haber varsa veriyordu. Sürekli iç içeydik o temsilciyim diyen arkadaşlarla. Ama onlara da yukarıdan ne denmişse onu satıyorlardı. (Serhat, TEKEL, 49)

Onların yaptıkları bir şey olduğu zaman şube başkanlarına söyler, şube başkanı ya gelir kendisi direk söyler ya da temsilci aracılığıyla söyler. O şekilde irtibatta kalıyorduk (Seyfi, TEKEL, 47)

Topluca eyleme geçildiğinde ise, eylemin yapısal koşullarına bağlı olarak işçi sendika iletişim formu da kısmen değişiklik göstermiştir. Çadır kentte eylem sürerken, işçilerle beraber orada bulunan sendika yetkilileri bizzat bildirim ve duyuru paylaşımları yapmışlardır. Sendikanın görece daha geleneksel yöntemleri nasıl kullandığını Ballica Sigara Fabrikasından Seyfi şöyle anlatmaktadır. “Akıllı cihazlar yoktu o zaman. Eylem sırasında biz hep aynı yerdeydik. Dolayısıyla bir haber verilecekse orada megafonla söylenir ya da bir biriyle iletişim kurmak için telefon kullanılır. Onun dışında iletişim aracı yoktu”.

Benzer biçimde Türk Metal’de de söz konusu aygıtlar sendika yetkilileri tarafından yoğun olarak kullanılmamış, işçileri yönetim süreçlerinin parçası haline getirmemiştir. Bir diğer deyişle, Türk Metal işçilerle sık sık iletişim kuran ve yetki süreci, temsilci seçimleri gibi konularda işçinin sesine kulak veren bir sendika

olmamıştır. Türk Metal direnişe iletişim araçlarını dâhil etme girişimleri olmuş olsa da, bunu Birleşik Metal- İş'i karalamak ya da işçilere eylemleri sona erdirmeleri için gözdağı vermek adına yapmıştır. Türk Metal sendikası direnişteki Ford işçilerine gönderdiği mesajda sol örgütler aracılığıyla Türkiye'nin hedef alındığını öne sürerek "vatansever" işçilerin buna fırsat vermemesini, hakları için sürdürdükleri direnişi bırakmasını istemiştir. Mesajın içeriği ise şöyledir:

Değerli üyemiz, küresel güçler TKP, EMEP, BDP, HALKEVLERİ, KIZILBAYRAK, DHKPC, DEV YOL, DEV SOL, KESK, DISK, MIP, MID gibi işbirlikçi hain SOL örgütleri kullanarak ülkemizin sürekli gelişen, büyüyen ekonomik yapısı hedef alınmıştır. Sürekli gelişerek büyüyen ekonomik yapıyı engellemek için aramıza sızan militanları aracılığı ile iş yerlerinde kaos, kargaşa yaratıp iş barışının bozulması istenmektedir. Ülkesini, milletini, işini, iş yerini seven tüm VATANSEVER üyelerimizin bu doğrultudaki yaklaşımlara fırsat vermemelerini önemle rica ederim (www.sendika.org).

Yeni iletişim teknolojilerini pek nadir kullanan Türk Metal, bu aygıtları kullandığında eylemin meşruiyetini zedelemek ve Birleşik Metal'i zayıflatmak amacı gütmüştür. Selüloz-İş haricinde, diğer sendikalar ana akım sendikacılığın dışına çıkamamışlardır.

5.2.3 Sendika-Kamuoyu İletişimi

Sendikaların kamuoyuna ulaşma ve kamuoyunu bilgilendirme çabası incelendiğinde, Selüloz İş bu konuda en çok çaba sarf eden sendika olarak öne çıkmıştır. Sendikanın işçilerle ilişkisi neredeyse sorunsuz şekilde ilerlemiş ve uzlaşmazlıklar ve çekişmeler yok denecek kadar az yaşanmıştır. Sendika aynı zamanda basın mensuplarıyla işçiler arasında bir köprü işlevi de görmüştür. Bu da sendikanın, eylemin kitlelere ulaşmasındaki çabasının bir nevi göstergesidir. Her ne kadar işçiler kendilerini fabrikaya kapatmış olsalar da, sendika dış dünyayla kurulacak bağlarda

katalizör görevi görmüştür. Direnişte yer alan eski SEKA'lı Ozan bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır:

Hatta röportaja gelen arkadaşlar için, iyi bir şekilde ifade edebilecek olan arkadaşlar gel bununla konuş şeklinde yönlendirilirdik. (Ozan, SEKA, 38)

Benzer şekilde sendika, işçilerin ulusal kanallarda canlı yayınlara çıkmalarını sağlayacak adımlar atmıştır. Bu yayınlardan birine katılan ve sendikal görevi olan Yusuf, bu deneyimini çalışma sırasında şöyle aktarmıştır:

Ben Show TV'de canlı yayına katıldığım zaman genel başkanımız görev verdi. Buradan CNN'e gittik. Necmi ile beraber gittik gene, sosyalist, ÖDP'lidir. Muhalif olmasına rağmen. Siyasi bir oluşum değiliz ama onunla beraber bize görev verdi. (Yusuf, SEKA, 45)

İşçiler, direniş esnasında, sendikaların kamuoyuyla iletişime geçmesini; direnişi güçlendirecek ve eylemin temel taleplerini anlatacak bir güç olarak değerlendirmişlerdir. Ne var ki, Selüloz-İş, bu desteği fazlasıyla sağlarken, Tek Gıda-İş ve Türk Metal, bu anlamda direnişteki işçilere yeterli desteği sağlamamıştır. Zira bir önceki bölümde de Tek Gıda-İş ve Türk Metal'in hem direniş öncesi hem de sonrasında, iletişim araçlarının kullanımına karşı mesafeli ve zaman zaman baskıcı bir tavır tutunduğu gerçeğinden bahsedilmiştir. Buna ek olarak, Metal direnişi doğası gereği sendika karşıtı bir eylem olduğu için işçiler Türk Metal'in bu eylemi destekleyici bir tutum sergileyeceğine dair hiçbir beklenti içine girmemişlerdir. Türk Metal, genel anlamda işveren sendikası güdümünde siyasasını belirlemiştir. Sonuç olarak, bu iletişim pratiğinde yine üyelerinin de memnuniyetle bahsettiği Selüloz –İş sendikası başarısıyla öne çıkmıştır. Diğer iki sendikanın katkıları ya hiç yoktur ya da yok denecek kadar azdır.

5.2.4. İşçi Kamuoyu İletişimi

İşçi kamuoyu iletişimi ise hem geleneksel yollardan hem de internet forumları üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. SEKA ve TEKEL eylemlerinde kamuoyu oluşturmak ve bu fabrikaların geleceğine dair bir farkındalık yaratmak adına çeşitli internet siteleri ve sayfaları kullanılmıştır. SEKA’da www.sekaizmit.com adlı site kullanırken, TEKEL direnişinden önce www.tekelciler.com adlı site özelleştirmenin sonuçlarını halka ulaştırmayı hedeflemiştir.

2005 yılında İzmit’te gerçekleşen SEKA direnişi esnasında, dönemin teknolojik şartlarına rağmen, kapsamlı bir bilgilendirme ve bilgi alma ağı kurulmuş, bu sistem sayesinde öncelikle İzmit özelinde bir kamuoyu yaratılmıştır. Bu site işçileri örgütlemekten ziyade İzmit halkına bu eylemin meşruiyetini anlatmayı ve direnişe destek toplamayı hedeflemiştir. Söz konusu iletişim ağının eylemin yerelde yayılmasında ve ulusal çapta ses getirmesinde önemli hizmetleri olmuştur. Bu sistemin kuruluş aşamaları, gerekçeleri ve içeriği iki eski SEKA işçisinin sözlerine aşağıdaki gibi yansımıştır:

İşbölümü yaparak yazılarımızı hazırladık. Orada takip ettiğimiz bütün siteleri tarıyorduk, cevap verilecekleri ayırıyorduk.. Fabrikaya kapandık hemen, o zaman nasıl yapılması gerektiğini değerlendirdik. Ekibi oluşturduktan sonra hemen görevlendirme yaptık. İki arkadaş ile site kurulması, iki üç arkadaşımız mail sistemi için, iki- üç arkadaşımız basını takip etmek için. Mailden amaç oydu, kamuoyu oluşturmak. Bütün milletvekilleri, sivil toplum kuruluşları, yani e-postasına ulaşabildiğimiz hemen hemen herkese... Olmadığı yerde gidip yüz yüze bire bir anlatmaya çalışıyorduk. Biz e-posta yolunu yaşıyanları, hakkımızda yanlış bilinenleri, bize atılan iftiraları duyurmak amacıyla kullandık. (Yakup, SEKA, 51)

Bu siteden duyuruldu. Cumhuriyet fabrikalarına sahip çıkalım, Atatürk’ün fabrikalarına sahip çıkalım diye hep mektuplar yazıldı. (Erdal, SEKA, 53)

Onların ileri sürdükleri argümanlara karşı, bizim karşı argümanımızı yayınlıyorduk. An ve an gerçekleşen olayları, bizi ziyarete gelenleri, görüntüleri ve söylediklerinden alıntılar yaparak onları, haber sitesi gibi çalışıyorduk. (Yakup, SEKA, 51)

İşçilerin sistemin çalışmaya başladığı ilk zamanlardaki umutsuzluğu, maillerin kamuoyu yaratma konusunda yavaş yavaş başarıyı yakalamasıyla yerini inanca ve

dirence bırakmıştır. Bu inanç, işçilerin motivasyonunu artırmış, ailelerin de desteğiyle eylemler giderek büyümüştür. Maillerin zaman içerisinde kamuoyunda nasıl bir etki yarattığını SEKA'lı Yusuf şöyle aktarmıştır:

Öncelikle ben maillerin gücüne inanmadım. Yakup abi söylemeseydi çok da umurunda değil, ne bilgisayar getirirdim, ne başkana çıkardım...Yakup abinin düşündüğünü üzerinde bir sinerji oldu. Mail ile başladı ama bir anda posta merkezi oldu orası. Gelen mektupların değerlendirilmesi, basın tarama odası oldu. Basın odası, gelen gazeteler, mektuplar orada, haberleşenler orada, misafirler orada karşılanıp, öyle içeriye alınıyor. Kapılardan sığmıyoruz, o kadar yoğunuz. Maillerin tesiri bizim düşündüğümüzden çok daha fazla. Bumerang gibi oldu, döndü geri düşmanlarımızı buldu. (Yusuf, SEKA, 45).

Zamanla halkın desteğini kazanan site, kentte takip edilen ve eylemlerde önemli bir yer tutan belirleyici bir unsur olmuştur. Eylem sırasında polisler işçiler birebir karşı karşıya gelmemiştir. Fakat fabrikada işçilere desteğe gelen kadınlarla polisler arasında bir arbede yaşanmıştır. Bu durumun nasıl ortaya çıktığını ve halkın söz konusu site aracılığıyla haber almasını, eylem boyunca fabrikada bulunmuş Ahmet ve Yakup adlı işçiler şöyle aktarmaktadır:

Düşünün olay oldu, 15 dakika sonra 15 bin kişi toplandı kentte. Kim varsa geldi kadın erkek çoluk çocuk herkes. (Ahmet, SEKA, 57).

Saati belliydi polis müdahaleye başlamadan insanlar yığılmaya başladı buraya. Haber aldığımız için hemen orada verdik. (Yakup, SEKA, 51).

Bu sitenin eyleme katkısının oldukça büyük olduğu açıktır. Ayrıca bu e-posta ağı alternatif medyanın tüm özelliklerini taşımasa da egemen medya karşısında alternatif bir mecra işlevi görmüştür. Egemen medyanın tekelleşmesi ve toplumun birçok kesimine ulaşmasına karşılık, alternatif mecralar da oluşturulmakta ve belli hareketleri kamuoyuna ulaştırmaya çalışmaktadır. Chomsky ve Herman'a (2012) göre kablo ve uydu iletişimi başlangıçta ticari güç sahipleri tarafından ele geçirilmiş ve denetlenmiştir, bu iletişim türünün yaygınlaşması ve yükselişi iletişim tekeli zayıflatmış ve daha güçlü yerel gruplara alan açmıştır. ABD'de bir haftada 20.000 saat yerel ölçekte hazırlanmış program ve halkın rahatlıkla ulaşabileceği yaklaşık olarak 3.000 tane kanal mevcuttur. Kamu yararını gözetken toplumsal muhalefet hareketlerinin

bu medya imkânlarını kullanması gerekmektedir. ABD’de çok yaygın olmamakla birlikte, kullanıcıların rahatlıkla erişebildiği ve ticari amaçları olmayan televizyon ve radyo kanalları mevcuttur. Bu yerel yayıncılığa bir örnek Yukarı Provence’teki ilerici Longo Mai kooperatifleri bünyesinde 24 saat yayın yapan Radyo Zinzine’dir. Bu radyo, birbirinden bağımsız ve habersiz bir şekilde üretim yapan çiftçileri bilgilendirmiş ve aktif hale getirmiştir (Herman ve Chomsky, 2012: 370-371).

İşçilerin kamuoyuyla iletişime geçmek için izlediği yöntemler büyük oranda olumlu sonuçlar vermiş, halkın desteğiyle eylemler devam etmiştir. Bu konuda yerel bir gazete olan Bizim Kocaeli’nin katkıları oldukça fazladır. Kentte önemli bir dinamik olarak anılan bu gazete, aynı zamanda SEKA direnişine dair yaptığı haberlerle yeni muhalif bir kimlik kazanmıştır. İşçilerin çoğunluğu bu yerel gazeteden minnetle bahsetmektedir:

Bizim Kocaeli’nin çok büyük faydası oldu bize. Bu sürükleyince Özgür Kocaeli de arkasından geldi. Bir anda kentte bambaşka haberler yapmaya başlayınca herkes şaşırды, acaba ne oluyor diye. (Ahmet, SEKA, 57)

Yerel basından özellikle yerel basında Yeşil Kocaeli diye tabir ettiğimiz Bizim Kocaeli gazetesi- şu an kapalı- o destekliyordu. (Erdal, SEKA, 53)

Bizim Kocaeli gazetesinin tirajı 2000 civarındaydı direnişten önce. Sonra iki üç katına çıktı... SEKA’nın önünde gazeteci vardı. O gazeteci kamyonla gazete getiriyordu. Burada ne kadar adam varsa gazete alıyorduk. (Yusuf, SEKA, 45)

O gazeteye şükranlarımızı öyle ilettik. Başka türlü destek veremezdik zaten gidip para verme şansımız yok ... Yeni kurulmuş bir gazete idi. Gazetenin de bu kentte yerleşmesini sağlayan hadisedir. Ayrıca kentte muhalefet kültürünü, muhalefetin olması gerektiğini de buradan öğrenmiştik. (Ahmet, SEKA, 57)

Bizim Kocaeli’nin katkısı yadsınamaz Onun iki, üç muhabiri devamlı bizim ile birlikteydi, bizimle eylem yaptılar. (Yakup, SEKA, 51)

Bu fikrîsel baskınların sonucunda Bizim Kocaeli gazetesi bize tüm ekibiyle beraber ikna oldu. Orada mesela, babası SEKA’lı olan Ayhan Temiz vardı, onun tesiri büyük. Ama patron da talimat verdi. O da ikna oldu bize. Yerelde Bizim Kocaeli marş bastı, arkamızdan koşmak zorunda kaldılar, Özgür Kocaeli ve diğer Kocaeli gazeteleri. (Yusuf, SEKA, 45)

SEKA örneğinde işçi kamuoyu iletişimi kurulmaya çalışırken oldukça ilginç bir örnek yaşanmıştır. Eylemin ilk safhaları dışında, halktan büyük destek toplayan işçiler

“yak söndür” olarak anılan bir protesto yöntemi geliştirmişlerdir. Bu protestonun nasıl ortaya çıktığını eski SEKA işçisi Yusuf şöyle aktarmıştır:

Biz elimize geçirdiğimiz her olanağı, bir duman işaretini bile kullanmaya çalıştık. Yak söndür vardı. Meşaleler yakıyorduk, kent bize lambalarını yakarak söndürerek bir saat boyunca akşam 21.00’den 22.00’ye kadar. (Yusuf, SEKA, 45)

Yerel bir gazetenin yayın koordinatörü olan Ayhan, direnişi yakından takip etmiş, İzmit kamuoyunu ciddi anlamda etkileyen haberler üretmiş biri olarak bu süreçte, fabrikada gerçekleştirilen bu özgün eylemi ve direniş için önemini şöyle özetlemektedir:

İletişim için söylenilecek önemli bir şey yaptı işçiler. Belki o an şımarıklık, belki kızgınlıkla ilgiliydi, bilmiyorum. Havai fişek atmaya başladılar fabrikada akşamları. Bir de ilk kapandığımız akşamlardan birkaç gün sonra işçiler bir grup sloganlar atarak fabrika içinde bir kule, buraya çıktı işçiler “İzmit uyuma, SEKA’ya sahip çık” diye bağırmaya başladılar. Bir süre sonra karşıdan lambalar yanıp sönüyor ve bunu işçi rutin hale getirdi. Halkla eylem arasındaki iletişimin arasındaki önemli şeylerin bir tanesi oldu. (Ayhan, İzmit, 60)

TEKEL işçileri de benzer şekilde www.tekelciler.com adlı siteden önemli konularda görüş alış verişini yapmış, bu sürecin nasıl sonuçlanacağına dair tartışmalar gerçekleştirmişlerdir. Balıca Sigara Fabrikasından Seyfi bu sitenin işlevini şöyle anlatmaktadır:

Fabrika satılmadan önce kullandığımız tekelciler.com diye bir site vardı. O sitenin içindeki forum aracılığı ile biz ne yapılabilir, kimlere sesimizi duyurabiliriz onları tartışıyorduk. Onu bir araç olarak kullanıyorduk. Oraya gelen yorumlar bir şekilde süzgeçten geçiyordu. Gerçekten amacına uygun olan şeyler yayımlanıyordu. (Seyfi, TEKEL, 47)

TEKEL ve SEKA direnişlerinin benzeştiği bir diğer nokta ise, iki direnişe de katılan işçilerin, halka ve siyasilere ulaşma çabası ve birebir iletişim kurmak için çeşitli yöntemler geliştirmiş olmalarıdır. TEKEL işçileri, özelleştirme öncesinde bireysel çabalarla parti yetkililerine ve siyasi mercilere ulaşarak, yaprak ve tütün işletmelerinin özelleştirilmesinin potansiyel sonuçlarının ne olacağını anlatma yönünde çalışmalarda bulunmuşlardır. SEKA işçileri ise İzmit halkını ve esnafını özelleştirmenin potansiyel sonuçlarına dair bilgilendirmek için gruplara ayrılarak, halk ziyaretleri gerçekleştirmişlerdir. İşçiler halka ve siyasi anlamda yetkili mercilere nasıl ulaştıklarını

şöyle aktarmışlardır. Ballica Sigara fabrikasından eski TEKEL işçisi Seyfi bu görüşmelerde ön yer almış birisi olarak süreci şöyle anlatmıştır:

İlk etapta biz ekmek kavgası içinde olduğumuz için, ne olacağımız noktasındaydı aslında bütün çalışmalarımız. Yetkili bir ağızdan sizinle alakalı şu çalışma yapılıyor gibi bir şey bekledik. Siyasi partilerle görüşebilmek için çaba sarf ettik. Kendimizi sokaktaki, siyasetteki insana anlatmaya çalıştık. Dedik ki bu fabrika lazım, tütün, üretici lazım. Biz varız, biz ne olacağız. Ne şekilde bir işlem yapılacak bunları konuştuk, herhangi bir cevap alamayınca durduk. Henüz fabrikanın satılmadığı dönem büyük bir dosya yapmıştık biz. Tütün neden gereklidir, TEKEL neden gereklidir. Tütüne getirilen kotalar vardı. Biz kotaları anlatmaya çalışıyorduk. Şark tipi tütün neden önemlidir. Bugün tütün üreten dünya ülkeleri bile kendi ürettiği o tütünden sigara yapma şansına sahip değil. İçerisine bir tane dahi olsa şark tipi tütün koymak zorundadır. Siz Virginia tipi tütün aldığınız zaman onunla sigara yapma şansına sahip değilsiniz. Anadolu’da yetişen bu tütünü kullanmak zorundasınız. Peki, siz buna kota getiriniz, mevcut bir ihtiyaç var. Bu ihtiyacı nasıl karşılayacaksınız. O ihtiyacı Ermenistan’a kaydırarak karşılamaya çalıştılar. Bunu anlatmaya çalıştık biz. (Seyfi, TEKEL, 47)

SEKA İzmit fabrikasından Yakup ve Yusuf ise bu süreci şöyle özetlemişlerdir:

İlk başlarda 15 kişilik ekiplere bölünüp halkı bilgilendirme, bildiri dağıtma ve konuşma... Bir kısım esnafları dolaşırken biz de gazeteleri dolaştık. (Yakup, SEKA, 51).

Biz bütün esnafı tek tek gezdik, ekipler kurduk. Bakkal bakkal, sokak sokak, sivil toplum örgütleriyle sadece yetinmedik. Bu fikirsel baskınlar sürecinde diksiyonu düzgün, konuya vakıf öne çıkan arkadaşlarla yürüdük, sokak sokak. Karanfil ve gül dağıttık, bildiri dağıttık, biz kalplere hitap ettik. (Yusuf, SEKA, 45).

Halka ulaşmaya çalışan SEKA işçileri, bir süre sonra bu baskı gruplarını yerel basın üzerinde kullanma fikrini ortaya atmış ve bu amaçla yerel basın kuruluşlarıyla temas kurmak için sendika bilgisi ve desteği dâhilinde harekete geçmişlerdir. O dönemde hem sendikal görevi olan hem de kentin önemli gazetelerinden yetkili kişilerle bağlantı kurulmasını sağlayan Yusuf’un sözleri o günlere ışık tutması açısından kayda değerdir:

Kentteki altı tane yerel gazetenin tamamının genel yayın yönetmeni ve sahipleriyle randevulaştık. Kabul ettiler. Fikirlerimizi anlattık. SEKA’nın zarar sürecinin siyasi bir karar olduğunu anlattık. Onların yumuşak karınlarına dokunduk. Çünkü ya babası SEKA’lıydı ya amcası. 1934’te kurulduğunda SEKA demek İzmit demekti. Dolayısıyla bu spor salonunda ya voleybol oynamıştır ya futbol oynamıştır kâğıt sporda. Ya tiyatrosuna gelmiştir. Oralardan dokunduk. (Yusuf, SEKA, 45)

TEKEL direnişine katılan işçiler daha çok bazı basın kuruluşlarının ve Ankara halkının kendilerine gösterdikleri ilgi aracılığıyla, zaman zaman bireysel muhabirlere

röportaj verme zaman zaman açık oturumlara katılma imkânına sahip olmuşlardır. Ayrıca bazen de şahsi telefonları aracılığıyla eyleme katılmayan işçilere çağrıda bulunmuşlardır. Çeşitli basın kuruluşlarıyla iletişime geçebilen, bu aygıtlar aracılığıyla eylemin duyulmasını sağlayan işçiler, deneyimlerini şu şekilde paylaşmışlardır:

Bizim öncülerimiz normal şartlarda demeç vermeye başladılar. Onlar meclis görüşmelerine gittiler, parti kanallarıyla bazı insanlara ulaşmaya çalıştılar. O dönem içerisinde ben de bir oturuma katıldım. Sakarya caddesinde bir platform vardı orada yayınlanmış olabilir. (Talip, TEKEL, 50)

Orada özel bir radyo vardı, ben gittim ve röportaj yaptım. O zaman radyo kanalıyla seslenmiş olduk. Çadıra geldiler, davet ettiler bizi, sonra biz de kabul ettik gittik. (Serdar, TEKEL, 49)

Eylem alanına muhabirlerin sık sık gelmesi, TEKEL işçilerinin ve direnişin de aynı sıklıkla medyada temsil edildiği anlamına gelmemektedir. Bu durum, iki TEKEL işçisinin sözlerine şöyle yansımıştır:

Onlarla (muhabirlerle) yüz yüze konuştuk, röportaj yaptık ama maalesef biz bu söylediklerimizi de, bu kanallarda kendimizi dahi izleyemedik. (Bedri, TEKEL, 43)

Yapılan röportajları kendi kanallarında çok fazla yayınlamadılar diyebilirim. Bireysel yaptıkları görüşmeleri canlı yayın haricinde kanallarda göstermediler. (Özer, TEKEL, 42)

Zaman zaman basınla temas kurma şansını yakalayan işçiler, kamuoyu üzerinde bir etki yaratmaya çalışmış olsa da, bunların istenilen ölçüde gerçekleşmediğinden şikâyet etmektedirler. İşçilerin normal şartlar altında doğrudan basın mensuplarıyla iletişime geçmesi pek mümkün değildir, fakat zaman zaman eylemde işçiler basına erişme şansını yakalamışlardır. İşçilerin seslerini duyurma çabaları çalışmaya şu anekdotlara yansımıştır:

Basına zaten ulaşma şansım yoktu. Basın aracılığıyla fikir beyan eden insanlar da çok zor durumda kaldılar. Genel müdürlükten iş akdini feshetme yönünde tehditler oluşmaya başlamıştı. Ondan dolayı birçok insan geri adım atmak zorunda kalmıştı. Ama sosyal çevrede haklarımızı aradık, her platformda konuşmaya başladık. Önceden konuşmıyor, derdimizi anlatamıyorduk ama bu eylem kararından sonra artık bayağı yaygınlaşmaya başlamıştı. (Talip, TEKEL, 50)

Eylemin şartlarından ötürü iletişim araçlarını kullanma ve yazılı ve görsel basını takip edilmek daha önce de belirtildiği gibi işçiler açısından zorluk teşkil etmiştir. Bu

konuda TKP'nin ciddi katkıları mevcuttur. Türkiye Komünist Partisi, 70 gün boyunca her gün sınıfa hitap eden bir dille hazırladıkları TEKEK Günlüklerini basıp işçilere dağıtmıştır. Ayrıca ilk olarak 19 Ocak 2010 tarihinde, direniş alanından www.sendika.org adresinden canlı yayın gerçekleştirilmiştir. Bu canlı yayın deneyimi mobil bir TV stüdyosu ile 5 gün boyunca devam etmiştir (Hacısalıhoğlu vd., 2010: 183). Emek yanlısı kuruluş ve örgütlerin teşebbüsleri eylemin kamuoyunda görünürlük kazanmasını sağlamıştır.

Metal direnişi ise TEKEK ve SEKA eylemlerinden sosyal medyayı kullanma biçimi hem örgütlenme hem de haberleşme şekilleri açısından ayrılmaktadır. Buna ek olarak, eylemin ilk günlerinde basın mensupları eylem alanına alınmadığı için kamuoyu haber ulaştırılacak bir hedef olarak düşünülmemiştir. İşçiler bu yolu dezenformasyondan kaçınmak, eylemin amacının saptırılmasını önlemek için seçmişlerdir. Bir diğer deyişle, işçiler, ana akım medyaya duydukları güvensizlik sebebiyle basın kuruluşlarının eylem alanına girmelerini yasaklamışlardır. İşçiler, medyaya karşı böyle bir tepki geliştirme sebeplerini şu şekilde anlatmışlardır:

Biz eylemlerin barışçıl olması için çok emek harcadık. Eylemlilik alanına, OYAK-Renault işçi kartı olmayan kimseyi sokmadık. Kapı güvenliğini polisler değil, OYAK-Renault işçileri sağladı. İçeri girmek isteyen basın kuruluşlarını almadık içeriye. O zaman bir algı operasyonu oldu. Bizim eylemimizi Taksim olayına benzetmek istediler, farklı yerlere çekmek gibi bir hava estirdiler. İlk başta CNN geldi. Almadık içeriye. İlk Olay TV'yi aldık biz. O gün canlı yayın yapmıştı bizim oradan. Yanlı haber yaptı. İllegal örgütlerin yaptığı bu propoganda ... O günden itibaren Olay TV'yi de gazetesini de sokmadık. (Mustafa, Metal, 35)

Bizim eylemliliğin üç dört gün geçtikten sonra CNN Türk geldi röportaj yapacağını diye. Zaten bizim odak noktamız o değildi. Bizim odak noktamız birliği koruyabilmektir ki biz sokmuyorduk içeri. Sarıgül geldi. Sokmadık içeri. Bir sürü şeyler geldi almadık yanımıza. (Selim, Metal, 33)

Bursa'nın yerel gazetesi Olay TV'nin yaptığı gerçeklikten uzak haberler işçiler arasında kızgınlık yaratmış ve böylece diğer kanalların da alana girmesi yasaklanmıştır, fakat bir süre sonra basından tepki almaya başlayan işçiler bu tutumlarını değiştirmişlerdir. Zaman içerisinde işçiler, bu kuruluşların "içeriden haber alma"

taleplerin yoğunlaşmasıyla beraber bazı şartlar koşarak, kanallara ve basın temsilcilerine haber yapabilecekleri şartları sağlamışlardır. Bu süreci yakından takip eden Mustafa, olayların gelişmesini şöyle aktarmıştır:

Sonra tepki gelmeye başladı bize basından onları içeri almıyoruz diye. Hayat TV'ye de yayın yaptık. Bir kanalımız daha vardı sürekli irtibatta olduğumuz. ulusal Biz bunlara sürekli yayın yaptırıyorduk içeride. Youtube'da bizim çok yayınıımız var. Onlar Hayat TV ve Ulusal'dan çıkmadır zaten...FOX TV geldi. Üç kere geldiler, biz en sonunda Fox TV'yi aldık. Onlar bir şart koştuk. İki defa görüntülerimizi sadece dışardan alacaksınız, biz nasıl bir yayın yaptığınızı göreceğiz. Sonra içeriye alacağız dedik. Karar aldık bütün kanallara yayın yapma hakkı vereceğiz. Ama bizim istediğimiz şartlarda ve yayını biz yapacağız. İki defa üst üste saat verdik bunlara. Şu saatte gelebilirseniz yayın yapabilirsiniz ve röportajları biz yapacağız. 6-7 tane TV kanalı geldi. Olay TV'yi de almıştık o zaman bir kereye mahsus. Kanal D, Atv de vardı. Anadolu ajansı geldi. O süreçte bu kanalların hepsi yayın yaptı. (Mustafa, Metal, 35)

Direnış büyüdükçe, bu eylemin hem işçiler arasında hem de kamuoyunda daha büyük ses getirmesi gerektiğini düşünen işçiler, basın sözcüleri aracılığıyla muhabirlerin ve bazı kanalların içeriden görüntü almasına izin vermişlerdir. Zaman zaman da kendileri basın ile irtibata geçmişlerdir. Bu durumun bir örneğini 5 Mayıs 2015 tarihinde gerçekleştirilen toplu istifa eyleminin Posta gazetesinde yayınlanmasını sağlayan Mustafa şu sözleriyle aktarmıştır:

Benim Posta gazetesinde irtibatta olduğum biri vardı. Bunun yayınlanmasını istedim. Bunu yayarsam dedim içeriye çalışan arkadaşlarımızın cesaretlenmesi için. Aradım Posta gazetesini ve bu toplu bir şekilde istifa ettiler fotoğrafını koydurttum. O gün bir hareketlilik yaşandı ve 1700-1800 istifaya ulaştık. (Mustafa, Metal, 35)

Her üç direnişte de işçiler, kamuoyunda farkındalık yaratmak ve direnişlerine destek sağlayabilmek için dönemin iletişim teknolojilerini verimli bir biçimde kullanmışlardır. Ne var ki sınıf hareketi, kendisini daha iyi ifade edecek ve daha çok kitleye ulaşmasını sağlayacak kapsamlı alternatif mecralara ihtiyaç duymaktadır. Ana akım medyada, işçilerin de görüşmelerde belirttiği üzere sınıfın temsili oldukça sınırlıdır. Chomsky ve Herman'a (2012) göre, ana akımda görünmez olan bazı muhalif taban hareketleri temsil edilebilmek için kendi medyalarını kurmalı ve bunun için büyük çabalar sarf etmelidirler. Bu tür ticari amaç taşımayan topluluk tabanlı televizyon ve radyo kanalları, internet ve sosyal medya mecraları, kayda değer toplumsal ve siyasi

başarıların kazanılmasında büyük bir rol oynayacaktır (Chomsky ve Herman, 2012: 55). Sınıfın, alternatif medyada kendini var etmesi yolları, alternatif arayışlar ve çözümleri uzun erimli ve çokça çaba gerektiren bir süreçtir. Bu ayrıntılı süreç ise bu çalışmanın kapsamı içinde değildir. Bu çalışmada bir sonraki ana başlıkta işçilerin ana akım ve alternatif medyada sınıfın nasıl temsil edildiğine dair düşüncelerine yer verilecektir.

5.3.DİRENİŞ VE İŞÇİLERİN GÖZÜNDEN MEDYA

Bu bölümde işçilerin ana akım medyayı önce günlük hayatlarında nasıl algıladıkları tartışılacak, ardından bu kavrayış direniş özelinde incelenecektir. Oldukça kapsamlı olan bu bölümde işçilere ana akım medyada sınıfın ne derecede temsil edildiği, bu temsilin direniş özelinde nasıl gerçekleştiği sorulmuş, ardından işçilerden söz konusu temsili tarafsızlık, gerçeklik ve yeterlilik ölçütleri bağlamında değerlendirmeleri istenmiştir. İlk başlıkta işçilerin genel anlamda sınıf ve sınıf hareketlerinin medyadaki temsillerini nasıl değerlendirdiğine değinilecektir. Haber üretim süreçlerini etkileyen, içerikleri belirleyen güç odaklarının neler olduğu tartışılacak, gündem belirleme yaklaşımına değinilecektir. İkinci başlıkta ise direnişin medyada genel anlamda nasıl temsil edildiği üzerinde durulacaktır.

5.3.1. Ana Akım Medya ve Sınıfın Temsili

Ana akım medyada sunulacak içerikler, gazetecilerin onları hazırladığı veya sunulmasını istediği biçimde izleyiciye ulaştırılmaz. İktidarların, toplumsal önceliğe sahip olmasını istediği siyasal, ekonomik veya sosyal meseleler, basın kuruluşları aracılığıyla günlük hayatın akışına dâhil edilmektedir. Bu süreçte birçok haber süzgeci devreye girer. Sermayenin iktidarla olan bağları zaman zaman haberlerde ortaya

ıkabilecek gerçekler aracılığı ile zedelenebilir. Bundan olumsuz etkilenecek basın kuruluşları da mevcuttur, zira sermayenin medya üzerinde de önemli derecede belirleyici bir etkisi vardır. Bunun bilincinde olan medya kuruluşları sahipleri ise sermayenin yardım elini üzerlerinden çekmemesi için, medya içeriklerini bu güçlü aktörlerin istekleri doğrultusunda tekrar düzenleyebilir. Haberlerin gerçeği çarpıtarak ve bozarak kamuoyuna ulaştırması ya da bazen “zararlı” bulunan içeriklerin dolaşıma sokulmaması dahi söz konusu olabilir (Chomsky ve Herman, 2012). Yazarlar haber metinlerinin hazırlanması ve seçilmesi süreci ile ilgili şunları söylemektedir:

Halk medya üzerinde bir egemenliğe sahip değildir; nelerin sunulacağına reklam arayışında olan patronlar ve yöneticiler karar verir; halk ise bunların arasından seçim yapmak zorunda kalır. Halk çoğunlukla hâlihazırda mevcut olup kendisine sunulan ve yoğun bir şekilde tanıtılan ürünleri izler ve okur (Chomsky ve Herman, 2012: 23).

Görüşülen işçilerin birçoğu, medya gündeminin bazı g odakları tarafından belirlendiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla işçiler, gerçeklerin medyada tam anlamıyla ve doğrudan yer bulmadığını düşünmektedirler. İşçiler, haberler aracılığıyla iktidarların yaptırımlarını ve uygulamalarını haklı çıkardıklarını ya da kendi çıkarlarını muhafaza etmeye çalıştıklarını düşünmektedir. Ayrıca, bu baskılar altında sunulan haberlerin gerçeklik payının düşük olması da işçiler tarafından sıklıkla eleştirilen durumlardandır. Bu konuda işçilerin fikirleri çalışmamıza şu şekilde yansımıştır:

Ben medyanın bağımsız olduğunu düşünmüyorum. Medyaya ne sunuluyor ise onu servis yapıyor. Halkın ne bilmesini istiyorlarsa onu söylüyorlar. Vatandaş nasıl bilecek, devlet kademesindeki bazı görevde olan insanlar emekli olduktan 10-20 sene sonra açıklama yaparlar. Kitap yazarlar veya anılarını anlatırlar. O zaman bazı gerçekler ortaya çıkıyor. Vatandaş olarak biz bilemeyiz yani. Bize ne söylenirse kanal ne derse onu biliyoruz. (Erdal, SEKA, 53)

Toplumsal konularda medyaya şu an ben inanmıyorum. Tek elden, tek ağızdan ses çıkartıyor gibi görünüyor. Bu beni rahatsız ediyor ama hiçbir şey yok tabi buna karşı. İnsanlar kanmaya hazır bekliyor. Bir de muhakeme yeteneklerini alıştırmıyor. Alışkanlıktan mıdır bize o yetenek kazandırılmadığı için midir? Yani bir sorgulamaktan uzak...(Yakup, SEKA, 51).

Haberlerin hiç biri doğru değil. Belki bu baskıdandır belki kendiliğindendir ama kendiliğinden yapacaklarını zannetmiyorum. Çünkü gerçeği açıklayacak olsalar, bir açığını bulup hemen tepesine kyorlar. Bir yede bir patlama oluyor yüz kişi ölüyor, on kişi söyleniyor. Veyahut da bir yerde bir gk oluyor elli kişi ölüyor yüz kişi öldü

diyorlar. Gerçekler gösterilmiyor, yansıtılmıyor. Ben gerçeklerin anlatılacağına inanmıyorum. Hiçbir zaman inanmıyorum. Çünkü gerçekler ortaya döküldüğü zaman birilerinin canı yanıyor herhalde, iktidarın. O yüzden gerçekler hiçbir zaman anlatılmıyor. (Bedri, TEKEL, 43)

Kendi istediği doğrultuda yönlendirmeye çalışıyor. Birçok habere baktığımızda kendi yorumu katıyor ve habersel niteliğini kaybediyor. Kendi fikirlerini empoze etmeye çalışıyorlar. Başka bir şey değil. (Talip, TEKEL, 50)

Bafra Yaprak Tütün İşletmesi'nden Serhat'ın sözleri sermayenin hem çeşitli sektörlerde yoğunlaşıp hem de medyadaki farklı sesleri nasıl tek tipleştirdiğini bir işçinin gözünden yansıtmaktadır:

On kanal var, ama sese baktığınız zaman tek ses çıkıyor. O zaman nasıl diyebilirim ki yönlendirmiyor diye. İktidar sermaye ilişkisi başka bir şey yok. Hatta bu Özal'dan sonra medya sahiplerinin ticari işlere girmelerine izin gelmiş diye biliyorum ben. Hepsi bir şekilde göbeklerinden iktidara bağlı. Dolayısıyla iktidarın borazanı oluyorlar. (Serhat, TEKEL, 49)

Medya kamuoyunda siyasi, ekonomik ve sosyal birçok konuda gündemin ne olacağı, hangi konunun öne çıkartılacağı noktasında önemli derecede belirleyici güce sahiptir. Chomsky ve Herman'a göre haberleri belirlemek ve seçmek için çalışan bazı aktörler mevcuttur. Yazarların burada altını çizdiği şey “yönlendirilmiş bir piyasa sistemidir”. Bu yönlendirme ise iktidarlar, şirket sahipleri ve yöneticileri, büyük medya kuruluşlarının sahiplerinin istekleri doğrultusunda yapılır. Bu kişiler ortak çıkarlar etrafında hareket ettiği sürece herhangi bir sürtüşme yaşanmaz. Medya sahipleri ise genellikle aynı perspektife sahip oldukları için benzer şeyleri yaparlar. Aynı bağlayıcı şartlara tabi olduklarından “bazı hikayeleri özellikle vurgularken bazılarını hep birlikte sessizliğe gömerler” (Chomsky ve Herman, 2012: 67).

Medya ve iktidar arasındaki bu ilişkinin ne kadar kuvvetli olduğundan bahseden işçiler, aynı zamanda bu bağın medya içerikleri üzerinde nasıl bir etki oluşturduğuna dair bir farkındalığa sahiptirler.

Sınıf hareketleri genel anlamda belli siyasi fraksiyonlar, sivil toplum örgütleri ve oluşumların ilgisini çekmiştir. Ana akım medyada neredeyse hiç rastlamadığımız

m¼cadeleler, direnişler kendilerini sıklıkla alternatif mecralarda, basın kuruluşlarında var etmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla, kamuoyuyla sınıfın buluşması ana akım medyadaki bazı engellere takılır. 2000’li yılların en önemli direnişlerinden olan SEKA, TEKEL ve Metal direnişlerine dair birçok haber yapılmışsa da, bu eylemleri ortaya çıkaran geri plan ve işçileri böyle si direnişlere iten mekanizmalar ulusal basında kapsamlı olarak dolaşıma sokulmamıştır.

Sınıfın parçalandığı, rg¼tlenme g¼c¼n¼n azaldığı arg¼manlarının yoğun olarak tartışıldığı bu g¼nlerde, sınıfın medyada temsili de bu konuda önemli bir bileşendir. Zira sınıfın görmezden gelinmesi, ana akım medya kaynaklarında m¼cadele ve direnişlere yer veren mecraların sayılarının giderek azalmasıyla doğrudan ilintilidir. Gr¼řme yapılan işçilerinin birçoğu da ana akım medyada sınıfın yeterli derecede temsil edilmediğini d¼ř¼nmektedirler. Farklı direnişlere katılmış işçiler bu konudaki fikirlerini şöyle paylaşmışlardır:

O kadar az ki, Halk TV’ler, ulusal kanalda bira tane kişi. Onların da reytinglerine baktığınız zaman zaten gr¼rs¼n¼z ne kadar kişiye ulaştıklarını. (Yusuf, SEKA, 45)

Eğer oluyorsa bir iki site ve bir iki kanal dışında yok. (Yakup, SEKA, 51)

Yakın zamanda TEKEL işçi direnişi oldu. TEKEL’in direnişini ne kadar verdiler. Veya g¼n¼m¼zde yerelde işletmeler var. Onları yerel basın destekleyemiyor ki. Halkın çoğunun haberi yok. (Erdal, SEKA)

Bizim eylemimiz boş bir eylem değildi ama hiçbir kanalda göremedim. Ben en azından sağlığım yerindeydi, başka bir iş yapabilme imkânım vardı. Ama özellikle taşlamada çalışan kot işçilerinin oradan çıktıktan sonra başka bir iş yapma imkânları yok. Sağlıkları yok ¼nk¼. Ama bunu hiçbir kanalda grememem beni ¼z¼yor. Ben kot işçilerinin eylemlerini hiç görmedim televizyonda Kot işçileri Ankara’da eylem yaptığını kendim gittim grd¼m. Gerçekten T¼rkiye de insana hiç bir değer verilmediğini anladım. (zer, TEKEL, 42)

Sadece madenlerde l¼mler olursa, inşaatlarda işçiler l¼rse, orada haberler bir dakika veriliyor. Onun haricinde işçi sınıfının haberi yok. Genelde patron yanlı s bir haber oluyor. Madenlerde olduğu gibi veyahut da inşaatlarda öyle bir asansörde d¼ř¼p de ld¼ė¼ gibi... (Serdar, TEKEL, 52)

Yok denecek kadar az. Hemen hemen görmezden geliyor. Maden kazası oluyor en az 300-400 kişi l¼yor, adamlar hala şov peşindeler. Normalde eğlence d¼zenliyorlar ya da yarışma programları yapıyorlar. Çok fazla bir şey göremiyoruz. (Talip, TEKEL, 50)

Metal işçileri de benzer biçimde sınıf temsiliinin ana akım medyada dikkat çekecek ya da kamuoyu oluşturacak boyutlarda olmadığı görüşünü savunmaktadırlar:

Medyada takip edilen, herkesin bildiği yerlerde haber bile edilmiyor aslında. Ben bu haberi yapsam da yapmasam da herkes duyacak diye düşündükleri şey paylaşılıyor. Şuradaki inşaatta asansörden düşen insanlar, bunun önüne geçemezsin. Bu haber yapılıyor. Ama çok duyulmayacaksa çok da kurcalamıyorlar. Haber yapan yerler yok mu? Var ama çok büyük kitlelere hitap etmiyorlar. Akşama kadar bağıryorlar, ben takip ettiğim için biliyorum. Bu adamlar bu kadar bağıryorken niye insanlar hala fark etmiyor? Çünkü çok fazla takipçisi yok. (Emrah, Metal, 36)

Bence hiç umurunda değil şu an medyanın. Genel başkana Line TV diye bir kanala çıktı, adamı çağıran kanalı çok izleyici kitlesi olan bir kanal değil. Ulusal kanallar, birilerinin kuyruğuna basacak birilerinin işine gelmeyecek diye yanaşmıyorlar. Fox ‘un ve Kanal D’nin haberleri hoşuma gitmişti, objektif yorumlar yapmışlardı. O dönem gazete takip edemedim. Sadece internet üzerinden takip ettim. Zaten artık gazetelerin yazdıklarına pek güven olmuyor. Hiçbir gazetenin söylediğine ben inanmıyorum. Daha çok internetten o bölgenin, bölgesel haber siteleri falan. (Emre, Metal, 36)

Televizyona baktığım zaman en fazla bir iki dakikalık bir haber yapıp geçiyorlar. Yeterince bilgi verilmiyor. Bir yerde üretim duruyor. On gün duruyor, Onuncu gününde haber yapıyorlar. Zaten kimsenin haberi olmuyor. (Tamer, Metal, 34)

Görüşülen işçilerin birçoğu medyanın kitlelere ne hakkında ve nasıl düşünmeleri gerektiği konusunda rıza ürettiğini düşünmektedir:

Türkiye’de insanları istediğiniz gibi yönetebilirsiniz medya aracılığıyla. Kime oy vereceklerini bile empoze edebilirsiniz. Bir şeyin üstüne bir ay haber yapın, hiç inananman adam bile o haberin gerçekçilik tarafına inanır. (Mustafa, Metal, 35)

Nasıl bir gündem olması gerektiğine birileri karar veriyor. Medya da bunu bize empoze ediyor. Bugün akşam eve gittiğimizde ne düşüneceğimize medya sayesinde, isteyen insanların doğrultusunda oturup düşünüyoruz. (Emrah, Metal, 36).

Bizler kukla gibiyiz. Hepimiz, bütün herkes. Bizi yöneten de sade vatandaş da. Birileri bir şey planlıyorlar ve bu planı uygulamak için sömürdükleri araçları kullanıyorlar. Bu araçların içinde televizyon da var, basın da futbol da var. (Selim, Metal, 33).

Halk, hiyerarşik ilişkiler içerisinde yapılandırılmış ve manipüle edici niteliklere sahip haber ve benzeri içeriklere maruz kalır. Siyasi gücü elinde bulunduranlar medya aracılığı ile halkın itaat etmesi, verdiği kararlara destek olunmasını ya da ciddi bir kafa karışıklığı yaratılmasını sağlayabilir. Böylelikle halkın siyasi sistemi denetleme imkânları giderek azaltılmıştır (Bennett’tan akt. Chomsky ve Herman, 2012: 366). Halkın denetiminin egemen medyada yok denecek kadar az olması bilinen bir gerçektir. Ne var ki, alternatif kanallar yaratmak, gönüllü muhabirlik ağı kurmak, internet

üzerinden yayın yapmak gibi yöntemlerle halk burjuva kamusal alanın dışına çıkıp kendi haber alma ve bilgilenme kaynaklarını yaratabilmeli, en azından bu bilince sahip olmalıdır.

Çalışmamızda incelenen direnişler, zaman zaman benzer zaman zaman da farklı dinamiklerle ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, özelleştirmenin emekçi sınıfın kazanılmış haklarını nasıl aşındırdığı, sermayenin emeği nasıl sömürdüğü, sendikaların iktidarların güdümünde çalışıp sermayenin yanında yer aldığı, medya içeriklerinin bazı aktörlerin istekleri doğrultusunda hazırlanıp sunulduğu gibi konularda işçilerin birçoğu hem fikirdir.

Üç farklı direnişe katılan işçilerin hem fikir olduğu bir diğer nokta ise haberlerin taraflı olmasına sebep olan dinamiklerin başında medya ve iktidar arasındaki kuvvetli bağlantıların geldiğidir. İşçilere görüşmeler sırasında medya içeriklerinin neden nesnel olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Türkiye'nin farklı illerinden ve fabrikalarından işçilerin verdiği cevaplar genellikle aynı noktaya yani iktidar ile medya kuruluşlarının arasındaki menfaat bağlarına işaret etmektedir. İşçilerin birçoğu, haberleri şekillendiren temel mekanizmaların bu tür ilişkiler olduğu fikrindedir.

Chomsky ve Herman “Rızanın İmalatı” adlı eserlerinde medyadaki yapısal tarafgirliği ve sebeplerini tartışmaya açmaktadır. Yazarlara göre medyadaki taraflılık; sermaye ve medya sahiplerinin lehine çalışan ve bu yönde düşünen insanların seçilmesi, çalışanların medyayı kısıtlayan siyasi ve ekonomik güçlere karşı pasif kalması, bu tür denetim mekanizmalarını benimsemiş olması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Ana akım medyada büyük oranda oto sansür uygulanmaktadır. Bu sansürü uygulayanlar bir yandan medyadaki kapitalist örgütlenme biçimlerine paralel davranan gazeteciler, yorumcular, diğer yandan ise baskı ve zora dayanan medya ve iktidar ilişkilerine boyun eğen üst düzey medya yetkilileridir (Chomsky ve Herman, 2012: 67).

Haberlerin taraflı olmasının işçiler açısından elbette birçok sebebi mevcuttur. O dönemde eylemde aktif olarak yer alan işçiler, bu durumun sebepleri arasında medya mülkiyet ilişkilerine, sermayenin belirlediği maddi menfaatlara ve iktidarın medya üzerinde kurduğu ideolojik ve ekonomik baskılara işaret etmektedirler. Metal direnişinden eylem sözcüsü Mustafa'nın "Zaten Türkiye'yi yöneten bir sermaye var. Kanallar da sermayelerin, patron da" cümlesi ve basın sözcüsü Emrah'ın "Bir şeyleri çok fazla kurcaladığınızda başınıza bir şeyler gelir. Kanal D'de bu olayın haberi yapılıyor. Kanal D o saatten sonra OYAK-Renault'dan reklam almayı unutsun. O reklamı almak istiyorsa, o haberi o şekilde yapamaz" tespiti işçilerin sermayeye bakış açısını dair fikri vericidir. Aynı direnişte yer almış iki işçi de medya kuruluşlarının, sermayenin gücünü karşılarına almaktan çekindiğini düşünmektedirler:

Tamamen duygusal nedenlerden, para yiyordur bir yerlerden. (Emre, Metal, 36)

Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez mi diyeyim, it iti ısırmaz mı diyeyim çok af edersiniz. Reklam mı alacaklar. Hepsi kapitalist, hepsi patron bunların. OYAK-Renault her yıl Türkiye'nin en çok ihracat yapan, en çok rekor kıran firmasıdır. Kim bunu karşısına alabilir ki? (Selim, Metal, 33)

İşçiler görüşmeler sırasında direnişlerinin medyada yeterince ve doğrudan yer almadığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu sonucu ortaya çıkaran mekanizmanın ise iktidarın medya üzerinde kurduğu baskı olduğunu vurgulamışlardır:

Karşı tavır aldılar. Niye yansıtamadılar, tabi ki hemen çöküyorlar tepelerine ya da susturuldular. (Bedri, TEKEL, 43)

Yayın organları, yapılan eylemin o zamanki iktidara karşı bir eylem yapıldığını hesaplayarak iktidarın yanında kalmayı hesapladılar. (Özer, TEKEL, 42)

O zaman iktidar yanlısı basın, eylemin direncini kırmak için tabi ki karşı yayına geçtiler. Eylemi pasifize etmek için ellerinden geleni kullandılar. (Serdar, TEKEL, 52)

Yandaşçılık artı siyasi bir rant elde edebilmek ya da satışlardan elde edilecek paradan belli bir pay alabilmek için, bunlar bizi karalayıcı şekilde özelleştirme yanlısı bir tutum içerisine girdiler yani. (Talip, TEKEL, 50)

Kanal sahiplerinin sermaye ve iktidar ile ilişkileriyle alakalı. Hayat tv, Halk TV kendi bakışlarında güzelce yansıtıyordu. Ancak diğer kanallar gelip geçici şekilde anlatıp geçti. (Serhat, TEKEL, 49)

Ülkemizde bu günü göz önüne alırsak objektif haber yapabilen kaç tane kuruluş vardır ya da iktidarın etkilemediği bir kuruluş var mı acaba? İsteddiği bir haberi yapabiliyor mu? Özgür basın dedikleri bir olay yoktu ki...(Erdal, SEKA, 53)

Eski bir SEKA işçisi ise haberlerin nesnellik ilkesini taşımamasını farklı bir bakış açısından değerlendirmektedir:

Biz temas etmemişizdir onlara, bir işçi gidip onlarla görüşmemiştir ondan kaynaklıdır. Fikirlerini değiştirmeyi başaramamışızdır diye düşünüyorum. Eğer temas edebilseydi bir SEKA işçisi herhangi bir nefer, o samimiyeti anlatabilseydi, özelleştirmenin ne kadar kötü bir illet olduğunu ifade ederdi. Kesinlikle o haberleri yapamazdı. Bazılarının da kalpleri kararmış. Kanal 7 talimatla çalışıyor mesela. Temas etmemişizdir derken bunlar normal insanlarla ilgili geçerli, Kanal 7'nin o dönemde yöneticileri hiçbir gazeteci böyle olamaz. Hipokrat gibi yeminleri vardır gazetecilerin. Doğru ve dürüst olma ilkeleri vardır. Olanı yansıtmaya gibi, vicdanları olmalıdır ya da en azından. Böyle gazetecilik olur mu? Kesinlikle sermaye ilişkileri, siyasi bağlar. (Yusuf, SEKA, 45)

Metal işçilerinden bazıları ise haberlerin sermaye yanlısı olmasının sebebinin, Türk Metal'in çeşitli medya kuruluşları üzerinde kurduğu baskı olduğunu düşünmektedir. OYAK-Renault fabrikasından Tamer ve Emrah haberlerin neden bu derece işçilerin karşısında durduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Olayların TM 'den istifadan ya da TM'den patladığını yansıtmıyorlar, Bunların sebebi hepsinin Türk Metal sendikasıydı. Daha büyük, güçlü bir sendika olarak görünüyor şu anda. (Tamer, Metal, 34)

İşçi karşıtı haberler, o sarı sendikanın birebir ilişkileri olduğu gazetelerde oldu. Bu özellikle Olay gazetesi Bursa'daki Olay TV ve Olay gazetesi çok ciddi bir şekilde programa çıkıp iyi bağışlar yaptıkları bir gazete olduğu için o ilişkileri o kesmeleri imkânsız (Emrah, Metal, 36).

Haber üretim süreçleri, bu süreçleri etkileyen ekonomi politik sebepler, medyanın gündem belirleme gücü ve iktidarla olan ilişkileri, haberlerdeki yapısal yanlılık gibi konular işçilerin görüşmeler sırasında üzerinde durduğu noktalar olmuştur.

Medyanın kitleleri istediği yönde etkileme gücüne sahip olması görüşmeler sırasında işçiler tarafından sık sık dile getirilmiştir. İşçiler, bu olguya dair bir farkındalığa sahip olmakla beraber bunun altında yatan sebeplerin neler olduğuna dair sorgulayıcı bir tutum taşımaktadırlar. Üç direniş birlikte değerlendirildiğinde, neredeyse tüm işçiler, ana akım medyanın belirli güç odakları tarafından şekillendirdiği konusunda hem fikridir. Buna ek olarak, işçiler medyanın toplumda kritik meseleler başta olmak

üzere, birçok konuda kitlesel bir algı yönetimine giriştiğini ve bu konuda genel anlamda başarılı olduğunu düşünmektedir. Bir diğer deyişle, rıza üretimi aracılığıyla, fiziksel güç ve şiddet kullanımından imtina edilerek, bireylerin zihinleri şekillendirilmekte ve yeniden yapılandırılmaktadır.

5.3.2. Direnişin Medyada Temsili

Sınıf temelli mücadelelerde ulaşılan kitleler, yalnızca bu mücadeleyi kucaklama ve yükseltme potansiyelindeki işçi sınıfı değil, halk ve sivil toplum örgütleri ve çeşitli aktivist gruplar da olmalıdır. Böylesi bir temas kurmanın yolu, çeşitli iletişim biçimlerini sağlıklı bir şekilde kurmaktan geçmektedir.

SEKA, TEKEL ve Metal direnişleri, gerek yaşadığı dönem gerekse kullandığı örgütlenme yöntemleri olarak birbirinden bazı noktalarda ayrılmaktadır. Ne var ki, her birinde kamuoyuna sesini duyurma, basının farklı mecralarında yer bulma temel hedeflerden biri olmuş, bunun için dönemin koşullarıyla örtüşen yapılanmalar ve örgütlenme biçimleri ortaya konulmuştur.

Görüşmelerde, işçilere genel anlamda sınıf hareketlerinin ve kendi direnişlerinin ne kadar yer bulduğu sorusu yöneltilmiş ve söz konusu temsilin nesnellik ve yeterlilik ölçütleri bağlamında değerlendirilmesi istenmiştir. SEKA ve Metal direnişlerinde yer almış işçiler, ağırlıklı olarak ana akım medya kaynakları ve kısmen alternatif kanallardan bahsetmiştir. SEKA direnişinde yerel basından Bizim Kocaeli, ulusal basından ise NTV temsilin tarafsızlığı ve yeterliliği konusunda öne çıkmıştır. Metal direnişinde ise işçiler FOX TV'nin haberlerinin hem eylemin meşruluğuna dair bir kamuoyu oluşturduğunu hem de içeriklerinin işçilerden yana olduğunu

vurgulamışlardır. TEKEL direnişine katılan işçiler, bu kadar sık yayın yapan bir kanal ya da basın kuruluşundan bahsetmemişlerdir.

SEKA işçileri, direnişin medyada hangi kanallarda yer bulduğuna dair fikirlerini şöyle paylaşmışlardır:

Muhalf kanallar daha çok yardım etti bize. (Ahmet, SEKA, 57)

Yerel basından özellikle Bizim Kocaeli gazetesi -şu an kapalı- o destekliyordu. Kırmızı Kocaeli destekliyordu. Onun haricinde ulusal gazetelerin hepsini takip ettik. İçeride NTV'nin CNN'in Kanal D'nin naklen yayın araçları vardı. Muhabirleri vardı. O şekilde haber alıyorduk. (Erdal, SEKA, 53)

Daha çok sol kanallar gelip röportajlar yapıyorlardı. Gelip uzun uzun açıklamalar yapıyorlardı. Yerel gazetelerden Bizim Kocaeli vardı. NTV gelip güzel bir röportaj yapmıştı. (Ozan, SEKA, 38)

NTV'ye borçlu hissediyoruz Özel olarak bize yardım eden, Hilmi Hacaloğlu. (Yusuf, SEKA, 45)

NTV'yi hatırlıyorum. Arkadaşlarla röportaj yapmıştı. Ulusal kanalın bir röportajı vardı bizimle. Bizim Kocaeli gazetesi zaten buradaydı. (Ozan, SEKA, 38)

Kamuoyunun eyleme dair yeterince bilgilendirilip bilgilendirilmediği ise üzerinde fikir birliğine varılan konulardan bir diğeridir. Eylemin ilk safhaları dışarda bırakılırsa, işçiler direnişin ilerleyen günlerde basında yeterince yer bulduklarını düşünmektedirler:

Bir yerden sonra da görmek zorunda kaldılar ama duyurduk yani 750 kişinin yaptığı bir eylemin bu kadar dünya çapında duyulması. (Yakup, SEKA, 51)

Kamuoyuna yeterince bilgi verildi tabi ki de o anlığına verildi. Eylem bitti o bilgiler de gitti. (Yakup, SEKA, 51)

Dünyaya haber verildi.(Ahmet, SEKA, 57)

Bu konuda ben şikayetçi değilim. Fazla bile oldu. Hak ettiğimizden fazlasını bile verdiler. (Yusuf, SEKA, 45)

SEKA direnişiyle ilgili ulusal basında çıkan haberlerin bir kısmı emekçilerden yana olurken bir kısmı da sermayenin yanında durmuştur. Eylem boyunca yapılan haberlerde dikkat çeken noktalardan birisi SEKA'nın zarar ettiği iddiası olmuştur. Bu iddia yerel ve ulusal basında kapsamlı bir şekilde yer bulmuş ve halktan da destek

almıştır. Bu konuda işçiler, fabrikanın zarar ettiği değil, ettirildiği fikrini savunmakta, gerekli bakımların yapılmadığından şikâyetçi olmaktadır:

SEKA'nın kapatılmasının gerekliliğini anlatan kanallar yanlış şeyler söylüyordu. Kapatılması gerek, zarar ediyor falan. Neden zarar etsin ki? Sırtımızdaki kazak yirmi yıl sonra aynı güzellikte olmaz. Siz yirmi yıl bu kazağı yıkamazsanız, korumazsanız eskir. Bu fabrika 80 yıldır işçinin gayreti ile gitti. O yüzden zarar ediyordu. Bir de siz devletin baskı yapacağı kitaplarına özel sektörden kağıt alırsanız, oradaki makineler var bu iş ile ilgili. Oradan kağıt almazsanız oradaki insanlar unutulur. (Ahmet, SEKA, 57)

Yapılan haberlerin içinde elbette emek cephesinin bakış açısına sahip olanlar da mevcuttur. SEKA'lı işçiler bu konuda yine NTV'nin katkılarından minnetle bahsetmektedir. Bunun yanı sıra, ulusal kanalların bazılarının ise SEKA işçisine haksızlık ettiği düşünülmekte ve haberlerin doğruluk ve gerçeklik ilkelerinden oldukça uzak olduğu belirtilmektedir:

Ulusal kanallarda olup biteni verdiği taraftarında değildim. Yüzde 90'ın üstünde yanıltıyorlardı. Çünkü bizim bir ücret durumumuzu söylemişlerdi ki kamuoyuna biz bile şaşırdık. Dedik bu ücretleri biz mi alıyoruz acaba. NTV daha objektif haber yapıyordu. Ama Show, Kanal 7, Kanal D bunlar yanı. Ben hatta muhabirlerle tartıştım, siz bunu nasıl böyle yazıyorsunuz diye. (Erdal, SEKA, 53)

TV olarak NTV çok önemliydi. Bizden yana haber dinlemek istiyorsak NTV dinliyorduk. Küfür etmek istiyorsak Kanal 7'yi izliyorduk. (Ahmet, SEKA, 57)

NTV kesinlikle bizden yanaydı. Hilmi Hacaloğlu'nun yaptığı bir haberden sonra kendileri de ikna oldular bize. Yerelde bizim Kocaeli marş bastı, arkamızdan koşmak zorunda kaldılar, Özgür Kocaeli ve diğer Kocaeli gazeteleri. Ulusalda da NTV marş bastı, ikisinin de katkısı büyük. Ama NTV'nin buradaki emeğini yadsıyamayız. Onlara da objektif demek doğru olmaz, onlar da bizden yana subjektiftir. (Yusuf, SEKA, 45)

Show Tv'de Defne Samyeli'nin sunduğu ana haber bülteninde özelleştirme başkanı-benim maaşım 680 lira gibi bir şeydi- SEKA'lılar 3750 lira maaş alıyorlar diye canlı yayında demeç vermişti. Haber bültenine o şekilde birinin konuk olması, yalan haber de olsa en azından bizim eylemimizin büyüklüğünü gösteriyordu. (Ozan, SEKA, 38)

Ne oranda gerçeği yansıtıyor dersek, yüzde elli birden daha fazla gerçeği yansıtıyor idi. Yani çok manipüleli kanallar ve haberler var o dönemle ilgili, özellikle TRT1, Kanal 7. O dönemde Kanal 7 çok etkiliydi. Özellikle buraya gelip yayın yaptılar. İçerideki fareleri bulmuş çekmişler, izbe görüntüleri. Burası 34 yapım fabrika. Kapatılan üniteler, üretimi devam etmeyen yerler vardı tabi. Onları çekmiş, yayınlamışlar. İkincide işçinin kendisi kovdu. Sendika başkanını talimat vermesine bile gerek kalmadı. Kanal 7 ve TRT içeri sokulmadı bir sonraki hamlelerde. (Yusuf, SEKA, 45)

NTV, emek-sermaye çelişkisinde, işçinin yanında yer alması ve bu yönde haberler yapması sebebiyle, direniş sırasında, işçilerin gözünde oldukça değerli bir basın

kuruluşu olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık Show TV ve Kanal 7'nin nesnellikten uzak, çarpıtılmış içerikleri eyleme zarar veren içerikler olarak anılmıştır.

Metal işçileri ise FOX TV'nin hem direnişe dair daha çok haber yaptığını düşünmekte hem de bu kanalı diğer ulusal televizyonlara göre daha nesnel bulmaktadır. Burada tarafsız olarak değerlendirilen içerikler esasında emek-sermaye çelişkisi ve çatışmasında emek ve işçiden yana olan haberlerdir. İşçiler 13 gün süren eylemlilikleri boyunca yazılı ve görsel basında yer alan içerikleri tarafsızlık ve gerçeklik ölçütleri bağlamında şöyle değerlendirmişlerdir:

Fatih Portakal'ın programıydı, Bursa'daki metal işçilerinin eylemlilikleri devam ediyor, işçiler sonuna kadar haklıdır mücadelelerinde diye yayın yaptılar. Sonra biz aldık Fox TV'yi içeriye. Üç saatlik bir görüntü aldılar. Ve kısa kısa çok güzel bir yayın yaptılar bu görüntülerle. Fox TV bizim için Türkiye kamuoyuna duyurabildiğimiz en iyi kanaldı. İstedğimiz yayını istediğimiz şekilde yapıyordu. Fatih Portakal'a fotoğraf atıyorduk yayınla bugün bunu diye.(Mustafa, Metal, 35)

Metal işçileri FOX TV'nin emeğine ve yaptığı haberlere büyük saygı duymaktadır. Ne var ki, Bursa'nın yerel televizyon kanalı Olay TV ise yaptığı doğruluk ve gerçeklikten uzak haberlerle işçilerden ciddi anlamda tepki toplamıştır:

Tarafsız ve doğrudan yayını sonradan yaptılar, çünkü hiç haber alamıyorlardı bizden. Biz sadece Hayat TV ve Ulusal'a bilgi veriyorduk. Diğerlerine vermiyorduk yanlış haber yapıyorlar diye. Ve onlar artık OYAK-Renault'da Türkiye'de büyük bir metal sektöründe çok büyük bir olay oluyor ve biz bunun haberini yapamıyoruz diye. Sonra bizim tepkimizi anladılar ve fabrikanın önüne kameraları kurdurttuk. İçeriden görüntü almalarına izin vermedik. Eylem alanını görüntülediler. Ama Ulusal'la Hayat TV de sıkıntı yoktu. Onları eylem alanına aldık. Çünkü doğru haber yapıyorlardı. Sürecin içerisinde ATV, Kanal D, Show hepsi bizim haberimizi yaptı. Bazıları çok küçük haberler yaptı. Kanal D, 4.5 dakikalık bir yayın yapmıştı. Tarafsız bir yayın olmuştu. Bir kereye mahsus bir yayın oldu. Zaten sürekli yapamazlar, tepelerine çöküyorlar. (Mustafa, Metal, 35)

Olay TV kesinlikle taraflıydı, hala da taraflı bu adamlar. Fox tarafsız gösterdi, daha objektif davrandı. (Emre, Metal, 36)

Bursa'nın en popüler TV'si Olay TV müthiş derecede yanlış yapıyordu bütün yayını. Hala da devam ediyor. Olay TV'ye biz çok kızıyoruz çünkü Pevrul Kavlak'ı çıkarıyordu. (Selim, Metal, 33)

Eylemler sürerken ana akım medyada direnişin meşruiyetini zedeleme çabaları da olmuştur. Örneğin, metal işçilerinin direnişinin yasadışı grev niteliğinde olduğu

görüşü, bazı iş hukukçuları tarafından direniş başlar başlamaz dile getirilmiştir. Metal işçilerinin direnişlerini yasadışı grev olarak nitelendiren görüşler, işçilerin direnişinin başladığı gün ana akım medyada da dile getirilmiştir. 6354 sayılı yasadaki “yasadışı grev” tanımını yapanlar, işçilerin kanunsuz grev sebebiyle işten çıkarılabileceğini, kıdem tazminatı alıp almayacakları işverenin takdirine bağlı olduğunu ifade etmiş, kendilerince işçilere yasal mevzuatı hatırlatmışlardır. Öyle ki bu iddia ana akım kanallarda bazı akademisyenler tarafından dahi dile getirilmiştir. 20 Mayıs 2015 tarihinde, Bahçeşehir Üniversitesi öğretim üyelerinden Profesör Aziz Can Tuncay CNN Türk canlı yayında eylemlerin yasa dışı olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine kendisine, barışçıl eylemin hak olduğunu söyleyen ILO Sendika Özgürlüğü Komitesi kararları hatırlatılmış ve bundan haberdar olup olmadığı sorulmuştur. Aziz Can Tuncay ise “Evet haberdarım, ben böyle düşünüyorum” cevabını vermiştir (Özveri, 2016: 711). Bu canlı yayın örneğinde de olduğu gibi, ana akım medya, bu tür haberleri dolaşıma sokmasına rağmen “marjda tutarak” (Chomsky ve Herman, 2012: 16), önemsizleştirerek yaratılan gündemin önüne geçmesini engellemeye çalışmıştır.

Ana akım medyada zaman zaman muhalif seslere de yer verilmektedir fakat bu durum ana akım medyanın demokratik ve çoğulcu bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaz. Medyanın kısmi olarak toplumsal açıdan dezavantajlı grupları temsil etmesinin nedenlerini Chomsky ve Herman şöyle açıklamaktadır:

“Medya kuruluşlarının çeşitli organlarının sınırlı bir özerkliğe sahip olduğu, bireysel ve mesleki değerlerin medyanın performansını etkilediği, medya politikasının eksiksiz bir şekilde dayatılmadığı ve bizatihi medya politikasının benimsenen bakış açısını sorgulayan belli ölçüde bir muhalefete ve haber akışına izin verdiği oldukça iyi bilinir. Bütün bunlar belli bir muhalefeti ve rahatsız edici gerçeklerin haber yapılmasını temin altına almak üzere iş başındadır. Fakat sistemin güzelliği şuradadır ki, bu türden muhalefet ve aykırı enformasyon belli sınırlar içinde ve marjda tutulur; böylece onların varlığı sistemin monolitik olmadığını gösterir ama diğer yandan, resmi gündemin hâkimiyetini bozacak güce erişimleri engellenir” (Chomsky ve Herman, 2012: 16).

Bir diğer deyişle egemen medya, farklı içerik ve fikirleri değerli bulduğu ya da bunların halka ulaşmasını istediği için bunlara yer vermez. Toplumsal olarak dezavantajlı ve

kendisini ifade etme şansını bulamayan kesimleri kısmen de olsa temsil ederek, medyanın “tüm farklılıkları hoş görü ile karşıladığını” ilan eder adeta. Metal direnişi de ilk başladığı günlerde ana akım medya tarafından görmezden gelinmiş ama sonrasında eylem alanına basın organları gelmeye başladıkça, basının eyleme olan ilgisi de artmıştır. Bu anlamda Chomsky ve Herman’ın bu tespiti oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Eski bir OYAK-Renault işçisi olan Emrah da, haber yapmak için gelen kanalların birbiriyle bir rekabet içinde olması sebebiyle ilgi gösterdiklerini düşünmektedir. Ayrıca ana akım medya kuruluşlarının sınıf hareketleri konusunda çekince içerisinde olduklarını da belirtmiştir:

Fox TV’den geldiler sabah. İlk röportajı yaptıktan sonra diğer kanallar akmaya başladı. Bir tanesi yaptıktan sonra diğerleri de peşine takıldı. Yani madem biri yapıyor tek kalmamalı deyip geride kalmamak için geldiler. Ama kimse müdahale etmeseydi, kimse müdahale etmeyecekti. Bir çekingenlik vardı yani. (Emrah, Metal, 36)

Ana akım medya, bu eylemi kapsamına dâhil ederken Chomsky ve Herman’ın belirttiği gibi monolitik olmayan bir yapıda olmadığını ilan etmiştir. Ne var ki, bu temsil işçilerin haklı mücadelesinde onların yanında olma amacını gütmemektedir. Medyanın “demokratik ve her kesimin sesine kulak verme” özelliklerini taşıdığını bir kanıtı olarak kullanılmıştır. Burada amaç, kamuoyunda bir farkındalık yaratmak ya da eyleme destek toplamak olmamıştır. Zira işçiler de 13 günlük eylem boyunca kamuoyunu yeterince bilgilendirmediği görüşünü savunmaktadır:

Anlık görüntülerle gösterdiler, birazcık Fox’ta gördük sadece kendimizi o dönemde. Ama çok fazla üstüne düşülmediğini düşünüyorum. Sadece bizim eylemimiz OYAK-Renault şirketine yüz on milyon dolara mal oldu. O dönemde Türkiye’nin çoğu yerinde eylem vardı. Onların zararını da hesapladığın zaman milyarlar çıkıyordur bu. Çok büyük bir haber olması gerekiyor ki TV’lerin durmadan bunu göstermesi gerekirdi. (Emre, Metal, 36)

Ülkede bir farklılık var. O farklılık da ilgi çeksin diye. Hani bir film vardı ya sürekli insanlar bunu örnek gösterir. Asker filmiydi, sen ölürsen o ağlar, bu ağlar. Vatan. En fazla kırk beş dakika kahraman olursun. Biz de öyle bir şeydik, rating uğruna Renault işçileri ayağa kalktı, direniş yapıyor falan. Dışarıdaki kime sorarsan sor sadece adını biliyor. Ne için çıktık, neden çıktık? Çok şaşıyorum. On üç gün bir üretim yapmıyor, insanlar evlerine gitmiyor.(Selim, Metal, 33)

Selim kamuoyunun haberdar olmasında işçilerin yaşadıkları yerlerde uzun bir süre olmayışlarının da etkisi olduğunu düşünmektedir:

Beş bin mavi yaka var ortalama Oyak Renault'da, Bursa'nın çeşitli mahallerinde, semtlerinde. Sadece ben bulunduğum semtte değilim beş gün. Beş gün Selim'i göremiyorlar komşular. Nerede? Eylemde. Ne eylemi? Bir de sadece Renault ile bağlı kalmadı ki bu. Tofaş'a, Coşkunöz'e, Mako'ya, Valeo'ya sıçradı. Bütün işçi ayaktaydı Bursa'da. O şekilde haberleri oldu. (Selim, Metal, 33)

Bursa halkının haberdar olmasında hem yerel hem de ulusal basının payı mevcuttur. Eylemin ses getirmesinde en etkili aracın genel anlamda televizyon olduğu düşünülmektedir. Bu konuda işçiler daha çok ulusal bir kanal olması sebebiyle FOX TV'nin emeğinin ve desteğinin bir kamuoyu oluşturduğu fikrindedir:

Kamuoyu için televizyonlar daha etkili oldu diye düşünüyorum. (Selim, Bursa)

Televizyon kesinlikle etkili, tabi bu yanıltıcı olduğu zaman iş karışıyor. Yanlıtıcı olmadığı zaman televizyon. (Emre, Metal, 36)

Çok ciddi bir katkısı oldu özellikle MİB sitesinin. Lakin bu sadece işçilere ulaştı. Çünkü Bursa'da oturan herhangi bir esnaf oturup MİB'i takip etmedi. Onun haberi iki yönlü oldu. Bir tanesi akşam ulusal kanalda çıktığımızda, Kanal D'de çıktığımızda, diğeryse mahallesindeki işçiler. Yani 13 gündür evine gelmeyen, mahallesine gelmeyen işçiden haberi oldu...Ulusal Kanal çok ciddi yayın yaptı. 14 gün boyunca yanımızdaydı. Fox TV, sabahları o Fatih Portakal'ın programında çıkmıştı. (Emrah, Metal, 36)

Direnişler zaman zaman ana akım medyada zaman zaman da alternatif medyada yer bulmuştur. Fakat işçilerin perspektifinden söz konusu temsil ne yeterlidir, ne de eylemlerin asıl amacını halka anlatabilmiştir. Ana akımdan FOX TV ve NTV haricinde, emekçilere kulak veren, işçinin sözünü ve direnişini anlamlı bulan çok fazla basın kuruluşuna rastlanmamıştır. İşçilerin ana akım medyadaki belirleyici ilişkilere, karar mekanizmalarına, üretilen politikalara karşı benimsediği eleştirel tutum ise sınıf bilincinin sağlamlaşması adına önemli birer bileşendir.

5.3.2.1 TEKEL Direnişinin Medyada Temsili ve 4-C Maddesi

Cumhuriyet tarihinde gerçekleştirilme biçimi olarak en özgün eylemlerden sayılabilecek TEKEL eyleminin medyada temsili, üzerinde yoğun tartışmaların yaşandığı bir konudur. Ağırlıklı olarak alternatif medyada temsil edilen TEKEL direnişi, işçi karşıtı anlatımlarla yüksek tirajlı ana akım gazetelerde de haberleştirilmiştir. TEKEL direnişine dair yapılan haberlerin içerik ve sayısı gazetelerin ideolojik konumlarına bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Ana akım medyada yapılan haberler, zaman zaman iktidar yanlısı gazetelerde düşmanca bir tavırla sunulmuştur. Örneğin Zaman gazetesi, TEKEL direnişine muhalefet partilerinin destek verdiği ve örgütlenmesine yardımcı olduğu yönünde bir algı yaratmak istemiş ve hazırladığı başlıklar genelde bu mesajı iletmeyi hedeflemiştir. Dahası, yasa dışı grupların direnişe destek verdiği şeklinde haberler yaparak, işçilerin sosyal haklarını talep ettiği gerçeğinin üstünü kapatmış ve eylemin meşruiyetini zedelemeye çalışmıştır. Başlıklara çeşitli örnekler olarak “CHP ve MHP’den eylemci TEKEL işçilerine destek geldi”, “Rahşan Ecevit TEKEL işçilerine destek verdi”, “TEKEL eylemine PKK’lılar bile karıştı” ifadeleri verilebilir (Çoban ve Tuna Çoban, 2016: 288).

Görüşme yapılan işçiler, eylemde içinde bulundukları şartlardan dolayı televizyon haberlerini çok sık takip edememiş olsalar da, nadiren alabildikleri gazetelerde kendilerine dair haberleri taramışlar, zaman zaman eylem alanına gelen muhabirlere röportajlar vermişlerdir. Telefonlarını dahi şarj etmekte sorun yaşayan işçiler, televizyon kanalları ve gazeteleri takip etmekte de sorun yaşamışlardır. Görüşülen işçiler eylem sırasında yoğun bir basın takip pratiği geliştirememişlerdir. İşçiler yaşanan bu zorlukları şu cümlelerle aktarmışlardır:

O dönemde biz para bulamıyorduk ki gazete alak yani. Bazen de TV olabiliyordu yandaki kahvehanelerde falan üşüdüğümüzde girdiğimizde. O zaman TV açık oluyordu tabi o zaman bakabiliyorduk. Paramız yoktu ki parasızlıktan biz anca simit alabiliyorduk. (Serdar, TEKEL, 52)

Biz orada yataarken televizyon hak getire yani. Arkadaşlardan ne duyarsak... Kızılay'da genelde sendika açıklama yapardı ya da çadırlarda hangi kanal varsa onu izlerdik. (Serhat, TEKEL, 49)

İşçiler, eylemde iktidar ve medya arasındaki ilişkiye, iktidar odaklarının medya üzerinde nasıl baskı kurduğuna, kendileriyle ilgili çıkan haberlere tanık oldukça iktidar, medya, güç ve hak gibi kavramlarını sorgulamaya başlamışlardır. Yapılan görüşmelerde işçiler, direniş sürerken haber üretim süreçlerinin bu ilişkilerden azade olmadığı gerçeğiyle yüz yüze kalmış ve bu deneyimlerini sık sık dile getirmişlerdir. Dolayısıyla haberlerin tarafsızlığı konusunda işçiler ağırlıklı olarak olumsuz eleştirilerde bulunmuş, sermaye ve iktidar arasındaki bağa gönderme yapmışlardır:

Tarafsızlık konusunda işçiden yana kesinlikle olmadılar. Çünkü bir şekilde bunlar susturuldu, doğruları yansıtamadılar. Gerçek yüzümüzü göstermediler ekranlarda. (Bedri, TEKEL, 43)

Çok tarafsız değillerdi ilk zamanlarda. Ama sonradan işin iç yüzünü öğrendikten sonra biraz daha işçi adına olmaya çalıştı. Ama bazı dış etkenler de onları susturdu. (Özer, TEKEL, 42)

Ben basının taraflı olduğuna inanıyorum. Hiçbir zaman tarafsız olduğuna inanmadım. Tamamen bastırmak için hükümet yanlısı haber yapan çok vardı televizyon kanalları, gazeteler. Ankara'da yapılan eylemlerde amacımız Ankara'ya huzursuzluk ya da hükümeti devirmek değildi ki, bizim amacımız kendi işimizle kendi ekmeğimizle ilgili duygu ve düşüncelerimizin farkındalığını yaşatmak için. Ama adamlar bunu sanki hükümeti devirmeye çalışıyormuşuz gibi algılatırmaya çalışıyorlardı. (Talip, TEKEL, 50)

Haberlerin birçoğu, işçiler tarafından gerçek olmaktan uzak, eylemin temel amacını başka bir çizgiye çekmeye çalışan ve halkı yanlış bilgilendiren metinler olarak nitelendirilmiştir. Bu haberler güvenilir bulunmamış ve işçilere göre asıl işlevini yerine getirmemiştir. Bafra Yaprak Tütün işletmelerinden işçilerin sözleri medyanın güvenilirliğinin ve gerçekçilik payına ışık tutmaktadır:

Diyelim ki ben hakkımı istiyorum. Benim elimde üç tane ekmek, üçünü de ben evime götürmek istiyorum dediysem, ama onlar ne yapıyorlar? Bir tane ekmek istedi onu da aldı götürdü gibilerinden. Gerçek haber yapılmalı. (Bedri, TEKEL, 43)

Bu işçilerin amaçlarının sadece ekmek kavgası olduğunu tamamıyla anlatmadılar. Bizim amacımız gidip gösteriş yapmak değildi ya da o günkü iktidara karşı bir eylem değildi. Amacımız elimizden alınan ekmeğin bize iade edilmesiydi. En azından benim beklediğim şekilde haber yapmadılar yani. (Özer, TEKEL, 42)

Bizim eylem yapmamızın amacı gidip iktidara karşı gelmek veyahut da hükümeti yerinden sallamak değil. Bizim amacımız sadece elimizdeki hakların alınmaması. Verilen haklar geri alınmaz diyenler, kalktı elimizdeki hakları alıyorlar. Sonra bir de biz onlara iş verdik. Ne yaptın? 4-C'liye iş verdik. Benim 4-C'ye ihtiyacım mı var? Ben zaten kadrolu işçiydim. Sanki hiç işim yokmuş, bana onu vermiş. Bizim halkımız da buna inanıyor. (Bedri, TEKEL, 43)

İşçiler haberlerin ve bu tür medya iletilerinin kamuoyu gündeminde yeterince yer bulmadığını düşünmektedir. Ayrıca, yaratılan algının TEKEL işçilerinin aleyhine olduğu da paylaşılan fikirler arasındadır:

Kamuoyuna yeterince bizim sendikamız tarafından bilgi verilmedi, basında halkı ikna edecek bir şey olmadı, ama belli kanalların haberlerinde zaman zaman bir iki dakikalık haberler oldu. NTV de oldu. Halk TV'de daha çok oldu. Ulusal kanallarda az da olsa oldu. (Serdar, TEKEL, 52)

Yüzeysel, asparagas, şov mahiyetli haberler yapıldı. Bu işçilerin dertleri ne, bu işçiler niye bunu savunuyorlar şeklinde detaylı olarak duygu ve düşüncelerini anlatır, özelleştirme karşıtı olan insanlara kesinlikle yer vermediler. (Talip, TEKEL, 50)

Kamuoyuna yeterince bilgi verildiğini zannetmiyorum. Dışarıya verilen izlenim hep şuydu: Yatarak para kazandılar. Şimdi de o rahatlığın bozulmasını istemiyorlar. (Seyfi, TEKEL, 47)

TEKEL direnişinin bu denli büyümesi ve işçilerin kararlılıklarını sürdürmesindeki itici güç çok yoğun şekilde tartışılan 4-C maddesiydi. Güvenceli iş kavramının içini yavaş yavaş boşaltan 4-C, işçileri en çok tedirgin eden, geleceklerini bulanıklaştıran meseleydi. Ne yazık ki, bu konuda eylem sürerken işçilerin dahi kapsamlı bir bilgiye sahip olduklarını söylemek güçtür. Bu konuda özeleştiriyi yapan işçilere göre, bu maddenin işçi sınıfı açısından doğuracağı olumsuz sonuçlar geniş kitlelere ayrıntılı bir biçimde anlatılmamıştır, zira eylemden önce kendileri de bu maddenin kapsam ve içeriğine dair bilgiden yoksundur. Bununla birlikte işçiler, eylemden sonra 4-C'de yapılan iyileştirmelerin direnişle doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmektedirler:

TEKEL eylemlerinden önce 4-C'nin ne olduğunu kimse bilmiyordu. İşçiler de bilmiyordu detayını, ama biz Ankara'ya gittiğimizde görsel yazılı basında 4-C'nin ne olduğunu anlattık, duyurma imkânımız oldu. (Serdar, TEKEL, 52)

Eylemden öncesine gidin, 4-C'nin içeriğini biz dahi bilmiyorduk. Biz Ankara'dan geldikten sonra bu konuya özen gösteren, bu eylem ne için yapıldı diye dikkat edenlere

anlatıldı. Ama biz geldiğimizde iş yerlerinde 4-C'nin ne olduğunu bilmeyenler de vardı. Türk milleti olarak bu konularda duyarlı değiliz, “burada bir eylem yapılıyor, amaçları şov”. Hep o gözle baktık. Böyle baktığımız için de işin iç yüzünü tam anlayamadık. Bunlar niye yapıyorlar diye incelemediler. O incelemediği için de fazla bilgi edinemediler ama biraz incelemiş olsalardı orada çıkan haberlerden ne için burada eylem yapıldığını anlayabilirlerdi. Bu konuda biraz duyarsızız. (Özer, TEKEL, 42)

İyi tarafından baktığımızda 4-C'nin ne olduğunu duyurduk. 4-C nasıl bir çalışma şeklidir, ne şartlar altında çalışılıyor, aldığı ücret nedir? En azından duyarlı insanlar öğrendi. (Seyfi, TEKEL, 47)

Üç direnişte de dikkati çeken noktalar, işçilerin egemen medyanın pratiklerini eleştirmesi, sunulanların genel anlamda birer kurgulanmış “gerçeklik” olduğunu ifade etmeleridir. Direniş ve mücadele pratikleri, çeşitli farkındalıklarla başlar ve hayatın içine yayılmaya başlar. İşçilerin bu farkındalığa sahip olmaları, her direniş başarılı olarak nitelendirilmese bile, dönüşümün ve mücadelenin ilk eşiğinin atlanmış olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum da gelecekteki mücadele ve direnişler için, deneyim ve birikim olarak sınıfın zihninde yer etme potansiyeline sahiptir.

5.4. DİRENİŞTE ÖRGÜTLENME ARAÇLARI

Direnişlerin örgütlenmesinde zaman zaman sendikal destek zaman zaman da işçilerin kendi çabaları öne çıkmıştır. Bu bölümde sendikaların örgütlenme sürecindeki rolü veya işlevi değil, işçilerin eylemler öncesinde kendi aralarında örgütlenme yolları ve kullanılan iletişim araçları incelenecektir. Sendikaların bu konudaki işlevi “sendika ve direnişe katılım ilişkisi” başlığında incelenmiştir. Bunun yanı sıra, eylemlerde işçilerin haber alma ve bilgi paylaşma ihtiyaçlarını hangi aygıtlar aracılığıyla karşıladığı da üzerinde durulacak bir diğer konudur. Kullanılan iletişim araçlarının özelliklerine göre direnişler iki ayrı başlık altında ele alınacaktır. SEKA ve TEKEL direnişleri geleneksel medya aygıtları, Metal Direnişi ise yeni medya aygıtları başlığında incelenecektir. Buna ek olarak, yeni medya başlığında TEKEL direnişinde kullanılan bir Facebook sayfası ve bir forum da kısmi olarak değerlendirilecektir. Böyle bir

sınıflandırmanın sebebi büyük oranda dönemin şartlarına göre şekillenen örgütlenme biçimleri ve direnişlerde tercih edilen iletişim araçlarıdır.

5.4.1. Geleneksel Yöntemler ve Medya Aygıtları

SEKA ve TEKEL direnişlerinde örgütlenme süreçleri birbirine benzer geleneksel veçheler içermektedir. SEKA'da daha güçlü olan fabrika içi bağlar örgütlenmeyi kolaylaştıran bir faktör olmuştur. TEKEL işçileri ise özelleştirmenin potansiyel sonuçlarını göz önüne alarak adım adım örgütlenmiş ve bu yolda da sendikayı arkasından sürüklemiştir.

SEKA İzmit işletmesinin ciddi anlamda özelleştirme sürecine girmesiyle birlikte, fabrikada hareketlenmeler başlamıştır. Özelleştirme haberinin işçiler arasında giderek yayılması, kendiliğinden bir örgütlenmenin ortaya çıkmasını sağlamış ve bu örgütlenme zaman içerisinde olgunlaşıp, daha işlevsel bir hal almıştır. Geçmişinde de bilinçli bir eylem geleneği bulunan SEKA işçileri, kendiliğinden gelişen bu örgütlenme biçimini çalışmamız sırasında şöyle aktarmışlardır:

Kapatılma kararı alındığı zaman ne kimsenin bana bir şey söylemesine ne de benim başkasına bir şey söylememe gerek yok. Hemen ilk iş ulaşabileceğim kişilere, yerel basından bu konuda ilgili kişilere her hangi bir yazı çıktığı zaman, direk bireysel olarak cevap vermeye başladım zaten. İletişim esnasında sendika bize şöyle yapacaksınız demedi, herhangi bir şey yapmadı. Biz gerekli cevapları veriyorduk, Ondan sonra Sendikacılara bilgi veriyorduk böyle oldu, bu bunu yazmış, biz bu cevabı verdik diye. (Yakup, SEKA, 51)

Biz birbirimizi ailelerimiz gibi seviyoruz. Birbirimizi de çok etkileyen bir grubuz, sendikanın bize çok fazla şey söylemesine gerek yok. Dolayısıyla öyle bize ders vermelerine, şöyle örgütlen, öyle bir şey yok yani. Telefon geldiğinde biz ne yapacağımızı biliriz. (Ahmet, SEKA, 57)

Kapatma kararı geldiği anda herkes içeride otomatik olarak toplandı. Sendikanın bir karar vermesine gerek olmadı. Sadece oluşumu olgunlaştırdık. (Yusuf, SEKA, 45)

Bir başka SEKA işçisi olan Erdal, işçilerin arasındaki bağı “düşünün, biz küçük yaşlardan beri- okulunu da aldığımızda- 13 yaşından beri çalışıyoruz. Çocukluğumuz, gençliğimiz fabrikada, fabrika arkadaşlarımız içerisinde geçmiştir. Bir birimize çok bağlı bir yapımız vardı bizim” diyerek anlatmıştır.

TEKEL eylemlerinin örgütlenme sürecinde sendikanın işlevi ve rolü oldukça tartışmalı bir konudur. Bazı işçiler örgütlenmenin sendikanın sayesinde olduğunu belirtirken, bazıları bu eylemin sendikasız da hayata geçirebileceğini savunmaktadır. TEKEL direnişinden önce de SEKA’da olduğu gibi işçiler bir araya gelerek yaklaşan tehlikeye karşı çözüm yolları bulmak için neler yapılabileceği üzerine fikir üretmişlerdir. Bireysel çabaların dışında, kolektif olarak diğer şehirlerdeki TEKEL işçileriyle iletişim kurulmaya çalışılmıştır. İşçiler arasındaki örgütlenme sürecinde yer alan Bafra Yaprak Tütün işletmesinden Talip, bu hareketliliğin nasıl ortaya çıktığını şöyle anlatmaktadır:

Ben Engiz yaprak işletmelerine ihale için gitmiştim. Buradaki arkadaşları da ben tetiklemiştim eylemlere. Sonra 19 Mayıs’taki arkadaşlar bir grup oluşturmaya başlamışlardı kendi içerisinde. Sendika ilk başlarda kesinlikle yer almadı, hatta bu konulara da sıcak bakmadı. Sendika bu konuda tavrı nettir. Yapacaksak eylemi biz yapacağız şeklinde bizi de engellemeye çalışıyorlardı. Bu arkadaşlar öncü gruplar olarak Diyarbakır grubu ile diyalog kurdular. Ankara İzmir ve İstanbul grubu ile diyalog kurma yoluyla eylemin nasıl ve ne şekilde olacağını hazırlığını yaptılar. (Talip, TEKEL, 50)

TEKEL işçilerinden Serdar da örgütlenme sürecine işçilerin öncülük ettiğini, sendikanın ise işçilerin bu kararlı duruşuna itiraz edemediğini ve karşı bir tavır sergileyemediğini düşünmektedir:

Biz TEKEL’in özelleşmesini istemiyorduk. Çünkü TEKEL özelleştirilirse çiftçi, Türkiye ekonomisi kaybedecekti. Oradaki işçilerin çoluğu çocuğu okuyamayacaktı, sefalet içinde olacaktı. Bunun bilinci altında TEKEL’ in özelleştirilmesine karşı direnmeye karar verdik. Sendikayı da mecbur tuttuk, sendika da bizim önümüze düşmek zorunda kaldı. (Serdar, TEKEL, 52)

İşçilerin birbiriyle haberleşmek için kullandıkları yöntemler de örgütlenme biçimlerine paralel olarak gelenekseldir. SEKA ve TEKEL direnişlerinde, işçilerin

haberleşmek için, eylemler boyunca aynı ortamı paylaşımları dolayısıyla ciddi bir teknolojik alt yapıya ya da elektronik bir sisteme ihtiyaçları olmamıştır.

SEKA’da kişiler arası iletişim yoğun olarak deneyimlenmiştir. Zira SEKA’nın yapısı, çırak okulunun varlığı, fabrikada işçilerin birbirini neredeyse çocukluk yıllarından bu yana tanımaları aile bağlarına benzer oluşumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Görüşmeler sırasında sık sık telaffuz edilen “SEKA bir aile gibidir” cümlesi bunu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla direnişte işçiler her an her gelişmeden haberdar olarak eylemliliklerini devam ettirmişlerdir. Bu aile benzeri yapılanma ve getirilerini SEKA işçileri şöyle anlatmışlardır:

20 yaşında askere gidiyoruz değil mi? Seka’da 10 yıllık işçi askere giderken benim arkadaşım. O zaman çırak kültürü vardı. Düşünün 20 yaşında bir çocuk, 10 yıllık işçi. Şu kapıdan girdiğinizde eğer bir şey varsa, sizi ilk gören söyler. Böyle bir yer burası. (Ahmet, SEKA, 57)

SEKA işçisinin haberleşmek için hiçbir şeye ihtiyacı yoktu. Çünkü Seka kağıt fabrikası hiçbir fabrikaya benzemeyen bir yapıya sahip. Dediğim gibi 14-15 yaşından, çocukluğundan beri burada olan insanlar. Fabrikanın içinde de dışında da. İsteseler de bir birinden habersiz ve bağı kopuk olamıyorlar. (Yakup, SEKA, 51)

Eski bir SEKA’lı olan Yusuf da, yukarıdaki alıntılara ek olarak, SEKA’nın konumu, komşuluk ilişkileri ve lojmanların sağladığı kolaylıkları, iletişimin hızlı ve efektif bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan unsurlar olarak değerlendirmiştir:

İletişimde çok zorlanmıyoruz. Çünkü lojmanlarımız vardı burada. SEKA’nın da servisi yoktur. İşçiyi bilgilendirmeye gerek yoktu her biri birer savaşıydı zaten. İzmit’in göbeğinde olduğu için fabrika,, evler de SEKA’ya göre planlandığı için herkes yakın oturur. (Yusuf, SEKA, 45)

İşçiler eylem sırasında birbirlerinden her daim haberdar olmak için fabrika içinde bir de ilan tahtası kullanmışlardır. Bu araç, işçilerin direnişi büyük bir ciddiyetle yürüttükleri ve yaptıkları eylemin önemini farkında olduklarının bir göstergesidir. Böylelikle hem fabrikaya giriş çıkışlar kontrol altına alınmış, hem de fabrika içi güvenlik sağlanmıştır.

Dışarıya çıkan bir birim oluşturmuştuk. İki tane görevli arkadaşımız vardı. Dışarıya çıkan bilgi veriyor. Gece dışarıda yatarken bile izinli yatıyorsun. Problemi var adamın tahta var orada, tahtaya yazıyoruz. Kim dışarıda biliyoruz yani. (Yusuf, SEKA, 45)

TEKEL deneyiminde ise, işçiler arasında SEKA'da olduğu gibi aile benzeri bir bağdan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, işçilerin eylemde birbiriyle haberleşme olanakları ise genel anlamda kısıtlı olmamıştır. Zira çadırlarda sık sık sohbet etme, eylemin gidişatına dair fikir alışverişinde bulunma imkânına sahip olmuşlardır. Dahası, işçiler, kendi aralarındaki iletişimi büyük oranda cep telefonları ile sağlamışlardır. Telefonların bir diğer kullanım amacı ise eyleme katılmayan kişilere çağrı yapmak olmuştur. Diğer bir deyişle, işçiler eylem sürerken ihtiyaç duydukları desteği bu yolla da sağlamaya çalışmışlardır. Bu iletişim biçimi ve telefonların öncelikli olarak hangi amaç ve ne sıklıkta kullanıldığı çalışmamıza şöyle yansımıştır:

Genelde telefonlarla, o zamanlar hep öyleydi. Her haber aldığımızda birbirimize iletiyorduk bunu. Dakika başı bir haber geliyordu, bir duyum alıyorduk. (Bedri, TEKEL, 43)

Sadece telefon aracılığı ile başka bir şey yoktu. Fırsat buldukça kullanıyorduk. (Özer, TEKEL, 42)

Kendimizle alakalı, içimizden birisi bir yere gittiği zaman neredesin ne yapıyorsun, bir birimizden kopmamak için. (Seyfi, TEKEL, 47)

Gelmeyen varsa onlarla iletişime geçmek, çadırda ihtiyaç varsa bildirmek. Hemen hemen her gün kullanıyordum. (Serhat, TEKEL, 49)

Can güvenliği açısından birincisi, ikincisi de iletişimi sağlamak ve eylem hakkında bilgilendirmek amaçlı kullanıyorduk telefonu. (Talip, TEKEL, 50)

SEKA fabrikasının yapısal koşulları gereği iletişim araçlarına çok fazla ihtiyaç duyulmaması elbette olağan bir durumdur. TEKEL direnişinin gerçekleştiği koşullar düşünüldüğünde de böylesi kitlesel bir eylemi örgütlemek ve bu örgütlülüğü devam ettirmek bile bir başarı olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, iletişim araçlarının kullanılma biçimi daha etkili ve işlevsel olma ihtimalini taşımakla birlikte, direnişi güçlendirmiş ve kamuoyunda bir farkındalık yaratmıştır.

5.4.2. Yeni Medya Aygıtları

OYAK-Renault işçileri yeni medyanın sunduğu platformları oldukça etkin ve verimli bir şekilde kullanmış ve eylemden önce belirlediği amaçlarının çoğuna ulaşmışlardır. 2015 yılında önce Bursa özelinde ve ardından ulusal çapta ses getiren metal işçilerinin eylemleri, direnişte örgütlenme araçlarını kullanma açısından SEKA ve TEKEK eylemlerinden daha farklı bir yerde konumlanmaktadır. Zira teknolojiyi en üst düzeyde kullanarak, beş bin kişilik bir fabrikayı işveren yanlısı sendikaya karşı örgütlemeye başarmışlardır.

Eylemlerin örgütlenme tarzı, kısa bir süre içinde yayılması ve sebepleri kadar ilginçtir. Bu ses getiren eylem dalgasının örgütlenmesinde sendika ya da rakip sendikalar rol almamıştır. Eylemlerde işçiler kendi sözcülerini seçmiş ve işverenlerle yapılan görüşmeleri bu lider pozisyonu edinmiş kişiler yürütmüştür (Taştan, 2016: 100). Bu örgütlenme sürecini kendi departmanından sözcü olarak seçilen Mustafa'nın sözleri açıklığa kavuşturmaktadır:

5000 kişiyle iletişimi sağlamak gerçekten zor. Bu iletişimi sağlamak için elimizdeki en iyi imkân cep telefonlarıydı. Biz cep telefonlarında ilk etapta UET dediğimiz birimlere Whatsapp grubu kurduk. O Whatsapp grubunda bütün üyelerimiz vardı. İlk etapta biz 15 kişiydik. O UET'lerin sözcülerini aldık, bu sefer kendi departmanlarımızda UET sözcüler grubunu kurduk. Onun üstüne de departman sözcüleri ve sekiz sözcüye.. İlk 8 sözcünün bulunduğu UET whatsapp grubu, sonra 36 kişinin bulunduğu vardiya departman sözcüleri grubu vardı, onun altında UET sözcüleri, 208 kişilik grubu. Bunlar hep ayrı ayrı gruplardı. Ve en sonda 5000 kişiye yakın arkadaşımın bulunduğu UET sözcüleri grubu vardı. Kafadaki 8 kişinin aldığı kararı, kendine bağlı olan departman UET'lere atardı. Onlar da o bilgiyi en alt noktaya kadar. (Mustafa, Metal, 35)

UET adı verilen çalışma birimlerinde ve departmanlarda örgütlenmenin nasıl yapılandırıldığı bir başka eski OYAK-Renault çalışanı Emrah'ın sözlerinde de yer bulmuştur:

Whatsapp grubu direniş süresince küçük küçük oluşturuldu. Sadece 8-10 kişinin içinde olduğu bir gruptu. Bunu içeriye girdikten sonra genişlettik. Departman olarak gruplar kuruldu. Departmanların bağlı olduğu vardiya olarak bir grup kuruldu. Her vardiya kendi gruplarını oluşturdu. Bir vardiyada 100-120 kişinin olduğu gruplar kuruldu. 120 si

de UET sözcüsü anlamına geliyor. UET sözcüsü de 30-40 kişilik grubun başındaki kişi. Tüm vardiyayı tutmuş oluyorsun. (Emrah, Metal, 36)

Söz konusu Whatsapp gruplarının yanı sıra, işçilerin direniş sürecinde temel haberleşme aracı ve güvenilir bir bilgi kaynağı olarak değerlendirdikleri “Metal İşçileri Birliği” (MİB) adında bir Facebook sayfası da mevcuttur. İşçilerin bu sayfaya dair fikirleri ve beyanları, sayfanın direnişe ve örgütlenmeye katkısının yadsınamayacak derecede büyük olduğunu göstermektedir. İşçilerin MİB sayfasına dair vurguladığı noktalardan yola çıkarak, bu sayfanın kurulmasının direnişi büyütüp güçlendirdiğini söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Direnişe katılan işçiler, sayfanın katkılarından şu şekilde bahsetmişlerdir:

MİB ile başladık biz bu işe. Gerçek anlamda bayağı bir etkili oldu. Onun sayesinde bu direniş başladı. (Tamer, Metal, 34)

İnternet, günümüzün en büyük iletişim aracı. Özellikle Twitter, anlık düşünüyor. Zannediyorlar ki ağababaları, bunlar işçi, bir şey anlamaz, etmez. Ama düşünüyor internete, ben bilgileniyorum bundan. Beni MİB bilgilendiriyor, direnişte.org bilgilendiriyor, Birleşik Metal İş bilgilendiriyor. Benim bunları gözüme sokuyor, ben uyanıyorum artık. (Selim, Metal,33)

Metal fırtınanın mimarıdır MİB. Metal fırtınanın oluşmasındaki en büyük etkidir. OYAK-Renault işçilerinin, Coşkunöz işçilerinin, Mako’daki, Delphi’de, Valeo’da bütün işçilerin toplanıp, FAK(fabrikalar arası kurul) kararlarını almayı sağlayan kurumdur. Biz MİB’in yöneticileriyle çok defa oturduk. Sonuçta işçi hareketine yön veren bir sayfa idi. Yön verirken işçilerle birlikte yön veriyordu, demokratikti. Hepimiz toplanıyorduk MİB’in yöneticileri ile oturup hep beraber karar alıyorduk. (Mustafa, Metal, 35)

Yukarıda MİB Facebook sayfasının, direnişin örülmesinde ve büyütülmesinde emek ve çabaları kayda değer olduğu söylenmişti. Bununla birlikte, işçiler direniş sürerken başka bir sayfa kurma ihtiyacı hissetmişler ve bunu Renault Metal İş Facebook sayfası olarak hayata geçirmişlerdir. Sayfanın kurulmasında önde gelen isimlerden ve eylem sırasında basın sözcülüğü yapmış eski OYAK-Renault işçisi Emrah bu ihtiyacın neden doğduğunu şu sözlerle açıklığa kavuşturmuştur:

Herhangi bir müdahale olduğunda ya da bir mesaj vermek istediğimizde burayı (Metal İşçileri Birliği) kullanıyorduk. Tüm OYAK-Renault işçisinin duymasını istediğimiz bir mesaj varsa, bunu oraya gönderiyorduk. Daha sonra sadece OYAK-Renault işçisinin olduğu RM Metal İş’i kurup oradan yayın yapmaya başladık. Çünkü MİB de bir süre

sonra karışmaya başlıyor. Çünkü Coşkunöz yazıyor, Tofaş yazıyor. Ama Renault ile ilgili sadece Renault'nun olduğu sayfamızda paylaşıyorduk ki net bir şekilde arka arkaya takip edebiliyorlardı. (Emrah, Metal, 36)

Metal direnişinin temel sebeplerinden biri olan patron yanlısı sendikaya ve sendikal baskılara karşı işçiler, direniş sırasında oldukça anlamlı ve kolektif bir eylemlilikle başkaldırmıştır. 5 Mayıs 2015 tarihinde gerçekleştirilen Türk Metal'den toplu istifa eyleminin finansal desteği MİB aracılığıyla sağlanmıştır. Bursa Sanayi ve Ticaret odasının önünde toplanıp bu eylemi gerçekleştirmek isteyen işçiler, eylemin maddi altyapısını MİB sayesinde kurmuştur. İşçilerin özgüvenini tazeleyen ve örgütlü olunduğu sürece sendikaya karşı direnilebileceğini gösteren toplu istifa eyleminin nasıl gerçekleştiği ve MİB'in verdiği kayda değer desteği departman sözcüsü Mustafa ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır:

5 Mayıs tarihi OYAK-Renault işçilerinin aldığı bir karardır. Ama laptopları, Ticaret Sanayi odasının orayı tutmayı MİB üzerinden yürüttük. Toplantıya oturduk, dedik ki nasıl yapacağız. Biz dedik ki bir firma, bir alan bulmamız lazım. Alanı bulduk, firmayı MİB (MİB'teki yöneticiler) bize sağladı. MİB bize bunun maddi konusunu nasıl sağlayacağız dedi. Biz de onu hallederiz dedik. (Mustafa, Metal, 35)

İşçilerin kendi aralarında oldukça kapsamlı, özgün bir iletişim ağı kurmaları ve bunu oldukça işlevsel bir biçimde kullanmaları eylemi giderek daha güçlü hale getirmiştir. Bu süreçte, ciddi katkıları olan MİB, işçiler tarafından en çok takip edilen ve güvenilen kaynak olma özelliğini taşımıştır. Ne var ki hem Türk Metal'in hem de kolluk güçlerinin MİB üzerinde büyük oranda baskısı olmuştur. Direnişin ilk gününden itibaren işçiler ve eylemin gidişatıyla ilgili haber paylaşımı yapan ve işçiler arasında örgütlülüğü bulunan Metal İşçileri Birliği'ne 20 Mayıs 2015'te polis tarafından operasyon düzenlenmiş ve operasyon sonrasında 11 kişi gözaltına alınmıştır (www.sendika48.org). Bu baskılara rağmen işçiler, eylem boyunca MİB üzerinden bilgi alma ve haberleşmede ciddi bir sorun yaşamamış ve bu sayfayı dezenformasyondan mümkün olduğunca uzak tutmuşlardır. Özetle bu tutum, eylem sırasında sağlıklı bir iletişim pratiği deneyimlenmesini sağlamıştır.

TEKEL örneğinde yeni medya kullanımı çok kısıtlı olmakla birlikte, direnişte bu mecranın izlerini görmek az da olsa mümkündür. Direniş devam ederken işçiler kendi aralarında haberleşebilmek, dayanışma pratiklerini sağlamlaştırabilmek için bir internet sayfası kullanmışlar ve yasal süreci buradan takip etmişlerdir. Bu sayfayı direniş esnasında takip etme imkânını yakalayan Bafra Yaprak Tütün eski işçisi Serhat sayfa içeriğini şu şekilde anlatmaktadır:

TEKEL direnişi ve TEKEL işçileri, bu sayfayı kullanıyorduk. Katılanların haberleşme, eylemle mahkeme süreciyle ilgili bilgilendirme veriliyordu. Danıştay Anayasa mahkemesi sürecini, oradan paylaştık yasal süreci. (Serhat, TEKEL, 49)

Eylemden önce www.tekelciler.com adlı bir forum üzerinden özelleştirme süreci ve olası sonuçları üzerinde tartışmalar yürütülmüştür. Bu site aracılığıyla TEKEL işçileri arasında önemli konularda görüş alış verişi yapılmış, bu sürecin nasıl sonuçlanacağına dair tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Balıca Sigara Fabrikasından Seyfi bu sitenin işlevini şöyle anlatmaktadır:

Fabrika satılmadan önce kullandığımız TEKELciler.com diye bir site vardı. O sitenin içindeki forum aracılığı ile biz ne yapılabilir, kimlere sesimizi duyurabiliriz onları tartışıyorduk. Onu bir araç olarak kullanıyorduk. Oraya gelen yorumlar bir şekilde süzgeçten geçiyordu. Gerçekten amacına uygun olan şeyler yayınlanıyordu. (Seyfi, TEKEL, 47)

TEKEL direnişinin geneli düşünüldüğünde, örgütlenme sürecinde yeni medya ve olanaklarının yoğun bir biçimde faydalandığını söylemek doğru olmayacaktır, zira söz konusu site ve bir Facebook sayfası haricinde yeni medyanın herhangi bir mecrası kullanılmamıştır. Ne var ki, metal direnişi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Metal işçileri, hem örgütlenme hem haberleşme hem de bilgi alma süreçlerinin tamamını neredeyse yeni medya aygıtları aracılığıyla sağlamışlardır. Direnişe fazlaca dâhil edilen bu aygıtlar, işçilerin temel taleplerinden biri olan Türk Metal'den istifa sayısının artmasına da büyük katkılar sağlamış ve işçilerin örgütlenme konusunda daha tecrübeli hale gelmesine yardımcı olmuştur.

5.5. DİRENİŞİN BAŞARISI VE İLETİŞİM ARAÇLARI

Direnişlerin başarılı olup olmadığını tartışırken dikkate alınacak birçok ölçüt mevcuttur. Bu ölçütler, çalışmamızda yalnızca eylemlerde talep edilen hakların işçilere verilmesi bağlamında değerlendirilmemektedir. Arka planında birçok siyasi ve iktisadi güç barındıran küresel özelleştirme politikalarına ya da iktidarla bütünleşmiş sendikaların baskılarına yalnızca SEKA, TEKEL ya da metal işçisinin tek başına karşı koyması beklenemez. Bu tür kapitalist uygulamaların sınıfa zarar vermesini engellemek için birçok siyasa üretilmelidir.

Ulaşılmaması planlanan nihai hedefler tam anlamıyla gerçekleşmese de, her direnişin parladığı ve sınıfa katkı sunduğu anları mevcuttur. Örneğin, TEKEL işçileri işletmelerinin kapatılmalarına engel olamamış olsalar da, 4-C yasasını kamuoyuna duyurmuş ve en önemlisi ciddi bir sınıf mücadelesi sergilemişlerdir ya da SEKA direnişi, yeni medyanın olanakları dahi olmadan mevcut iletişim araçlarıyla kamuoyu yaratabilmiştir. Metal direnişi sonrası ise Türk Metal’den istifa edenlerin sayısı binlerle ifade edilmektedir.

Üç direnişte de sınıf bilincinin değişik tonları mevcuttur, fakat bunlar farklı yoğunluklara sahiptir. Benzer biçimde iletişim araçlarının kullanımı da sıklık ve biçim açısından değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla, direnişin başarıları iletişim ağlarının etkili bir şekilde kullanılması ve sınıf bilincinin yükselişe geçmesi bağlamlarında incelenmiştir.

SEKA ve Metal direnişleri internet tabanlı iletişim biçimlerini ve yeni medyayı oldukça etkili kullandıkları için “Sınıf ve İletişim Teknolojileri” başlığında incelenmiştir. TEKEL direnişinde sınıf bilinci varlığını yeniden hatırlattığı için, bu direniş de “Kendinde Sınıftan Kendi İçin Sınıfa Doğru” adlı başlıkta ele alınmıştır.

Yeni medya ve değişen fikirler başlığında ise, işçilerin “yeni iletişim teknolojilerinin sınıfa ne tür kazanımlar sağlayabileceği” sorusuna verdikleri cevaplar incelenmiştir. Metal işçilerinin yeni iletişim teknolojilerinden beklentileri oldukça yüksekken, SEKA ve TEKEL işçileri bu tür araçların kısmi bir katkıda bulunabileceği görüşünü savunmaktadır.

5.5.1 Sınıf ve Yeni İletişim Teknolojileri

Direnifleri başarılı kılan faktörler; eylemlerin yapısal koşulları, gerçekteşirildikleri siyasi dönemler açısından farklılıklar taşımaktadır. Bazı direnişlerde sendikal destek ve halkın desteği ön plandayken, bazılarında ise bu mekanizmaların yerini, iletişim ağlarının son derece işlevsel ve verimli kullanılması ya da işçilerin dayanışması almıştır.

Çalışmamızda incelenen direnişler sendikal, iktisadi, siyasi gibi birçok boyuta sahiptir ve her biri ayrı ayrı itici güçlerle ortaya çıkmıştır. Benzer biçimde kitle iletişim araçlarının kullanılma düzeyi ve yaygınlığı da her direnişte farklılık göstermiştir. Zira geleneksel, sosyal ve alternatif medya kaynakları her birinde ayrı rollere ve işlevlere sahiptir. Bir diğer deyişle, teknolojiyi mücadeleye dâhil etme biçimleri, birbirinden ayrılmaktadır. Ayrıca, iletişim araçları, ciddi katkılar sunmakla beraber bu başarının ortaya çıkmasındaki tek aktör değildir.

Söz gelimi Metal Direnişinin sendikaya karşı edindiği kazanımları yalnızca iletişim araçlarına bağlamak doğru olmayacaktır. Bu çalışmada teknolojik aygıtlara yüklenen anlam kesinlikle teknodeterminizme düşüş anlamı taşımamaktadır. Zira teknolojiyi toplumsal bütün yapılarından ayırıp tek başına değerlendirmek oldukça sorunlu ve tek boyutlu bir yaklaşımdır. Teknolojik determinizm, sendikaların yeni

iletişim teknolojileriyle olan ilişkisinde, teknolojik gelişmeleri, nesnel ve izole bir alan olarak değerlendirmektedir. Bu sorunlu bakış ise bu ilişkiyi sosyal ve siyasi iğeriğinden koparmaktadır. Bir diğer ifadeyle teknoloji; koksüz, nesnel ve sosyal bağlamından kopuk bir kavram olarak incelenmektedir. Teknolojinin toplumsal konumunu değerlendirirken, üretim ilişkileri ve sınıflar arası m¼cadeleyi bu alan dışında bırakmak eksik bir değerlendirme yapılmasına sebep olacaktır. Bu durum ise toplumsal geręeklięin anlaşılmasını güçleştirecektir (Y¼cesan-Özdemir, 2009: 48). Dolayısıyla ęalıřmanın konusunu oluşturan direnişleri de teknoterminist bir yaklaşımla değerlendirmemek gerekmektedir. İşçiler söm¼r¼ ilişkilerine zaman zaman fabrika işgali, oturma eylemi ya da üretimi durdurma gibi eylem türleriyle tepki göstermiş, zaman zaman da bu tür eylemlilikleri hayata geğirmek ve eylemleri yaymak için iletişim araçlarını kullanmışlardır. Direniş biçimleri hem geleneksel örg¼tlenme türlerini hem de yeni iletişim teknolojilerini barındırmaktadır. Direnişlerde kullanılan iletişim araçları, başarının tek paydaşı olmamakla beraber ciddi katkılar sunmuş, örg¼tlenmeyi hızlandırmıştır.

ęalıřmanın konusunu oluşturan üç ayrı direnişin hedeflerine koydukları amaçlarına ulaşmış olmaları başarının tek ölç¼tü olmamalıdır. Arka planında biręok siyasi ve iktisadi güç barındıran küresel özelleştirme politikalarına yalnızca SEKA, TEKEK ya da metal işçisinin tek başına karşı koyması beklenemez. Bu tür kapitalist uygulamaların sınıfa zarar vermesini engellemek için biręok siyasi üretilmelidir.

TEKEK işçisinin sınıf bilinci kazanması ve eylem yapmayı öğrenmesi, SEKA işçisinin özelleştirmeye karşı kamuoyunda bir farkındalık yaratması, metal işçisinin sendikal baskıları görün¼r kılması bile tek başına direnişleri başarılı olarak nitelendirmek için bile yeterli sebeplerdir. Direnişler ciddi bir sınıf bilinci ile başlamasa da, zaman içerisinde işçiler yaptıkları eylemlerin “insafsız ve vicdansız bir patrona” ya

da “özelleştirmeyi destekleyen iktidarlara” değil aslında kendilerini sömüren kapitalist düzene bir başkaldırı olduğunun farkına varmışlardır.

Görüşmelere katılan SEKA işçileri, büyük ses getiren eylemlerinin başarıya ulaşp ulaşmadığı konusundaki hem fikirlerdir. Direnişin başlangıcında ve direniş boyunca temel talep olan SEKA’nın kapatılmaması pratikte karşılığını bulamamıştır. Dolayısıyla işçiler, direnişi mutlak bir başarıya sahip olarak nitelendirmemişlerdir:

İşçinin kaybetme maaş alma anlamında soruyorsanız başarılıdır. Türkiye de ilktir. Belki de tektir. (Ahmet, SEKA, 57)

Direniş başarıya bizim istediğimiz gibi ulaşmadı. Amaç oradaki üretimin durmamasıydı ki istediğimiz şeyi kağıt üzerinde aldık ama siyasi irade onun arkasında durmadı. Biz eylemi sonlandırdık protokol yapıldı. Seka her şeyi ile belediyeye devredildi. Sonradan göstermelik bir komisyon oluşturulup çalışamaz denildi. (Yakup, SEKA, 51)

Kalbi olarak ulaştı ama sonucu itibariyle yeterli değildi. Düşünülenin çok üzerinde bir sinerji, bir işçi eyleminin çok üzerinde bir iletişim gücü, bir cesaret timsali bunları söyleyebiliriz. Ama Seka’nın açık kalmaması başarısızlıktır kesinlikle. (Yusuf, SEKA, 45)

Başarıya ulaştığını düşünseydim böyle duygulanmazdım. İşim var, maaşım düzgün ama SEKA olsaydı birçok insana ekmek kapısı olabilirdi. İş maalesef çok önemli çünkü bütün hayatını etkiliyor. Duygusal açıdan başarısız. Ama işçiysen ve işin olsun istiyorsan o devam ediyor. İstihdam açısından başarılı. (Ozan, SEKA, 38)

Direnişin amacına ulaşp ulaşmadığını, “SEKA’nın dönmesi adına değil ama istihdamın sağlanması yönünde baktığınızda başarıdır” sözleriyle değerlendiren eski SEKA’lı Erdal ise halkın verdiği yoğun desteği basının zayıflattığını düşünmektedir:

Biz SEKA kapatılamaz dedik. SEKA halkındır dedik. SEKA’nın çalışması yönünde eylem yaptık, ama gelişen olaylar öyle bir noktaya getirdi ki.. Basın hep aleyhte yazıları değiştire değiştire kamuoyuna bildirdiği için halkın da yavaş yavaş desteğini kaybetmeye başladı. (Erdal, SEKA, 53)

Direnişin neredeyse tamamı boyunca hem fabrikada işçilerin yanında bulunan, hem yerel bir gazetede SEKA ile ilgili işçi yanlısı haberler yapan Ayhan, direnişin başarılı kabul edilip edilmeyeceğine dair düşüncelerini şu şekilde paylaşmıştır:

Ben fabrikanın kapanacağını ama işçilerin büyük şehre gidebileceğini, 4/C ye mahkûm olmadıklarını, fabrika büyük şehre devrettirilebilirse kısmi üretim yaptırılabilirliğini ön gördüğümü söyledim. Ergün başkan da “öyle olacak ama direnebilir, güç gösterebilirsek fabrikanın açık kalabilme ihtimalini de yok saymayalım, savaşımız bu olsun ama razı

olacağımız nokta da budur” diye. Eylemliliğin başında bunu konuştuğumuz için ben başarılı görüyorum. Çünkü bu söylediğimiz yere geldik ve o yüzden başarılıdır eylem. Ama lokal bir başarıdır bu. Özelleştirme karşıtı, sınıfsal mücadele penceresinden baktığımızda başarılı değildir. Ama eylemliliğin, o eylemin direnişin stratejisi açısından çok çok başarılıdır.(Ayhan, İzmit, 60)

Direniş, esasında ciddi bir sınıf bilinci ile başlamamış olsa da, eylemin ilerleyen günlerinde işçiler yaptıkları eylemin büyüklüğü ve ciddiyetinin farkında olarak çalışmalarını hızlandırmışlardır. Bu bağlamda hem halka hem de siyasi mercilere ulaşabilmek adına iletişim araçlarının kullanımını yoğunlaştırmışlardır. Eski bir SEKA’lı olan Yakup’un ve diğer birkaç işçinin bir takım halinde çalışmasıyla kurulan e-posta ağı, eylemin temelde özelleştirme karşıtı bir doğası olduğunu ve fabrikanın kapanmasıyla İzmit ve Türkiye ekonomisinin ne yönde etkileneceğini anlatmayı hedeflemiştir. İşçiler, her ne kadar fabrikada üretimin devam etmesini sağlayamamışlar da söz konusu ağın büyük katkıları ve faydaları olmuştur. Direnişin başarısı ve iletişim araçlarının kullanımı arasında doğru orantı olduğunu düşünen işçiler, çalışma esnasında bu konudaki fikirlerini şöyle aktarmışlardır:

O zaman biz kendimizi bu kadar ifade edip duyuramayıp bu sonucu elde edemedik. Derdimizi basına dünyaya basına ulaştırmak bakımından da etkiliydi. (Yakup, SEKA, 51)

Asaletinde olanın tırnağından belli olur derler. SEKA’nın bir asaleti her evde bir hâkimiyeti, bir gönül kırbacı vardı ama iletişim araçları bunları sadece masamızın üzerine getirmiş oldu. O mailler, mesajlar, kapı kapı dolaşmalar, o güller.. Dünya yönetiminde algı yönetiminin çok ciddi bir önemi var, iletişim araçlarının çok daha fazla önemi var. (Yusuf, SEKA, 45)

SEKA direnişinin bu kısmi başarısında yalnızca iletişim araçlarını doğru kullanmış olmanın ve yerel medyanın desteğinin payı yoktur. Aynı zamanda direniş sendikasının her anlamda destek verdiği de sık sık işçiler tarafından ifade edilmiştir. Gazeteci Ayhan direnişin bu sürecine de yakından tanık olmuştur:

Haberler artan bir ivme ile işçi lehine dönmüştü. Bir de burada hakkını teslim edeyim Ergün başkanın. Çok profesyonel, akıllı, ileriye görebilen, eylemliliği duygusal boyutta değil ekonomik, sınıfsal, siyasi birçok pencereden gören öngörülü bir adamdı. Bu başarıda kendimize de pay çıkartmak isterim ama bir pay çıkacaksa Ergün Alşan’ın öngörüsüdür. (Ayhan, İzmit, 60)

Gazeteci Ayhan, sendikanın öngörüsü ve desteğinin yanı sıra iletişim araçlarının doğru bir şekilde kullanılmasının da ortaya çıkan bu kısmı başarıda payı olduğunu şu sözleriyle belirtmiştir:

İletişim olmadan böyle bir eylemliliğin başarılı olması mümkün değildir. SEKA işçisi sadece kendisini fabrikaya kapatarak kendi hakkını alamazdı. Lamba söndürüp açtırmaktan, havai fişek atmaya kendi sitesini kurup mail atmaya oradan yerel basını doğru kullanmaya oradan ulusal basını doğru kullanmaya... Direnişin başarısı ve iletişim araçları arasında müthiş bir doğru orantı var. İletişim araçları SEKA direnişinde çok doğru kullanıldı. (Ayhan, İzmit, 60)

SEKA kâğıt fabrikası, araştırma esnasında çalışma ilişkileri ve sosyal ilişkiler bağlamında görüşmeye katılan işçiler tarafından Türkiye'deki birçok fabrikadan farklı bir yer olarak değerlendirilmiştir. İşçiler arası ve işçi sendika arasındaki ilişkiler de örgütlenme ve direnme pratiklerini sağlamlaştıran ve bunlara ivme kazandıran unsurlar olmuştur. Gazeteci Ayhan, bu konudaki fikirlerini şöyle paylaşmıştır:

Başarı sırlarından bir tanesi şu: SEKA'nın bir çırak okulu vardı. Daha buluş çağına girmeden çırak okuluna girip orada aile gibi gördükleri için SEKA'yı, dayanışma oradan çocukluktan gelen dayanışma. Bunlar işte tanışmış insanlar değil okulda beraberler. Bir tanesi budur. Biri sendikanın vizyoner duruşu. SEKA işçisinin kökenleri itibari ile dayanışma kültüründen birlikte hareket etme kültürüne sahip oluşu, üçüncüsü de gerçekten iletişim araçlarını doğru kullandılar. (Ayhan, İzmit, 60)

Metal direnişinin başlangıç noktası aynı işveren sendikasına bağlı iki ayrı iş yerindeki toplu sözleşme sonrası ortaya çıkan ücret eşitsizliğidir. Buna ek olarak, yetki sürecindeki belirsizlik hala devam etmektedir. Dolayısıyla mevcut durum göz önüne alınırsa TİS bağlamında mutlak bir başarının olduğunu söylemek için henüz erkendir. Ne var ki eylemin başarısı farklı boyutlarda değerlendirilebilir, zira temel taleplerden biri olan Türk Metal sendikasının fabrikadan çıkarılması büyük oranda gerçekleştirilmiştir. İşçiler, direnişlerini bu çerçevede büyük oranda başarılı olarak değerlendirmişlerdir. Direnişte basın sözcülüğü yapmış eski OYAK-Renault çalışanı Mustafa konuya dair şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

Düşünsenize Türkiye'de grev yapılmayalı 30 sene olmuş. En son Birleşik Metal, 2014'te TİS de grev kararı almış, bir gün yapmış, ikinci gün iptal edilmiş. Böyle düşününce son 40-50 yılın en büyük eylemini yapmışsın sen. Bence eylem başarıya

ulaşmış. Sen Türkiye’de OYAK-Renault’yu bütün herkese anlatmışsın. Sağ kesimi pek ilgilendirmez ama onlar bile duydu. Direniş açısından bakınca gerçekten de başarıya ulaşan bir direniş oldu. İşçinin kazanımı olarak bunu biz 2017’de göreceğiz. Yetkiyi Birleşik Metal’e aldırırsak, bizim oradaki en büyük amacımız Türk Metal’i fabrikadan atmaktır. Biz o amaçla çıktık yola, para almak da pastanın üstündeki çileği gibi oldu. Biz o parayı da aldık. Bizim içerde olduğumuz zamana kadar OYAK-Renault’da Türk Metal’in 34 tane üyesini bıraktık. Ve Birleşik Metal’in üye sayısı 4050lere vardı. Bence en büyük başarı budur. (Mustafa, Metal, 35).

Türk sendikacılığı önemli ölçüde kamu işletmelerine odaklanmıştır. Birçok ülkede yaşandığı gibi Türkiye’de de özelleştirmeler sebebiyle kamudaki sendikal örgütlenme oranları azalmaktadır. Bu sebeple sendikal hareketin gelecekte nasıl bir biçime gireceği ve nasıl işleyeceği konusunda, özel sektördeki örgütlenme ve bu örgütlenmenin başarı düzeyi belirleyici olacaktır (Urhan ve Selamoğlu, 2008: 194). Metal direnişi 12 Eylül askeri darbesinden sonra Türkiye’de gerçekleşen kapsamı en geniş ve en çok ses getiren işçi eylemlerinden birisidir. Ayrıca böylesi kitlesel eylemler 1980 sonrasında daha çok kamu iş yerlerinde yaşanmıştır. Dolayısıyla özel sektörde birçok iş yeri ve şehri kapsayan kitlesel bir eylem olarak metal direnişi oldukça önemli bir yerde durmaktadır (Özveri, 2016: 701). Sonuç olarak, yalnızca bu sebepler göz önüne alınarak dahi, her ne kadar yetki süreci henüz bir çözüme kavuşmamış olsa da, bu direnişin böylesi bir yapıya meydan okuması sebebiyle başarılı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu başarıyı ortaya çıkaran birçok faktör mevcuttur ve bunlardan öne çıkan bileşen ise sosyal medyanın oldukça bilinçli, amacına uygun ve örgütlenmeyi kolaylaştırıcı bir biçimde kullanılması olmuştur. İşçiler, direnişin bu kadar kısa sürede büyük bir destek toplamasında ve kamuoyunda bir farkındalığın yaratılmasında iletişim araçlarının payının hayli büyük olduğunu belirtmişlerdir:

Örgütlenme tamamen oradan oldu diyebiliriz. Ne yapılması gerektiği oradan takip edildi. Bunun büyük bir kısmı MİB üzerinden, ona yakın bir kısmı Whatsapp üzerinden, diğeri zaten büyük bir kitleyi o meydana tuttuğumuz için kendimiz çıkıp bir konuşma yapıp anlatabiliyorduk. (Emrah, Metal, 36)

Kapının önünde birisi balon patlatsa, içerde bomba patladı diye lanse oluyor. O olay fabrikanın içine girdiğinde bambaşka bir hal alıyor. Şimdi bu iletişim araçlarını

kullanmaya başladık, dışarıda ne oluyorsa içerde anında haberini alıyorsun. (Emre, Metal, 36)

İletişim araçları olmasa zaten iş buraya gelmezdi.(Tamer, Metal, 34)

OYAK-Renault fabrikasında Türk Metal'in baskıları işçilerin örgütlenmesini engelleme çabaları yıllardır süregelen bir iş yeri geleneği halini almıştır. Fabrikanın geçmişinde yine eylem teşebbüsleri olmuş, fakat bunlar sendikal baskılar sebebiyle ileriye taşınamamıştır. Bu başarısızlıkta o dönem içinde, işçilerin örgütlenme ve organizasyonu rahatlıkla sağlayabileceği mecraların olmayışı da etkilidir. Basın sözcüsü Mustafa, 2015 Mayıs eylemlerinde başarının elde edilmesinde iletişim araçlarının örgütleyici, bilgilendirici ve birleştirici bir işlevinin olduğunu düşünmektedir. Mustafa, bu düşüncesini fabrikada yaklaşık yirmi yıl önce yaşanmış örnek bir olayla örneklendirmiştir:

98 yılında OYAK-Renault aynı olayı bir daha yapmış. Üç gün üretimi durdurmuş. Üçüncü gün eylem kırılmış. Durdurmanın ikinci gününde Birleşik Metal'e geçiş olmuş. 98'de iki günde geri dönmüş işçiler. İşçinin hiçbirinin birbirinden haberinin olmaması. Yönetici üç işçi çağırmış ve Türk Metal'e geçmeyen yalnızca üçünüz kaldı demiş, işinizden olmak istemiyorsanız gidin Birleşik Metal'den istifa edin ve Türk Metal'e geri dönün demiş. Notere gitme, üye olma parasını da işçilere vermiş. Bütün fabrikadaki işçiye bu blöfü yapmışlar ve herkes bunu yemiş. Çünkü diğerlerinin sendikal olaylardan haberleri yoktu. Şimdi öyle bir şey yok. (Mustafa, Metal, 35)

Yücesan Özdemir sendika uzmanları ve yöneticileri ile gerçekleştirdiği kapsamlı bir araştırmada sendikaların yeni iletişim teknolojilerini kullanma biçimlerini, sendika yöneticilerinin ve uzmanlarının bu araçlara bakış açısını birçok boyutta değerlendirmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre birçok sendika, bu teknolojilerin bilginin depolanması / arşivlenmesi konusunda ciddi katkılar sağlayacağı fikrindedir. Bilginin depolanabileceği, bilgiye rahatlıkla erişilebileceği bir “sendika bilgi sistemi” şeklinde isimlendirilebilecek yapıların gerekli olduğu çok kez ifade edilmiştir (Yücesan-Özdemir, 2009: 75).

Birleşik Metal İş, direnişteki diğer sendikalarla kıyaslandığında işçilerle iletişime geçmek, bilgi paylaşmak, duyuru yapmak, bir konu hakkında tartışma

yürütmek gibi amaçlarla yeni iletişim teknolojilerini sendikal süreçlere daha yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Çalışmamız sırasında, Birleşik Metal İş'te örgütlenme sekreteri olarak çalışan Mustafa bu sisteme dair bilgiler sunmuştur: Mustafa şu an üyeliklerin yapılması, bunların takip edilmesi gibi işlemlerin çok daha kolay yollar üzerinden gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Buna ek olarak, örgütlenme çabalarının eylemin sona ermesine rağmen, mücadelenin sürdürülebilir kılınması için üstü kapalı bir şekilde yapılmasının gerekliliğini de vurgulamaktadır:

OYAK-Renault'da örgütlenme sekreteriyim. E-devlet üzerinden üyelikleri takip ediyoruz. Merkez, istifa ve üyelik bilgisini gönderdiği anda Whatsapp üzerinden içerideki arkadaşların bu konuda bilgi sahibi olmasını sağlıyorum. İkincisi bizim 5 Mayıs Birleşik Metal şube sayfamız var Facebook'ta. Buradan OYAK-Renault'da yeni yapılan toplu iş sözleşmesi, temsilci seçimleri, işten atılan arkadaşlarımızın işe iade davaları haberini de biz bu sayfadan arkadaşlarımıza duyuruyoruz. Şu an elimde OYAK-Renault ile ilgili yedi tane aktif Whatsapp grubum var. İki tane de Facebook sayfamız var. Biri 5 Mayıs. Diğeri kapalı. Bizim gizli yönettiğimiz bir sayfa. Türk Metal işveren sendikası. Örgütlenmeyi gizli yapmamız gereken konular var. O konuları oradan paylaşıyoruz arkadaşlarımızla. Zaten oranın paylaşımları üyeliklerle ilgili genelde. Üye olan insanları deşifre etmek sıkıntı olur. (Mustafa, Metal, 35)

12 Eylül'den sonra sendikaların fazlaca güç ve üye kaybettiği birçok çalışmada dile getirilmiştir. Çelik'e (2015) göre 12 Eylül darbesini takiben uygulanan yaptırımlar ve çalışma ilişkileri rejimi, sendikaların zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Baraj ve yasakları barındıran bu rejim sendikaların varlığını tehlikeye atmış ve sendikal demokrasiyi tasfiye etmiştir. 2015 Metal Direnişi, bu tepeden inme ve merkeziyetçi yapıya bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir. Bu direniş sendikasız örgütlenen direnişlerin oldukça önemli bir parçasıdır (Çelik, 2015).

5.5.2. Kendinde Sınıftan Kendi İçin Sınıfa Doğru

TEKEL eylemi eylemin gerçekleştirilme biçimi, işçilerin uzunca bir süre çadır kentte yaşamlarını idame ettirmesiyle Türkiye işçi sınıfı direniş tarihinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. 2000'li yılların en özgün eylemlerinden biri olarak

karşımıza çıkan TEKEL direnişi ne mutlak bir başarıyla taçlanmış, ne de kesin bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Zira eylemden sonra 4-C'nin çalışma koşullarında kısmi iyileştirmeler sağlanmış, eylem ulusal çapta ciddi anlamda ses getirmiş, aynı zamanda sınıf mücadelelerinin yeniden hatırlanmasında, sınıfın cılız olduğu iddia edilen sesinin duyulmasında önemli katkılar sağlamıştır.

Ekonomik kaygılarla başlayan bu direniş içinde, sınıf bilinci yükselmeye başlamıştır. Eylemciler, çadır kentte yaşadıkları deneyimler sonucunda yalnızca iktidarın kabul ettirmek istediği bir yasaya karşı değil, topyekûn bu sömürü düzenine karşı direndiklerinin farkına varmışlardır. Bu direnişin yalnızca kendilerini değil, işçi sınıfının genelini etkileyecek politikalara karşı olduğunun bilinciyle hareket etmişlerdir. Aşağıda Türkmen'in çalışmasından aktarılan alıntı hem işçilerin tek boyutlu bir direniş gerçekleştirmediğini, hem de kapsamlı ve birden fazla bileşeni bünyesinden barındıran bir sisteme karşı direndiklerini göstermektedir:

“Bu ülkede bu sistemden şikayetçiyim diyen herkesin duyarlı davranması gerekiyor. Yanımızda olmaları lazım. Bu ülkenin borcu bizim boynumuza kalmadı yani. Bizim şahsi bir sorunumuz değil. Herkesin sorunu. Aslında ülkenin sorunu. Tüm çalışanların sorunu. Ben sadece kendim için burada değilim. Olan haksızlıktan dolayı buradayım. Burada bir haksızlık var yani. Sadece kendi şahsım adına değil ”(KG4) (Türkmen, 2011: 101).

Sınıf bilinci yükselişe geçen TEKEL işçileri kendinde sınıftan kendi için sınıfa doğru yol almaya başlamışlardır. Birçok unsuru içinde barındıran bu süreç oldukça karmaşık ve uzun solukludur. Dolayısıyla hemen tamamlanması ve sonuç vermesi beklenemez. Bununla birlikte “TEKEL işçilerinin sınıf mücadelesi, ‘kendisi için sınıfın’ ya da ‘sınıf bilinci’ edinmenin kapısını aralamıştır; eylemcilerin işçilik bilinçlerini yükseltmiştir.” (Türkmen, 2011:104).

Eylem 4-C yasasının hayata geçirilmesine engel olamamışsa da işçilerin zihinlerinde sınıf mücadelesine dair kolay kolay silinemeyecek izler bırakmıştır. Eski Bafra Yaprak Tütün işçisi Talip ve Tokat Sigara Fabrikasından Serdar’a göre eylem her

ne kadar temel taleplerin yerine getirilmesini sağlayamasa da işçilerin örgütlenme, mücadele verme ve hak arama pratiklerini öğrenmesinde kayda değer bir araç işlevi görmüştür:

Bizim açımızdan çok başarılı bir eylem oldu. Çünkü eylemi öğrendik. Ama iş akdimiz feshedildi yani. İşçi sınıfı ortadan kaldırıldı. Eylemin olduğunu anladık ama iş isten geçmiş oldu. İşimizi, sosyal hayatımızı kaybettik. Birçok sıkıntılara maruz kaldık, ama eylem yapılmanın da var olabileceğini öğrendik. Bunun sebebi ise Tek Gıda İş hiçbir zaman eylem yapmamış, greve gitmemiş ve herhangi bir direniş göstermemiş bir sendikaydı. İşçiler olarak çok rahata alıştık, bize bir şey olmaz felsefesiyle ile yıllarca eylemsiz olarak yaşadık. (Talip, TEKEL, 50)

Direniş işçi sınıfı açısından başarıya ulaştığını zannediyorum. En azından işçilerin böyle bir durumda direnmeyle bir hak elde edeceğini göstermek açısından başarıya ulaştı ama hak alma açısından onu başarıya ulaştıramadık maalesef. (Serdar, TEKEL, 52)

Gündelik hayat, egemen kodların belirlediği bir hayat tarzını sunar ve bu hayat tarzı iktidar gücüne sahip olanlar tarafından meşrulaştırılır. Bu alan, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin yeniden üretildiği ve haklılaştırıldığı alandır. Gündelik hayat, pratikleri bir süre sonra kurumsal ve toplumsal rolleri, siyasal ve ekonomik sistemleri esnetilemez ve değiştirilemez olarak göstermeye başlar. Bu da Marx'ın yabancılaşma, Lukasc'ın ise şeyleşme adını verdiği durumdur. Toplumu bu kavramlar doğrultusunda değerlendiren bireyler sistemlerin değiştirilebileceğine dair inançlarını kaybederler. Bu kavram gündelik hayatın içine ne kadar yerleşirse yerleşsin, ekonomik ve toplumsal krizlerin yaşandığı anlarda parçalanma ihtimaliyle karşı karşıyadır. Bu durumda, TEKEL işçilerinin toplumsal kabul görmüş emek karşıtı siyasi uygulamaları parçalamaya yönelik bir direniş gerçekleştirdiklerini söylemek yerinde olacaktır (Coşkun ve Şentürk, 2012: 58-59). Bununla birlikte, çalışma kapsamında görüşülen ve direnişe katılmış işçiler direnişin başarısının arzu edilen düzeyde olmadığına vurgu yapmışlardır. Zira neredeyse üç aya süren bir eyleme rağmen işçilerin 4-C kadrolarına geçirilmesi bu düşüncenin ispatı niteliğindedir. Söz konusu fikirler çalışmada şöyle yer bulmuştur:

Bence başarılı olamadık. Bizden önce çalışan 4-C'liler için bizim yaptığımız eylem başarılı oldu. Onların çalışma süreleri uzatıldı, maaşları farklandı, sosyal haklarını aldı.

Hep bizim direnişimizin sayesinde oldu, ama biz asıl amacımıza ulaşamadık. Çünkü bizim tek bir hedefimiz vardı, bu mal benimse kardeşim sen geliyorsun bu malı benim elimden alıp gidiyorsun, sen bunu alma hakkına sahip değilsin. (Bedri, TEKEL, 43)

Bir başka Bafra Yaprak Tütün işçisi olan Özer de, benzer biçimde ciddi bir başarı elde edemediklerini fakat eylemlerinin eski 4-C'liler adına katkıları olduğunu düşünmektedir:

İstedığımız başarıda değildi ama kısmen başarı elde ettik. O zamanki 4-C'nin çalışma şartları en fazla 8 aydı. 11 aydan 11 ay 28 güne çıkardık bu işi. 4-C'de çalışan arkadaşlar asgari ücretin altında bir maaş alıyordu. Bu asgari ücretin üzerine çıktı. Birçok kazanım elde edildi ama dahası da olabilirdi. (Özer, TEKEL, 42)

Direnişin başarısına dair sınıfa mücadeleyi öğrettiği, 4-C'de kısmi iyileştirmeleri sağladığı gibi olumlu ve direnişe rağmen işçilerin ellerinden tüm haklarının alındığı gibi olumsuz fikirler mevcuttur. Mücadelenin başarısını daha ziyade sosyal düzeyde değerlendiren bir işçi ise emekçilerin direniş sonrası siyasi düşünce anlamında bazı dönüşümler yaşadığını düşünmektedir. Direnişteki birlik ve dayanışma örnekleri yıllardır süregelen ırkçı yaklaşımların zihinlerde çözülmesini, kimliğin ayrıştırıcı bir unsur olarak görülmemesi gerektiğini göstermiştir. Bu durumu Bafra'dan Serhat şöyle özetlemektedir:

Diyarbakırlılar Adıyamanlılar bizim yan tarafımızdaydı. Irksal olarak olan ayrımlar daha sonra birliğe dönüştü. Provokasyonlar engellendi bu sayede. Birbirlerini tanıdılar. (Serhat, TEKEL, 49)

TEKEL işçileri farklı etnik ve dinsel kimliklere sahip olmakla birlikte, bu durum onlar için ayrıştırıcı bir unsur olmamıştır. İşçiler, söz konusu kimliklerini de koruyarak, sermaye karşısında sömürülenler olarak birleşmişlerdir (Hacısalıhoğlu vd., 2010: 175)

Bürkev'e (2010) göre direniş başladığında işçiler arasında milliyetçi önyargılar oldukça yaygındı. Ancak mücadelenin birleştirici özelliği, sınıf hareketinin yenileyici nitelikleri bu önyargıların zamanla azalmasını sağlamıştır (Bürkev, 2010: 31). Buna ek olarak işçiler, eylem yaparken çeşitli farkındalıklara ulaşmış, iktidar, eylem, medya gibi kapsamlı konularda fikirsel dönüşümler yaşamışlardır. İktidar ve sermaye her daim

kendi dilini kurarak, bu söylem biçimini kamusal alana dâhil etmeyi amaçlar. Böylelikle kurduğu tahakkümü meşrulaştırmaya çalışır. Birçok ticari reklamda, tanıtımda, ana akım medya kaynaklı haberlerde emeğin yanında duran çeşitli içeriklerle karşılaşmak pek olası görünmemektedir. Sık sık sınıf bilincinin yeniden uyanışı olarak nitelenen TEKELE direniş i sonrası işçilerden sermaye diline ve onun kamusal alandaki söylemlerine karşı çıkmayı öğrenen işçiler olmuştur. İşte bu sosyal öğrenme sürecini Coşun ve Şentürk “TEKELE İşçilerinin Varoluşsal İkilemi: Ölmek var, Dönmek Yok” adlı makalelerinde şu şekilde açıklığa kavuşturmaktadır:

Coşun ve Şentürk’e (2012) göre, iktidarlar tarafından gerçeğin üstünü örtmek için kullanılan ve kamusal söyleme dâhil edilen örtmeceler mevcuttur. Örtmeceler özellikle zor kullanımını gizlemek için tasarlanmışlardır (Coşkun ve Şentürk, 2012: 62). Örtmece, olumsuz bir şekilde değerlendirilen ya da dolaysız bir şekilde ifade edildiğinde sorun yaratacak şeyleri gizlemek amacıyla kullanılır (Scott: 2014: 96). 4-C yasasının birçok basın kuruluşunda işçilerin çalışma koşulları ve iş güvencesi ile ilgili bir sorun teşkil etmediği ve hatta işsizliğin böylesine yüksek oranlarla ifade edildiği bu dönemde buna itiraz edilmemesi gerektiği de sıklıkla vurgulanmıştır. Ne var ki, eylem sonrasında işçiler bu yasanın iç yüzünü öğrenmiş ve sınıfın birçok kazanımını elinden alacak olan bu yasayı sermaye değil emek yanlısı bir dille eleştirmeye başlamıştır. Yazarlara göre, TEKELE işçisinin ilk başarısı burada yatar. TEKELE işçisi ilk olarak iktidarların kullanmayı tercih ettiği ve kamusal alanda dolaşıma sokulan bu kavramların kullanımını, medya dâhil birçok tahakküm aracında değişikliğe uğratmıştır. Ayrıca TEKELE işçileri neoliberal kuşatmanın çok yoğun olduğu bir dönemde böylesi uzun süreli bir direniş gerçekleştirdiği için de başarılı olarak değerlendirilmelidir. TEKELE işçileri, çalışma koşullarını ve 4-C maddesini, direniş e Manisa’dan katılan bir erkek işçinin sözleriyle aktarmak gerekirse, kölelik koşulları”, “ücretli kölelik”, “sefalet ücreti” gibi tanımlamalarla eleştirmişlerdir. Dahası, bu tür kullanımların kamusal

anlamda yaygınlaşmasını sağlamışlardır. İşçilerin kullandığı bu sözcükler sömürü olgusunun üzerindeki örtüyü kaldırmış ve bu tutum diğer ezilenler için yol gösterici olmuştur. Böylesi bir gerçeği ortaya koymak oldukça önemlidir çünkü dildeki ortaklık ezilenleri bir araya getirme potansiyeli taşır (Coşkun ve Şentürk, 2012: 64).

TEKEL direnişinin bir diğer önemli başarısı da sınıf mücadelesinin nasıl oluştuğunu göstermiş olmasıdır. Sınıf ve direniş, mücadele içinde yaratılan dil ve pratikler aracılığıyla kendini kurmuş ve yeniden üretmiştir. İşçilerin mücadelede, egemen söylem içinde kendi dil ve söylemini yaratması hem gerekli hem de oldukça elzemdir ki TEKEL işçisi direnişinde bu başarıyı göstermiştir (Hacısalıhoğlu vd., 2010: 179). Oldukça kısıtlı imkânlarla gerçekleştirilen bu eylemde, işçilerin iletişim araçlarını kullanma oranları da benzer biçimde çok yoğun ya da yaygın olamamıştır. Eylem öncelikle Ankara Kızılay'da bir kamuoyu yaratmış, ardından ulusal çapta belli başlı mecralarda yer bulmuştur. İşçiler, verdikleri hak mücadelesinde her ne kadar olumlu dönüt alamamış olsalar da iletişim araçlarının direnişin kitlelere ulaşmasında etkin bir rol oynadığı görüşündedirler. Bu fikirler, Tokat sigara fabrikasının eski işçisi Serdar'ın sözlerinde şu şekilde yer bulmuştur:

Haber duyurma anlamında oldu. Yoksa destek toplama anlamında değil. Bizim direnişimizi halka duyurmak açısından böyle bir yarar gördük biz. (Serdar, TEKEL, 52)

İktidarların, işçilerin hak arama ve örgütlenme aygıtları olan sendikalar üzerinde ağır baskılar kurduğu, medyayı uysallaştırdığı ve her daim denetim altında tuttuğu bir dönemde böylesi bir direnişi örebilmek ve sürdürmek bile bir başarı göstergesidir. Hayatın her alanında iktidarın baskıcı varlığı bu kadar hissedilirken, burjuva kamusal alanın karşısına kendi proleter kamusal alanını koymaya çalışan işçilerin verdiği mücadele, şimdiden sınıf hareketi geçmişinde önemli bir yer tutmaktadır.

Kriz dönemlerinde sermaye saldırıya geçmektedir. Bu dönemlerde devlet baskı ve ideolojik aygıtlarını daha yoğun kullanır ve sermaye işçi sınıfını baskı altına almak

için çeşitli politikalar setlerini uygulamaya koyar. Böyle dönemlerde, sermayenin bu saldırılarına karşı duran / itiraz eden ve bu sebeple birikim süreçlerini engelleyen her türlü muhalif hareket ve direniş yalnızca bu sebeple bile başarılı kabul edilebilir (Hacısalihoglu vd., 2010: 179).

5.5.3. Yeni Medya ve Değişen Fikirler

Yeni medya; son zamanlarda işgal hareketleri, kentsel dönüşümlere karşı verilen mücadeleler, sokak hareketleri ve sınıf mücadeleleri gibi konularda, direnişin örülmesinde kayda değer bir işleve sahip olmuştur. Ana akım medyada yer bulamayan emekçiler, öğrenciler, güvencesiz çalışanlar, yeni iletişim teknolojilerini sınıfı bir araya getiren bir araç olarak kullanmayı başarmışlardır.

1970’li yılların sonlarında bilgisayar ve diğer iletişim araçlarının bir araya gelmesiyle yeni iletişim teknolojilerinin dönüştürücü potansiyeli de ortaya çıkmıştır. Bu teknolojiler barındırdığı “hız”, “erişime açık olma” ve “maliyetli olmama” gibi özellikleri sebebiyle toplumsal yaşamda değişim ve dönüşüm meydana getirme potansiyeli taşımaktadır. Yeni iletişim teknolojileri geleneksel kitle iletişim araçlarından farklı olarak; kullanıcılar ve bilgi arasında etkileşim kurması, geniş bir kitleye değil, yalnızca bir bireyle bile özel bilgi paylaşımına girilebilmesi açısından toplumsal değişimi inceleyen araştırmalarda temel bir kavram olarak konumlanmıştır (Yücesan zdemir, 2009: 34).

İnternetin bu tür hareketleri barındırması, bu tip teknolojilere herkesin ulaştığı ya da burada gerçekleştirilmeye çalışılan örgütlenme ve mücadelelerin her zaman başarılı olduğu anlamına gelmez. Chomsky ve Herman’a göre (2012) kimileri internet ve yeni iletişim teknolojilerinin daha önce rastlanmamış düzeyde demokratik bir ortam

yaratacağını savunmaktadır. Yazarlara göre, internet çeşitli birey ve grupların iletişimini daha hızlı ve verimli bir hale getirmiştir. Bu durum ise ana akım medyanın insanlara dayattığı çeşitli kısıtlamaların ortadan kalkmasını sağlamıştır. Örnek vermek gerekirse, 2000 yılında Bolivyalı köylüler, Dünya Bankası'nın özelleştirme uygulamalarını ve su abone ücretlerini protesto etmiş ve su sisteminin sahibi şirket geri adım atmış ve özelleştirmeden vazgeçilmiştir. 1998 yılında Suharto diktatörlüğüne karşı Endonezyalı öğrenciler meydanlara çıkmış ve gösteriler yapmıştır. Aynı yıl gerçekleşen mali krizin ardından Suharto görevden uzaklaştırılmıştır. Bu hareketlerin ses getirmesinde internet ve yeni iletişim teknolojileri büyük katkılar sunmuştur (Chomsky ve Herman, 2012: 20).¹³

¹³ Ne var ki, muhaliflere direnişlerde katkı sunmuş olsa da internetin de sınırlılıkları mevcuttur. Öncelikle internete erişim hala ciddi bir sorun olarak devam etmektedir. İnternet bilgiye gerçek anlamda gereksinim duyanların ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanmamıştır. Dahası veri tabanlarının kullanımı ön bilgi ve düzenlemeyi gerektirir. Büyük maddi kaynakları ve kalabalık bir kullanıcı grubuna sahip olmayanlar için internet bir kitle iletişim aracı özelliği taşımaz. Sadece büyük ticari kuruluşlar hizmetlerini geniş kitlelere duyurabilmişlerdir. Sunucuların tek tipleşmesi ve bu araçların büyük şirketlerde bütünleşmesi internetin gelecek zamanlarda demokratik bir araç olmaktan uzaklaştırma ihtimalini doğurmaktadır (Chomsky ve Herman, 2012: 20). Bir diğer deyişle, internet ve yeni iletişim teknolojileri ekonomik seçkinler tarafından tasarlanıp, daha eğitilmiş, orta seviyede bir gelire sahip kesimlere hitap eder. Dünyanın birçok yerinde hala açıklıkla mücadele eden halkların henüz temel ihtiyaçlarını dahi karşılamadığı düşünüldüğünde, bu insanların hayatında iletişim teknolojileri üst düzey bir ihtiyaç olarak konumlanmaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin direnişlerdeki kullanımı ve işlevi farklı nüveler içermektedir. Bu teknolojilerin en etkili ve işlevsel kullanımı Metal Direnişinde gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, metal işçileri bu tür aygıtlara büyük anlamlar atfetmekte ve örgütlenme, direnişi güçlendirme anlamında faydalı olabileceğini düşünmektedirler.

Görüşmeler sırasında işçilere yeni iletişim teknolojilerinin sınıfın örgütlenme ve direnme deneyimlerine ne gibi katkılar sunabileceği sorulmuştur. TEKEL ve SEKA işçilerinin beklentileri, Metal işçileriyle kıyaslandığında oldukça düşüktür. Bu iki direnişin işçilerinin yeni medya ve aygıtlarına genel anlamda olumsuz kısmen de olumlu bir bakış açısına sahip olduğunu belirtmek doğru olacaktır.

SEKA direnişi sırasında, internet, mücadele ve dayanışma için çok etkin kullanılmıştır. “SEKA zarar mı ediyor, kar mı ediyor?” tartışması sürerken kağıt üretimine dair verilere, ithalat ihracat oranlarına internet aracılığıyla erişilmiştir. SEKA direnişine uluslararası tanınırlık kazandırma hedefiyle, sendika üyesi işçileri bir web sitesi kurmuşlardır. Direniş devam ederken, web sitesinin kurucuları siteyi sık sık güncelleyebilmek adına bir “bilgisayar karargâhı” kurmuşlardır. Bu karargâh, fabrika içinde oldukça korunaklı bir alanda yer almıştır (Yücesan-Özdemir, 2009: 138). Tek başına bu çaba bile, SEKA çalışanlarının iletişim araçlarını ne kadar bilinçli ve amacına uygun bir biçimde kullandıklarını göstermeye yetmektedir.

Sosyal medya o dönem günümüze kıyasla yaygın bir biçimde kullanılmasa da, mevcut şartlarda eski SEKA’lı işçiler çeşitli platformlarda hesapları bulunduğunu belirtmişleridir. İşçiler, çok yoğun olmamakla birlikte sosyal medyayı kullandıklarını ifade etmişleridir. Bununla birlikte sosyal medya aracılığıyla yapılan paylaşım ve bilgilendirmelerin direniş ve eyleme katılma potansiyelini artırmadığını, bu tür paylaşımların direnişe katılım ve direnişi örgütlemeye anlamında çok etkili

olmayacağını düşünmektedirler. Bu mecralarda paylaşılan ve üretilen içeriklerin kişileri eyleme katma anlamında çok işlevsel olmayacağı paylaşılan fikirler arasındadır:

Bu araçlarla insanları ancak bilgilendirebilirsiniz. Nasıl yaparsınız, örgütlersiniz fakat istediğinizi yaptıramazsınız. O farklı bir olay. (Yakup, SEKA, 51)

Twitter’ın, Facebook’un bireysel olarak -çok da modern bir düşünce gibi gelmese de- çok tesirinin olduğunu düşünmüyorum yani. Çünkü eylemsiz bir bilgi paylaşımına dönüşüyor. O kadar yadsıyamam, saygısızlık yapmak istemem ama bilgilendirme ansiklopedik bilgi gibi bir kenarda durup bekler, ekşına dönmedikten sonra... Mesela kıvrak zeka bir şeydir, olmalıdır ama akıl başka bir şeydir. Anlamli sonuçlar çıkaracak veriler girecek beyne. Dolayısıyla Facebook’ta ve Twitter’da zeka var, iletişim, hız var ama eylemlilik çıkmıyor... Bence havada kalıyor, belki Gezi olaylarında bir şeyler söyleyebilirsiniz ama... (Yusuf, SEKA, 45)

Haberleşme anlamında iletişime mutlaka faydası var. Ama bir insanı eyleme razı etmek için gözlerine bakacaksınız. İnanmazsa size mümkün değil eylem. (Ahmet, SEKA, 57)

Eski SEKA’lı Ahmet ise mevcut çalışma koşullarının sınıfı parçaladığını, işçilerin geçmiş zamanlara kıyasla örgütlenmelerinin daha zor olduğunu belirtmektedir. Ahmet, örgütlenmeye zorlaştıran şeyin ise işçilerin çalışma koşulları sebebiyle bir araya gelememesi olduğunu düşünmektedir:

Benim bildiğim işçi sınıfı ile bugünkü işçi sınıfı aynı değil. Biz emek yoğun çalışan işçilerdik. El gücümüzle sayı olarak, insana dayalı. Bu gün öyle değil ki. Bu gün otomobil fabrikasında çalışan bir işçinin birbirleriyle konuşma şansları yok bence, nasıl örgütleyeceksin? ...Şurada çalışan bantta çalışıyorsunuz, makine geliyor. Sürekli cıvata sıkıyorsunuz burada. Aklınız gidiyor ve işçi sınıfı ile alakası yok. (Ahmet, SEKA, 57)

Ahmet, aynı zamanda işçi sınıfı tanımının güncellenmesi gerektiğini de ifade etmektedir. Bununla birlikte farklı sektörlerde çalışan işçilerin ortak bir amaç etrafında toplanmasının zorluğundan ve bunun temel sebeplerinden bahsetmektedir:

Bugünkü işçi teknolojik işçi. Çoğu çok ileri teknoloji kullanılıyorlar. Bilişim teknolojisi kullanan işçiler var. Bunlar işçi midir değil midir? İşçi sınıfının tarifinin yapılması lazım. Evet, fırında ekmek pişiren adam işçi, fırın ustası, sokağı süpüren kardeşim işçi ama yani şimdi Yapı Kredi bankasının çağrı merkezinde çalışan çocuk o da işçi. Ama nasıl işçi? Doğru ama oradaki işçinin eylemsel ortaklığı çok zor. (Ahmet, SEKA, 57)

Eski SEKA’lı Erdal da benzer biçimde işçi sınıfının özellikle son elli yıllık zaman diliminde çok güç kaybettiğini savunmaktadır. Bu süreçte de sendika sayılarının artmasını ve işveren baskılarının yükselmesini, sınıfı zayıflatan unsurlar olarak sıralamaktadır:

İşçi sınıfı ha bire kan kaybetti 60'lı yıllardan itibaren. İşçi sınıfının bir birlikteliği yok. Biz sendikal seminerlere de gidiyoruz. Oradaki hocaların Avrupa'dan verdiği örneklerle de baktığımızda Avrupa'da tek sendika olduğunu, bizim Türkiye'deki gibi düşünün bir işçi kolunda kaç tane sendika var. Ben Türkiye de bu kadar sendikanın fazla olduğunu düşünüyorum. Bu gün üç tane konfederasyon ne gerek var. Çalışanların konfederasyonu hepsinin amacı aynıysa neden birleşmiyorlar? Hepsi ayrı telden çalıyor. (Erdal, SEKA, 53)

İşsizlik, günümüz Türkiye'sinde en yakıcı sorunlardan biri olarak sık sık tartışılmaktadır. Yedek işsizler ordusu, birçok çalışanın sağlıksız çalışma şartlarına boyun eğmesine ve daha iyi koşullar için eyleme geçememesine sebep olmaktadır Bu bağlamda, Erdal'ın sözleri, işsizlik tehdidinin sınıfın direnişe geçememesinde ve parçalanmasında temel sebepler olduğuna işaret etmektedir:

Günümüzde Türkiye'de işsizlik fazla olduğu için işverenlerin elinde hep koz. Kanunlar da hep işçinin aleyhine.. İşçinin geri dönmesi ile ilgili işçi mahkemeye veriyorsa, mahkemeyi kazanıyor geri dönüyor. Ama işveren B bendini uygulayıp seni yine dışarı yolluyor. Türkiye'de sınıfı böldüler. Sınıf parçalandı. (Erdal, SEKA, 53)

Yeni iletişim teknolojileri, birçok teknolojik yenilik gibi belli sermaye gruplarına bağlı olarak varlıklarını sürdürmektedir. Burada öncelik, yurttaşların iletişim hakkının gözetilmesi değil, bu sermaye gruplarının artık içerik üreticisi haline gelen sosyal medya kullanıcılarının üzerinden sermaye birikimlerini artırmasıdır. Ne var ki, bu amaç, emekçi kitlelerin bu aygıtlar üzerinden eylemliliği örgütlemesine engel değildir. Teknolojik yenilikler belirli güç odakları tarafından geliştirilse de, bu araçlar aracılığıyla direnişin örülme potansiyeli de artmaktadır. Bu bağlamda, Yusuf'un sözleri oldukça anlamlıdır:

Bu teknoloji işverene yaradığı gibi bana da yarıyor. Teknoloji babasının malı değil kimsenin, medeniyet kimsenin babasının malı değil. (Yusuf, SEKA, 45)

Sınıfın parçalanmasına rağmen yeni iletişim teknolojileriyle işçilerin belli bir eylemlilik geliştirebileceğini düşünen Yusuf, fikirlerini şöyle ifade etmiştir. Yusuf'un böylesine parçalanmış bir sınıfın nasıl bir araya geleceğine dair fikirleri aşağıdaki gibidir:

Bugün neoliberal politikalarla beraber emek çok dağıldı. Birbirinin dilini bile anlamayacak işçiler var aynı markaya, patrona hizmet eden. Bunların emek gücünün bir araya gelmesi, sinerji yaratması çok mümkün değil gibi görünüyor aslında. Ama aynı hızla teknolojinin ilerlemesini işçi hareketleri de kullanmak zorundalar. Sendikacılar, işçiler buna kafa yormak mecburiyetindeler... Bu hızdan emekçi, iş gücü yararlanamıyor, bu da zamanla bundan yararlanacak, nasıl yararlanacak aynı firmanın bin tane şoförü var. Birisi Kazakistan'da, birisi Ukrayna'da, bir tanesi Türkiye'de. Bu adamların bir saniye içerisinde iletişim sağlaması mümkün. (Yusuf, SEKA, 45)

İşçi sınıfının parçalanması, belli bir sendika etrafında ortak amaçlarla toplanmaması sermayenin temel hedeflerinden yalnızca biridir. Zira buna bağlı olarak sermaye emeği daha çok sömürecek ve dolayısıyla örgütlenememiş, bireyselleşmiş, emeğine yabancılaşmış, üretim süreci bilgisinden yoksun işçi direnişi örecektir gücü de kendinde bulamayacaktır. Yeni iletişim teknolojileri esasında işçilere ve güvencesizlere bir araya gelip ortak hedefler koyabileceği ve bunları hayata geçirebilecekleri platformlar sunmaktadır. Bununla bağlantılı olarak eski SEKA'lı Yusuf, uluslararası bir kargo şirketinin şoförlerinin gerçekleştirdiği ve Whatsapp üzerinden örgütlenmiş bir eylemi aktarmaktadır:

Schenker Arkas diye bir firma var. Schenker Arkas'ın şoförleri Whatsap'tan anlaşmışlar, aynı anda hepsi olduğu yerde kontak kapatmışlar. Kimisi Kazakta, kimisi Türkiye'de kimisi İran'da. Ama no exit demişler. Her kapıdan çıkışta verilen bir kağıt var, işçiye komisyon verilir. Şoföre bu dozbolalarında ve navlun indirim yapmışlar diye, no exit'ten whatsaptan anlaşmışlar olduğu yerde bir saat uyuyabilir, yemek de yiyebilir. Ama hedefi on ikiden vurmuşlar. Devam edemedikleri için otuz üç tane şoför atılmış, yani arkası gelememiş. Uluslararası konfederasyona ihtiyaç var artık bu iş uluslararası yürümek zorunda, çünkü aynı patronun hem Japon, hem Etiyopyalı işçisi var. O işçilerin aynı sendika başkanı yok ama. (Yusuf, SEKA, 45)

Sosyal medya kullanımıyla doğru orantılı olarak eylemlerin formatları değişmeye başlamıştır. Twitter üzerinden yapılan eylemler, çeşitli imza kampanyaları yeni nesil eylem formatları olarak karşımıza çıkmaktadır. Eylemliliğin formatının nasıl değiştirilmesi gerektiğini ise Yusuf şöyle aktarmaktadır:

Mesafelerin hiçbir önemi yok, dilin de önemi yok onu da aşarız. Sıkıntı, uluslararası emek piyasasında koyacağınız eylemliliğin formatı değişemedi bir türlü. Sosyalizmi eleştirmek adına söylemiyorum orak çekiç sloganımızdı bütün emekçilerin. Orak çekiç yok, artık merdane de yok. Artık dijital, yani oturduğunuz yerden home ofisler var, evden takipler var. Sömürü şartları değişmedi, eylemliliğin formatını değiştirmek, temasını değiştirmek gerektiğine inanıyorum ben. Dolayısıyla ben yükselen trendin eylemliliğin formatı olduğuna inanıyorum. Mademki bu iş enterla başladı enterla da devam etmek zorunda. Bu işçi oturduğu yerden entera Ya da ende basabilmeli. Onlar

klavyeyle yendiyse emekçileri, aynı silahı onlar da kullanabilecekler. (Yusuf, SEKA, 45)

SEKA eylemleri sürerken, örgütlenme, bilgilendirme ve destek sağlama için kullanılan tek iletişim teknolojisi işçilerin işbirliği içinde kurdukları e-posta ağı olmuştur. Bu sistem aracılığıyla Eski SEKA işçileri, yerel ve ulusal basın yetkililerinden siyasi mercilere kadar uzanan geniş bir yelpazede bulunan kişilere ulaşmaya çalışmışlardır. Eylem esnasında Facebook 2004 yılında kurulmuş bir sosyal medya aracı olarak, Türkiye’de henüz çok yaygın bir kullanım alanına sahip olmamıştır. Sınıf hareketleri, kentsel dönüşüm eylemleri, kadın ve LGBTİ hareketlerinin sıklıkla yer bulduğu Twitter ise henüz kurulmamıştır. Dolayısıyla, sosyal medya araçlarının direnişin örülmesinde kilit bir rol oynadığını söylemek doğru olmayacaktır. İşçiler, görüşmelerde sosyal medyayı etkili bir örgütlenme aracı olarak değerlendirmemişlerdir. Bunun sebebinin işçilerin, eylemden gelen deneyimlerinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira örgütlenme süreçlerini çevrimiçi ortamlarda değil daha ziyade yüz yüze iletişim ve uzun yıllardır süregelen fabrika içi ilişkiler sayesinde kurmuşlardır.

Sakarya Caddesi’nde 78 gün süren TEKEL eyleminde ise sosyal medya kullanımı SEKA direnişine benzer biçimde çok yoğun şekilde yer bulmamıştır. Eylemin içinde bulunduğu koşullar düşünüldüğünde bu sonucun ortaya çıkması gayet olağandır. Eylem, çok zorlu şartlarda gerçekleştirilmiş, birincil ihtiyaçların karşılanması dahi temel bir sorun haline gelmiştir.

TEKEL eylemleri kapsamında çalışmamız için altı kişiyle görüşülmüştür. İşçilerden yalnızca bir tanesi yeni medyanın sınıfı birleştirici bir aygıt olarak kullanılabileceği fikrindedir:

İşçinin de kendini geliştirmesi gerekiyor. O da sınıfsal yönden gelişmeli. Hem teknolojiyi, hem iletişim ağlarını kullanması gerekiyor, hem de kendini tanımlaması gerekiyor. Bu da bilgi ile olabilecek bir hadise. Artık madende çalışan işçinin de bir Facebook sayfası var, metal işlerinde çalışanların da var ve onlar bunları kullanabilmeli. (Talip, TEKEL, 50)

TEKEL işçilerinin geriye kalanı ise sosyal medya ve benzeri aygıtların işçi sınıfının direnişlerini kamuoyuna ulaştırmasında ciddi bir etkisi olmadığını düşünmektedir. Balıca Sigara Fabrikasından Seyfi, sosyal medyanın güvenilirliğini şu cümlelerle sorgulamaktadır:

Sosyal medya doğru mu çok da tespit edilen bir şey değil. Haberlerde görüyoruz bilmem kim ölmüş diye haber yapılıyor, Facebook üzerinden haber paylaşıyor. Sonra adamın ölmediği çıkıyor. Kaos ortamlarında böyle bir şey kullandığınızı düşünsenize. Ben o Ankara eylemlerinde iyi ki sosyal medya yokmuş diye düşünüyorum. Kesinlikle bilgi kirliliği olurdu. Şöyle bir şey oluyordu. Polis üç kişiyi götürmüş dalgalanıyordu ortalık mesela. Sonra bir bakıyorsunuz öyle bir şey yok. Ama Ankara’da eğer sosyal medya kullanmış olsaydı çok farklı haberler çıkabilir. (Seyfi, TEKEL, 47)

Bafra Yaprak Tütün işletmesinden Serhat ise sosyal medyada irtibat kurulan kişilerin kullanıcı ile aynı siyasi ve sosyal geri plana sahip olduğunu, dolayısıyla yapılan içerik paylaşımlarını fikirsel bir dönüşüm sağlayamayacağını düşünmektedir:

Facebook’ta da Twitter’da da seninle aynı düşünen insanları ekliyorsun ya da onlarla birlikte oluyorsun. Bu bence çok fazla bir şey kazandırmıyor. Yani çünkü sen bildiğin şeyi arkadaşşıma gönderiyorsun o sana tekrar gönderiyor. (Serhat, TEKEL, 49)

TEKEL işçilerinin, sosyal medyayı sınıfa ciddi bir katkı sağlayacak aygıt olarak değerlendirmemesi, SEKA eylemleri ile benzer şekilde işçilerin bu araçları direnişlerine çok fazla dâhil etmemesi ile ilişkilendirilebilir. Metal direnişine katılmış işçilerin yeni medyaya dair algıları ise, söz konusu diğer iki işçi grubu ile karşılaştırıldığında ortaya daha farklı bulgular çıkmaktadır. Metal fırtına, işçilerin örgütlenme biçimlerini efektif bir biçimde kurması, sosyal medyayı bir örgütlenme aracı olarak benimsemesi ile öne çıkmaktadır. Görüşmelerde metal işçileri bu teknolojilerin, direnişte oldukça işlevsel olduğunu ve ciddi katkılar sunduğunu belirtmiştir. Departman sözcüsü Mustafa sosyal medyanın ne gibi katkılar sunabileceğini şöyle değerlendirmektedir:

İnsanların birbirinden haberdar olması gerekiyor. Bunun için en kolay yol da Facebook sayfaları. Bir yerde bir olay olmuşsa bunun haberini yapan kuruluş gerçekçilik tarafını vermez ama orada bulunan biri bunun altına yorumlar yazarak gerçekçi tarafını anlatabilir. Bunu sadece Facebook olarak söylemiyorum. Instagramdı, Twitterdı oralardan da her şeyi duyuyoruz. (Mustafa, Metal, 35)

OYAK-Renault'da yıllardır süregelen sendikal baskı, işçilerin sosyal medya kullanma pratiklerini de etkilemiştir. İşçilerin birçoğu, sendika ve yönetimle sorun yaşamamak adına, istedikleri yönde içerik paylaşımı yapamamakta ve fikir beyanında bulunamamaktadır. Bu durumu dair eylemde basın sözcülüğü yapmış Emrah'ın sözleri önemli bilgiler sunmaktadır:

İçerideki bir işçi yaşadığı ciddi bir problemi ya da bir haksızlığı özgürce dile getirmeye başlarsa bir sosyal mecra üzerinde, takip edilen bir yerlerde diğerleri için bir gard alma olabilir. Başına bu gelmişti. Ben hazırlıklı olayım. Başıma şu gelirse şöyle davranayım, ya da baştan gideyim bir avukatla görüşeyim. Ama bunu paylaşamıyorsun. Bunu paylaştığın anda sıkıntı yaşıyorsun. O yüzden çok net bir şekilde işçinin de doğruları paylaşacağını düşünmüyorum. (Emrah, Metal, 36)

Benzer şekilde OYAK-Renault işçilerinin birçoğunun takip ettiği 5 Mayıs şubesi sayfası ile ilgili de fabrika içinde baskı söz konusudur. Direniş sona erdikten sonra kurulan ve işçi sendika arasında demokratik bir iletişim ağının oluşmasını sağlayan bu sayfanın çokça takipçisi mevcuttur. Ne var ki, işçiler hala eski sendikalarının baskılarından kurtulamamış ve bu sebeple sosyal medya kullanımında çekincelerle hareket etmektedir. Bu konuda Emre'nin sözleri duruma ışık tutmaktadır:

Direniş esnasında milletin birbiriyle haberleştiği bir şey oldu. Beş Mayıs şubesinin sayfaları var. Çok da fazla beğeni yorum yapılmıyor ama emin olun fabrikanın yüzde sekseni seksen beşi bunu takip ediyor. İçerideki baskılardan korktukları için aman ben burayı beğendim diye işten atarlar mı gibi sebeplerden dolayı millet oralara yorum yazmıyor. (Emre, Metal, 36)

Metal direnişinde yer almış işçilerin yeni iletişim teknolojilerine dair düşünceleri genel olarak değerlendirildiğinde, diğer iki direnişe göre daha olumlu fikirlerle karşılaşmıştır. Zira metal işçileri, direniş öncesi örgütlenmenin neredeyse tamamını bu teknolojileri aracılığıyla hayata geçirmişlerdir. Dolayısıyla, bu süreç ve pratiklere daha çok anlam yüklemekte, sınıfın direnişlerde göstereceği başarıyla bu tür aygıtların kullanılması arasında doğru bir orantı olduğunu düşünmektedirler.

Direnişler, işçilerin zaman zaman düşünce yapılarında, siyasi fikirlerinde, olayları değerlendirme biçimlerinde değişiklikler meydana gelmesini sağlamıştır. Metal

işçilerinden bazıları ise eylem sonrasında siyasi fikir bağlamında zihinsel bir dönüşüm geçirdiklerini belirtmişlerdir. UET sözcülerinden Selim, eylem öncesi ve sonrasında hayata bakış açısının ne yönde değiştiğini şu sözlerle anlatmaktadır:

Aileden, yaşadığım çevreden, şu an içinde bulunduğum kitleden dolayı dünyaya hep sağdan bakardım. Siyasi anlamda sağ. Dini bütün yaşayan bir insandım. Ben kuran kursu pansiyonunda kaldım. Orada da bir şeyler gördüm de, çocuksun, kanıyorsun. Daha sonra son sınıfta tekrar milli eğitimin bir yurduna geri döndüm. Yedi yıl ben yurt hayatı yaşadım. Şimdi diyoruz ya bu teröristler, marjinaler... MHP'ye gönül vermiş, dayım vardı benim. O da terörizm şeyiyle bir gün aradı beni. İşten atıldık ya biz. Geçmiş olsun oğlum, değdi mi dedi. Valla dedim dayı, şimdi zannediyorsun ya dedim bunlar solcu, terörist. Militan oldum ben militan dedim. Artık uyandım ben dedim. Hani derler ya en uç noktası militandır bunun. (Selim, Metal, 33)

Verilen mücadeleler kadar, bu deneyimlerin sınıfın zihninde bıraktığı izler de önemlidir. Mücadele ve direniş deneyimlendikçe, dayanışma paylaşıldıkça sınıfın eylem pratiği artacaktır. Bu direnişlerin, işçilere eylem pratiğini öğrettiği ya da mevcut fikirlerini pekiştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İletişim teknolojileri, her ne kadar egemenler tarafından kendi çıkarlarına göre tasarlandıktan sonra yurttaşların kullanımına açılrsa da mücadele geleneği, bu aygıtlardaki çatlaklardan kendine bir yol haritası çizebilir. Elbette bu aygıtlar, sınıfın tüm sorunlarına bir deva olmayacaktır ama çözüme giden yolda, sınıfın sesinin duyulmasını sağlayacak önemli aktörlerden biri olma potansiyeline de sahiptir.

SONUÇ

Bu çalışma sınıfın direniş anında iletişim araçlarını kamusal görünürlük kazanmak ve örgütlenmek için nasıl kullandığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla 2005 SEKA, 2010 TEKEL ve 2015 Metal direnişleri incelenmiş ve bu direnişlerde aktif olarak yer almış işçilerle görüşülmüştür.

Sınıfın toplumsal bir aktör olarak etkisini yitirdiği ve güçten düştüğü, son zamanlarda burjuva sosyal bilimciler tarafından sık sık dile getirilmektedir. Türkiye özelinde sınıf hareketlerinin yükselişe geçtiği zamanlar olduğu gibi zayıfladığı ve sesinin duyulmadığı dönemler de yaşanmıştır. Bu sonucu ortaya çıkaran yapısal sebepler tartışılmadan sınıfın içinde bulunduğu güncel durumu anlamlandırmak pek mümkün görünmemektedir. Sermayenin; esnek, güvencesiz, taşeron çalışmayı yaygınlaştırma, işsizlik korkusunu pekiştirme, emeği denetim altına alma gibi manevraları direniş ihtimallerini azaltmaktadır fakat bu, sınıfın direnme ve örgütlenme potansiyeli olmadığı anlamına gelmez. Direniş ihtimali emek-sermaye çelişkisinin olduğu her an mevcuttur.

İnternetin yaygınlaşmasıyla beraber geleneksel iletişim araçlarına göre daha az maliyetli olan yeni iletişim teknolojileri toplumsal muhalefet hareketlerine eklemlenmeye başlanmıştır. Ana akım medyanın egemen kodlara göre hareket ettiği düşünüldüğünde, bu teknolojilerin direnişleri kamuoyuna ulaştırma, kamuoyu yaratma gibi konularda oldukça elverişli olduğu ve direnişlere azımsanmayacak ölçüde katkı sunacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Chomsky ve Herman'a (2012) göre ana akımda görünmez olan bazı muhalif taban hareketleri temsil edilebilmek için kendi medyalarını kurmalı ve bunun için büyük çabalar sarf etmelidirler. Bu tür ticari amaç taşımayan topluluk tabanlı televizyon ve radyo kanalları, internet ve sosyal medya

mecraları, kayda değer toplumsal ve siyasi başarıların kazanılmasında büyük bir rol oynayacaktır (Chomsky ve Herman, 2012: 55).

Çalışmanın konusunu oluşturan direnişler üretim ilişkileri ve iletişim pratikleri olarak iki bağlamda değerlendirilmiştir. İlk olarak işçilerin direniş öncesi iş yerlerindeki çalışma koşullarına ve sendikal ilişkilere dair fikirleri alınmıştır. İkinci olarak ise işçilerin direnişlerde örgütlenme amacıyla iletişim araçlarını nasıl kullandıklarının ve ana akım ve alternatif medyayı sınıfın temsili bağlamında nasıl değerlendirdikleri üzerinde durulmuştur.

Fabrikaların genel çalışma koşullarına dair elde edilen bulgular iki farklı eğilime işaret etmektedir. Birer KİT olan SEKA ve TEKEL işletmelerinde özelleştirme süreci öncesinde alınan siparişlerin azaldığı, üretim miktarının düştüğü ve fabrikalarda özelleştirme söylentilerinin huzursuzluk yarattığı bilgisine ulaşılmıştır. İki kurumun işçileri de bunun sebebinin özelleştirme politikalarına zemin hazırlamak olduğu düşüncesindedir. Metal direnişinde ise daha farklı bir durum söz konusudur. Bu fabrikada ciddi sendikal baskıların olduğu, üretimin son derece hızlı gerçekleştiği ve işçilerin ağır sağlık problemleriyle karşı karşıya olduğu sık sık ifade edilmiştir.

Çalışmanın konusu oluşturan üç ayrı direnişte sendikaların iletişim pratiklerinin farklılık gösterdiği saptanmıştır. Sendikaların direniş sırasında kamuoyuna ulaşma çabası, en çok SEKA'da örgütlü olan Selüloz-İş'in faaliyetlerinde görülmüştür. İşçiler direnişin ilk günlerinde bir web sitesi kurma talebini sendikaya ilettiklerini ve bu konuda sendikanın maddi ve fiziksel anlamda büyük yardımda bulunduğunu kaydetmişlerdir. Dahası, sendikanın işçilerin canlı yayınlara çıkmalarını ve eylem alanına gelen muhabirlere röportaj vermelerini teşvik ettiği bilgisine de ulaşılmıştır. TEKEL direnişinde rolü oldukça tartışmalı olan Tek Gıda-İş ise işçilere destek verme konusunda eksik kaldığı gibi kamuoyuna da yeterince bilgi vermemiştir. TEKEL eylemi

sırasında zaman zaman işçiler eylem alanına gelen basın temsilcileriyle iletişim kurmuştur. Metal Direnişi temelde sendikayı karşısına alan bir yapıya sahip olduğu için bu bağlamda da sendikadan herhangi bir yardım veya destek görmemiştir. Buna ek olarak, direnişlerden önce sendikaların işçilerle kurduğu iletişim biçimlerini de direniş esnasındaki tutum ve tavırlarıyla paralel olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Selüloz- İş SEKA'nın yapısal koşulları sebebiyle (çıraklık okulu, işçilerin birbirini yıllardır tanınması, sendikanın genel merkezinin İzmit'te olması) daha katılımcı ve demokratik bir iletişim ortamı oluşturmuş, Tek Gıda-İş ve Türk Metal sendikaları ise işçilerden kopuk ve baskıcı tutumlar içerisinde olmuştur.

Direnişlerde yoğunluk ve sıklığı farklı olmakla birlikte, işçiler de kamuoyuna ulaşma ve direnişe dair bir farkındalık yaratma çabası içine girmişlerdir. Bu anlamda öne çıkan işçi grubu ise SEKA işçileridir. Öncelikle İzmit özelinde halka ulaşmaya çalışan işçiler, sendikadan aldıkları destekle beraber hem yerelde hem de ulusal da kamuoyu yaratmayı başarmışlardır. TEKEL direnişi ise eylemin biçiminden dolayı oldukça fazla ilgi görmüş ve özellikle Ankara halkı ve Sakarya Caddesi esnafından tarafından desteklenmiştir. Bununla birlikte bu direnişte SEKA eyleminde olduğu gibi işçilerin doğrudan medyaya ve halka ulaşma çabasının olmadığını söylemek mümkündür. Eylemin hangi zorlu koşullar altında gerçekleştiğini düşündüğümüzde neden bu sonucun ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Metal direnişinde ise işçilerin eylemin ilk günlerinden itibaren olmak üzere özellikle ana akım medyaya karşı olumsuz bir tutum içinde oldukları saptanmıştır. Öyle ki, eylem alanına hiçbir muhabirin girmesine izin vermemişlerdir. İşçiler bu tavırlarının eyleme dair doğru haber yapılmayacağı inancı olduğunu belirtmişlerdir. Eylemin ilerleyen günlerinde ise işçiler tarafından öncelikle Hayat TV ve Ulusal Kanal'a yayın yapma izni verilmiştir. Ardından birkaç ana akım televizyon kanalı da Metal işçilerinden haber alabilmişlerdir.

Çalışma, işçilerin ana akım medyada sınıfın temsilini nasıl değerlendirdiklerini de tespit etmeyi amaçlamıştır. İşçilerin bu konudaki fikirleri üç direnişte de ortak bir noktaya işaret etmektedir. Her bir işçi grubu iktidarın medya üzerinde ideolojik ve ekonomik baskı kurduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla medya kuruluşlarının yayın politikalarının büyük oranda egemenler tarafından belirlendiği de ifade edilen görüşlerden biridir. Buna rağmen, kendi direnişlerine dair tarafsız ve daha gerçekçi haber yapan kanal ve gazeteler olduğunu ifade etmişlerdir. SEKA ve Metal direnişlerinde yer almış işçiler, ağırlıklı olarak ana akım medya kaynakları ve kısmen alternatif kanallardan bahsetmiştir. SEKA direnişinde yerel basından Bizim Kocaeli, ulusal basından ise NTV temsilin tarafsızlığı ve yeterliliği konusunda öne çıkmıştır. Metal direnişinde ise işçiler FOX TV'nin haberlerinin hem eylemin meşruluğuna dair bir kamuoyu oluşturduğunu hem de içeriklerinin işçilerden yana olduğunu vurgulamışlardır. TEKEL direnişine katılan işçiler, bu kadar sık yayın yapan bir kanal ya da basın kuruluşundan bahsetmemişlerdir. Takip edebildikleri medya kuruluşlarının kamuoyuna yeterince bilgi vermediğini ve hatta zaman zaman eylemin meşruiyetini zedeleyen yayınlar yaptıklarını da belirtmişlerdir.

Çalışmanın bir diğer hedefi ise direnişlerde işçilerin örgütlenme süreçlerine hangi iletişim araçlarını hangi düzeyde dâhil ettikleri bilgisine ulaşmaktır. Direnişlerde hem geleneksel medya aygıtlarının hem de yeni iletişim teknolojilerinin kullanıldığı bilgisi edinilmiştir. SEKA ve TEKEL direnişleri, örgütlenme süreçlerinde geleneksel eğilimler göstermiş ve birbirine benzer şekillerde organize edilmiştir. SEKA'da oldukça güçlü olan fabrika içi bağların örgütlenmeyi hızlandırıp kolaylaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. TEKEL deneyiminde ise özelleştirme ihtimallerinin işçileri bir araya getirdiği ve işçilerin bunun üzerine sendikaya eyleme geçilmesi konusunda baskı yaptığı gözlemlenmiştir. SEKA'da daha yoğun olmakla birlikte, her iki işçi grubunda da fabrika içi yakın ilişkiler ve yüz yüze iletişim örgütlenmeyi kolaylaştırmıştır. SEKA ve

TEKEL direnişlerinde eylem süresince hep bir arada olan işçiler istedikleri her an iletişime geçebilmiş ve direnişin gidişatına dair fikir alışverişinde bulunabilmişlerdir. Metal direnişinde ise yeni iletişim teknolojileri diğer iki direnişe kıyasla oldukça yoğun ve verimli bir biçimde kullanılmış, örgütlenme süreçlerinin neredeyse tamamını bu aygıtlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. İşçiler teknolojiyi en üst düzeyde kullanarak, beş bin kişilik bir fabrikayı işveren yanlısı sendikaya karşı örgütlemeye başarmışlardır. Bu eylemde dikkat çeken noktalardan birisi eylemin işçiler tarafından başlatılması ve yönetimle yapılan görüşmelerin işçilerin seçtiği sözcüler tarafından yürütülmesi olmuştur. Herhangi bir sendikal örgütlenmeye ihtiyaç duymadan işçi komitesi benzeri yapıları oluşturulmuştur. İşçiler kendi aralarında oldukça kapsamlı, özgün bir iletişim ağı kurmuş ve bunu oldukça işlevsel bir biçimde kullanmışlardır. Bu pratiğin eylemi giderek daha güçlü hale getirdiği işçilerce sık sık dile getirilmiştir. Bu süreçte, ciddi katkıları olan Metal İşçileri Birliği Facebook sayfası, işçiler tarafından en çok takip edilen ve güvenilen kaynak olma özelliğini taşımıştır. TEKEL örneğinde ise yeni medya kullanımının çok kısıtlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte direnişte bu mecraanın izlerini görmek az da olsa mümkündür. Direniş devam ederken işçiler kendi aralarında haberleşebilmek, dayanışma pratiklerini sağlamlaştırabilmek için www.tekelciler.com adlı bir internet sayfası kullanmışlar ve yasal süreci buradan takip etmişlerdir.

Özetlemek gerekirse, yeni medya ve yeni iletişim teknolojileri Metal Direnişinin kurucu öğelerinden birisi olmuş ve direnişi örmede ciddi katkılar sunmuştur. SEKA eyleminde daha ziyade kişisel bağların, arkadaşlık ilişkilerinin ve sendikal dayanışmanın örgütlenmeyi kolaylaştırdığı tespit edilmiştir. TEKEL örneğinde ise iş güvenceleri ellerinden alınmak üzere olan işçilerin baskısıyla sendikanın harekete geçtiği, direnişin halk desteğiyle büyüyüp medya ve kamuoyunda ses getirdiği bilgisine ulaşılmıştır.

Çalışmanın bir diğer amacı işçilerin direnişin başarısı ile iletişim araçlarının kullanımı arasında anlamlı bir bağ kurup kurmadığını tespit etmektir. Bu konuda işçilerin fikirlerine geçmeden önce direnişin başarısı kavramını netleştirmek gerekmektedir. Ulaşılmaması planlanan nihai hedefler tam anlamıyla gerçekleşmese de, her direnişin parladığı ve sınıfa katkı sunduğu anları mevcuttur. Örneğin, TEKEK işçileri işletmelerinin kapatılmalarına engel olamamış olsalar da, 4-C yasasını kamuoyuna duyurmuş ve en önemlisi ciddi bir sınıf mücadelesi sergilemişlerdir. Ya da SEKA direnişi, yeni medyanın olanakları dahi olmadan, mevcut iletişim araçlarıyla kamuoyu yaratabilmiştir. Metal direnişi sonrası ise Türk Metal’den istifa edenlerin sayısı binlerle ifade edilmektedir. Dolayısıyla çalışmamızda bu kazanımlar göz önüne alınarak direnişler başarılı kabul edilmektedir.

Görüşmelere katılan SEKA işçileri, büyük ses getiren eylemlerinin başarıya ulaşp ulaşmadığı konusundaki hem fikirlerdir. Direnişin başlangıcında ve direniş boyunca temel talep olan SEKA’nın kapatılmaması pratikte karşılığını bulamamıştır. Dolayısıyla işçiler, direnişi mutlak bir başarıya sahip olarak nitelendirmemişlerdir. Buna karşın, işçiler iletişim araçlarının direnişin yerel ve ulusal kamuoyuna ulaşmasında, çeşitli kesimlerden destek toplanmasında çok önemli bir rolü olduğunu vurgulamışlardır. Metal direnişinde ise temel taleplerden biri olan Türk Metal sendikasının fabrikadan çıkarılması büyük oranda gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple işçilerin gerçekleştirdikleri direnişi büyük oranda başarılı olarak değerlendirdikleri sonucuna varılmıştır. Benzer biçimde metal işçileri de özellikle yeni iletişim teknolojilerinin örgütleyici, bilgilendirici ve birleştirici bir işlevinin olduğunu ifade etmişlerdir. İşçiler aynı zamanda bu iletişim teknolojilerini daha güvenilir bulmaktadır. İşçilerin iletişim teknolojilerine olumlu anlamlar yüklemesi direnişte yaşadıkları deneyimlerle bağlantılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır Zira her iki eylem boyunca yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla; kamuoyu oluşturma, direnişin haklılığını

anlatma, örgütlenme ve haberleşme hedefleri büyük oranda gerçekleştirilmiştir. TEKELE direnişinde ise iletişim kanallarının etkili kullanımından ziyade, işçilerin sınıf bilincini geliştirme aşamalarından geçtiği sonucuna varılmıştır. Eylemciler, çadır kentte yaşadıkları deneyimler sonucunda yalnızca iktidarın kabul ettirmek istediği bir yasaya karşı değil, topyekûn bu sömürü düzenine karşı direndiklerinin farkına varmışlardır. Bu direnişin yalnızca kendilerini değil, işçi sınıfının genelini etkileyecek politikalara karşı olduğunun bilinciyle hareket etmişlerdir. Bu yargılar sınıf bilincinin oluşmaya başladığının işareti olarak okunabilir. Eylem karşısında durulan 4-C yasasının hayata geçirilmesine engel olamamışsa da işçilerin zihinlerinde sınıf mücadelesine dair kolay kolay silinemeyecek izler bırakmıştır.

Çalışmada son olarak işçilere yeni iletişim teknolojilerinin sınıfın örgütlenme ve direnme deneyimlerine ne gibi katkılar sunabileceği sorusu yöneltilmiştir. Bu bağlamda TEKELE ve SEKA işçilerinin beklentilerinin, metal işçileriyle kıyaslandığında oldukça düşük olduğu gözlemlenmiştir. SEKA işçileri sosyal medya hesapları kullanmakla birlikte, bu mecralarda yapılan paylaşımların direniş ve eyleme katılma ihtimalini artırmadığı fikrindedir. Yeni iletişim teknolojilerinin iletişimi kolaylaştırdığı ve hızlandırdığını düşünen işçiler, örgütlenme için insanların “göz göze” olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu fikir esasen işçilerin SEKA eylemini örgütlemekten önce yaşadıkları deneyimleri hatırlatmaktadır. SEKA işçilerinden bazıları işçi sınıfının örgütlenme deneyimlerinin aşındırıldığını, sınıfın tekrar tanımlanması gerektiğini belirtmiştir. Söz konusu işçiler, yeni iletişim teknolojilerinin etkili kullanımının sağlanmasından önce sınıfın parçalanmasının önüne geçilmesi gerektiği fikrindedir. TEKELE işçilerinden ise yalnızca bir tanesi yeni iletişim teknolojilerinin sınıfa katkı sunabileceğini ifade etmiştir. Diğer işçiler ise sosyal medyanın güvenilir bir kaynak olarak görmemekte ve fikirlerin yayılmasında ciddi etkileri olmadığını düşünmektedir. İşçilerden biri aynı siyasal zeminden gelen insanların birbirlerinin paylaşımlarını

görmesinin bir bilinç yaratmayacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla TEKEİ işçileri arasında sosyal medyanın sınıfa katkı sunmasının düşük bir ihtimal olarak algılandığı saptanmıştır. Metal direnişine katılmış işçilerin yeni medyaya dair algıları ise, söz konusu diğer iki işçi grubu ile karşılaştırıldığında daha farklıdır. Metal direnişi; işçilerin örgütlenme biçimlerini efektif bir biçimde kurması, sosyal medyayı bir örgütlenme aracı olarak benimsemesi ile öne çıkmıştır. Görüşmelerde metal işçileri bu teknolojilerin, direnişte oldukça işlevsel olduğunu ve ciddi katkılar sunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, bu süreç ve pratiklere daha çok anlam yüklemekte, sınıfın direnişlerde göstereceği başarıyla bu tür aygıtların kullanılması arasında doğru bir orantı olduğunu düşünmektedirler.

Direnişler, işçilerin zaman zaman düşünce yapılarında, siyasi fikirlerinde, olayları değerlendirme biçimlerinde değişiklikler meydana gelmesini sağlamıştır. Metal işçilerinden bazıları ise eylem sonrasında siyasi fikir bağlamında zihinsel bir dönüşüm geçirdiklerini belirtmişlerdir. Benzer biçimde TEKEİ işçileri de eylem sonrasında ırkçı yaklaşımların azaldığını ifade etmişlerdir.

Üç direnişte de dikkati çeken noktalar, işçilerin egemen medyanın pratiklerini eleştirmesi, sunulanların genel anlamda birer kurgulanmış “gerçeklik” olduğunu ifade etmeleridir. Direniş ve mücadele pratikleri, çeşitli farkındalıklarla başlar ve hayatın içine yayılmaya başlar. İşçilerin, bu farkındalığa sahip olmaları, her direniş başarılı olarak nitelendirilemese bile, dönüşümün ve mücadelenin ilk eşiği atlanmış olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum da gelecekteki mücadele ve direnişler için, deneyim ve birikim olarak sınıfın zihninde yer etme potansiyeline sahiptir.

İletişimsel anlamda çalışmadan çıkarılabilecek sonuçlardan birisi direnişler sırasında oluşan deneyimlerin iletişim araçlarına bakış açısını şekillendirdiğidir. Eylemler sırasında bu aygıtlardan faydalanan ve olumlu dönütler alan işçilerin yeni

teknolojilere bakış açısı da olumlu olmaktadır. Diğer bir sonuç ise yeni iletişim teknolojilerinin doğru ve verimli kullanılması halinde sınıfın direnme gücünü artırabileceğidir. Yeni iletişim teknolojileri sınıfın ve sendikaların sorunlarını çözecek tek aktör olmamakla birlikte, direnişi örmeye sağlayacağı katkılar azımsanmayacak düzeydedir.

Bu çalışmanın temel sınırlılıkları alan çalışmasının kısa bir sürede yapılmak zorunda olması, sınıfın iletişim pratiklerini kısıtlı bir ölçekte sunması ve görüşmeye katılan işçilerin arasında hiç kadın işçinin yer almamasıdır. Özellikle TEKELE direnişinde ön plana çıkan kadın işçilerin deneyimine bu çalışmada yer verilememiştir. Ayrıca, direnişe katılmış işçilere ulaşmak yapısal olarak zor bir süreç olduğundan 16 işçi ve 1 gazeteci olmak üzere toplamda 17 kişi ile görüşülebilmekmiştir. Bu çalışmada direnişlerdeki iletişim pratikleri tamamen işçilerin gözünden incelenmiştir. Sendika yöneticilerinin direniş anında geleneksel ve alternatif medya aygıtlarını nasıl kullandığına dair bir başka çalışma da bu pratiğin sendikal boyutuna dair fikir verici olabilir. Yapılan bu çalışmanın kısıtlı da olsa literatüre bir katkıda bulunması temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G., 2010. “Neoliberalizm ve Medya: Dünyada ve Türkiye’de Medya Endüstrisinin Dönüşümü”, **Mülkiye Dergisi**, C.34, S.269, s.68-84.
- Akkaya, Y., 2002. “Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık”, **Praksis** C.6, s.63-101.
- Akkaya, Y., 2004. “Küreselleşme” Versus Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma, **Çalışma ve Toplum**, C.3, s. 93-121.
- Akkaya, Y., 2005. “SEKA'dan TEKEL'e Dersler Panoptik Sendikacılığı Aşmak”, 31.03.2017 tarihinde <http://www.antimai.org/bs/yakkaya0305.htm> adresinden erişildi.
- Aşık, M., 2010. “Hasan Uyaniyor”, 31.03.2017 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/hasan-uyaniyor/melih%20asik/guncel/yazardetayarsiv/17.02.2009/1204144/default.htm> adresinden erişildi.
- Atbaşı, F. D., 2010. “İşçi Sınıfının Tekelleşme Eğilimi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.65, S.3, s.267-274.
- Atkinson, J. D. (2015). **Alternatif Medya ve Direniş Siyaseti Bir İletişim Perspektifi**. İstanbul, Kafka.
- Atton, C., “Alternatif Medyaya Yaklaşmak: Teori ve Metodoloji”, **Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya- Kavramlar Tartışmalar Örnekler**. (Haz. B. Yanikkaya, & B. Çoban), İstanbul, Kalkedon, 2014, s. 21-62.
- Aydoğanoglu, E., 2010. “Torba Yasa: Esnek, Kuralsız, Korunmasız ve Güvencesiz Çalışma”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran 2010, s.4-11.
- Aydoğanoglu, E., 2015. “Kapitalist Emek Sürecinde Denetim”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Ekim 2014- Mart 2015, 7-13.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2011). **Ücretli Emek ve Sermaye Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye'ye Yansımaları**, İstanbul, Yordam Kitap.
- Balkan Şahin, S., 2010, “Privatization as a Hegemonic Process in Turkey”, **Journal of Contemporary European Studies**, C. 18, S.4, s. 483-498.
- Barbier, J.C., 2004, “A Comparative Analysis of ‘Employment Precariousness’ in Europe” 06.06.2016 tarihinde www.ilo.org/wcmsp5/groups/.../wcms_161301.pdf adresinden erişildi.
- Başaran, F., 2010, “Yeni İletişim Teknolojileri, Alternatif İletişim Olanakları”, **Mülkiye Dergisi**, C. XXXIV, S.269, s.255-270.

- Bilgin, E., 2001, “Özelleştirmenin Sosyal Sonuçlarına Bakış”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Ekim 2001, s.5-8.
- Boratav, K. (2005). **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, 9. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- Braverman, H. (2008). **Emek ve Tekelci Sermaye**. (Çev.Çiğdem Çidamlı), İstanbul, Kalkedon.
- Bulut, G., “Direnişin Bilinç ile İmtihanı”, **TEKEL Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi** (Haz.Gökhan Bulut), Ankara, Nota Bene Yayınları, 2010, s. 119-138.
- Burawoy, M. (2015). **Üretim Siyaseti Kapitalizm ve Sosyalizmde Fabrika Rejimleri**. (Çev. Çağdaş Gümüroluk), Ankara, Nota Bene Yayınları.
- Bürke, Y., “TEKEL Direnişi: Ne Eskinin Basit Devamı Ne Yeninin Kendisi”, **TEKEL Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi** (Haz.Gökhan Bulut), Ankara, Nota Bene Yayınları, 2010, s. 13-46.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 11.06.2017 tarihinde <https://www.csgb.gov.tr/home/contents/istatistikler/iscisendikauyesayilari/>, adresinden erişildi.
- Çelik, A., “AKP Döneminde Sendikal Haklar: Sendikasız Grevsiz Kaynaşmış Bir Kitleyiz”, **Himmet, Fıtrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika** (Der.Meryem Koray & Aziz Çelik), İstanbul, İletişim, 2015, s. 157-193.
- Çelik, A. (2015). Metal İşçilerinin 2015 Direniş ve Grev Dalgası Üstüne Bir Değerlendirme. 16.10.2016 tarihinde <http://researchturkey.org/tr/the-wave-of-strikes-and-resistances-of-the-metal-workers-of-2015-in-turkey-2/> adresinden erişildi.
- Chomsky, N., Herman, E. (2012). **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası**. (Çev. Ender Abadoğlu), İstanbul, BGST Yayınları.
- Çoban, B., “Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya”, **Küreselleşme, Direniş, Ütopya Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet** (Haz. Barış Çoban), İstanbul, Kalkedon, 2009a, s. 43-62.
- Çoban, B., 2009b. “Küreselleşme, Sendikalar ve İletişim”, **Toplum ve Demokrasi**, C.3 S.5, s.91-11.
- Çoban, S., “İktidarın Medyası”, **Medya ve İktidar Hegemonya, Statüko, Direniş** (Haz. Esra Arsan & Savaş Çoban), İstanbul, Evrensel Kültür Kitaplığı, 2014, s. 27-52.

- Çoban, B., Ataman, B., “Türkiye’de Alternatif Medya”, **Direnış Çağında Türkiye’de Alternatif Medya** (Der. Barış Çoban & Bora Ataman), İstanbul, Kafka, 2015, s. 9-52.
- Coşkun, M. K., Şentürk, B., 2012, “TEKEL İşçilerinin Varoluşsal İkilemi: “Ölmek Var Dönmek Yok” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.67, S. 3, s.57-74.
- Durmaz, N. (2010, Ekim). Metal İşçilerinin 2010-2012 Toplu İş Sözleşmesi Sürecindeki Mücadelesi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İİBF ÇEEİ Bölümü (Ed.),. *IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu* içinde (207-217), Muğla.
- Dursun, Ç. (2014). **TV Haberlerinde İdeoloji**. Ankara, İmge Kitabevi.
- Emiroğlu, C., 2009, “Tüm Çalışanlara Aynı Dayatma: Esneklik ve Kurlsızlık”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Ekim-Kasım-Aralık 2009, s.8-15.
- Foster, J. B., Mcchesney, R. W., Jonna, R. J., 2011, “The Global Reserve Army of Labor and the New Imperialism”, **Monthly Review**, s. 1-31. 28.10.2016 tarihinde <https://monthlyreview.org/2011/11/01/the-global-reserve-army-of-labor-and-the-new-imperialism/> adresinden erişildi.
- Foucault, M. (1992). **Hapishanenin Doğuşu**. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara, İmge Yayınları.
- Güler, M. A., 2015, “Ulusal İstihdam Stratejisi Bağlamında Türkiye’de Güvencesiz Çalışma”, **Çalışma ve Toplum**, C.46, S.3, s.155-190.
- Gramsci, A. (1999). **Selections From the Prison Notebooks**. (Çev. Quentin Hoare and Geoffrey Nowell Smith), London, ElecBooks.
- Hacısalihoglu, E., Uğurlu, G., Yücesan-Özdemir, G. (2010, Kasım). 21. Yüzyılda Sosyal Hak Mücadelesi: TEKEL Direniş- Pamukkale Üniversitesi İİBF ÇEEİ Bölümü (Ed.) *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu* içinde (171-186), Denizli.
- İnsel, A. (16.12.2007). “Sendika Düşmanı Çağdaş İşveren”, 08.06.2016 tarihinde http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=7771 adresinden erişildi.
- Koç, Y., 2010, “TEKEL İşçileri Direnişinin Dersleri”, **Teori Dergisi**, S.242 (Mart), s.1-17.
- Koşar, L., Atılgan, G., 2005, “İşsizlik Çalışanların da Sağlığını Bozuyor!” **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Ekim-Kasım-Aralık, s.3-20.
- Kumlu, S. (2012). *Neoliberal Çağda İşçi Sınıfının Konumu Ve Sınıf Hareketi: 4/C Ve Tekel Direniş Örneği (Yüksek Lisans Tezi)*. acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6434/seray_kumlu_tez.pdf.pdf adresinden erişildi.

- Moody, K. (1997). **Workers in a Lean Work: Unions in the International Economy**, Londra, Verso.
- Mütevellioglu, N., “Özelleştirmelerin Krizine Karşı Toplumsal Olanı Savunmak”, **TEKEL Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi** (Ed. Gökhan Bulut), Ankara, Nota Bene Yayınları, 2010, s. 159-178.
- Mütevellioglu, N. (2013, Ekim). İşsizlik Korkusu, Sendikaların İşlevselliği ve Sendikal Örgütlenme Hakkı. Uludağ Üniversitesi ÇEEİ (Ed.), *V.Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu* içinde (179-193), Bursa.
- Narin, Ö., 2015, “Sermayenin Denetimi mi? İşçinin Yönetimi mi?”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Ekim 2014- Mart 2015, s.14-26.
- Omay, U., 2011, “Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar”, **Çalışma ve Toplum**, 2011/3, s.137-166.
- Oğuz, Ş., 2011, “TEKEL Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan “Prekarya”Ya Mı?”, **Mülkiye Dergisi**, C.35, S. 271, s.7-24.
- Oğuz, Ş., “Sınıf Mücadelesinde Özne Sorunu: Proleterya mı, Prekarya mı?”, **Güvencesizleşme: Süreç, Yanılgı, Olanak** (Ed. Özay Göztepe), Ankara, Nota Bene Yayınları, 2012, s. 229-250.
- Ögüt, V., 2013, “İnşaat İşçisi Olmak”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran 2013, s.18-19.
- Öngen, T. (2014). **Prometheus’un Sönmeyen Ateşi Günümüzde İşçi Sınıfı**, İstanbul, Yordam Kitap.
- Özdemir, Ö., “Haziran Direnişi ve Muhalif Gazeteler Bir Medya Analizi Denemesi”, **Gezi Direnişi Üzerine Düşünceler** (Der. Özay Göztepe), Ankara, Nota Bene Yayınları, 2013, s. 241-253.
- Özerman, T., 2009, “TEKEL Özelleştirmesinin Sonuçları”, **Mülkiye Dergisi**, C.33 S.262, s.293-311.
- Özoğlu, B., 2002, “Eski Köye Yeni Adet Esneklik Uygulamaları”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Ocak 2002, s.2-5.
- Özoğlu, B., 2007, “Türkiye Kapitalizmi ve İşsizlik Tartışması”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Ocak-Şubat-Mart 2007, s.11-13.
- Özügürlü, M., “TEKEL Direnişi: Sınıflar Mücadelesi Üzerine Anımsamalar”, **TEKEL Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi** (Der. Gökhan Bulut), Ankara, Nota Bene Yayınları, 2010, s. 47-64.
- Özveri, M., 2004, “SEKA’da Neler Oldu, SEKA’lı Neler Söyledi?”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Ekim-Kasım-Aralık 2004, s.17-21.

- Özveri, M., 2005, “Dünden Bugüne SEKA Direnişi”, **Genel-İş Emek Araştırma Dergisi**, 2005/2, s.105-126.
- Özveri, M., 2010, “Özelleştirme Güvencesizleştirme ve TEKEL İşçileri”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, C.10 , S.36, s.12-15.
- Özveri, M., 2016, “Yasaklarla Şekillenmiş Endüstri İlişkileri Sistemi ve 2015 Metal İşçileri Direnişi”, **Çalışma ve Toplum**, 2016/2, s.701- 724.
- Özügürlü, M., 2009, “Taşeronlaşma, Güvencesiz İstihdam ya da ‘Hayatta Dikiş Tutturamama’ Halleri Üzerine”, **Memleket Siyaset Yönetim**, C.9, S.4, s.122-128.
- Savran, S., 2007, “Yalın üretim ve esneklik: Taylorizmin en yüksek aşaması”, **Devrimci Marksizm Dergisi**, 2007/3, s.131-173.
- Scott, J. C.(2014). **Tahakküm ve Direniş Sanatlar Gizli Senaryolar**. (Çev. Alev Türker), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Sendika.org (2015). Gün Gün Metal Direnişinin Öyküsü. 17.06.2017 (son erişim) tarihinde <http://sendika48.org/2015/05/metal-iscisinin-direnis-oykusu/> adresinden erişildi.
- Sendika.org (2015). Metal İşçileri Birliği’ne polis operasyonu: 11 gözaltı. 17.06.2017 (son erişim) tarihinde <http://sendika48.org/2015/05/metal-iscileri-birligine-polis-operasyonu-11-gozalti/> adresinden erişildi.
- Seymour, R., “Hepimiz Güvencesiz: Prekarya Kavramı ve Yanlış Kullanımları Üzerine” **Güvencesizleşme: Süreç, Yanılgı, Olanak** (Ed. Özay Göztepe), Ankara, Nota Bene Yayınları, 2012, s. 251-270.
- Shoemaker, P., Reese, S. D., “İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi” **Medya Kültür Siyaset** (Der.Süleyman İrvan), Ankara, Pharmakon, 2012, s. 97-132.
- Soyak, M., 2010, “Özelleştirme Olgusu ve Türkiye’nin Özelleştirme Deneyimi Üzerine Bir Değerlendirme”, **MEMLEKET Siyaset Yönetim**, C.5, S.14, s.187-209.
- Sönmez, M., “Dünden Bugüne Türkiye’de Medyanın Ekonomi Politikası”, **Medya ve İktidar Hegemonya, Statüko, Direniş** (Haz. Esra Arsan, Savaş Çoban), İstanbul, Evrensel Kültür Kitaplığı, 2014, s. 86-102.
- Standing, G. (2011). **The Precariat The New Dangerous Class**, London, Bloomsbury
- Şahin, H. Ç., 2010, “Türkiye’de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 7, s.21-30.

- Taştan, O. C., 2015, “Türk-Metal Üyesi İşçilerin 2015 Eylemleri: Metal Sektöründe Fabrika Rejimi Üzerine Mücadelelerin Tarihi Açısından Bir Değerlendirme”, **Mülkiye Dergisi**, C.39, S.3, s.305-342.
- Taştan, O. C., 2016, “2015 Metal Direnişi Üzerine Tarihsel Bir Bakış”, **DİSKAR**, C.5, s. 98-111.
- Taylor, F. W. (2013). **Bilimsel Yönetimin İlkeleri**. (Çev. H. B. Akın), Ankara, Adres Yayınları.
- Topal, A. ve Yalman, G., 2015, “2009-2010 TEKEL İşçileri Direnişi, Öncesi ve Sonrası: Toplumsal Farkındalıktan, Özelleştirme Mağduriyetine”, 15.05.2015 tarihinde https://www.academia.edu/13891995/2009-2010_Tekel_%C4%B0%C5%9F%C3%A7ileri_Direni%C5%9Fi_%C3%96ncesi_ve_Sonras%C4%B1_Toplumsal_Fark%C4%B1ndal%C4%B1ktan_%C3%96zele%C5%9Firme_Ma%C4%9Fduriyetine adresinden erişildi.
- Türkmen,N. (2011). *Sosyal Eylem İçinde Öğrenme: TEKEL Direnişi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişildi.
- Urhan, B. ve Selamoğlu, A., 2008, “İşçilerin Sendikalara Yönelik Tutum ve Davranışları; Kocaeli Örneği”, **Çalışma ve Toplum**, 2008 /3, s.171-197.
- Yanikkaya, B., “Türkiye’de Feminist (Alternatif) Medya: Duvarları Aşmak”, **Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya- Kavramlar Tartışmalar Örnekler Cilt II** (Haz.Berrin Yanikkaya, Barış Çoban), İstanbul, Kalkedon, 2014, s. 47-99.
- Yeldan, E. (2010). **Küreselleşme Kim İçin?** İstanbul, Yordam Kitap.
- Yıldırım, E., Uçkan, B., 2010, “İşverenlerin Sendikasıızlaştırma Modelleri ve Türkiye Örneği”, **Çalışma ve Toplum**, 2010 / 2, 163-184.
- Yılmaz, Ç., 2014, “Türkiye’de Ücretli Emekçilerin Parçalanma Örüntüleri”, **Electronic Journal of Social Sciences**, C.13, S.50, s.161-174.
- Yücesan-Özdemir, G., 2008, “Emek Süreci, Denetim Ve Emek Rejimleri: Taşeron Çalışma Üzerine İlk Notlar”, **Toplum ve Hekim**, C.23, S.4, s.254-262.
- Yücesan-Özdemir, G. (2009). **Emek ve Teknoloji-Türkiye’de Sendikalar ve Yeni İletişim Teknolojileri**, Ankara, Tan Kitabevi Yayınları.
- Yücesan-Özdemir, G., 2010, “Despotik Emek Rejimi Olarak Taşeron Çalışma”, **Çalışma ve Toplum**, 4, s.35-50.
- Yücesan-Özdemir, G., 2010, “Ekmek ve Gül”: Güvencesiz Çalışan Kadınların Sağlığı”, **Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Temmuz-Ağustos-Eylül 2010, s.9-12.

Yücesan Özdemir, G. (2014, Kasım). “Hırsız Zamanlar, İstilacı Mekanlar”: 21. Yüzyılda Yeni İletişim Teknolojileri, İş ve İstihdam. Anadolu Üniversitesi İİBF ÇEEİ Bölümü (Ed.). *VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu içinde (157-169)*, Eskişehir.

Yücesan Özdemir, G. (2014). **İnatçı Köstebek: Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş**. Ankara, Yordam Yayınları.

Yüksek, D., “Alternatif Medya ve Direniş Kültürü: Sosyal Hareketlerde Birleştirici Güç Olarak Alternatif Medya”, **Direniş Çağında Türkiye’de Alternatif Medya** (Der. Barış Çoban, Bora Ataman), İstanbul, Kafka, 2015, s. 53-78.

Wallerstein, I. (2012). **Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık**. (Çev. N.Alpay), İstanbul, Metis Yayınevi.

Williams, R. (1989). **İkibin’e Doğru**. (Çev. Esen Tarım), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

www.oyak-renault.com.tr (24.12.2016).

EKLER

EK 1- GÖRÜŞME FORMU

GÖRÜŞME BİLGİLERİ

Görüşme Tarihi:

Cinsiyet:

Doğum Tarihi:

Eğitim Durumu:

Medeni Durum:

Varsa Çocuk Sayısı:

Nerelisiniz:

Sendikaya Üye misiniz?

Daha önce hangi sendikaya üyeydiniz?:

İşyeriniz ve çalışma pozisyonunuz?:

1. DİRENİŞ, DİRENİŞE KATILIM VE İLETİŞİM ARAÇLARI

1. Direniş başladığında kaç yıldır o iş yerinde çalışıyordunuz?
2. Direniş başlamadan hemen önce çalışma koşulları nasıldı? Genel durumu kısaca anlatır mısınız?
3. Direnişe katılmaya nasıl karar verdiniz? Sendikanızın etkisi oldu mu, bireysel olarak mı karar verdiniz?
4. Direniş sırasında sendikanın nasıl bir rolü / etkisi oldu?
5. Direniş anında hangi televizyon, gazete ve internet sayfalarını takip ettiniz?

6. O dönem yapılan haberler, gerçek durumu yansıtmakta mıydı?
7. Direnişin gazetelerde ve televizyonlarda nasıl yer aldığını düşünüyorsunuz? Kamuoyuna yeterince bilgi verildi mi?
8. Direniş anında Facebook, Twitter vb. sitelerde direnişle ilgili neler yer almaktaydı? Bu haberler, gerçek durumu yansıtmakta mıydı? ¹⁴
9. Direniş sırasında sesinizi duyurmak için hangi iletişim araçlarını kullandınız? MİB (Metal İşçileri Birliği) Facebook sayfası işe yaradı mı? ¹⁵
10. Direnişe dair yapılan haberlerin tarafsızlığı konusunda ne düşünüyorsunuz?
11. Direnişin kamuoyuna ulaşmasında ve yaygınlaşmasında hangi iletişim aracının rolü en fazlaydı? Neden?
12. Direniş sırasında sesinizi duyurmak için hangi iletişim araçlarını kullandınız?
13. Sizce bu direniş kamuoyuna 4C statüsünü ve güvensiz çalışmanın ne olduğunu anlatabildi mi? Nasıl? ¹⁶
14. Direniş sırasında hangi yayın organları eylemi haberleştirdi? Hangileri karşı bir tavır aldı? Bu tavrın sebebi sizce nedir?
15. Direnişiniz başarıya ulaştı mı? Bu başarıda iletişim araçlarının rolü nedir?

II. SENDİKA ve İLETİŞİM

1. Üyesi olduğunuz sendika iletişim araçlarının kullanımına nasıl bakıyordu?
2. Üyesi olduğunuz sendikanın kullanımı teşvik ettiği bir iletişim aracı var mıydı?
3. Üyesi olduğunuz sendikanın kullanımını onaylamadığı / kısıtladığı bir iletişim aracı var mıydı?
4. İş arkadaşlarınızla haberleşmek için kullandığınız bir iletişim aracı var mıydı? Bunların kullanım amacı ve sıklığı neydi?
5. Sendika içinde bilgi paylaşım ve duyuru için kullanılan iletişim araçları nelerdi? Bu araçların kullanılma sıklığı, yoğunluğu ve yaygınlığı nasıldı?

¹⁴ Bu soru TEKEL ve Metal direnişinde yer almış işçilere sorulmuştur. Zira SEKA eylemleri sürerken Twitter henüz kurulmamış, Facebook kurulalı ise yalnızca bir yıl geçmiştir. Bunun yerine SEKA işçilerine “Direnişiniz sırasında Facebook, Twitter çok yaygın değildi. Eğer bugünkü kadar yaygın olsaydı eylem daha farklı bir boyuta taşınır mıydı?” sorusu yöneltilmiştir.

¹⁵ Bu soru ise yalnızca Metal direnişine katılmış işçilere yöneltilmiştir.

¹⁶ Bu soru yalnızca TEKEL işçilerine yöneltilmiştir.

III. SINIF VE İLETİŞİM

1. Haber almak için hangi kaynakları kullanıyorsunuz?
2. Gündemden haberdar olmak için özellikle takip ettiğiniz bir televizyon kanalı ya da gazete var mı?
3. İletişim araçlarını hangi amaçla ve ne sıklıkla kullanırsınız?
4. Facebook, Twitter hesaplarınız var mı? Bunları hangi amaçla ve ne sıklıkla kullanıyorsunuz?
5. Herhangi bir toplumsal olayda görüşlerinizi açıklamak için iletişim araçlarını kullanıyor musunuz? Nasıl?
6. Medyanın toplumsal bir olaya dair olumlu veya olumsuz bir yaklaşım yarattığını düşünüyor musunuz? Nasıl?
7. Yeni iletişim teknolojilerinin kullanımının işçi sınıfı açısından ne gibi kazanımları / kayıpları olabilir?
8. Sizce televizyon, gazete ve internette işçi sınıfı ve eylemlerine ne kadar yer veriliyor? Bunlara ne kadar objektif yaklaşıyor?

EK-2 GÖRÜŞMECİ TABLOSU

Görüşmeci Adı	Yaş	Cinsiyet	Katıldığı Direniş	Önceden Üye Olduğu Sendika	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Varsa Çocuk Sayısı	Direnış Sırasında Yaptığı İş	Halen yapmakta olduğu iş
Ayhan	60	Erkek	SEKA	---	Lisans	Evli	---	Gazeteci	Gazeteci
Ozan	38	Erkek	SEKA	Selüloz İş	Lisans	Evli	2	Makine Bakım Ustabaşı	Trafik Sinyalizasyon Teknikeri
Yakup	51	Erkek	SEKA	Selüloz İş	Yüksek Lisans	Evli	3	Makine Ustabaşı	Emekli
Erdal	53	Erkek	SEKA	Selüloz İş	Ön Lisans	Evli	2	Resimha ne Tekniker i	İşçi
Ahmet	57	Erkek	SEKA	Selüloz İş	Lise	Evli	2	Klor Alkali Ustabaşı	Emekli
Yusuf	45	Erkek	SEKA	Selüloz İş	Lisans	Evli	2	Sendika Gıda Temsilci si	Demirbaş Kayıt Yetkilisi
Serhat	49	Erkek	TEKEL	Tek-Gıda İş	Lise	Bekar	--	Ustabaşı	Emekli
Talip	50	Erkek	TEKEL	Tek-Gıda İş	Lisans	Evli	3	Tahakkuk Sorumlusu	Müteahhit
Özer	42	Erkek	TEKEL	Tek-Gıda İş	Lise	Evli	3	Şoför	Şoför
Bedri	43	Erkek	TEKEL	Tek-Gıda İş	İlkokul	Bekar	--	Şoför	Şoför
Serdar	52	Erkek	TEKEL	Tek-Gıda İş	Lisans	Evli	2	Makine Ustası	İşçi
Seyfi	47	Erkek	TEKEL	Tek-Gıda İş	Ön Lisans	Evli	3	İklimlendirme Bölümünde Tekniker	Grafiker
Tamer	34	Erkek	METAL	Türk Metal	Lise	Bekar	--	Operatör	Operatör
Mustafa	35	Erkek	METAL	Türk Metal	Lise	Evli	--	CNC Operatör ü	Örgütlenme Sekreteri
Emre	36	Erkek	METAL	Türk Metal	Lise	Evli	2	Bakım Operatör ü	Bakım Operatörü
Emrah	36	Erkek	METAL	Türk Metal	Ön Lisans	Bekar	--	Hat Sorumlusu	Örgütlenme Sekreteri
Selim	33	Erkek	METAL	Türk Metal	Lise	Evli	2	Üretim Operatör ü	Garson

ÖZET

SINIF, DİRENİŞ VE İLETİŞİM

TEKEL, SEKA VE METAL DİRENİŞİ ÖRNEKLERİ

Alaçam Kamiloğlu, Cansu

Yüksek Lisans, Gazetecilik Bölümü

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gamze Yücesan Özdemir

Haziran 2017, 219 Sayfa

Bu çalışma neoliberal politikalar ve mevcut yasalarla grev hakkı elinden alınan ve sendikalaşması engellenen işçi sınıfının direniş anında ne tür iletişim pratikleri geliştirdiğini ve iletişim araçlarıyla nasıl örgütlendiğini incelemiştir. Ayrıca işçilerin gözünden ana akım ve alternatif medyada sınıfın temsili mercek altına alınmıştır. Bunun için, gerçekleştikleri dönemlerde gündemde büyük oranda yer tutan 2005 SEKA, 2010 TEKEL ve 2015 Metal direnişlerine katılan işçilerle görüşülmüştür.

Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakatlar yürütülmüş, direnişlere katılan toplamda 16 işçi ve bir gazeteci ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Direniş esnasında sendika-işçi, sendika-kamuoyu ve işçi-işçi iletişiminin nasıl gerçekleştiği, direnişin ana akım ve alternatif medya kuruluşlarınca nasıl temsil edildiği, hangi iletişim araçlarının işçiler tarafından örgütlenme aracı olarak kullanıldığı ve direnişin başarısıyla iletişim araçları arasında nasıl bir bağ kurulduğu araştırmanın cevap aradığı sorulardır.

Çalışmanın elde edilen bulgular yalnızca Selüloz-İş'in hem direniş öncesi hem de sonrasında işçilerle ve kamuoyuyla kapsamlı ve düzenli bir iletişim kurduğunu, diğer

sendikaların baskıcı ve antidemokratik sendikacılığı tercih ettiğini ortaya çıkmıştır. Ayrıca, üç direnişe katılan işçiler tümü medya iktidar ilişkilerinin haber içeriğini etkilediği, sınıfın oldukça düşük oranlarda temsil edildiğini düşünmektedirler. Örgütlenme anlamında yeni iletişim teknolojilerini en etkili kullanan işçiler ise Metal direnişinde yer almış işçilerdir. Yeni iletişim teknolojilerinin sınıf dayanışması ve mücadelesine katkı sağlayacağı konusunda yalnızca Metal işçilerinin olumlu bakış açısına sahip olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

CLASS, RESISTANCE AND COMMUNICATION: THE CASES OF SEKA, TEKEL AND METAL RESISTANCE

Alaçam Kamiloğlu, Cansu

June 2017, 219 pages

Neoliberal policies and current laws have been weakening the possibility of going on strikes and being a trade union member in Turkey since 1980's. This study aims to examine what sort of communication practises working class developed and how it was organized via communication tools during resistance in this neoliberal siege. It was also searched how working class evaluated the coverage of the working class on mainstream and alternative media. To realize this aim, a group of workers who took part actively in SEKA 2005 resistance, TEKEL 2010 resistance and 2015 Metal Worker's resistance were interviewed.

In this study semi-structured interviews were carried out and 16 workers and one journalist were interviewed. This study questions how trade unions communicated with their members and public, how member workers exchanged information or ideas with each other and public during the resistance. The study also aims to reveal how the resistances were covered in mainstream and alternative media, which communication tools trade union members utilized for organization and whether there was a correlation between the success of the resistance and the use of the communication tools.

The findings obtained from the field survey demonstrate that among the other trade unions only Selüloz-İş made an effort to communicate regularly with its members

and public. As for the other trade unions, it was found out that they employed oppressive and antidemocratic methods against their members. The workers from different resistances were of the opinion that the relation between media and political power influence the content of the news and the coverage of the working class on mainstream media was not sufficient. Metal workers were the ones who used the new communication technologies for organization most effectively. It was also observed that they were the only workers who considered the new communication technologies could contribute to the class struggle and resistances.

Key Words: neoliberal policies, working class, resistance, new communication technologies, mainstream media, alternative media